Dominique Schnapper

Yurttaşlar Cemaati

Modern Ulus Fikrine Dair

KESİT YAYINCILIK

Çağdaş düşünce içinden bir KESİT

Yurttaşlar Cemaati
Modern Ulus Fikrine Dair

DOMINIQUE SCHNAPPER, toplumbilim öğrenimini École des Hautes Études en Sciences Sociales'de [Toplum Bilimleri Yüksek Okulu] tamamladı. 1981 yılından beri, aynı eğitim kurumunda araştırma yöneticisidir.

Birçok bilimsel çalışmaya katıldı, bu arada vatandaşlık hukuku üzerinde çalışan, 1987 tarihli komisyonda görev yaptı.

Başlıca kitapları: *Juifs et Israèlites [Yahudiler ve İsrailliler], (Gallimard, 1980); L'épreuve du chômage [İşsizlik Sınavı], (Gallimard, 1981, 1994); Six manières d'être européen [Avrupalı Olmanın Altı Şekli], (Gallimard, 1990); La France de l'intégration [Bütünleşme Fransası], (Gallimard, 1991); L'Europe des immigrés [Göçmenler Avrupası], (François Bourin, 1992).*

Yurttaşlar Cemaati. Modern Ulus Fikrine Dair [La Communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation] adlı bu kitabı, 1994 yılında Fransa Millet Meclisi Ödülü'nü kazanmıştır.

Dominique Schnapper

Yurttaşlar Cemaati

Modern Ulus Fikrine Dair

TÜRKÇESİ:
Özlem Okur

KESİT YAYINCILIK

Yurttaşlar Cemaati
Modern Ulus Fikrine Dair
(La Communauté des citoyens
Sur l'idée moderne de nation)
Dominique Schnapper
Türkçesi: Özlem Okur

© Éditions Gallimard, 1994
Türkçe © Kesit Yayıncılık, 1995
Bu çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncısının yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz.

Kesit Yayıncılık ve Matbaacılık Ltd. Şti.
Teşvikiye Caddesi 71 K.6
80200 Teşvikiye İstanbul
Tel: (0-212) 260 33 67 Fax: (0-212) 260 37 81

Ofset hazırlığı Kesit Yayıncılık'ta yapılmış,
Umut Matbaacılık'ta basılmıştır.

Bu kitabın hazırlanmasındaki katkıları dolayısıyla
İstanbul Fransız Kültür Merkezi'ne teşekkür ederiz.

ISBN 975-8008-04-8

İÇİNDEKİLER

Türkçe Baskıya Önsöz 9

GİRİŞ:
KAVRAMSAL ULUS VE DEMOKRASİ 15

BİRİNCİ BÖLÜM:
TANIM 31
Etnik Topluluk ve Devlet Arasında 32
Bütünleşmenin Anlamı 43

İKİNCİ BÖLÜM:
SİYASAL VE ULUSAL 55
Siyasal Proje 56
Tarihi Projeler 64
Yurttaşlık ve Vatandaşlık 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
YURTTAŞLIĞIN GETİRDİĞİ AŞKINLIK 91
Yurttaşlar Cemaati Fikri 91
Yurttaşlığa Dayalı Ulusun Mantığı 104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
ULUSAL ÖZGÜNLÜĞÜN OLUŞUMU 125
Etnik Toplulukların Aşılması 127
Demokratik Bütünleşme 157

BEŞİNCİ BÖLÜM:
ULUSU DÜŞÜNMEK 167
İki Tarih ve İki İdeoloji 167
Siyaset ve Beşeri Bilimler 178
Bir Tek Fikir 188

SONUÇ:
ULUSA KARŞI DEMOKRASİ Mİ? 195

Notlar 213

Özel Adlar Dizini 231

Ulusun kaderine kayıtsız
kalmamış olan,
yakın uzak,
aile fertlerimin anısına.

"Ulus kavramı, kuşkusuz gizemli ve anlaşılması güç bir düşüncedir."
EMILE DURKHEIM

Türkçe Baskıya Önsöz

Her ulus, tanımsal olarak, tekildir. Bununla birlikte Türkiye iki büyük özelliğe sahiptir. Bunlardan ilki, Japonya'yla birlikte, ekonomik ve siyasal olarak modernleşme kararını içeriden gelen bir hareketle, bu dev dönüşüm kendisine Avrupa ülkelerinin doğrudan egemenliği tarafından dayatılmaksızın, vermiş tek ülke olmasıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye, bir de, bugün resmi olarak laik bir devlet kurmuş olan tek müslüman geleneğine sahip ülkedir. Bu iki açıdan Türkiye, bilim adamı için, ama bir o kadar da tüm siyasetçi ve yurttaşlar açısından ayrıcalıklı bir gözlem ve çözümleme ortamı oluşturmaktadır.

1920-1930 yıllarında Atatürk tarafından modern bir ulusun bilinçli olarak kurulması müstesna bir zekânın ve bir iradenin ürünü olmuştur. XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında Türk moderncilerinin sürdürdükleri düşünüm çalışmasından yararlanarak, Atatürk Türkiye'ye siyasal modernliğin ilkelerini öylesine doğru bir biçimde dayatmıştır ki, bilim adamı, onun eylemini incelediğinde, orada demokratik ulus fikrinin mantığını deşifre edebilir. Atatürk, benim çözümlemeye çabaladığım şeyi, yani modern ulusun ikili karakterini kavrayabilmiştir.

Modern demokratik ulus, gerçekten de, yurttaşlığa ilişkin biçimsel ve soyut bir akılsallık iddiası (bu iddia hukuksal ve siyasal düzlemde konumlanır) ile her toplum açısından geçerli olan, üyeleri arasında, ancak "cemaate dayalı" ya da "etnik", yani doğrudan ve duygusal, bağlar kurmanın gereği arasındaki gerilimdir. Hedefleri, arzuları ve ilkesiyle bir tür çiftbaşlı yurttaşlık hayali olan demokratik ulus, somut biçimleri açısından ise kaçınılmaz olarak "etnik"tir. Bir baş-

örnektir, hiçbir biçimde bir model değildir. Ancak dinsel tarafsızlık şu ya da bu biçimde tüm demokrasilerde mevcuttur ve şu şekilde ifade edilebilir: insan, dini/tarikatı ya da dinsizliği/tarikatsızlığı ne olursa olsun, yurttaştır. Bu ilke temeldir, çünkü modern toplumlarda, toplumsal bağ artık dinsel değil siyasaldır, yani, şu ana kadar, ulusaldır.

Yüzyıllardan beri, Türk kimliğinin sıkı sıkıya İslam'a bağlı olduğu ve dinsel açıdan türdeş olan Cumhuriyet'in ilanından itibaren, dinsel/etnik farklılıkların aşkınlığı olarak yurttaşlık ilkesini savlamanın çelişkili görünebileceği düşünüldüğünde, Atatürk'ün girişiminin daha da zor olduğu görülür.

1920'li yılların güçlü adamı, yalnızca yurttaşlığın araçları ve kurumlarını dayatmakla kalmadı. Yeni bir başkent, yeni bir yazı dayatarak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun şanlı anılarının ötesinde Türk ulusunun tarihinin yeni bir yazımını ortaya çıkararak, her ulusun, hem yurttaşlık ilkesi hem de toplumu gündelik pratikleri dahilinde oluşturan etnik gerçeklikler tarafından tanımlandığının bilincinde olarak, ulusların yaratılmalarına imkân veren tüm gerçek ve simgesel yöntemlerden yararlandı.

Mustafa Kemal örneği, iradeleriyle yüzyıllarının tarihine damgalarını vuran büyük insanların rolünü gözler önüne serer. Ancak, bununla birlikte, o insanların eyleminin kaçınılmaz sınırlarını da ortaya çıkarır. Otoriter ve aydın bir modernleştiricinin aldığı kararlar, her ne kadar bu kararlar Jön Türkler ile Batılılar arasında kurulmuş olan temasların devamında konumlanıyor olsalar da, kolektif yaşam tarzının özgül bir biçiminin halklar tarafından öğrenilmesinin ve tedrici olarak geliştirilmesinin etkilerinin yerine geçemez. Yurttaşlık ilkesiyle bağıntılı pratiklerin ve tasarımların içselleştirilmesi, Batı demokrasilerinin yüzlerce yıllık tarihinin ürünüydü. Modern devleti Batılı olmayan toplumlara ithal etmek zorsa, siyasal bir toplumun işleyiş kurallarını ithal etmek daha da zordur. Devlet örneğinde, söz konusu olan, ancak bir azınlığın Batı modeline göre örgütleyebileceği ve Avrupa modeline öykünerek, en azından görünürde, işletebileceği kurumlardır. Demokratik ulus örneğinde, buna ek ola-

rak, bir de nüfusun önemli bir bölümünün, sözcüğün Batılı anlamıyla akılcı bir siyasal toplumun kurallarını bilmesi, içselleştirmesi ve bunlara uyması gerekir.

Potansiyel olarak etnik ya da dinsel bağlardan bağımsız olan bu siyasal toplum, her türden toplumsal koşullardan hareketle kurulamaz. *Millet*ler hukuksal olarak onlarca yıldır ortadan kaldırılmışlarsa, Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar, bugün Müslümanlarla aynı sıfatla, aynı haklar ve aynı pasaporttan yararlanıyorlarsa da, acaba toplumsal ve siyasal yaşamda gerçekten de Müslümanlarla aynı biçimde değerlendirilip aynı biçimde mi muamele görüyorlar?

Laikliğin Anayasa'da olumlanmasına karşın, İslam'ın kamu yaşamına yeniden dahil edilmesi yönünde ısrarlı çabalar olduğunu gördük, nüfus sayımlarında "dinsel cemaat" ya da "dil toplulukları" kategorilerinin dikkate alınması ve ait olunan dinin hâlâ nüfus kâğıtlarında, kimliklerde yazılıyor olması, buna tanıklık etmektedir. 1980'li yıllarda, siyasetten sorumlu olanlar, Kur'an derslerini, ilk ve orta dereceli okulların programlarına yeniden dahil ettiler. Yakın zamanlarda, kadınlara ilişkin bazı geleneksel Müslüman pratiklerine yeniden dönülmekte olunması, cinsiyeti ne olursa olsun *tüm* yurttaşların eşitliği fikriyle çelişkilidir; bu fikir ise demokratik siyasal düzenin kurucu ilkesidir. 1920 yıllarında yasa tarafından ilan edilen ve dayatılan ilkeler, toplumsal ve ulusal yaşamla hâlâ tam olarak bütünleşmiş değildir.

Bunda şaşırtıcı ya da istisna oluşturan bir yan yoktur. Bir toplumu yeni ilkeler üstünde kurabilmek için, yüzyıllar değilse bile onyıllar gerekir. Ayrıca, aklın etkililik düzeyi, etnik, dinsel ya da "dinsel-etnik" aidiyetlerden doğan ihtirasları, yani, içinde ulus fikriyle din fikrinin birbirine karıştığı ihtirasları denetlemede çoğu zaman zayıftır.

Demokratik ulus fikri yaratıcı bir ütopyadır. Etnik ya da dinsel-etnik ihtirasları aşmaya, çatışmaları hukukla çözümlemeye çaba gösterir, ama bununla birlikte, kaçınılmaz olarak, cemaat fikrine çağrıda bulunur. Salt akılsallık olamaz demokratik ulus fikri. Hukuk üstünde kurulu bir siyasal örgütlenmenin akılsallığı ile insanların kaçınılmaz ihtirasları arasındaki yolu ayakta tutmaya, *yurttaşlar cemaati* olarak ad-

landırdığımız bu çelişkiyi yaratmaya çaba gösterir. İnsanın, ihtirasa değil de akla çağrıda bulunan tüm yaratıları gibi, bu fikir de özünde kırılgandır, her zaman tehdit altındadır, her zaman savunulmaya muhtaçtır.

Bu önerme yalnızca Türkiye için geçerlilik taşımıyor. Demokrasi hiçbir zaman *verili* değildir, hiçbir zaman bir daha değişmemek, gitmemek üzere edinilmiş değildir. Ancak, insanların eylem ve iradelerinin, yani onların birer yurttaş gibi davranma iradelerinin bir ürünü olabilir, demokrasi. Kesintisiz, ihtiraslara karşı aklın gösterdiği bir çaba biçiminde ortaya konmuş bir yaratıdır. En eski demokrasiler, yani Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri de, bizatihi çağrıda bulundukları ve kendi siyasal düzenlerinin meşruluğunu kuran ilkelere her zaman sadık olmamışlardır. Yurttaşlar cemaati, ancak yurttaşların iradesi tarafından yaratılabilir.

Dominique Schnapper
Ağustos 1995
(Çeviren: Hülya Tufan)

GİRİŞ

KAVRAMSAL ULUS VE DEMOKRASİ

Günümüzde yurtseverliğin ve siyasal bağların gitgide zayıfladığına tanık oluyoruz. Çağdaş demokratik ulusun, geçmişte yaptığı gibi gelecekte de toplumsal bağı koruyabileceğine dair hiçbir güvencemiz yok. Her ulusun siyasal ve ekonomik bağımsızlık ve egemenliğinin, bugün, ekonomik ilişkilerin ve siyasal birimler arası ilişkilerin dünya çapında gerçekleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan baskılar sonucu sınırlanması şaşırtıcı değil. Üstelik demokrasilerin kendi içlerinde geçirdikleri evrimin, ki, bu demokrasilerde ortak yaşamın, malların üretimi ve dağılımı üzerine odaklandığı gözlemleniyor, ulusların temelinde yatan siyasal düşünceyi sarstığı ortada. Öyle ki, bu demokrasilerin yurttaşlarından, bu rejimi hayatları pahasına korumalarını beklemek olanaksız görülüyor. Demokraside artık fedakârlık söz konusu değil: yurttaş ve ideallerinin yerini birey ve çıkarları aldı. Bu da ulusun oluşum ve işleyişine yön vermiş olan mantık konusunda geriye dönüp düşünmeyi gerektiriyor. İnsanların ulus konusundaki düşüncelerini, tasarım anlamında, tanıtmak söz konusu değil: *burada ulus düşüncesini –sözcüğün çözümsel anlamıyla–, ya da ulusun iç mantığını çözümlemeye çalışacağım.*

Siyasal olan ve toplumsal bağ

Bugün, ulus kavramının çökmesi değilse bile herkesin farkına vardığı zayıflaması, çoğu zaman memnuniyet ve umutla karşılanıyor. Birçok insan, ifadede birkaç farklılıkla olsa da, Mario Vargas Llosa'nın kısa bir süre önce, *"Bugün*

demokrasi" başlıklı konferansında getirdiği yoruma katılıyor. Zorbaca, aynı zamanda da etkisiz bir siyasal kurgu olan ulus, bu yoruma göre, XX. yüzyılda görülen en kötü zulümlere fırsat vermiştir. "Tarih boyunca akıttığı kan; önyargıları, ırkçılığı, yabancı düşmanlığını, halklar ve kültürler arası anlayış eksikliğini beslemeye nasıl katkıda bulunduğu; otoritarizme, totalitarizme, sömürgeciliğe, etnik ve dinî soykırımlara nasıl fırsatlar sunduğu göz önünde bulundurulunca, ulus, bana kötü niyetli bir hayal gücünün eşsiz örneği gibi görünüyor."[1]

İşte ulusallık XX. yüzyılın ortak tutkularını, çatışmalarını, yıkımlarını kışkırttığı için, böylece sanık sandalyesine oturtuluyor. Hiç şüphesiz demokrat, büyük bir Güney Amerikalı yazarın, kendini kolaycılığa kaçan bu çözümlemelerin sözcüsü ilan etmesi üzücü. İnsanları katletmeye ve uygarlıkları yok etmeye dek varanlar kadar kötü olan inanç ya da davranışları korumak, ya da doğrulamak söz konusu değil. Ancak imparatorluklar, yönetimin hanedanların elinde olduğu rejimler, ya da teokratik rejimler, hoşgörülü ve barışçı mıydılar? Tarih, savaşlara, baskıya, yabancı düşmanlığına ve halkların katliamına, modern siyasal uluslar doğmadan önce de tanık oldu. XVII. yüzyılda Otuz Yıl Savaşı, Almanya için XX. yüzyıl savaşlarından daha az şeye mal olmadı. Hatta yıkıntılarının izlerini silmek, insanların acılarını dindirmek, daha uzun zaman almıştı. Bu açıdan bakıldığında XX. yüzyılın kendine özgü yanı, ulusların varlığından çok, yok etme araçlarının teknik kusursuzluğuna, özellikle de insan aklına, yöntemli ve bürokratik bir şekilde, halkları fiziksel olarak topluca yok etme tutkusunun –bu, devlet tarafından geliştirilmiş bir tutkudur– aşılanmış olmasına bağlıdır. Siyasal düzen ulus şeklinde örgütlendiği andan itibaren, ortak yaşam içindeki örgütlenme ve merkeziyetçiliğin kaçınılmaz olarak yol açtığı savaş ve baskılar ulusal oluyor. Ama bu, bizatihi ulusallığın anlaşmazlıkların patlak vermesinden sorumlu olduğunu göstermez. Siyasal düzen ulus şeklinde örgütlendiğinde savaşlar da ulusal oluyor; dinî temeller, hanedanlık ya da imparatorluk temelleri üzerine kuruluyken de bu savaşlar dinî düzeyde, hanedanlık ya da imparatorluk

düzeyinde oluyordu. Dünyanın, Mario Vargas Llosa'nın da gönülden arzuladığı gibi, barışçı ekonomik ilişkilere ve küçük özgün kültürlerin korunması temeline dayanan evrensel demokrasiyi yaşamasını sağlamak için, "otoritarizme, totalitarizme ve sömürgeciliğe fırsat tanıyan" ulusları kaldırmak yeterli olmayacaktır. Tabiî bu, tüm ulusal, demokratik, otoriter ya da totaliter şekilleri bir tutup, siyasal rejimlerini hesaba katmaksızın, hepsini aynı biçimde suçlayabileceğimiz anlamına da gelmiyor.

Çağdaş demokrasi, ulusal bir biçimde ortaya çıktı. XVI. yüzyılda İngiltere'de doğan ulus fikri, Amerikan ve Fransız ihtilalleriyle birlikte, meşru ve evrensel bir siyasal örgütlenme haline geldi. XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca, Doğu Avrupa'da, sonra da dünyanın geri kalanında baş gösteren ulusçu hareketlerde, bağımsızlığın ve ulusal egemenliğin talep edilmesi, demokrasiye duyulan büyük özlemden ve insanları özgürlüklerine kavuşturma umudundan ayrı tutulmuyordu. Birinci Dünya Savaşı'na kadar ulus, insanın gerçekten insanî olan yanının, yani eşitlik ve özgürlük değerlerinin temsil ettiği özerkliğinin korunması için bir araç olarak görülüyordu. Bu bağlamda, "ulusun temel ilke ve erekliliği, tüm yönetilenlerin devlete katılımıdır. Azınlıkların, dillerinin tanınmasını istemeleri de devlete katılmak istemelerinden kaynaklanıyor.(...) Çağdaş ulusu yadsımak, ebedi eşitlik talebinin siyasete aktarımını reddetmektir."[2]

Siyasal meşruiyet artık hanedanlık ve dinî geleneğe değil, halkların egemenliği ilkesine dayanıyordu. En azından görünüşte, karşıt fikirde olmalarına rağmen, Fichte, Prusya'nın 1876'da Jena'da uğradığı yıkımdan sonra *Alman Ulusuna Söylevler*'i kaleme alarak, Renan, Fransa'nın 1870 yenilgisinden sonra 1882'de *Ulus Nedir?* başlıklı ünlü konferansını vererek, bu yeni meşruiyeti sorguluyorlardı. Egemenliğin kaynağı olan ulus öyle birdenbire, Sieyès'le* ve İnsan Hakla-

* E. J. SIEYES: Fransız devlet adamı (1748-1836), 1789 Haziranında Ulusal Meclis'in kurulmasında ve krala karşı ittifak oluşturulmasında önemli rol oynadı. [ç.n.]

rı Bildirgesinin, "egemenlik hakkı esas olarak ulusa aittir. Hiçbir kurum, hiçbir birey, hakları dahilinde olmayan bir yetkeyi kesinlikle kullanamaz" diyen 3. maddesiyle ortaya çıkmadı. 1789'da kendini yeni siyasal edimci ilan ederek ortaya çıkan ulus, monarşinin yüzyıllardır sürdürdüğü siyasal merkeziyetçilik görevini ve merkezî devlet hazırlıklarını miras olarak alıyordu. Fakat ihtilal, bu andan itibaren siyasal meşruiyeti halkların iradesi üzerine kurarken, Avrupa'da, bugün hâlâ yaşamakta olduğumuz temel bir kopukluğu da simgesel olarak kutsuyordu.

Yeniden gündeme getirilen, siyasal meşruiyet ilkesinin de ötesinde, toplumsal bağ ilkesiydi. Uluslar çağında, insanları bir arada tutmak üzere din ve hanedanlık bağının yerini, siyasal olan alıyordu. Her demokratik ulusta siyasal toplumsalı[3] oluşturuyor. Tocqueville'in dilini kullanacak olursak, çeşitli kalıtsal ayrıcalıkların yok olduğu ve eşit şartların hüküm sürdüğü bir toplumda, temel toplumsal değer artık ayrıcalıklar olmaktan çıkıp –bu, temelinde eşitsizlik ve hiyerarşinin yattığı bir toplum içinde, kişinin ait olduğu ayrıcalıklı konum ya da ailesi sayesinde sahip olduğu orundan kaynaklanan ayrıcalıktır–, tüm insanların insan oldukları için sahip oldukları eşit saygınlık haline gelmiştir. İnsanlar arasındaki bağımlılık bağlarının ve ayrıcalıklı statülerin kaldırıldığı 4 Ağustos 1789 gecesi, Fransız İhtilali siyasal ve toplumsal bireycilik ilkesini ortaya atmıştı. Siyasal meşruiyetten payını alan her yurttaş, bundan böyle, hukuken tanımlanmış ve benimsenmiş olan aynı hak ve görevlere sahip olacaktı. Yurttaşlık, sözcüğün dar anlamıyla sadece hukuksal ve siyasal bir nitelik değildi. Bu, toplumsal bir statü edinmenin en emin yolu, bireyin ortak yaşamın bir edimcisi olarak kabul edilmesinin, somut olarak her zaman yeterli olmasa da, vazgeçilmez koşuluydu.

Bununla birlikte, demokratik ulusun içinde, bireylerin yurttaşlık görevlerinden çok, giderek çıkarlarına ve kişisel doyumlarına düşkünlük göstermeye başladıkları, üretkenliğin temel alındığı bir toplum oluşuyordu. Sadece modern Batılılar, ekonomik olguları bağımsız bir sisteme dönüştürmüşlerdi. Bir soylu geleneği olan ayrıcalık, yerini çalışmanın

kentsoylu etiğine bırakıyordu. Bugün, demokrasi tutkusuna ve üretimin kusursuzluğuna sıkıca bağlı olan üretkenliğin temel alındığı hedonist* mantık, tamamiyle siyasal olan değerlerden ağır basma eğilimi gösteriyor. Bireyin orununu belirleyen, diğer bireyler ve toplumla ilişkilerini düzenleyen, toplumsal ve kişisel kimliğini tanımlamasına yardımcı olan, sahip olduğu iştir. Ekonomik yaşama katılım, toplumsal statünün giderek temel kaynağı haline geldi. Demokrasi, büyük Batı demokrasilerinin siyasal projesini oluşturan özgürlük, eşitlik gibi değerlerle değil de, ortak zenginliğin nimetlerinden tüm üyelerin yararlanıyor olmasıyla savunuluyor. Ortak yaşamın ekonomik ve toplumsal boyutu, bundan böyle siyasal projenin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Demokratik tutkuların meyvesi olan refah devleti, toplumun giderek daha büyük bir bölümünü yurttaş yerine üretici-tüketici, toplumsal hizmet veren-bu hizmetlerden yararlananlara dönüştürmeye çalışıyor. Ekonomik etkinliğe katılımın kurduğu bağlar ve takas ilişkileri, kaynak aktarımları ve devletin toplumsal düzene müdahalesi, esasında siyasal olan ulusal bağ ile aynı türden şeyler değil. Eğer toplumsal bağ, sadece ortak çalışmanın dayattığı işbirliğine, malların yeniden dağıtımı sisteminin yarattığı nesnel dayanışmaya, toplumsal müdahale siyasetinin marjinal ulamları bütünleşmesine indirgenirse, ulus fikrinin temelinde yatan yurttaşın gerçekliği ve ideali, Durkheim'ın toplumsal tutarlılık olarak adlandırdığı şeyi tehdit edecek kadar zayıflamaz mı? Siyasal ulus fikrinin zayıflaması toplumsal bağ fikrinin zayıflamasına yol açmaz mı?

Toplumbilimcilerin kararsızlığı

Toplumbilimciler, ne derece duyarlı olsalar da, modern toplumda, toplumsal bağın artık siyasal, yani ulusal bir olgu oluşunu yeterince dikkate almadılar. Siyasal olgular üzerinde düşünürken, neredeyse profesyonel bir kararsızlığa kapılıyorlar: Gerçekten de toplumbilimsel düşünce XIX.yüzyılda,

* Hedonizm: İktisadi etkinliğin, en az çabayla en çok tatmin elde etme çabasına bağlı olması. [ç. n.]

felsefe geleneğinden miras kalan siyasal rejimin ekonomik ve toplumsal örgütlenme üzerinde baskın olması fikrini alt üst ederek, ve toplumsal olanın yerini başlıbaşına bir olgu biçiminde inceleyerek oluştu. Oysa ulusu her şeyden önce, siyasal terimler doğrultusunda, yani ulusun kendisine temel teşkil eden ve devamını sağlayan tasarımlar ve kurumların önemini saptayarak incelemek gerekir.

Emile Durkheim, Max Weber ve Marcel Mauss, toplumsal kökenlerinden çok ulusal mensubiyetlerini derinlemesine benimsemişlerdi. Coşkulu bir yurtsever olan Durkheim yurtseverliği ahlaki terimlerle incelemişti: "İnsanın bir parçası olduğu ya da olabileceği toplumların hepsinin ahlaki değerleri aynı değildir. Oysa bunlardan biri hepsinden baskındır, bu, siyasal toplumdur, yurttur; yeter ki, son derece bencil bir kişilik olarak tasarlanmasın ve benzer kişilerin zararına bir yayılma ve genişleme fikri ile meşgul olmasın, insanlık düşüncesinin oluşması için gerekli olan desteği sağlayacak sayısız araçtan biri olsun."[4] Bununla birlikte, tabii siyasal toplum ve devlet arasındaki ayrımı bilen Durkheim, 1885'te yazdığı eserlerindeki ulus düşüncesinden, bir "kurallar sistemi olan" toplumun incelenmesine geçmiştir. Üstü kapalı bir biçimde toplum ve ulusun çakıştığını olduğunu söylemiştir. Böylece Norbert Elias'ın, "bir toplumun bir diğeri ile olan sınırlarının çoğu zaman devlet sınırlarıyla hatta belki de etnik sınırlarla çakıştığını kabul etmenin tatsız mecburiyetinde"[5] olduklarını söylediği birçok toplumbilimciye yöneltiği eleştirilere de hedef olmuştur. Bir başka deyişle, çağdaş toplumların kendine özgü yanlarından birini, yani toplumsal bağın her şeyden önce ulusal olduğunu kabul etmiyordu.

Mauss ve Weber'in ulus konusunda kaleme aldıkları eserler yarım kalmıştır. Bundan çok fazla sonuç çıkarmak yanlış olur: Bu, eserlerinin büyük bir bölümü için geçerlidir. Bugün, yapmış oldukları incelemelerden biraz kibirle söz ediliyor. Mauss, özümleme [asimilasyon] siyasetinin anlaşılmazlıklarını görmezden gelerek Fransız yahudilerinin özgürlüklerine kavuştuklarından beri Fransa'ya olan bağlılıklarından fazlasıyla etkilenmiş; Weber ise, bilim adamının, göklere çıkardığı tarafsızlığını bir yana bırakarak, Wilhelm

İmparatorluğunun doruk noktasındaki ulusçuluğuna hararetle katılmıştı: "Ben her zaman siyaseti sadece ulusal açıdan düşündüm, bu bir tek dış siyaset için geçerli değil, genellikle her çeşit siyaset için geçerlidir."[6] Böyle olunca, her ikisi de ulusa ilişkin toplumbilimsel düşününlemenin zayıflığından sorumlu tutulabilir. Yine de, Avrupa ulusları arasında çatışmaların devam ettiği bir dönemin izlerini taşıyan biçemleri bir yana bırakılacak olursa, çözümlemeleri dikkate alınmayacak çözümlemeler değildir. Max Weber'in ulusçu eserleri sayıca çok olsa da, bilimsel düşüncesinin, Wilhelm İmparatorluğunun emperyalist ideolojisine katkıdan ibaret olduğu söylenemez. Mauss'un yarım kalmış eserine gelince, bu eser, bir ulus teorisinin unsurlarını içermektedir.

Toplumbilimsel düşünce, siyasal boyutunu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Walt Whitman Rostow'un öncüsü olduğu gelişme teorisyenlerinin liberal "ekonomizm"iyle çelişkili bir biçimde karşılaşan Marksist üretim güçleri tapmcının doğrudan ya da dolaylı etkisiyle terk etti. Toplum Bilimleri alanında araştırma yapanlar, ulusların doğuşunu teknik ve ekonomik şartlardan yola çıkarak yorumlamak için çaba sarf ettiler: dünya çapında olana dek genişletilen bir pazarın örgütlenmesi, sanayileşme, iletişim araçları, kapitalist üretim ilişkileri, insanları sanayi kültürüne uygun yetiştirme gereği.[7] Bizatihi ulusu düşünme yönündeki kuramsal çaba tekrar ele alınmadı. Sadece Norbert Elias, insanların, özellikle saray toplumunun etkisiyle, doğal gerginliklerini ve heyecanlarını kontrol altında tutma gerekliliğini benimsedikleri yüzyıllık süreci tanımlayarak, büyük ulusal monarşilerle bütünleşmelerini inceleyen bir eser sundu. Ama eserinin değeri geç anlaşıldı; etkisi yeni yeni tarihçiler ve toplumbilimciler üzerinde kendini göstermeye başladı.

Toplumbilimcilere çoğu zaman esin veren usçu ve soyut modernliğin romantik eleştirisi, siyasal düzenin modern şekli olan, soyutluğu ve usçu tutkuları insanlık dışı diye mahkûm edilen ulusa yöneldi. 1970'lerden itibaren, araştırmacıların birçoğu, üstü kapalı bir şekilde ya da açıkça, ulusal bütünleşme siyasetini etkisiz ve bir o kadar da zorbaca olmakla suçladılar. "Olağanüstü olan şey, en eski ulusların bu or-

tak paydayı, bu koruyucu ve yalıtıcı 'biz'i yaratmak için harcadıkları inanılmaz güce rağmen, her gün biraz daha açığa çıkan bu efsaneyi yeniden tartışma konusu yapan merkezkaç güçlerinin dayanılmaz devinimidir"[8] der yine Vargas Llosa. Bu araştırmacılar, özellikle de özgünlük ve her tür tikelciliğin içkin değeri adına, tikel kimlikleri yıkan Fransız jakobenizmini suçladılar. Ancak, Büyük Britanya'nın "iç sömürgeciliği" de hoşgörülü bir tavırla karşılanmadı.[9] Bu görüşe en ciddi ve en bilgece şeklini veren Anthony Smith'e göre asıl toplumsal gerçeklik, cemaat ve duygu ortaklığı üzerine kurulu olan etnik mensubiyetler ve bağlardır. Ulus ise, soyut bir toplumdan öte bir şey değildir; en iyi durumda bile daha önce yaşamış olan kavimlerin mitlerini, anılarını, değerlerini ve simgelerini –"mitsel-simgesel sistem"– sürdürmekten öte gidemez ve onlara aşkınlaşmayı asla başaramamıştır.[10]

Büyük olandansa küçük olana, yapay olandansa doğal olana sempati duyan insan bilimleri araştırmacılarının büyük çoğunluğu, etnik gruplara sıcak bakarken ulusu neredeyse açıkça mahkûm ediyor. Bu tavır, "toplumbilimsel geleneği" Robert Nisbet'nin tanımladığı şekilde açıklıyor: birçok toplumbilimci, içlerinden büyük bir kısmı "ilerici" siyasetleri benimsese de, modern topluma tamamiyle eleştirel bir tavırla yaklaşıyor.[11] Bir çeşit "anarko-marksizm", onları, ortak yaşamın zorluklarını seve seve mahkûm etmeye ve demokratik yaşamın somut şartlarını düşünmeyi reddetmeye itiyor. Öte yandan toplumbilimciler, rahatlıkla, araştırma konularıyla bir tutuluyorlar: bölünmeleri, çatışmaları, toplumsal başkaldırıları konu alanlar ilerici kabul ediliyorlar. Ama ulusun ortaya çıkardığı siyasal bütünleşme şeklini incelemek, "muhafazakârca" konularla uğraşmak, yani muhafazakârca düşünmek oluyor. Modern toplumlardaki toplumsal tutarlılık konusu üzerinde çalıştığı için, Durkheim uzun zaman bu şekilde suçlanmıştı. Toplumsal bağ konusunda şimdilerde yapılan araştırmalar, siyasal ve ulusal bağı yok saymayı sürdürerek bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilere dayanıyor. Oysa, toplumsal şartların basit ürünleri haline getirmeksizin, simgesel olanı, kavramsal ve –demokratik eşitlik gibi– ideal olanı da düşünmek, yerinde olurdu.

Ulusların en utkulu döneminde, Alman, İtalyan ya da Fransız, Avrupa kıtası düşünürlerinin (Fichte'ten Mazzini, Renan, Weber ya da Mauss'a) kendilerini adadıkları, ulus konusundaki teorik düşünce, Clifford Geertz ve çalışma arkadaşlarının[12] araştırmalarına rağmen uzun süre İngiliz ve Amerikan siyaset bilimciler tarafından kabul görmedi. Büyük olasılıkla ideolojik olmak ve önsezilere dayanmakla suçlandığı için de Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden beri Avrupa ülkeleri tarafından yeniden ele alınmadı.[13] İlişkilerin ve her çeşit iletişimin dünya çapında gerçekleşmesinin üzücü bulunmadığı zaman kutsandığı, bilimlerarası entelektüel verimliliğin göklere çıkartıldığı bir çağda, entelektüel girişimler, farklı ülkelerde birbirlerine koşut bir şekilde gelişiyorlar.

Bu koşutluk, özellikle de ulus ve ulusçuluk konularına dayandığı zaman daha açıktır. Modern ulusun yaratıcıları olmaktan gurur duyan Fransızlar (Fransız tarihçi ve toplumbilimciler de bu görüşe, kimi nüanslarla gönülden katılırlar) çok tanınmış Amerikalı bilim adamı, toplumbilimci ve antropologların kolaylıkla yapmış oldukları eleştirileri, bundan ders çıkararak okuyabilirler: "Belki de Fransız örneğinde kanıtlandığı üzere, *başarısız* sanatçılar olduğu gibi *başarısız* devletler vardır"[14] "Böyle bir uzlaşmanın yokluğunda, siyasal yetke yeni ulusların en hassas siyasal sorunu olmaya devam etmektedir. Daha eski uluslar bu zorlukları aşmayı asla başaramadılar. Fransa hiçbir zaman anayasal düzenini yeterince kurumlaştıramadı. İlk baştaki meşruiyet ilkeleri hâlâ geçerlidir. Yasanın çizdiği çerçeveye hiçbir zaman yeterince dahil edilemeyen siyasal yetke, modern bir devlet olarak çok gelişmiş bir yasal yapıya sahip olan Fransa'da bile, bizatihi bu çerçeveyi kırılganlaştırdı."[15] "Bugün Fransa'da hukuk devleti yeterince yerleşmemiştir ve bu noktada halkçılık, yetkenin temsilcilerine sağlanan meşruiyetin başlıca kaynağı –ve başlıca tehlikesi– olmaya devam ediyor (...) Fransa, ABD ile aynı değerler sistemini benimsemeye çalıştı: başarı anlayışı, evrensellik ve eşitlik ilkesi (...) Fransızların başarısızlığı, Amerika'dakinin aksine, devrimci güçlerin, temel toplumsal gruplar arasında, değerler üzerinde bir anlaşmaya varılmasını sağlayabilecek kadar güçlü olmamalarından kaynaklanı-

yor."[16] "Amerika'nın bağımsızlık savaşı, Fransa üzerinde, köktencilik ve ulusçuluğun ayırt edilmesini kolaylaştırıcı ve ulusun eşitlik ve özgürlük değerlerinin kolektivist (devletçi) –demokratik olmayan– yorumunun çekiciliğini güçlendirici bir etki yaptı."[17] Fransızların ABD'ye, özellikle de Siyahların ve Yerlilerin 1960'lara kadar kamu yaşamının dışında tutulmaları, ya da Çinli, Japon ve diğer *etnik* grupların uzun süre hedef oldukları ayrımcılık konusunda yönelttikleri eleştiriler de az değildi. Montesquieu ve Voltaire'in hayran oldukları zamandan beri, yalnız İngiliz demokrasisi, en azından yakın bir tarihe kadar, bir ulustan olanların komşu uluslar hakkında yaptıkları ağır eleştirilere hedef olmaktan kurtuldu.

Toplumbilimciler, bugün de Mauss'un devrinde olduğu gibi, "özellikle ulusal bireyselliklere ve özellikle modern dönemde, hak ettikleri payı vermekte ihmalci davrandılar."[18] Mauss'un bu görüşünü belirtmesinden birkaç yıl önce; "besbelli ki, ulus kavramı gizemli ve anlaşılması güç bir düşüncedir" diye yazan kişi, Fransız toplumbilim okulunun kurucusu Durkheim'dı. Günümüzde, çözümleme tembelliğini meşru kılacak kadar büyük bir "karmaşıklık"tan söz ediliyor. Bu elbette şaşırtıcı. Ulus, artık *"La Marseillaise"*de geçen ifadeyle "kutsal aşk" konusu olmadığı için, neden usçu yaklaşımın dışında tutulsun ki?

İç mantık ya da "sistematik tutarlılık"[19]

Bundan, toplumbilimin "bakış açısının"[20] verimli olamayacağı sonucunu çıkarmamak gerek. Tikel bir ulusun kaderini, tekil tanımlarıyla anlatan tarihçinin ve Hegel'in ulus Fikri'ni geliştirme tutkusunu sürdüren, ya da, daha alçakgönüllü bir yaklaşımla, kendilerini konuya adayan filozofların eserlerinden yola çıkıp, ulus olgusunun somut şekillerini, en azından görünüşte, görmezden gelerek ulus Fikri'nin tarihini oluşturmaya çalışan felsefecinin yanında, toplumbilimci, tarihsel deneyimlerin çözümlemesinden hareket ederek, gerçekliklerin düzeni ile düşünce ve ideolojilerin düzenini birbirinden ayırabilir, ulusların oluşumunun kaynağında yer alan toplumsal ve siyasal belirleyiciler, bu tikel siyasal toplumun işlerliğini sağlayan toplumsal şartlar, her ulusal kim-

liğin alt-sistemleri arasında kurulan düzenli ilişkiler, ulus Fikrinin ve ulusa özgü değerlerin geçmişin toplumlarında nasıl somutlaştıkları konusunda, genel geçerliliği olan önermeler geliştirebilir.

Düşünceleri, toplumsal gerçeklerle olan ilişkileri içinde inceleyeceğim. "Düşünceler, bizi yalnızca birer olgu ya da o olgulara tekabül ettikleri ölçüde ilgilendirir."[21] Bu kitaptaki çözümlemeler özellikle tikel ulusal deneyimlere dayanıyor, bunlardan bazıları, anlamlı ve aydınlatıcı olmaları ölçüsünde birçok kez ele alınacaktır: Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinin dışında, İsviçre ve yeni uluslar olan İsrail ile Türkiye. Tarihsel araştırmalara dayanıyor olsalar da, buradaki çözümlemelerin amacı, geçmiş ya da çağdaş tikel bir ulusu betimlemek, ya da düşünce ve kurumlarınm tarihini yazmak değil; ulusçu düşünceleri ve bunların ülke içinde ve bir ülkeden diğerine yayılması da değil. Bu çözümlemelerin amacı, gözlemden ve toplumsal gerçeklerin çözümünden kalkarak, ulaşabileceğim en iyi araştırmalardan yararlanarak, *ulus düşüncesinin mantığını açıklığa kavuşturmak suretiyle* tarihsel ulusların doğasını ve evrimini anlamak için entelektüel araçlar sağlamaktır.

Ulusal düşüncenin doğduğu Avrupa'da, aydınlar ve özellikle de tarihçiler, ulusal ve ulusçu ideolojilerin başlıca fetvacıları oldular. Aydınlar arasındaki tartışmalar ile uluslara ve ulusçululuklara bağlı olan çatışmalar arasındaki sıkı bağlar yeni bir şey değildir. Renan'ın konferansı Almanya ve Fransa arasındaki zıtlaşma ve rekabet ortamında verilmemiş olsaydı bu kadar ünlenir miydi? Kendileri de çoğu zaman birer militan olan aydınlar, ulusçuların, kendi etnik aidiyetlerini ulus olarak kabul ettirmek için başvurdukları değerleri önce formülleştirdiler, sonra da yücelttiler. Ortaya koydukları metinlerde, ulusun toplumsal gerçeklerini değil, ulusal ve ulusçu ideolojileri incelemek mümkündür. Din adamlarının vaazları, yaymaya çalıştıkları Hıristiyanlık idealini tanıtır, fakat cemaatlerinin dinî inançları ve uygulamaları konusunda bir sonuç çıkarmamıza izin vermez. Ulusçu eserler hakkında, Marcel Mauss'un kendi zamanında yayınlanan ve dinî olayları konu alan yapıtlar için yazdıklarını söyleye-

biliriz: "Yazarlarının duygularına aşağı yukarı aynen tercüman oluyorlar, ama bu duyguların nesnel niteliği konusunda bizi aydınlatmıyorlar."[22]

Aşağıdaki çözümlemelerin amacı ulusal düşünceyi yüceltmek, doğrulamak ya da suçlamak değil. Toplumun ampirik bilgisine ve toplumbilimin bakış açısına dayanan, toplumsal düşüncelere, değerlere *ve* kurumlara, yani kolektif yaşamın aldığı somut şekillere aynı zamanda yer veren bir ulus teorisi sunarken, ulusların ve ulusçulukların her zaman çağrıştırmış oldukları ideolojik söylemlerden mümkün olduğunca kaçınacağız. Ulusçulukların başlangıcından beri, ulusal düşünce siyasal bir *ideal* olarak ilan edildi, istendi ve yüceltildi. 1919 yılında, galip güçler siyasal Avrupa'yı ulusallık ilkesi, yani XIX. yüzyıl boyunca ileri sürülen etnik köken ya da "uyruk" ile siyasal örgütlenme arasındaki benzerlik üzerinde yeniden kurmaya çalıştılar; o zaman, ulusun insan doğasına en uygun siyasal şekil olduğu ve bu yüzden evrensel barışı sağlayacağı düşünülüyordu. Ama bunun aksine, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ulus-devlet'in kötülüklerinin sıralandığı, Mario Vargas Llosa'nın sert söylevinin parlak bir örnek teşkil ettiği sayısız eleştiriye tanık olundu. Artık, ulusal düşünceye ilişkin her açıklama çözümleyici değil kuralcı bir şekilde okunma tehlikesi taşıyor.

İlerki sayfalarda, yurttaşın yasaya uymak "zorunda" olduğunu yazıyorsak, amacımız, –ulusun altın çağında, büyükbabalarımızın yurttaşlık bilgisi kitaplarında yapıldığı gibi– yurttaşlığa dayalı ve siyasal bir ahlak adına bir tavsiyede bulunmak ya da buyruk çıkarmak değil, bu davranış biçiminin bizatihi demokratik ulusun işlerliğinin *mantığı*nda yer aldığını göstermektir. Ulusun nesnel anlamını göstermemiz ve onu oluşturan değerleri belirtmemiz, ulustan yana olduğumuz ya da ulusu, siyasal ya da aydın karşıtlarına karşı koruduğumuz anlamına gelmemeli. Konu, siyasal meşruiyete bağlı tüm değerlere ve modern toplumlara özgü özdeşleştirici araştırmalara dayandığından, kolayca meydana gelebilecek yeni bir yanlış anlamayı engellemek için niyetimizin bir siyasal etkinlik modeli sunmak değil, ulus düşüncesini ideal-tip anlamında incelemek olduğunu bir kez daha belirte-

lim. Söylemek bile gereksiz ki, nesnellik iddiasının her zaman gerçekleşmediği ve düzenleyici bir düşünce olmaktan ileri gidemediği durumlar da yok değil. Ama toplumsal ve siyasal yaşamı incelerken nesnelleştirme çabasından vazgeçmek, bilimsellikten vazgeçmektir. Ulusun toplumbilimsel çözümlemesi ulusçuların siyasal söylemleriyle bir olamaz.

İlke, değer ya da düşünceler düzlemini bir yana, somut gerçekler düzlemini bir yana koyarak bu ikisi arasındaki farkları, üstü kapalı ya da açıkça mahkûm etmekten kaçınacağım. Demokrasinin kendisi gibi ulus da hem bir ideoloji hem de siyasal bir sistemdir. Her ikisini de –tasarımlar nesnel gerçeklere dayandığı ölçüde– açıklamak gerekir, ama bu ikisini karıştırmamak yerinde olur. Uygulama ve düşünceleri birbirlerinden ayırmak, entelektüel sadeleştirmelerin ve, bilim adına bile yapılmış olsalar, ahlaki eleştirilerin rahatlığına kapılmamamızı sağlar. Evrensel bir hedefe yönelik olan demokratik yurttaşlık ilkesi ile her ulusal toplumun tekillikleri ve demokratik ulusların dayandıkları evrensel değerler ile bunları yönetenlerin kaçınılmaz olarak korudukları ulusal, dolayısıyla tikel çıkarlar arasındaki ulusa içkin gerginliği, ahlaki ya da militan terimlerle değil, nesnel terimlerle çözümleyebiliriz.

Tarihsel deneyim ya da entelektüel oluşum bağlamında, başkalarının yapamadıkları gibi, ben de kendi ulusal mensubiyetimin etkisine kapılmayacağımı öne süremiyorsam da, çağdaş araştırmacıların somut gerçeklere verdikleri dikkat ve klasik toplumbilimcilerin teorik tutkusunun uzlaştığı bir yorum getirebileceğimi ümit ediyorum. Ulusa ilişkin düşünce, şu son yıllarda, sömürgelerin özgürleşmesi, Sovyet İmparatorluğunun dağılması ya da aşırı sağ hareketlerin yeniden baş göstermesinin ardından doğmadı. Weber, Mauss ve daha çağdaş olan Elias'ın ortak düşünceleriyle yeniden bağ kurarak, XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da doğup tüm dünyaya yayılan özgül siyasal örgütlenme biçimi olarak ulusun bir kuramını sunmayı amaçlıyorum. Marcel Mauss'un dinî olayların toplumbilimini kurmaya çalışırken Din için söyledikleri, Ulus'a uyarlanabilir: "Aslında Din diye bir şey, bir öz, yoktur; sadece, insan

toplulukları içinde ve belirli zamanlarda, din adı verilen sistemler olarak şu ya da bu ölçüde kabul görmüş ve belirli bir tarihsel varoluşa sahip dinî olgular vardır."[23]

Esasen sıkça birbirine karıştırılan ulusal ve ulusçu olguları çevreleyen tutkular, bilimsel olduğu kadar siyasal tartışmaların da hem araçları, hem de nesneleri olan –ulus, etnik grup, ulusçuluk, devlet gibi– terimlerin, sıkıcı olduğunu görmezlikten gelemeyeceğim bir ilk bölümde tanımlanmalarını gerektirdi. Eğer siyasal yaşamdaki edimcilerin hepsi de kullandıkları sözcüklerin kesin bir tanımını vermekten isteyerek kaçınıyorlarsa, ussal bilgiye katkıda bulunmayı amaçlayan kişi bu tanımları aydınlığa kavuşturmada hasis davranamaz. Ulusu bir yurttaşlar cemaati olarak bir kez kesin şekilde diğer tarihsel ve kültürel (etnik) topluluklardan ve devletten ayırdığımızda, siyaset aracılığıyla aşkmlığa yönelen evrensel tutku ile her tarihsel ulustaki tekilleşme sürecinin somut şekilleri arasındaki gerilimi, ulus düşüncesini oluşturan o gerilimi çözümleyebiliriz (II. bölüm). Siyaset uzamının kökeni ve işleyiş ilkeleri her türden tikelliklerin yurttaşlık dolayımıyla aşkınlaştığı yer olarak açıklanacaktır (III. bölüm). Burada söz konusu olan, ulusal gerçekliğin bir tür betimlenmesi değil, düzenleyici bir ilkenin dile getirilmesidir: somut olarak, Ulusal devletin etkinliği, soyut bir kavram olan yurttaşlar cemaatinin, halkları harekete geçirmeye elverişli, zaman ve mekâna kayıtlı somut bir gerçek haline gelirken dayandığı ulusal özellikleri güçlendirmek ve kurumlaştırmaktır (IV. bölüm).

Bu çözümlemeler benimsendiği takdirde, Avrupa'da, Fransız İhtilalinden ve Fransa ile Almanya arasında önemli çatışmaların sürdüğü dönemden beri miskince yinelendiği gibi, "Fransız usulü", yurttaşlığa dayalı ya da siyasal ulusu, *Volk*'un, ya da başka bir deyişle "Alman usulü" etnik ya da kültürel ulusun karşısına çıkaran iki ayrı ulus düşüncesinin olmadığını da kabul edebiliriz (V. bölüm). Etnik ulus kavramının kendisi esasen terimde çelişkilidir. Özünde ulusal projeyi belirleyen şey, doğal olarak yaşanan kimlik ve mensubiyetlerden yurttaşlık soyutlaması aracılığıyla koparılma çabasıdır. *Bir tek ulus düşüncesi vardır.*

Kitabın sonuç bölümünde, bu düşüncenin iç mantığına

ya da sistematik tutarlılığına açıklık kazandırdıktan sonra, modern demokrasilerde toplumsal bağın ne kadar değiştiğini ve daha genel olarak da, Batı Avrupa'daki tarihsel ulusların günümüzdeki zayıflamalarının nasıl daha iyi anlaşılabileceğini göstermeye çalışacağız. Liberal demokratik ulusların bugünü ve yazgıları üzerine birkaç genel sorgulamayı ise, bütün kitap boyunca ideal-tip terimleri içinde sunulan tek çözümlemenin ışığında dile getirdik.

Kitap, bundan öncekiler gibi, Ecole des hautes études en sciences sociales'deki [Sosyal Bilimler Yüksekokulu] seminerim çerçevesinde, öğrenci ve meslektaşlarımın görüş ve eleştirilerinin katkılarıyla geliştirildi. Philippe Besnard, Jacqueline Costa-Lascoux, Pierre Hassner ve Antoine Schnapper, el yazmasını okuma nezaketini göstererek çok yapıcı eleştiriler getirdiler. Philippe Gauthier, engin bilgisini benimle cömertçe paylaştı. Serge Paugam'la kesintisiz sürdürdüğüm görüşmeler, bu çalışmayı büyük ölçüde beslediler. Pierre Manent'nın eleştirileri, benim kendi niyetlerimi daha iyi anlamamı sağladı; ona olan borcum çok büyük. Sezgileri güçlü bir yayıncı olan Eric Vigne'in katı eleştirileri, beni, düşüncelerimi daha iyi bir şekilde dile getirmeye zorladı. Burada, hepsine teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIM

Tartışma konusu olan etnik topluluk, etnik özellik, devlet, ulus ve ulusçuluklar gibi kavramların bu kadar değer ve tutkuyla yüklü olması, bu terimlerin anlamlarının aydınlığa kavuşturulmalarını gerektiriyor, ama bu çok ender yapılıyor. Toplumsal yaşamda, hatta bilim alanında, "etnik" ve "ulusal" kavramlarının ayrım gözetmeden kullanılması ve bir durumda ulustan, diğer bir durumda etnik topluluktan söz edildiği için ulusa yersiz ve çelişkili sitemlerde bulunulması sıkça rastlanan bir şey. Toplumbilimci, toplumsal yaşamda ortaya çıkan tartışmalarda kullanılan sözcükleri açıkça belirtmeli ve sözcükler siyasal ve bilimsel tartışmaların sadece araçları değil konuları da oldukları için, sorunları, sözcük anlaşmazlıklarını saf dışı bırakarak dile getirmelidir. Ulusu, birbirine karıştırıldığı diğer terimlerden ayırt etmek ve aynı zamanda siyasal, ideolojik ve bilimsel olan bir sözcüğün anlam belirsizliklerini yermek gerekir. Gerçekten de kullanılan kavramlar ile yazarların teorik önvarsayımları arasında bir bağ vardır: bir ulus tanımının kendisi zaten ulusun örtük teorisidir.

Sunacağım tanımların sonsuza dek, her zaman ve her yerde geçerli olacağını iddia etmiyorum. Bu tanımların, kendilerinden önce gelmiş olan ve kendilerinden sonra gelecek olan tanımları yok sayarak kendilerini dayatabileceklerini de sanmıyorum. Daha önce önerilen, bazıları hukuki-siyasal, bazıları kültürel olan sayısız tanımdan birini seçmek söz konusu değil. Benim tek niyetim, işlediğim konuya açıklık ge-

tirmek, ussal tartışmaya sunulabilecek ve Popper'in deyimiyle, çürütülebilecek, yani geçersiz kılınmaya ya da onaylanmaya elverişli çözümlemeler öne sürerek ilerlemek. Bu tanımların, verimli olabilecekleri ispatlanırsa ve onlarla yapılacak çözümlemeler doğrultusunda demokratik ulusların oluşumunun uzun tarihinin, komünist imparatorluğun çöküşünden sonra güçlenen ulusçuluk, ya da 1919'da Çekoslovak ulusu olarak örgütlenen Çek ve Slovakların ya da 1830'da ulus olarak örgütlenen Flaman ve Valonların yakın bir zamanda ayrılmaları gibi tarihi gerçeklerin anlaşılmasını sağladıkları görülürse, doğrulukları belki daha sonra kabul edilebilir.

Bu tanımlar, kavramların somut gerçekler olarak değil, anlamayı sağlayacak araçlar olarak yer aldığı nominalist* bir anlayışa dayanıyor. Böyle olunca, uluslarının (yani etnik topluluklarının) siyasal ulus olarak kabul edilmesini doğrulamak için, zamanla yok olmayacaklarını, sonsuza dek varolacaklarını esansyalist** bir düşünüşe göre ispatlamaya çalışan ulusçuların savunduklarının aksini iddia ediyorlar. Mazzini, uluslar tanrısal bir projenin ürünüdür, diyordu. Onlar için aynı toplulukların, tarihin çeşitli zaman dilimlerinde etnik topluluk ya da ulus olarak tanımlandığını düşünmek çok güç. Ulusçulara karşı, hem her siyasal örgütlenme gibi ulusun da tarihsel niteliği olduğunu, hem de onu çözümlemeyi sağlayacak kavramların araçsal özelliğini hatırlamak gerek.

ETNİK TOPLULUK VE DEVLET ARASINDA

Ulus ve etnik topluluk

Ulus, özgül niteliklerinin –her tanımın bir teori olduğu-

---

* nominalizm: Adcılık öğretisine göre kavramların zihin dışında varlığı yoktur, gerçek olarak varolduklarından söz edilemez. [ç. n.]

** esansyalizm: Özün [esans] varoluştan önce geldiğini kabul eden felsefi öğreti. [ç. n.]

*** etnik topluluk: Fransıza metinde "ethnie" diye geçen terimi tam karşılığı olmasa da, "etnik topluluk" olarak vermeyi uygun gördüm. [ç. n.]

nu unutmaksızın– kesin tanımlarla çözümlenmesi gereken özel bir siyasal birim şeklidir. *Her siyasal birim gibi ulus da içte, içine aldığı halkları kapsamak ve dışta da, siyasal ulus-birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendini tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır. Ancak, özgüllüğü, halkları, varlığıyla devletin içteki ve dıştaki etkinliğini meşru kılan bir yurttaşlar cemaati şeklinde kapsamasıdır.*[1]

Ulus, siyasal olarak örgütlenmemiş olan etnik gruplardan kolayca ayrılır. *Etnik topluluk*tan kastım, tarihsel ve kültürel bir topluluğun (bu çoğu zaman bir soy birliğinden ileri gelir) mirasçıları olarak yaşayan ve bunu sürdürme isteğini paylaşan bir insan grubudur. Bir başka deyişle, etnik topluluğun iki boyutu vardır: tarihsel topluluk olma ve kültürel özgüllüğe sahip olma.[2]

Etnik topluluktan çoğu zaman ulus diye söz ediliyor. Bu karışıklık, bizim bugün etnik topluluk diye nitelendirdiğimiz şeyin, XIII. yüzyıldan çağdaş demokratik ulusun doğuşuna kadar, ulus diye tanımlanmış olmasından kaynaklanıyor. Terimin kendisi, 1250'ler civarında İngiltere'de ortaya çıktı; yirmi yıl kadar sonra "Fransız ulusu", Fransızların tamamını nitelendiriyordu. O andan itibaren tarih yazımı, Kilise'nin zincirlerinden ve yıllıkların yavan anlatımından kurtuldu, kahramanlık şiirleri için yeni bir konu çıktı: halk. Macaristan'da olduğu gibi tüm Batı Avrupa'da tarih yazımı, uluslar diye adlandırılan şeyin bilincini geliştirmeye katkıda bulunarak ulusal bir biçim aldı.[3] Tarih yazarları, halklarına, tercihen Antikçağ'a uzanan eşsiz bir miras bulabilmek için yarıştılar: İngilizler, Britanya'nın ve Galler ülkesinin Keltleri, Fransızlar ya da Almanlar, aynı şekilde Troyalılardan geldiklerini iddia ediyorlardı. Artık, Fransızcada, Almancada uluslar kökenlere gösteriyordu: örneğin Paris üniversitesi öğrencileri dört ulus halinde toplanmışlardı, "şerefli Fransız ulusu, sadık Pikardi ulusu, saygın Normandiya ulusu ve yürekli Germen ulusu".

Ama modern siyasal uluslar, bu Ortaçağ "uluslarının" sınırlarını değilse bile, en azından duygularını ve ilk devlet kurumlarını miras aldılarsa, bundan hiç de daha az farklı bir

tarihsel ve siyasal gerçeklik oluşturmadılar. Bugünün tarihçileri ve çağdaşlarımız, etnik topluluğa ne ad verirlerse versinler, bu uluslar etnik topluluktan ayrı tutulmalıdırlar: İhtilal öncesinin ulusları; XIX. yüzyılın ulus toplulukları; "ortak mensubiyet duygusunun öteden beri varolan ve devletler ve modern uluslarla uyum halinde işlemeye, diyelim ki, makroskopik ölçekte, potansiyel olarak hazır bir takım değişkenleri"[4] diye tanımlanan ilkel ulusçuluklar; "kurum, inanç ve dayanışmaların siyaset öncesi kalıpları"[5]; ya da "altuluslar".[6]

Bu tanımlar da gösteriyor ki, etnik topluluk şekilleri insanların toplum biçiminde örgütlenmeleri kadar çeşitlidir. Ama, her durumda, etnik topluluğun iki temel özelliği vardır: bir mensubiyet grubudur; ille de siyasal bir ifadesi olması gerekmez.

Etnik topluluklar, uluslardan daha doğal değildir. Her iki durumda da bunlar, önemsizleştirmenin ya da zenginleştirmenin söz konusu olmadığı tarihsel biçimlerdir. John Armstrong gibi bazı toplumbilimcilerin öne sürdüklerinin tersine, etnik kimlik, gerçekten ve ulusal duygudan ister istemez daha temelli, sağlam, ya da sürekli değildir.[7] Etnik topluluklar birer öz değildir, ama onlar da, sözcüğün geniş anlamıyla, siyasal bir durumun ürünleridir. Nijerya ulusu içindeki etnik anlaşmazlıklarda, Yoruba'lar ve Ibo'lar arasındaki düşmanlık sıklıkla örnek gösterilir. Ama Yoruba'lar teriminin kendisi bile, XIX. yüzyılda Abeokuta'ya gelmiş olan Anglikan misyonlerler tarafından batı Nijerya'nın çeşitli halklarını tanımlamak için uydurulmuş bir terimdir. Bu misyonerler bölgede bir dil birliği oluşturarak bu toplumları sömürge yönetimi tarafından resmen tanınan bir birim şeklinde örgütlediler: Yoruba etnik topluluğu Nijerya ulusundan daha eskilere dayanmıyor.[8] Daha genel bir ifadeyle, Afrikalı etnik topluluklar çoğunlukla sömürgecinin siyasetinin ürünleridir. Tito da, iktidarını sağlamlaştırmak için, 1968'de Bosna-Hersek'te bir "müslüman" etnik topluluğu yarattı, yani aynı dini paylaşan halk topluluklarını, etnik kimlik duygularını güçlendirerek, hatta bu duyguları uyandırarak, bir birim şeklinde örgütledi ve onlara kendilerine özgü haklar tanıdı.

Etnik topluluklar bölünebilirler, bir araya gelebilirler, ekonomik ve siyasal şartlar doğrultusunda, "birbirine karışma", "birbirini sindirme", "bölünme" ya da "hızla çoğalma" süreçlerinden geçerek, yeni toplumsal "sınırlar"[9] tanımlamak suretiyle yeniden örgütlenebilirler.[10] Ama eğer etnik topluluklar, uluslar gibi, birer tarihsel oluşumsa, bireyler, bir etnik topluluğa mensubiyeti, kendine özgü bir siyasal örgütlenmesi bulunmasa da, doğal bir veri olarak yaşayabilirler. Etnik topluluklar, XVIII. yüzyılın klasik yazarlarının (Montesquieu ya da Rousseau) daha önce düşünmüş oldukları, İngiltere'de doğmuş, ama simgesel olarak Amerikan ve Fransız İhtilalleriyle siyaset sahnesine çıkmış olan modern ya da siyasal ulustan, özellikle de özerk bir siyasal örgütlenmeye sahip olmamalarıyla ayrılırlar. O halde, etnik topluluğu ulusla karşı karşıya getiren şey, sayı ya da başka herhangi bir nesnel özellik değil, insanları birbirine bağlayan bağın niteliğidir.

Oysa, bilim alanında bile bu ayrımla yetinilmiyor. Walker Connor, ulusun kendi kendinin bilincine sahip etnik topluluk olduğunu ileri sürüyor. "Bir etnik grup, onu dışarıdan inceleyen biri tarafından kolaylıkla fark edilebilir, ama üyeleri grubun tek olma özelliğinin bilincine varana dek, bu sadece bir etnik gruptur, bir ulus değil."[11] Hugh Seton-Watson'ın anlayışını sürdürüyor. Seton-Watson; "Böylece, ulus için hiçbir bilimsel tanım önerilemeyeceği sonucuna vardım; oysa bu varolmuş ve varolan bir olgudur" şeklindeki gözleminin ardından şu tanımı benimsiyor: "Bir ulus, bir cemaat içindeki anlamlı sayıda insanın bir ulus oluşturduğuna inandığı, ya da oluşturmuş gibi davrandığı zaman vardır."[12] John Armstrong, *Nations before nationalism*[13] adlı kitabı yazarken; Suzanne Berger, *Bretons, Basques, Scots and other European nations*[14]* konusunda inceleme yaparken, onlar da etnik topluluğu ulustan ayırmıyorlar, çünkü her ikisi de ulus terimiyle, devletin altında yer alan, kendilerine özgü siyasal ifadeleri olmayan devletsiz toplulukları anlatırlar. Bu üstü kapalı bir biçimde etnik toplulukların ulusa dönüşme konusundaki

* Brötonlar, Basklar, İskoçlar ve Diğer Avrupa Ulusları [ç.n]

olası taleplerini doğrulamak ve birinin yapısının en az diğerininki kadar meşru olduğunu düşündürmek olmuyor mu?

Çağdaş bilimsel yazının, özellikle ABD'de[15] anahtar terimi haline gelmiş olan etnik özellik kavramının yeniden doğuşu, yanlış anlamaları sürdürmeye yaradı. ABD'de, bazı tikel topluluklara mensup olmanın gücünü yeniden keşfederek ve etnik grup terimiyle aynı zamanda Siyahları, İrlanda asıllı Amerikalıları, İtalyan asıllı Amerikalıları, Yahudileri ve Yerlileri tanımlayarak, toplumbilimciler, bireyin topluluğa mensubiyetinin niteliği konusundaki, o her zaman tutkulu düşünümlemeyi sürdürmekten kaçınabilirlerdi: Siyahlar ve Yerliler için ırksal mıdır? İrlandalılar ve İtalyanlar için ulusal mıdır? Yahudiler için ulusal ve/ya da dinî midir? Böylece tabu haline gelmiş ırk –her ne kadar bunun toplumsal bir kavram olduğu ileri sürülse de– ya da kültür –çoğu zaman, eskiden ırk denilen şeyin toplumsal olarak kabul edilmiş tanımı şeklinde kullanılıyorsa da– sorunlarının, grupları tanımlamak için yeniden ortaya çıkarılmasına engel olunabilirdi. Özellikle de, ABD'deki etnik özellik teorisyenleri arasında sayıca fazla olan Yahudi toplumbilimciler, modern çağda, laikleşmenin ve uluslarının kuruluşunun alabildiğine hassaslaştırdığı Yahudilerin kimlik sorununu ortaya çıkarmayabilirlerdi: siyasal düzen uluslar halinde örgütlendiğinde, Yahudiler, Yahudi olmayan ulusların içinde, özgül siyasal haklara sahip olmaktan vazgeçerek sıradan bir dinî ya da kültürel grup oluşturabilirler mi, yoksa yönelimi temelden ulusal olan, dolayısıyla kendi egemen ulusunu kurmaya koşulu bir halk olarak mı kalırlar?[16]

Biri *primordiyalist* diye bilinen ve insan gruplaşmalarının doğal birimleri olan ulusların sonsuza dek varolacağını savunan, *modernist* diye anılan diğeri ise ulusal yapılanmanın özünde modern olan niteliği konusunda direten iki düşünce okulu arasındaki klasik tartışma, bana her zaman terimlerin tanımlanmamış olmasından kaynaklanıyor gibi geldi. Eğer etnik topluluktan söz etmek yerine, her çeşit tarihsel topluluk şekline ulus dersek, insanların, zaman içinde şekilleri büyük ölçüde değişikliğe uğramış olsa da, daima topluluklara ait olduklarını kabul edebiliriz. Böyle bakıldığında, uluslar,

yani etnik topluluklar her zaman varolmuştur. Buna karşılık, benim yaptığım gibi, çağdaş demokratik çağın siyasal şekline ulus dersek, bunun, bir hiçten doğmadıysa da, kendisinden önce varolmuş etnik duyguları ve kurumları, bunlara aşkın bir halde sürdürüyorsa da, yeni bir yapı olduğunu kabul edebiliriz. Tarihî bir topluluğa ait olma duyguları yüzyıllardan beri varlıklarını sürdürmüş olabilirler, ama bunların siyasal örgütlenmenin tikel bir şeklini kurmaları ve bu şekli doğrulamaları modern çağa rastlar.

Ulus ve siyasal birim

Uluslar, siyasal birimler ve devletlerle de sık sık karıştırılır. O zaman uluslar terimi, egemenlikleri uluslararası düzen tarafından tanınan siyasal birimleri tanımlar.

Yeni dönem araştırmacılar böylece, ilk ulus düşünürlerinin çok iyi bildiği bir çözümsel ayrımı görmezden geliyorlar. Özellikle de ihtilal deneyimini ve tiers-état'nın* ulusu siyasal meşruiyetin yeni kaynağı olarak ilan etmesinin anısının etkisinde olan Fransız yazarlar, siyasal birimi ve yurttaşlığa dayalı ulusu birbirinden açıkça ayırıyorlardı. Buna karşılık, Max Weber'in yazmış olduğu bazı metinler bu konuda biraz daha ikirciklidir.

Renan, "Fransa, İngiltere ve Avrupa'nın birçok modern özerk topluluklarının gibi ulusları" ve diğer "insan toplumu şekilleri"ni birbirinden ayırıyordu, bu diğer şekillerden kastı, "Çin, Mısır ve en eski Babil'deki gibi büyük insan toplaşmaları –Atina, Sparta gibi özerk siteler; –İbrani ve Araplar'da olduğu gibi kabileler; –Karolenj İmparatorluğu gibi çeşitli ülkelerin bir araya getirdikleri topluluklar; –İsrailoğulları ve Persler gibi sadece din bağları ile bir arada bulunan vatansız topluluklar; (...) –İsviçre, Amerika gibi konfederasyonlar; –çeşitli Germen ve Slav kollarında kurulu ırk, ya da daha iyisi dil birliğinden oluşan akrabalıklar"[17] idi. Renan, *"bu şekilde tanımlandıklarında* (altını çizen D.S.), ulusların

* Tiers-Etat: Fransa'da ihtilal öncesi dönemde, din adamları ve soylular sınıfına mensup olmayan ve krallığın üçüncü sınıfını oluşturan kişilerin tümü. [ç.n.]

tarihte oldukça yeni bir yeri"[18] olduğunu, bu ayrımdan yola çıkarak tespit ediyordu.

Mauss da, ulus ile siyasal birimi birbirinden nasıl ayırdığını açıklıyor. İnsan toplumlarını, gittikçe artan "bütünleşme sıralarına" göre, yani siyasal bütünleşme derecelerine göre dört büyük grupta topluyor: çokparçalı toplumlar, klan ve kabile toplumları, sonra da "merkezi bir iktidarın varlığı, gücü ve sürekliliği" sayesinde, giderek artan derecelerde bütünleşen toplumlar. "Bu tip toplumlar için ulus tanımının kullanılması önerildi ve şunu söylemeliyim ki biz de, Durkheim ve ben, çok yakın bir zamana kadar bu tanımı kullandık."[19] Bu, kendisinin de başka bir deyişle söylediği gibi, her siyasal birimi ulusla karıştırmaktır: "Bu ülkeler aslında bütünleşmiş, yönetilen ülkeler ama doğrudan ilgililerin kendileri tarafından yönetilmiyorlar. Bu ülkelerde kanun da yurttaşların eseri değildir."[20] Yani Mauss, sabit bir merkezi iktidar tarafından örgütlenmiş her siyasal birimin özelliği olan siyasal bütünleşme ölçütüne, modern ulusu diğer siyasal birimlerden ayırmayı sağlayan yurttaşlık ölçütünü ekliyor –bu da onu şu sonuca götürüyor "dünyada, hiçbir şekilde ulus adını almayı hak etmeyen çok fazla toplum ve devlet vardır."[21]

Paix et guerre entre les nations'un giriş bölümünde Raymond Aron bu ayrımı yeniden ele alıyor ve bu durumda ulusun "bir ülke toprakları içinde örgütlenmiş herhangi bir siyasal topluluğa eşdeğer olduğunu" ve uluslararası ilişkilerin *"siyasal birimler* arası ilişkiler olduğunu, ki bu kavramın, Avrupa monarşilerini, kentsoylu cumhuriyetleri ya da halka dayalı demokrasileri kapsadığı gibi Yunan özerk şehirlerini, Roma ya da Mısır İmparatorluklarını da kapsayabileceğini."[22] söylüyordu. Zaten bu da Adam Smith'in *The Wealth of Nations*'ı* yazarken uluslara yüklediği anlamdı.

"Uluslararası ilişkiler eğitimi" denen entelektüel bilim dalında da terim bu anlamda kullanılıyor, sadece burada uluslar siyasal birimleri belirtiyor.[23] 1919'un galiplerini –demokratik ulusun, evrensel siyasal örgütlenmenin modeli ola-

---

* *Ulusların Zenginliği*, orijinal metinde İngilizce olarak yazılmış. [ç. n.]

rak kabul edildiği bir çağda– Cemiyet-i Akvam'ı yaratmaya ve siyasal düzeni, bazı Doğu Avrupa ülkelerinde hâlâ birer siyasal birim olan, uluslar şeklinde yeniden örgütlemeye götüren, ulus ve siyasal birim arasındaki yine aynı bütünleşmeydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, *Birleşmiş Milletler Örgütü* tarafından tanınan yeni ulusların sayısının katlanması, ille de yeni demokratik uluslar olmayan yeni devletlerin ya da yeni siyasal ulus-birimlerin varlığını gösteriyor. Örneğin, Suudi Arabistan ve İran, bu anlamda birer ulus oluşturmuyor. Mauss ayrıca hukukçuların devlet ve ulusu birbiriyle karıştırmaya eğilimli olduklarına dikkat çekmişti.

Bu bazen Weber'in, ulusçu düşünür yanı bilim adamı yanından ağır bastığında, içine düştüğü durumdur çünkü bilim adamı Weber teorik eserlerini tamamlamamıştır. Tabii ki Weber devlet ve ulus arasındaki farkı biliyordu: "her şeyden önce ulus, bir "devlet halkına" , yani siyasal bir topluluğa mensubiyete eşdeğer değildir. Çünkü birçok siyasal topluluk (1918 öncesi Avusturya gibi), ulusun, diğer gruplara nazaran ya da tam tersi üyeleri tarafından "birleşik ulus" (yine Avusturya örneğinde olduğu gibi) diye sunulan insan gruplarının bazılarının, bağımsızlığının aşırı derecede önemli sayıldığı insan gruplarını içeriyor.[24] Üstelik, demokratik nitelik ve kültür konusunda da küçük uluslara özel bir önem veriyordu. "Alman gücünün ulusal devletinin sınırlarının dışında da bir Cermenlik varolduğu için kadere şükretmeliyiz. Sadece mütevazı kentsoylu erdemler ve büyük bir devlette hiçbir zaman ortaya çıkmamış olan özgün demokrasi değil, çok daha özel, bir o kadar da ebedi değerler ancak kamu gücünden feragat eden toplulukların topraklarında gelişebiliyor. Bu sanatsal düzeydeki değerler için de geçerlidir. Gottfried Keller kadar özgün bir Alman, devletimiz gibi bir askeri kampta hiçbir zaman şimdi olduğu gibi çok özel, benzersiz biri olamazdı."[25] Weber'in ulus konusundaki tamamlanmamış metninde, *Machtpolitik* ve kültür değeri arasındaki farkın altının çizildiği aynı düşünceye dayanan bir not daha bulunuyor: "Tamamiyle Alman nitelikli sanat ve edebiyat, Almanya'nın siyasal merkezinden çıkmamıştır."[26] Max Weber devlet ve gücün düzlemiyle (*Staatpolitisch*) ulus ve kül-

tür düzlemi (*Kulturpolitisch*) arasındaki ayrımı açıkça belirtiyordu.

Fakat bu ayrım, iki temel fikir üzerine kurulu olan düşüncesinin çekirdeğini oluşturmuyordu. Birincisi: "Devlet ulusun aracıdır, devletsiz ulus olamaz." fikriydi. İkincisi ise: "Ulusun iç boyutu ile dış etkinliği arasında kaçınılmaz olarak bir bağ vardır." fikriydi. Bu noktadan yola çıkıldığında, eserlerinin tamamlanmamış olması, düşüncesine yapılacak olan yorum konusunda tartışmalara neden oluyor. Önceliği dış etkinliğe verdiği bir anlayış geliştirerek, Wolfgang Momsen'in ispatlamaya çalıştığı gibi, iç örgütlenmenin, devletler arası ilişkilerde istencini belli edecek şekilde davranan, devlet gücünün istencinin tek aracı olduğunu mu savunuyordu?[27] Düşüncesinin tarihsel deneyimine –birlikçi bir Alman devletinin kurulması ve büyük Avrupa güçleri arasındaki çatışmalar– dayanarak geliştiği ve "doğal olarak" çatışma halinde olan uluslardan oluşan, dışında bir siyasal dünya düşünmediği, Nietzsche'ci güç istenci anlayışı ve dış siyasete verdiği öncelik göz önünde bulundurulduğu takdirde "ulusun ve ulusal devletin, onun için gitgide aynı şeyin iki yüzü haline geldiği"[28] söylenebilir mi gerçekten? Eserlerindeki çelişkili ifadelere rağmen –parlamenter rejimi sadece gücün istencinin basit bir aracı olarak değil, kendinde değerlendirdiği eserleri bulunur– Max Weber'in ulusu, *Machtpolitik* şeklinde tanımladıkça, bu istenç aracının, yani devletin, ulusun kendisiyle daha da karıştırıldığı açıkça görülüyor. Ulusçu Weber siyasal birim ve ulus arasındaki ayrımı marjinalleştirmek ve gerçek ulusu –ya da ulus ideal-tipini– "büyük güç" ile bir tutmak istiyordu. "Bu nedenle de hikmet-i devlet bizim için değerlerin son ölçütüdür..." şeklindeki sık sık alıntı yapılan bu cümleden böyle düşündüğünü çıkarabiliriz.

Siyasal birimler arası iç bağlılığı oluşturmak ve sürdürmek, onların dışarıda etkinliklerini gerçekleştirebilmelerini sağlamak amacını güden kontrol ve önlem kurum ile araçlarının bütünü olarak devlet, her modern siyasal birimin aynı zamanda hem ifadesi hem de aracıdır. Tüm siyasal ulus-birimlerini diğer topluluk ya da etnik topluluk şekillerinden

ayıran devlettir. Demokratik ulus örneğinde, devlet, Hegel'in dediği gibi, ulusun ussal dayanağıdır ki onsuz, siyasallaşan ulusun gerçek varlığından ve ortak kimliğin nesnel ifadesinden söz edilemez. Fakat bu kaçınılmaz bağdan, birini bir diğeriyle bir tutmak şeklinde bir sonuç çıkarılmaması gerekir. Tam aksine demokratik ulusu diğer siyasal birimler arasında kendine özgü kılan, devletten ayrı bir yurttaşlar cemaatinin varlığıdır.

Ulus ve ulusçuluk

Tarihi bir gerçeklik olarak ulus, ulusçuluktan ayırt edilmelidir. Bu terim zaten, ya etnik toplulukların ulus olarak tanınmak, yani tarihi-kültürel (ya da etnik) toplulukla siyasal örgütlenmeyi bir arada bulundurmak istemelerini ya da ulusların, başkalarının zararına kendilerini kanıtlayabilmeleri için oluşturmuş oldukları güç istencini tanımlıyor. Çoğu zaman ulusları hedef alan eleştiriler aslında ulusçulukla ilgili eleştirilerdir. Örneğin şu anda Balkanlar'da meydana gelen çatışmalar ulusal çatışmalar değil etnik ya da ulusçu çatışmalardır: 1919'da Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak, Macar, Arnavut ve benzeri etnik topluluklardan oluşturulmaya çalışılmış eski Yugoslavya'nın ulusal geleneğinin ne denli zayıf olduğunu gösterirler. Başlığına karşın, Ernest Gellner'in *Nations and nationalism*[29] adlı kitabı ve daha genel olarak yakın tarihteki İngiliz-Amerikan siyaset bilimi, ulusçuluğu, uluslaın kendileri olarak değil, ulus yaratmak istemeleri anlamında ele alıyorlardı.

Toplumsal yaşamda –uluslar, etnik topluluklar ve ulusçuluklar– terimlerinin birbirleriyle karıştırılmaları rastlantı eseri yapılmıyor. Sözcükler, daha önce de söylediğimiz gibi ideolojik ve siyasal çatışmaların araçları oldukları kadar konularıdır da. Bu yüzden, isteyerek ya da istemeyerek aynı anlamda kullanılıyorlar. Toplumsal ve siyasal yaşamda, XIX. yüzyıldan beri etnik topluluk halk terimiyle belirtiliyor. Bilimsel bir kavram olan etnik topluluğa, siyasal bir terim olan halk demek, üstü kapalı bir biçimde ya da açık açık, etnik topluluğa siyasal bağımsızlığını isteme hakkını, siyasal ulus-birim olma hakkını tanımak oluyor. Eğer bilim literatüründe

bile göz göre göre ulus ve etnik topluluk karıştırılıyorsa bu her etnik topluluğun, ulusçuluklar çağında, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakları adına, siyasal ulus-birim şeklinde tanınmayı talep edebileceği anlamına geliyor: Renan, bunun devrimci bir ilke olduğunu çok iyi kavramıştı. Eğer ulus ve devlet sık sık bir tutuluyorsa bu her devletin demokratik bir ulusun ifadesi olma iddiasını taşımasından kaynaklanıyor. Toplumsal yaşamda ulus teriminin anlam belirsizliği modern siyasal meşruiyet ilkesi ve toplumsal bağın oluşturulması ile kaçınılmaz olarak ilgili olmasından ileri geliyor.

Demokratik ulusun, sembolik bir biçimde olsa da, bugün başvurulan örtük bir model olmasının nedeni de budur. Tek parti yönetiminin hâkim olduğu komünist Avrupa ülkelerinde yöneticiler seçimler düzenliyor ve demokratik bir ulusu temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. İran İslam Cumhuriyeti yöneticileri iktidara gelir gelmez Anayasa için bir halkoylaması ve onun ardından parlamentoda yer alacak milletvekillerini seçmek üzere bir seçim düzenlemişlerdi. Aralık 1992'de Kübalı yöneticiler iktidara geldiklerinden beri ilk kez genel seçime gitmişlerdi. Körfez Savaşı süresince Saddam Hüseyin, aldığı önemli kararları önce parlamentoda oya sunmuştu. Böylece Batı toplumlarına, görünüşte siyasal temsiliyetin gereklerine uygun ve halkın istediği bir seferberlik görüntüsü yansıtmıştı. Tüm siyasal ulus-birim hükümetlerinin bir çeşit Anayasası ve seçilmiş kişilerin oluşturduğu bir Meclisi vardır.

Eğer etnik duygu ve tutkular, Anthony Smith'in uzun uzun kanıtladığı çalıştığı gibi, yurttaşlığı temel alan uluslarda varolmaya devam etse de etnik topluluk ve ulus arasında hiçbir ayrım olmadığı sonucuna varmamak gerek. Ulus ne etnik toplulukla, ne de devletle karıştırılabilir. Ulus, ilki (ya da ilkleri), yani etnik topluluk(lar) ve ikincisi yani devlet ile, sayesinde toplumsal gerçeklikte somutlaştığı ikili bir diyalektik ilişki içerisinde bulunuyor. Ulusun içinde bütünleşen etnik toplulukların siyasal olarak tanınması bir parçalanma ve güçsüzlüğe yol açar; devlet çok güçlü, baskıcı ya da totaliter olmaya başladığında ulusu kendi içinde eritir ve yurttaşlar cemaatini yok eder. Etnik topluluk ve devlet arasında,

ulusa da gereken yeri açmak gerekiyor.

BÜTÜNLEŞMENİN ANLAMI

Görmüş olduğumuz gibi ulus, toplumlarla, varlığı devletin içteki ve dıştaki etkinliğini meşru kılan bir yurttaşlar cemaati şeklinde bütünleşiyor. Ulusun aracı olan devlet, etkinliğini hem toplumları yurttaşlık aracılığıyla bütünleştirmek siyasal ulus-birimlerin dünyasında eylemde bulunmak için sürdürür.

İç bütünleşme süreci

Ulus öyle birdenbire oluşup sürmez. Ulus, terimin etkin anlamıyla, bir bütünleşme sürecinin ürünüdür. Clifford Geertz, Fransız ve İngiliz sömürge imparatorluklarının çökmesi sonucu oluşan yeni ulusların oluşumunu bir *integrative revolution* [bütünleştirici devrim] olarak bu anlamda inceliyordu.

Claude Levi-Strauss, kimlik konusunda, bütünleşmenin toplumbilimin genel kavramlarından biri, bir ufuk kavram şeklinde, "bazı şeyleri açıklayabilmemiz için başvurmamız gereken fakat gerçekte varlığından söz edemeyeceğimiz bir çeşit sanal odak"[30] olarak ele alınması gerektiğini söyler. Burada bütünleşme, şu an Fransa'da siyasal yaşamda göçmenler için kullanıldığı anlamda değil, toplumbilimsel temel gelenekteki anlamında kullanılıyor. Bu gelenek, düşüncenin temelinde, toplumda, artık bireyin özerklik olgusu ve değeri üzerine kurulu olan toplumsal bağın özümlenmesi –ya da korunması– sorunuyla ortaya çıktı.

Her ne kadar bir anlam belirsizliği söz konusu olsa da, kavram iki temel anlama gelmektedir. Bir sistemin ya da toplumun bütününü tanımlayabilir –ki buna toplumun bütünleşmesi ya da sistematik bütünleşme denebilir. Bu, o zaman grubun, kendi bütünü içerisindeki özelliğidir. Fakat aynı zamanda bireylerin ya da alt sistemlerin daha geniş bir sistemle olan ilişkilerini tanımlayabilir –ki buna da toplumla bütünleşmesi ya da mecazi bütünleşme denebilir. O zaman

da bu, bireyin ya da belirgin bir grubun, daha geniş bir bütün içerisindeki özelliğidir. Ulusu, toplumbilimsel terimlerle, toplumun siyaset aracılığıyla bütünleşmesi süreci –ya da "sistematik" bütünleşme– şeklinde inceleyebiliriz, ki bu, tanımsal olarak tamamlanmamış bir süreçtir. Şu ya da bu topluluğun, daha önce oluşmuş bir toplumla bütünleşmesi (örneğin yabancı kökenli toplulukların göç ettikleri ülke tarafından bütünleştirilmesi) –ya da mecazi bütünleşme– siyasal toplumun tamamıyla bütünleşme ya da sistematik bütünleşmenin belirgin bir boyutundan başka bir şey değildir.

Durkheim'ın çözümlemelerine dikkat edersek, iç bütünleşme sürecini bu şekilde tanımlamak, kolektif girişimde ortak amaçların tanımlandığı ve kabul edildiği, bireylerin birtakım ortak uygulama ve inançları paylaştıkları, grup üyeleri arasında etkileşimlerin olduğu anlamına gelir. Ulus söz konusu olduğunda bunlar siyasal amaç, uygulama ve inançlardır fakat toplumsal gerçeklikten ayrı tutulamazlar. Yurttaşlar cemaati olur olmaz toplumsal ve ekonomik şartlarda kurulamaz.

Çünkü söz konusu olan bir süreçtir, bu nedenle nesnel şartları ve bunların bireyler tarafından içselleştirilmelerini bütün halinde hesaba katmak gerekir. Vatandaşlığın –birey ve ulus-devleti arasındaki hukuki bağ– modern toplumlarda edinilmiş (*achieved*) görev ve statülerin, kalıt kalan (*acribed*) statülerin aleyhine artmaya devam ettiğini kabul eden Parsoncı* düşüncenin bir istisnası olduğu sık sık söylenir. Bireylerin büyük çoğunluğu, vatandaşlıklarına doğduklarında sahip oluyorlar, bu ne kendi istençlerinin ne de liyakatlerinin bir sonucudur. Bu, kendilerine dayatılan bir özelliktir. Fakat vatandaşlık örneği, sonuçta, modern çağda bireylerin toplumsallaşmalarının, daha önce oluşmuş olan ulusal toplumlarda meydana gelmesinden kaynaklanan özel bir durumdur.

Rousseau, her tür toplumsal sözleşmeden önceki insanı

* Talcott PARSONS: Amerikalı toplumbilimci. Max Weber gibi toplumbilimin bir toplumsal eylem bilimi olduğu görüşündedir. [ç.n.]

yeniden bulmak istediğinde, her ne kadar bu insan özelliklerini o toplumun gelişimi içerisinde geliştirse de, onu *"yetkinleşebilir*, yani insan olma kapasitesine sahip bir çeşit hayvan"[31] şeklinde tanımlıyordu. Rousseau'nun ve sonrasında Fichte'nin eğitim işlevinin önemi konusundaki düşüncelerini sürdüren ve tek yapmak istediği istenç-ulus ve kalıt-ulus arasındaki kolaycı karşıtlığı aşıp yeni ulusal sözleşmeyi, demokrasi çağında oluşturmak olan ve bunun için *eğitilebilirlik* kavramını ulus düşüncesinin temel fikri olarak öneren Alain Renaut, "Bir özgürlüğün görünür işaretinin bir kültüre ve bir geleneğe işlenmesi eğitimli olmaya, bu özgürlük ve geleneğin değerlerine göre *eğitilebilirliğine* dayanıyor"[32] olmasından yola çıkıyordu. Ben de geleneksel bir toplumbilim kavramı olan *toplumsallaşma*[33] kavramından yararlanmıştım. Her durumda söz konusu olan, belirgin bir toplumda doğan bireyin, gereklilikleri içselleştirdiği, ortak değerleri edindiği ve topluluğun sürdürülmesini sağlayan davranış ölçülerini benimsediği süreci tanımlamaktır. Bu kavramlar insanların eğitim yoluyla ortak yaşama, yani ulusal yaşama, katılımlarını sağlayacak özellikleri edinme kapasitelerini çözümlemeyi kolaylaştırıyorlar.

Bu kavramların kullanılması beşeri bilimlerin katkılarını hesaba katmayı sağlıyor. Bu bilimler insanların özgürlükten yoksunluğuna değil de özgürlüğün hangi zorluklar ve somut şartlar dahilinde fiili olarak işlerlik gösterebileceğine dikkat çekiyorlar. İnsan özgürlüğünün konumu dahilinde bir özgürlük olduğunu hatırlatıyorlar bize. Gözler önüne serdikleri özgürlüğün ve gerekirciliğin bu diyalektiği, bu kavramlar sayesinde –yetkinleşebilirlik, eğitilebilirlik, toplumsallaşma– bireyin tesadüfen içinde doğmuş olduğu topluluğun bir üyesi durumuna geldiği süreci açıklayabilecek olan bir sentez oluşturabilir. Elbette eğitim, Gellner'in çözümlediği gibi, bireylerin yüksek bir seviye gerektiren teknik topluma katılmalarını sağlar. Fakat bütün ulus teorisyenleri –Rousseau, Kant, Fichte ve Mauss– Okulun rolünde ısrar etmişlerse de bu sadece teknik öğretimin öneminden değil, her şeyden önce, yurttaş okulda şekillendirildiği içindir. Modern toplumlarda, başlıca aracının Okul olduğu top-

lumsallaşma yoluyla (kavramı en genel anlamıyla ele alırsak) ulusal topluluğun bir üyesi olunuyor. Ulusal mensubiyet ve ulusal duygu, ortak bilgilerin, ölçülerin ve değerlerin içselleştirilmesi sonucu doğar. Kullanılan kavram ne olursa olsun, söz konusu olan insanın, kamu yaşamının uygulamalarını bilmeyi ve bunlara uymayı öğrenebileceğini, daha açık söylemek gerekirse bir kamu alanının olduğu fikrini içselleştirebileceğini hatırlamaktadır. Doğumdan gelen gerekircilik böylece özgürlüğe dönüşüyor. Bu basit bir sözcük oyunu değil: Ulusal mensubiyet ve ulusal duygu gerçekten de, kolektif kimliğe sıkıca bağlı olan kişisel kimliği tanımlayan bir kültürel modeller bütününün ve özgün değerlerin içselleştirilmesinden doğar. Bundan böyle birey, ulusunu kendi içinde bulur.

Bütünleşme terimi bir yanlış anlamaya yol açmamalıdır: Bu, irenik* bir süreç değildir. Tam aksine ulusal bütünleşme süreci normalde, ülke içinde –siyasal ve kültürel özelliklerin indirgenmesi– ve dışında –savaşlar– yoluyla şiddetin hüküm sürdüğü bir süreç olmuştur. Fakat hiçbir siyasal kendilik, sadece şiddet yoluyla ayakta duramaz. Demokratik ulus oluştuğunda bu ulusun devletin kendine özgülüğü, eylemininin yurttaşlar cemaatince meşru kılınmasındadır.

Bir ulusçu olarak Weber'in, birçok eserinde, yurttaşlığa dayalı ulusu ve siyasal ulus-birimi bir tuttuğunu gördük. Aynı zamanda Alman demokrasisini oluşturmak ve gücünü gösterdiğini görmek istiyordu. Şahsen kurulmasını istediği parlamento rejimi, ona göre, her şeyden önce bireylerin ulusa katılımını kolaylaştırıyor ve ulusun dışarıdaki eylem yetkinliğini sağlamlaştırıyordu. Parlamento uygulamalarının, yurttaşların ulusal tutkuya daha etkin bir şekilde katılabilmeleri, böylece ulusal gücün artmasına katkıda bulunabilmeleri için kamu yaşamının en iyi örgütü olduğunu ifade ediyordu. İngilizlerin insanlığın dörtte birine hükmetmiş olmalarından hayranlıkla bahsediyor ve özgürlüğün iddialı halkların istencini güçlendirdiğine dikkat çekiyordu. Fakat

* İrenizm: Farklı düşünen insanlar arasındaki tartışmalarda sergilenen anlayışlı tutum. [ç.n.]

önceliği dış siyasete verdiği ölçüde, demokratik ulus ve siyasal ulus-birim arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturmamış ve ulusal düşüncenin temelini oluşturan yurttaşlık fikrini dile getirmemiştir –bu da onun ulusçuluk çözümlemelerinin, büyük bir Alman demokrasi düşünürü arayışındaki kimi Federal Almanya Cumhuriyeti aydınları arasında uyandırdığı ihtirası açıklıyor.

Buna karşın Mauss ve Aron yurttaşlık fikrinden yola çıkıyorlardı. Mauss, bunu, "bir devletin yurttaşlarının bütünü, devletten ayrı bir bütün"[34] şeklinde açıklarken, Aron, "bireylerin büyük bir çoğunluğunun bir yurttaşlık bilincine sahip olduğu ve devletin daha önce varolmuş bir ulusallığın ifadesiymiş gibi göründüğü özgün bir siyasal topluluk türü"nden[35] bahsediyordu. Fakat daha sonra her ikisi de bu ilk tanıma kültürel birim ile siyasal birim arasındaki ve etnik topluluk ile ulus arasındaki anlam benzerliği fikrini eklemişlerdir. "Tam bir ulus, yeterince bütünleşmiş, herhangi bir düzeyde merkezi bir demokratik güce sahip, ulusal bağımsızlık kavramına sahip ve genelde sınırları bir ırkın, bir uygarlığın, bir dilin, bir ahlakın, yani tek bir sözcükle özetlemek gerekirse bir ulusal niteliğin sınırları olan bir toplumdur (...) Tamamlanmış uluslarda tüm bunlar birbiriyle çakışır. Bu çakışmalara ender rastlanır, bunlar sadece diğerlerinden daha önemli değil, bir yargıda bulunmamıza izin verilirse, daha güzeldir. Çünkü siyasal bir önyargı olmadan da toplumlar üzerine tıpkı hayvanlar ya da bitkiler konusunda olduğu gibi, bir yargıya varılabilir."[36] "Siyasal birimin idealtipi olarak ulusun üçlü bir niteliği vardır: Tüm yönetilenlerin, askerlik görevi ve seçim hakkı aracılığıyla devlete katılımı, siyasal isteğin ve kültür ortaklığının çakışması ve ulusal devletin dışarıya karşı tam bağımsızlığı."[37] Yurttaşlık fikrini Mauss "merkezi demokratik iktidar"la ve Aron "tüm yönetilenlerin devlete katılımı" ile açıklıyorlar fakat kültürel birim ve –Fransız ulus devletinin deneyimi ve idealinden esinlenen– toprağa bağlı siyasal örgütlenme arasında bulunan benzerlik temel teşkil ediyor.

Genelde her etnik topluluğun bir siyasal birim olma hakkına sahip olduğu fikrinin ulus-devletin temel ilkesi olduğu

kabul edilir.[38] Oysa bu, toplumların ulusallaşmasının şartından çok *sonucu*dur. "Siyasal bir yapıda toplanmış olan, aynı dili konuşan ve birtakım ortak güvenlik, ticaret ya da hükümet sorunlarının daima bir araya getirdikleri ve birbirlerine göre oluşan, herkese özgü kişisel kimliğe ulusal kimliği ekleyen bu benzerliği benimsemeden edemeyen belli sayıda insan."[39] Halklara tek bir dili benimseten siyasal hegemonyadır. Avrupa'da aydınlar, XIII.yüzyıldan beri, gerek İncil'i çevirerek, gerek edebi ve tarihi eserleri farklı dillere sahip gruplar arasındaki iletişimi sağlayacak bir dilde yazarak bir dilbilimsel ortaklık yaratmaya katkıda bulunmaya çalıştılar. Ulusçu militanlar daha sonra, etnik topluluklar ulus olarak kabul edilsin diye kültürel birim savını, gerektiğinde bu birimi eylemleriyle yaratarak, gerekçe olarak ortaya attılar. Uluslar bir etnik topluluğun mirasçıları olduklarını öne sürüyorlardı. Oluşumları tamamlandığında, toplulukların kültürel türdeşlikleri güçlendirerek, ya da Mauss'un terimlerini kullanacak olursak, "ırklarının", "uygarlıklarının", "dillerinin", "ahlaklarının" ya da "ulusal niteliklerinin" kendilerine özgülüklerini güçlendirerek ulusun canlılığını artırmaya çalışıyorlardı. Çeşitli etnik toplulukların ve ulusların kültürel özgünlük ve türdeşlikleri böylece, uluslar ve ulusallıklar konusunda çıkan *siyasal* tartışmaların vazgeçilmez konusu oldu. Fakat bu yine de ulusun varlığının ne sebebi ne de şartıdır. Max Weber'in ırk ya da "kan birliği" konusunda yazdıklarını her tür nesnel niteliğe uyarlayabiliriz –ırk, dil, din ya da kültür–: "Tüm tarihi süreç gösteriyor ki siyasal topluluğun etkinliği 'kan birliği' fikrini büyük bir kolaylıkla oluşturuyor – tabii antropolojik farklılıklar gibi çarpıcı farklılıklar buna engel olmadığı sürece."[40] Siyasal birimin kültürel toplulukla çakışması ulusun siyasal ideali olmuştur ama bu tabii, terimin çözümsel anlamıyla, ideal-tip olduğu anlamına gelmez.

Yurttaşlar cemaati prensip olarak, her zaman öne sürülen İsviçre örneğinde olduğu gibi, karışık kültürlerden oluşabilir; toplulukların kültürel türdeşliği sadece siyasal bir toplumun oluşumunu kolaylaştıran bir etkendir. Kültürel türdeşlik hiçbir zaman bir ulus oluşturmaya yetmedi. Aksi-

ne siyasal dürüstlük, ulusa karşı siyasal örgütler tarafından az çok tanınan çeşitli biçimlerin, önceden varolmuş etnik topluluklara bağlılığın çeşitli biçimleriyle bağdaşabilir. (III. Bölüme bakınız) Bununla birlikte ulusun varlığı için şart olan yurttaşların kişisel çıkarlardan bağımsız bir siyasal alanın varolduğu ve bu alanın işlerliğinin kurallarına uymaları gerektiği fikrini paylaşmalarıdır. "Yurttaşlık ruhunun ifade ettiği şey (ki bu ülusallığın oluşturulması için şarttır) her şeyden çok, ayrı bir yapı olarak bir kamu görüşünün, ve bunun sonucu olarak bir kamu çıkarının varlığıdır; bu çıkar ille de özel çıkarlardan üstün değildir ancak bunlardan bağımsızdır ve bazen özel çıkarlarla ve diğer kolektif çıkarlarla çatışabilir."[41]

İç ve dış boyutlar

İç bütünleşme sürecini, gerek mantıksal gerek tarihi nedenlerden ötürü dış etkinliğe bağlamak yerinde olacaktır. Siyasal bir birim olduğu ölçüde demokratik ulus, diğer siyasal ulus-birimlere göre tanımlanr. Ayrıca bu etkinliğin iç bütünleşme sürecine etkisi vardır. "Bir ülkenin bir diğerine istencini dayatmakla sonuçlanan her siyasal başarı, içerideki saygınlığı güçlendirir ve bu şekilde başarıyı sağlayan yetkeyi ellerinde bulunduran sınıfların, statü gruplarının ve siyasal partilerin gücünü ve etkisini güçlendirir."[42] Ulusların dışarıda diğer uluslara kendi istençlerini dayatma arzularını ya da bu ulusların kendilerine istençlerini dayatmalarını engellemek istemelerini hesaba katmadan iç bütünleşme sürecini anlayamayız. Ulusun tanımında yer alan egemenlik, kendini bir arada bulundurduğu topluluklara uyguladığı baskı, aynı zamanda da ulusların birliği diye adlandırdığımız, yani siyasal birimler arası ilişkilere müdahalesi şeklinde ifade eder.

Bu bağ, önceliği dış eyleme veren Weber'in düşüncesinin çekirdeğini oluşturuyordu: "Sadece üstün halklar dünyanın gelişimine yardım edebilecek adanıma sahiptir."[43] İç bütünleşme, her şeyden önce, "dünyanın gelişimi" için yapılacak eylemin vazgeçilmez şartıydı. Gerçek siyasal liderlerin seçilmesine ve bürokratların sıradanlaşması ile mücadele edilme-

sine olanak veren parlamento rejimi ulusal gücün bir aracı haline geliyordu. Fakat Mauss, iç bütünleşme ve dış eylem arasındaki bağ fikrini en az o kadar açıklıkla belirtiyordu: "Bir ulusun iç siyasetinin büyük ölçüde dışarıdan yönlendirildiğine ve bunun tam tersinin de olduğuna inanmamak bir soyutlamadır."[44]

Siyasal ulus-birimler genelde savaşların patırtısında doğar. Avrupa'da, 1500 yılında 500 kadar olan siyasal birimlerin sayısı XIX. yüzyılın başında 20-30'lara düştü. İçlerinden birçoğu savaşlar yoluyla daha geniş birimlerin içinde yok oldular. Uluslar Avrupası, 1648'de, Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren Westafalya Antlaşmaları, 1815'te İhtilal ve İmparatorluk savaşlarının ardından yapılan Viyana Kongresi ve Birinci Dünya Savaşı'nın resmen bittiğini gösteren antlaşmalarla çizildi. Orta ve Batı Avrupa ulusları bağımsızlıklarına, 1919'da ve 1920'de, Avusturya-Macaristan ve Türk İmparatorlukları'nın askeri başarısızlıkları ve dağılmaları sonucunda kavuştular. Amerika Birleşik Devletleri, XVIII.yüzyılın sonunda, Latin Amerika ulusları, XIX. yüzyılın başında, Afrika ya da Asya ulusları, XX. yüzyılda, Avrupa'nın imparatorluk güçlerine karşı girişilen bağımsızlık savaşlarının içinde ve bu savaşlar sonucunda kuruldular. Birçok devlet, varlığını, başka devletlerin doğrudan eylemine borçludur. Çatışmalar bazen, savaşan tarafları kısmen ya da tamamen kapsayan yeni bir birimin oluşmasına neden olur ya da tam tersine büyük siyasal birimlerin daha küçük birimlere bölünmeleriyle sonuçlanırlar.

İlk devlet kurumlarının amacı ve işlevi Avrupalı egemen güçlere komşularıyla savaşmak için gerekli imkânları sağlamaktı.[45] Her siyasal ulus-birimde savaşlar, geçici ya da kesin olarak, devlet örgütünü ve eyleminin biçimlerini geliştirir ve değiştirirler. 1870'deki Alman zaferi Bismarck'a Wilhelm Reich'ini kurmak için gerekli imkânı sağladı. Demokratik uluslarda memurların sayısı ve devletin ekonomik ve toplumsal yaşama müdahalesi tüm Avrupa ülkelerinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra arttı. Batı Avrupa ülkelerinde refah devletinin kurulması İkinci Dünya Savaşı'nın doğrudan doğruya sonucu oldu. Ünlü Beveridge* raporu 1942'de çarpışmaların

devam ettiği sırada yazıldı.

Öte yandan savaşlar, oluşmuş olan etnik topluluk ya da siyasal birimlerin bilincini uyandırır ya da yeniden canlandırır. Söz konusu olan, gerek bir tehlikeye karşı gelmek olsun, gerek gücünü yaymak; dışarıya karşı girişilen ortak mücadele, ben bilincine sahip bir cemaatin doğmasına neden olur. İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda ya da İngiltere gibi Batı Avrupa ulusları tarafından, uzak yabancı halkları egemenlikleri altına almak ya da büyük dünya ticaretini kontrol etmek için yürütülen fetih savaşları, bu halkların bütünleşmelerini tamamlamalarına ve daha da gururlanmalarına katkıda bulundu. Avrupa'da ulusal duygular büyük devletler arasındaki rekabet ve çatışmalar sonucunda doğdu. Cumhuriyet ve imparatorluk savaşlarından sonra Fransızların büyük çoğunluğu ulusal düşünceyi devrim ilkeleriyle karıştırdı. Orta ve Batı Avrupa uluslarına gelince, onlar, Renan'ın ifadesine göre, "dışarıdan gelen baskı sonucu bilinçlendiler", yani *Büyük Fransız ulusu*na ve Napoléon İmparatorluğuna karşı mücadele ederek bilinçlendiler. Japonya ya da Türkiye, Batı ile eşit şartlarda savaşmak ve ortak kimliklerini kurtarmak için demokratik ulus şekillerini benimsediler.

Savaşlar, bireyleri etnik ya da ulusal topluluklara bağlayan duyguları şiddetlendirir. Ortak tehlikenin neden olduğu ve toplumsal örgütlenmenin, en azından geçici kolektif örgütlenmesinin ve askerileşmesinin katılığının güçlendirdiği dayanışma duygusu tikellik bilincini zayıflatır. Çocukları, 1914-1918 savaşı esnasında Fransız yurttaşı oldukları için öldürülen Polonyalı göçmenler bu özveriyi yeni vatanlarına tutkuyla bağlanarak doğruladılar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalı vatanseverlere dönüşen Cermen-Amerikalılar, Alman cemaatinin, Amerika Birleşik Devletleri'nin kamu alanında tanınmasını istemekten vazgeçtiler. Sa-

---

* Lord William Henry BEVERIDGE: İngiliz iktisatçı ve yönetici. İş kazaları, sosyal sigortalar, ulusal sağlık ve ulusal yardım servisi mevzuatının temelini oluşturan Beveridge planı (1942), tam istihdam ve gelir güvenliğinin zorunluluğunu vurguluyordu. [ç.n.]

vaş alanında akıtılan kan savaşanları birleştiriyor.

Savaşlar, tüm siyasal birimleri olduğu gibi demokratik ulusu da güçlendirir; bu ulusun ölçü ve değerleri, yurttaşları tarafından savaşın canlandırdığı cemaat duygusunun demokratik ulusu benimseme duygusuyla karışması için yeterince kabullenildiği zaman mümkündür. Burada "tehdit altında bulunan bir vatan, bilinçlerde, barış zamanında bırakmadığı bir iz bırakır; bunun sonucunda bireyi topluma bağlayan bağlar güçlenir."[46] derken, Durkheim'ın açıkça belirttiği durum söz konusudur. 1919'da ve 1945'te Batı demokrasilerinin elde ettikleri zaferler muhtemelen yurttaşların rejimlerinin değerine ve etkisine duydukları güveni artırmıştır. Hitler Almanyası ile çarpışmaların sürdüğü yıllarda Winston Churchill hükümetinin, demokrasinin korunması adına, İngiliz cemaatlerine oldukça otoriter bir rejim dayattığı biliniyor; fakat savaştan sonra, hükümet kurumlarının örgütleri 1939'dan önce olduğundan daha ezici ve karmaşık olsalar da, demokratik yaşam uygulamalarına dönüş çok çabuk oldu. Buna karşın 1920'lerin Almanları demokrasi düşüncesini askeri başarısızlık ve aşağılamalarında özümlediler.

Tamamiyle egemen bir devlete sahip olmadığı halde siyasal ulustan söz edilebilir mi, ya da başka şekilde ifade etmek gerekirse devlet, dışarıya karşı bağımsız bir etkinliği olmasa da, sadece toplulukları bir yurttaşlar cemaati şeklinde içerme etkinliği ile tanımlanabilir mi? Anthony Smith buradan yola çıkarak Katalanların bir ulus oluşturduklarını ileri sürüyor çünkü, bir toprakları, bir dilleri, bir eğitim sistemleri, kendilerine özgü bir ekonomileri ve vergi toplama hakları var.[47] Katalan devletinin, İspanya devletinden bağımsız bir dış siyaseti olmadığı için egemen bir devlet olmadığını kabul ediyor, ancak ona göre, bir Katalan yurttaşlar cemaati olduğu sürece bir Katalan ulusu vardır. Bu, ulusu, benim bundan önce yazmış olduğum bir eserde, topluluklar arasındaki farkları –söz konusu olan gerek toplumsal, dini, bölgesel ya da ulusal (göç edilen ülkelerde) kökenli nesnel farklar olsun gerek ortak kimlik farkları olsun– aşmış ve bunları ortak bir siyasal proje etrafında örgütlemiş bir kendilikte özümlemiş olan bir siyasal biçim şeklinde tanımladığımda yaptığım gi-

bi, yalnızca iç bütünleşme boyutuna indirgemektir.[18] Fakat bu tanım yetersizdir: Ulus, sadece bir yurttaşlar cemaati değil, aynı zamanda bir siyasal birimdir. Ulus ideal-tipi, devletin somut biçimleriyle sadece iç bütünleşmenin aracı olmasını değil, siyasal ulus-birimlerin egemenlik fikri üzerine kurulu olan uluslararası bir sistemde egemen davranabilmesini ifade ediyor.

Görmüş olduğumuz gibi, Raymond Aron "ulusal devletin dışarıya karşı tam bağımsızlığını" demokratik ulus ideal-tipinin üç boyutundan biri şeklinde ele alıyordu. Bu, gerçekten de demokratik ulusun devletinin bir niteliği ise de, bir tek ona bağlı değildir: Bu siyasal ulus-birimler birliğinde hareket eden her devlet için geçerlidir. Her siyasal birimde devlet, tarihi ve mantıksal olarak savaşa bağlıdır. Demokratik ulus *aynı zamanda* siyasal bir ulus-birim olduğu ölçüde "ulus devletin dışarıya karşı bağımsızlığı" gerçekliği betimler. Fakat *demokratik ulus*un ideal-tip kavramı çerçevesinde tanımı, devletin, iç bütünleşme ve dış etkinliğinden oluşan ikili boyutunda, eylemini meşru kılanın, yurttaşlar cemaati olmasına dayanıyor. Bu da, bu önemli nitelikten hareketle demokratik ulus fikrinin iç mantığını anlayabileceğimizi gösteriyor.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL VE ULUSAL

Modern ulusun kendine özgülüğü, toplulukları bir yurttaşlar cemaati şeklinde bütünleştirmesinde ve bunun aracı olan devletin eylemini bu cemaatle meşru kılmasına dayanıyor; yani ulus, *tüm* yurttaşların oy hakkına sahip olması ilkesini –yöneticilerin seçimine ve gücün kullanım yöntemleri konusunda karar vermeye *tüm* yurttaşların[1] katılımı– ve asker alımını –*tüm* yurttaşların dış eyleme katılımı– belirtiyor. Bu ikili katılım şüphesiz gerçek fakat her şeyden önce siyasal meşruiyet ilkesinin simgeliyor ve demokratik ulusun hem mantığını, hem de idealini oluşturuyor.

Ulus kendini, *yurttaşlık yoluyla tikel mensubiyetleri* –bunlar biyolojik (en azından algılandıkları biçimde), tarihi, ekonomik, toplumsal, dini ya da kültürel olabilir– *aşma* ve yurttaşı, somut belirginliklerin dışında hiçbir tikel kimliği ve niteliği olmayan soyut bir birey şeklinde tanımlama iddiasıyla ifade eder. Özellikle laiklik modern devletin bir ayrıcalığı çünkü dini mensubiyetlerin çeşitliliğini aşmayı, inanç ve ibadetlerin özel hayatın bir parçası olarak benimsenmesini, kamu alanını dini açıdan tarafsız, bağlı oldukları kiliseye bakmaksızın, (bu IV. Bölümde göreceğimiz gibi devlet ile dini gruplar ve kiliseler arasındaki çeşitli kabul ve işbirliği şekillerini de kapsıyor) tüm yurttaşların ortak alanı yapmayı olanaklı kılıyor. Toplumsal bağın artık dini değil, ulusal, yani siyasal olduğu temel olgusunu simgeliyor. Ulus projesi, sadece aynı ulusta toplanmış olan herkese hitap ettiği için

değil, bazı tikelliklerin aşılması her toplumda mümkün olduğu için de evrenseldir. Evrensellik, ulus düşüncesini temellendiren bireylerin varsayımsal özgürlük ve eşitlik ideolojisinin geleceğidir.

Cumhuriyetçi proje ya da düşüncenin, Kant'a göre "yurttaşlığa dayalı ulusun" evrenselciliği, ulusu oluşturan ve az çok kabul gören şekillerde varolan etnik toplulukların özerkliği ile birleştirilince, evrenselcilik ve özerklik arasındaki, ulusu kuran gerilim açıklanıyor. Kültürel ya da ideolojik kökenlerin çokluğu zaten ulusun tanımında yer alıyor. Uluslar tarihsel olarak, geçmişte varolmuş bir ya da birkaç etnik topluluktan hareketle oluşmuştur. Özgün siyasal özelliklere ve geleneklere göre kendisinden önce varolmuş etnik toplulukları, "ilk ulusçuları", ulusal özellikleri ya da dinleri aştığı takdirde her ulus tekildir.

Öte yandan, kurumları ve ideolojisi ile toplulukları ulusal kültürde bütünleşmeye çalışan devletin eylemi bu tekilliği güçlendiriyor. Tek başına yurttaşlık ilkesini doğrulamak bir yurttaşlar cemaati oluşturmaya yetmez. Egemenlik ve yurttaşlık birer hayal ürünüdür. Bireyler bu kadar soyut düşüncelerle harekete geçirilemez. Gerçekten de bireyler, ortak yaşamın kaçınılmaz baskılarını doğrulayan birtakım somut gerçekler, değerler ve çıkarlar adına ve dış eyleme katılımlarıyla –ki bu onlara hayatlarını feda etmelerini dayatmaya kadar varabilir– bütünleşebilirler. Bireyler sadece ortak kurumların sürekli eylemleriyle, Durkheim'ın bu terime verdiği geniş anlamla, nesillerin birbirlerine, tikel bir tarihsel topluluğun bir arada varolma ve yaşama kurallarını aktardıkları uygulama yöntemleriyle bütünleşebilirler.

SİYASAL PROJE

Bazı düşünürler ulusun öznel ya da tinsel boyutu üzerinde dururken, bazıları da nesnel nitelikler ve ulusçulukların kökeninde olan ekonomik ya da teknik şartlar ile ilgilendiler. Oysa, ulusun varlığı konusundaki düşünceleri, değerleri ve aynı zamanda somut şartları açıklamak için, bir miktar kolaycı olan bu tutarsızlıkları aşmak gerekir.

Renan, bildiğimiz gibi, ulusu tanımlamak için ırkın, dilin, dinin, coğrafi konumun sağladığı çıkarlar ve nesnel verilerin yetersizliğini gösterdi. "Gerçek olan, saf ırk diye bir şeyin olmadığıdır ve siyaseti etnografik bir incelemeye dayandırmak onu gerçekleşmeyecek bir düşe dayandırmaktır. İngiltere, Fransa, İtalya gibi en asil ülkeler kanın en karışık olduğu ülkelerdir." "Irk konusunda söylemiş olduğumuz şeyi dil için de söylemeliyiz. Dil birleşmeye çağırır; ama buna zorlamaz." "Herkes istediğine inanır ve dilediği gibi ibadet eder, yapabildiği gibi, istediği gibi. Artık devlet dini yoktur; Fransız, İngiliz, Alman olup katolik, protestan, yahudi olunabilir ve hiçbir ibadet yerine getirilmeyebilir." "Çıkarlar topluluğu ticari antlaşmaları imzalar. Ulusal özellikte duygusal bir yön vardır." "Hayır, ulusu yaratan ırk olmadığı gibi, toprak da değildir (...) Ulus, tarihin derin karmaşıklıklarından ileri gelen manevi bir ilke, manevi bir ailedir, toprağın yapısının belirlediği bir grup değil."[2] Buradan yola çıkarak Renan ulusa "öznel" bir tanım getiriyordu, "ruh"tan, "manevi ilke"den, "dayanışma"dan, "ahlaki bilinç"ten söz ediyordu. Daha yakın bir zamanda John Armstrong'un, Hugh Seton-Watson'm ya da Walker Connor'm Renan'a gönderme yapmadan, ulusu etnik topluluktan sadece ben bilinciyle ayırdıklarını biliyoruz. Fakat tek öznel boyut ulusu diğer toplumsal gruplardan ayırmıyor. Gerçekten de insanların istenci fikri ve Renan'a göre istencin her gün dışa vurulmasını sağlayan "günlük halk kararlarının" doğallıkla "kulüp, düzen, çete, takım, parti, tabii bir de sanayi dönemi öncesi topluluk ve derneklere"[3] uyabileceği ve "ulusal devletlerin onama tekelini kesinlikle ellerinde bulundurmadıkları"[4] doğrudur. Ulus da, her siyasal birim gibi sadece "manevi bir ilke" (Renan) değildir. Bir baskı yönü vardır. İktidarı paylaştırır. Kurumlarda somutlaşır.

Weber ve Mauss, ulusun "nesnel" tanımının eleştirisinde Renan'dan daha ileri gittiler. Etnik toplulukların ulus olarak tanınması için bunların nesnel niteliklerini dile getiren ulusçu militanların karşısında yer alarak onların ileri sürdükleri gerekçelerin anlamını tersine çevirdiler: Yurttaşların ortak nitelikleri –ırk, dil, kültür– ulusal yapının nedeni değil *sonu-*

cudur. "Irk pek çok zihinde ulusallığı yaratır (...) Fakat siyasal çıkarın tüm bu çelişkileri, mantığa aykırılıkları, safsataları, dile getirdikleri temel olgunun ürünleridir; modern ulusların içinde yeni ırklar oluşur (...) Ulus ırkı yarattığı için, ırkın ulusu yarattığına inandık.[5] "Max Weber de aynı konuyu dile getirmişti (bkz. s. 48). Daha genel olarak "eğer ulusal özellikler kendilerine böylece diller yaratıyorlarsa, bu, modern çağlarda dilin, ulusu olmasa da, en azından ulusal özellikleri yaratmasından ileri geliyor (...) Geleneği ulus yarattığı halde biz, ulusu geleneğin üzerine yeniden inşa etmeye çalışıyoruz."[6] Tamamlanmamış metninde Weber, ulusun "dilsel bir topluluğa özdeş" olmadığına, ne "gerçek bir kan topluluğu" ne "antropolojik yönden özgül bir topluluk", ne de "kitlenin diğer büyük kültürel varlığı" olan din üzerine kurulduğuna ve genelde "bir araya getirdiklerinin ortak nitelikleriyle tanımlanamayacağma"[7] dikkat çekiyordu. "Nesnel" niteliklerin ulusu tanımlayabileceği gibi etnik topluluğu da tanımlayabileceği bir gerçek. Ulusal duygunun da özde, etnik duygudan pek farklı olmadığı da bir gerçek: İçselleştirme, tutku, çıkar ve duygular üzerine kurulu bir ortaklığa katılma isteği. Fakat Renan'm aksine ne Weber, ne Mauss "ruh"tan söz ettiler, onlar ulus için özünde siyasal bir tanım önerdiler. "Egemen siyasal yapı: Yurttaşların tamamıdır."[8] "Şu bir gerçek ki 'ulusal'ın birleştirici bir anlamı varsa, bu bir çeşit özgül tutku (*pathos*) da olduğunu gösterir. Dil, mezhep, töre ya da kader birliğiyle bir araya gelmiş bir insan grubunda, bu tutku varolan ya da kendilerine özgü olmasını hararetle istedikleri, bir siyasal iktidar örgütü fikrine bağlanır ve "güce" önem verildikçe bir o kadar özgün olur."[9] Toplulukların hiçbir niteliği bir ulus oluşturmak için ne şarttır ne de yeterli. Ulusu yaratan ve nesnel denilen niteliklere anlam yükleyen, siyasal örgütlenmedir.

Weber ulusu devletle, devleti de güç istenciyle bir tutmuş olsa da, çağdaş düşünürler bunun aksine, siyasal kurumların işlevini azımsamışlardır. Bazıları ulusların oluşumunda teknik ve ekonomik şartlara önem veriyor ve fikirler ile siyasal kurumları yok sayıyorlar: Bu Deutsch, Gellner ya da Wallerstein için geçerlidir (bakınız V. Bölüm). Diğerleri

–Lipset, Kedourie ya da Anderson–, haklı olarak ulusların varlığının, insanların bu fikri geliştirmiş olmalarından ileri geldiğinin altını çizerek, ulusal oluşumun somut ve kurumsal boyutunu yok sayma eğilimi gösteriyorlar. Her iki taraf da, devletin rolünü azımsama, İngiltere deneyiminden yola çıkarak, bireyin ortaklıktan, toplumun da devletten önceliğini önceliğini öne süren bir siyasal kültürde yer alıyor.

Lipset için, ulusların kökeninde bulunan anahtar olaylar, sıraları gelince "olayların devamını belirleyen", "elverişlilikler ve değerleri" üretiyorlar; bunlar "somut şartlarda etkileşime girdiklerinde"[10] daha fazla kesinleşiyorlar. Oldukça kültürcü* olan bu yorumun aksine, "somut şartlar" sadece, ulusun tarihi kökeninden gelen değerleri ve elverişliliği güçlendiren birer araç değildir: Değerler ve elverişlilik kadar, ulusun varlığının doğrudan doğruya şartıdır. Eğer çözümsel olarak ulusu devletten ayırmak gerekiyorsa ve ikisi arasında teke tek bir denklik yoksa, ulusun sadece nesnelleşmiş toplumsal şekillerde somutlaştığında varolduğunu belirtmek gerekir. Ulusu, meşruiyetin kaynağı, kolektif sadakatin ayrıcalıklı nesnesi ve siyasal dayanışmanın temeli" şeklinde tanımladığımız andan itibaren bu meşruiyet üzerine kurulu olan gücün etkinlik gösterebilmesi, bu sadakatin ve dayanışmanın oluşup sürdürülmesi için kurumlar gerekir. Özgür ve eşit yurttaşların oluşturduğu siyasal bir topluluk olarak ulus fikri, XVI. yüzyıldan itibaren, modern çağda, İngiltere'de yavaş yavaş ortaya çıktı. Fakat yurttaşlar, kralın gücünü sınırlayacak ve bu fikri somut bir gerçeğe dönüştürecek olan Avam Kamarası'na ve bağımsız mahkemelere sahip olmasalardı, sonraki asırlarda İngiliz ulusu oluşmazdı. Kolektif değerler, kurumlaştıkları sürece ortak yaşamın oluşmasını ve sürdürülmesini sağlıyorlar. Bugün demokratik ulusların bir çoğu aynı eşitlik ve etkililik değerlerini dile getiriyorlar ancak her ulusal birimde bu değerler ortak yaşamın nesnelleşmiş biçimleri dahilinde farklı şekillerde somut bir hal

* Kültürcülük: Her kültürün tipik bir bireysel kişilik, özel bir ruhbilimsel yapı, özel bir davranış, özel düşünceler ve özel bir düşünce biçimi geliştirdiğini savunan toplumbilim öğretisi. [ç.n.]

alıyor. Toplumsal dünya, sadece bireylerden değil, aynı zamanda onu oluşturan somut bireylerden bağımsız bir şekilde varlığını sürdüren örgütlü ve sürekli topluluklardan meydana gelir. Bu topluluklar mecburen, bu sağlam ilişkiler sisteminde ve onların davranışlarına dayattıkları baskıların içinde etkinlik gösterirler. Bu yüzden önemli olan ne fikirlerin varlığı ve etkinliğini, ne de toplumsal kurum şeklinde karşımıza çıkan somut gerçekleri yok saymaktır.

Siyasal proje kavramı bana, nesnel ve öznel bir tanım arasındaki fazla basit karşıtlığı aşabilecek ve evrenselci yurttaşlık projesi ile ulusal tikelliklerin somut gerçeği arasındaki gerilimi açıklayabilecek bir kavram gibi geliyor. Bu kavram bize, Weber ve Mauss'un, temelde siyasal olan çözümlemelerini sürdürme imkânı veriyor. Siyasal bir toplumun kurulması bir "ruh" (Renan) değildir. Felsefeciler ve tarihi deneyim, uzun zamandan beri, hiçbir toplumsal örgütün, bireylerin birlikte yaşama, birtakım ortak değer ve ölçülere saygı gösterme ve birlikte hareket etme istenci olmadan varlığını sürdüremeyeceğini göstermişlerdir. Bu istenç, baskıcı ya da totaliter rejimlerde korku ve bağlılıktan ileri gelebilir. Modern demokratik ulusta bu istence sahip olması gereken yurttaşlar cemaatidir, ancak bu, toplumsal yaşamın kurumsallaşmış şekillerinde somutlaştığı sürece anlam ve etkinlilik kazanır.

Siyasal proje, "*ulus* kavramı bize sürekli siyasal *güç* ile olan ilişkiyi anımsatır"[12] diyen Max Weber'in *Machtpolitik*'ine denk olabilir. Fakat bu her zaman geçerli değildir. Zaten Weber'in kendisi de "ulus" ve "güç" arasındaki ilişkiyi belirtmeden önce şuna dikkat çekiyordu: "Oysa örneğin İsviçrelilerde, herkese ve her şeye karşı korumaya hazır oldukları kendi karakterlerinin, gururlu bilinci 'güç' üzerine kurulu ve nicelik bakımından ne nitelik, ne de boyut olarak 'büyük' olan herhangi bir ulustakinden daha az yaygın değildir."[13]

Siyasal projeyi bu şekilde tanımlamak "manevi" olanı, ulus fikrinin oluşumunu, kökeninde yer alan mitosları, yurttaşların eşsizlikleri konusundaki inançlarını ve demokratik ulusların kendilerine uygun gördükleri değerleri yok saymak anlamına gelmez. Tam aksine, düşünce ve amblem-

ler bu projenin bütünleyici birer parçasıdır. Nesnellik her toplumun kendine özgü değer ve tasarımlarına yer açar. İnsanların, kolektif kertelerde oluşan ve sürdürülen, toplumbilimcinin açıklayacağı nesnel gerçeğin bir parçası olan, inanç ve isteklerinin olduğuna dikkat çekmek kendini ulusçu ideolojinin prestiji ve çekiciliğine kaptırmak değildir. Siyasal proje, sürekli etkileşim halinde olan ve sayelerinde ulusal bütünleşme sürecinin yerine oturduğu, düşünceleri –değer ve ideolojiler– aynı zamanda da nesnel gerçekleri –toplumsal uygulama ve kurumlar– belirtir.

Her ulusta, siyasal proje, çoğu zaman belirli bir toprak üzerinde gelişen şiddet olaylarının, savaşların, ihtilallerin ardından, benzersiz bir tarih birikiminden meydana gelmiştir. Bir ya da birden çok toplumsal grup tarafından, önce tasarlanmış sonra da uygulamaya konmuştur. İngiltere'de eski soylular sınıfı Güller Savaşı* ile yıkıldığından, ulus düşüncesi, ticaretle zenginleşmiş, yeni entelektüel yeteneklere ve tüccar kentsoylu sınıfına açık bir aristokrasi tarafından geliştirilmiştir. Kökeni ve değerler sistemi sayeside liberal ve parlamenter projenin başını çekmiştir. Amerikan sömürge toplumunun İncil kültüründe yoğrulmuş ve siyasal bağımsızlık isteği ile yüreklendirilmiş İngiliz kökenli sömürgelileri, Amerika Birleşik Devletleri tarihinde izlerini bırakmışlardır. İsrail devleti, yüzyılın başında, Orta ve Batı Avrupa'nın ulusçuluk deneyiminden esinlenen Yahudi siyonistlerin, projelerinin devamıdır. Siyasal proje, soyut bir kavram olan yurttaşlığa dayalı ulusa somut bir biçim veren siyasal davranışlar, kurumlar ve özellikle de devlet sayesinde sürüp gider. Daha sonra da yurttaşların büyük bir kısmı tarafından yavaş yavaş içselleştirilir.

Ulusların eylemi siyasal projeleri tarafından belirlenmez. Bu proje, muhtemelen coşkusu tükenene dek, topluluklar tarafından sürekli olarak yeniden yorumlanıyor. Tüm karizmatik güçlerin "sıradanlaşma" (Weber) tehlikesi ile karşı

* Güller Savaşı: 1450-1485 arasında Plantagenetler'in taht üzerinde hak iddia eden iki kolu Yorklar (amblemi beyaz gül) ile Lancasterler'i (amblemi kırmızı gül) karşı karşıya getiren iç savaş. [ç.n.]

karşıya bulunduğundan, siyasal proje de, yurttaşlar onu oluşturan değerlere, uygulamalara ve kurumlara katılımda bulunmayı bıraktıkları takdirde bozulma tehlikesi taşıyor. Fakat zayıflasa da ortak değerlerin kaynaklarından biri olmaya devam eder.

Avrupa uluslarının "bölümleri" gibi türeyen uluslar, yaratılma şartlarının izlerini taşırlar. Amerika Birleşik Devletlerin'de, Avustralya'da, Kanada'da, Güney Afrika'da ve Latin Amerika'da, her şey sanki bu bölümler, bir kez Avrupa'daki anavatanlarından ayrıldılar mı gelişmeleri de sona eriyor gibi görünmektedir.[14] Avustralya, iki yüzyıl boyunca, Cobbett* ve *Chartist*'lerin** savunduğu anlamda "radikal" kaldı. XVII. yüzyıl İngiliz toplumunun "kentsoylu bölümü" şeklinde kurulan Amerika Birleşik Devletleri, bağımsız bir ulus olarak ortaya çıkmalarının kökeninde bulunan değerlere sahip çıkmayı sürdürdü. Bu bakımdan, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın karşılaştırılması oldukça aydınlatıcıdır. İngiliz liberalizmi, ilerde Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Kanada'nın kurulacağı topraklarda yerleşmiş bulunan tüm İngiliz sömürgelilerin ortak kültürüydü. Fakat Bağımsızlık savaşından sonra, İngiltere tahtına sadık kalma niyetinde olan meşruiyetçi İngiliz sömürgeliler, bugün hâlâ izleri görülen daha muhafazakâr bir siyasal kültürü de beraberlerinde getirerek Kanada'ya sığındılar. Amerikalıların ve Kanadalıların siyasal kültürünü karşılaştırırken Seymour Martin Lipset Amerikalıların, fırsat eşitliği ve başarı (*achievement*) düşüncelerine ve daha genel olarak "devrimci" ya da sol değerlere sahip çıkmayı sürdürdüklerini fark etmiştir. Kendi uluslarını, genelde siyasal terimlerle yücelterek, yaşlı Avrupa'nın ağırlığından kurtulmuş bir toplum yaratma tutkularını sürdürüyorlar. Bunun aksine kökenlerindeki siyasal projenin izlerini taşıyan daha muhafazakâr Kanadalılar, da-

---

* William COBBETT: İngiliz siyaset adamı ve gazeteci. 1802'de İngiltere'de uygulanan mali politika ve tarım işçilerinin sefaleti onu radikalizme itti, taşra radikalizminin önderi oldu. [ç.n.]

** Chartizm: 1837-1848 arasında Büyük Britanya'nın siyasal yaşamını canlandıran ve işçi özgürlüğünden yana reformcu hareket. [ç.n.]

yanışma değerlerine ve toplumsal himayeye daha geniş bir yer vermeye devam ediyorlar.[15]

Kanada'nın içinde yer alan iki halkın karşılaştırılması da bu türden bir yoruma neden oluyor. Kuzey Amerika'daki İngiliz kökenli tüm sömürgeliler, hattâ Bağımsızlık savaşından sonra Kanada'ya sığınarak İngiltere tahtına sadakatlerini gösterecek olanlar bile, bir başkaldırma güdüsüyle yüreklenerek liberal olmuş ve hak mezhebin dışında yer almışlardı.

Bunun tersine, Fransız sömürgeliler, Fransa Kralı'nın sadık kulları olmaktan vazgeçmediler. Daha sonra, 1759'da imzalanan antlaşmayla İngiliz yönetimindeki Kanada'nın kurulması ile birlikte, iki ayrı siyasal projenin varlığı da benimsendi: İngiliz Kanadalılar için bu proje, komşularına göre özgünlüklerini koruyarak ve İngiltere tahtına sadık kalarak, Amerikan modelini örnek alarak kalkınmak; Fransız Kanadalılar için ise, içinde bulundukları, İngiliz kökenli ve kültürlü dünyada, dini, dilsel ve kültürel bir azınlık olarak varlığını sürdürmek biçimindeydi.

Bu iki siyasal projeden hareketle iki ayrı toplum, 1960'lara kadar Federasyon içinde varlıklarını sürdürdüler.

Demokratik uluslar, ikili düşünce –İngiliz liberalizminin değerleri, Fransa'daki soyut usçu evrenselcilik, İsviçre'nin çoğulculuğu– ve en somutlarından en soyutlarına kurumlar –parlamento rejiminin uygulamaları, devlet ve kamu görevi örgütlenmesinin somut şekilleri, ulusal özellik hakkı, ulusal amblemler, okul, tarih eğitimi, kimlik belirtileri– boyutunda, siyasal projenin, topluluklar arasındaki farklılıkları aşmak ve siyasal ulus-birimin meşruiyetinin kaynağı olan bir yurttaşlar cemaati yaratmak için harcadığı çaba ve kullandığı yöntemler ile birbirlerinden ayrılırlar.

Düşünce ve değerler, toplumsal yaşamda farklı farklı somutlaşırlar. Ulusun bütünleştirme kapasitesi diye nitelendirebileceğimiz şey, *siyasal proje* ile, devlet tarafından ulus şeklinde örgütlenen toplulukların etnik ve toplumsal nitelikleri arasındaki ilişki ile tanımlanır.

TARİHİ PROJELER[16]

"Yerel özerk bir birim, ancak özerkliğinin yanı sıra, eşsizliğini hissettirebilecek ve çevresinde saygınlığını güçlendirebilecek çarpıcı ve kalıcı siyasal olaylar yaşadıysa bir ulus olabilir."[17] Gerçekten de büyük Batı demokrasilerinin hepsinde, İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Fransa'da siyasal projenin eşsizliği, yani büyüklüğü fikri hissedilmiştir: Yeni bir siyasal biçim "icat etmiş" olmak, Macar tarihçi Istvan Bibo'nun "küçük Doğu Avrupa Devletlerinin zavallılığı" konusunda düşünürken özlemle dile getirdiği "çarpıcı ve kalıcı olaylar"dan biri sayılabilir gerçekten de.

Siyasal icat

Büyük Britanya ya da özgürlüğün ve parlamento rejiminin icadı

Ulusal düşüncenin ve parlamento rejiminin ortaya çıktığı ve yüzyıllar boyunca, yabancıların, modern bir ulusta siyasal özgürlüğün en iyi şekilde somutlaştığını hayranlıkla izledikleri İngiltere'de, bu duygu çok iyi benimseniyor. XVIII. yüzyıldan beri İngilizler, dünyada bir eşi daha olmayan, kişi ve basın özgürlüğüne sahip olmanın gururunu taşıyorlar. Bu özgürlüklerin güvencesi olan parlamenter kurumları aşama aşama icat etmiş olduklarına dair taşıdıkları, efsane ve gerçeğin birbirine karıştığı inanç, İngiliz siyasal projesinin tam ortasında bulunuyor.

Yüz Yıl Savaşları'ndan itibaren, ulusal duygunun izlerine rastlanıyor. Bir sonraki yüzyılda, büyük Elizabeth dönemindeki düşünür ve şairler, insanın, özgürce siyasete katılarak kendi insanî isteklerini gerçekleştirdiği düşüncesini geliştirdiler –özgür ve eşit bireyler topluluğunun ve insan Aklı üzerine kurulu siyasal örgütlenmenin ilk taslağı.[18] Böylece vatanseverlik sadece bir erdem olmaktan çıkıp, her bireyin saygınlığına bağlı bir hak olmuştur. İngilizlerin, bir iç süreç sonucu ortaya çıkan, siyasal özgürlüğün ve parlamento rejiminin doğmasına olanak veren, örnek alacağı bir model olmayan ve demokratik düşünce ile halkların kendi kendilerinin sahipleri olma hakkı ilkesi Avrupa'da ve dünyada yayılmadan önce doğan tek ulusu yaratmış olmakla övünmeye

başlamaları Şanlı 1688 İhtilali'nden sonraya rastlar. Diğer ulusların, bu tamamen İngiliz icadını incelemekten ve onu taklit etmeye çalışmaktan öte bir şey yapamayacakları inancı ulusal efsanenin bir parçası oldu.

İngilizler ayrıca, geleneğin anlamı, değeri üzerine ve deneycilik, tarihi gerçeğe ihtiyatlı bir saygı, toplumsal bağların hassasiyetinin kabul edilmesi üzerine kurulu tek ulusu oluşturmuş oldukları için de gurur duyuyorlar. Diğer uluslar arasında bir tek İngiltere devrimci bir projeden, yeni bir insan yaratmak için duyulan, tehlikeli olduğu kadar çılgın, hatta ölümcül tutkudan doğmamıştır. Bir tek o, XX. yüzyılda parlamenter demokrasiye dönüşmüş olan siyasal biçimi, asırlar boyu yaptığı uygulamalar sonucu yaratabilmiştir; bir tek o *common law* ve hukuk ilmi üzerine kurulu kalmayı başarabilmiştir; bir tek o bunu Anayasa'ya eşdeğer kılmış ve her çağın değişen gereksinimlerine göre yavaş fakat etkin bir şekilde uyarlamıştır. Bir tek o, diğer bütün ulusların doğuşunu simgeleyen halkçı boyuttan kaçmabilmiştir. Avrupa kıtası ülkelerinde görülen devrimci tutkuların yarattığı soyut metafizik düşüncelere karşın İngiltere, karşı güçlerin, özellikle de parlamentonun oluşması ile kraliyet gücünden yavaş yavaş koparılan gerçek özgürlükleri, yani somut özgürlükleri –Özgürlüğü değil– sağlamıştır. Böylece insanları ve bilinçleri sarsmaktan kaçınmış, kendilikleri, gerçek topluluk ve grupları korumuştur. İngilizler bu ulusal efsaneyi, XVII. yüzyıl ihtilallerine, hatta XIX. yüzyıl ortalarına kadar İngiltere tarihinde iz bırakmış şiddet olaylarını çoğu zaman görmezlikten gelecek kadar geliştirerek, ulusal tarihlerini, T. B. Macaulay'in 1688 "Şanlı İhtilal"ini tanımlarken yaptığı gibi, üstü kapalı bir biçimde Avrupa kıtası ihtilallerinden farklı göstererek yazmışlardır: "Ilımlı, muhafazakâr, sorumluluk sahibi ve insancıl".

Böylece tarihçiler uzun süre, XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca parlamenter kurum ve uygulamaları, toplumsal dokuya zarar vermeden, birbirini izleyen etaplarda gerçekleştirmeyi sağlayan akıllıca reformlar ve daha sonra, oy hakkı ve gücün, kral, lordlar ve Avam Kamarası arasında paylaştırılması reformları sonucu oluşan siyasal demokrasinin öne-

mi konusunda ısrar ettiler. Tarihçiler, parlamento rejiminin, sorumluluk ve dayanışmanın hüküm sürdüğü, bakanların da üyesi bulunduğu Avam Kamarası'nın oy çoğunluğu ile belirlenen bir Başbakan tarafından yönetilen bir Bakanlar Kurulu ile nasıl yavaş yavaş oluşturulduğunu; parlamenter ve liberal rejimin, oy hakkını geniş kitlelere yayarak ve böylece çeşitli toplumsal katmanların siyasal yaşama katılımlarını sağlayarak nasıl demokratikleştiğini; 1911 reformu ile tamamlanan bu ölçülerin, Lordlar Kamarasının gücünü nasıl sınırladığı ve sonuçta halkın Avam Kamarası'nda eşit ve etkin bir biçimde temsil edilmesini nasıl sağladığını göstermişlerdir. Önceleri aristokrasi yoluyla kraliyet gücünü kontrol etmek ve sınırlamak için bir araç ve özgürlüklerin oluştuğu ve ifade edildiği bir yer olan İngiliz Parlamentosu böylece hiçbir ihtilal gerçekleştirilmeden, demokratik siyasetin ve uygulamaların geliştirildiği bir yer haline gelmiştir.

Checks and balance [denetleme ve dengeleme] fikri İngiliz geleneğinin yabancı hayranları tarafından olduğu gibi İngiliz tarihçiler tarafından da kullanıldı. Kralın gücü ile parlamentonun gücü, kral ile halk arasındaki dengeyi göklere çıkaranlar çok oldu –Hume bunu şu şekilde tanımlıyordu: "Rejimimizin monarşi ve cumhuriyet bölümleri arasındaki doğru denge" (...) "Hükümeti hem monarşi, hem aristokrasi hem de demokrasidir: Ulusun yarısı asil, yarısı tüccardır: Tüm mezhepler hoşgörülür; ve sahip olduğumuz büyük özgürlük sayesinde her birimiz yapımız ve eğilimlerimizin ortaya çıkmasına izin veririz."[19] Montesquieu'nün "güçler ayrılığı" diye tanımladığı teori İngiltere'de İngiliz siyasetinin klasik yorumu olarak yerleşti.

Hume ve Burke, hakları sağlamlaştıranın bir tek zaman olduğu ve siyasal meşruiyetin gelenekten doğduğu düşüncesi üzerine kurulu bir siyasal projenin büyük düşünürleri oldular. "Zaman bu engelleri yavaş yavaş aşıyor ve ulusu, önceleri bir yabancı ve zorba olarak gördüğü şeyi meşru hâkimi olarak görmeye alıştırıyor." Zaten bu yüzden "tahtta oturan ve yüzyıllar boyu bize hükmetmiş atalarının soyundan gelen hükümdara itaatle yükümlüyüz." Siyasetin yönünü değiştirmek ve değişikliklere temkinli ve ılımlı bir biçim-

de uymak gerekiyor. Siyaset, tarihi deneyimden dersini almalı ve kurumların ve değerlerin sürekliliğine saygı duymalıdır. Eğer İngiliz rejimi bu "komşularımızın kıskançlığına neden olan ve İngiltere'nin haklı gurur kaynağı muhteşem yapı" ise, bunun nedeni, "oluşumunun birkaç yüzyıllık bir çabanın ürünü"[20] olmasıdır.

Her iki yazarın da bir tek Özgürlük değil de somut özgürlükler teorileri vardır: "Tory'ler bana kalırsa özgürlük konusunda tüm gerçek Britanyalıların duygularına sahip oldular ve bunları ne soyut prensiplere ne de hükümdarların hayali haklarına feda etmemeye kararlıydılar."[21] "I. Charles'ın hükümdarlığının üçüncü yılında çıkan ve hakların bildirisidiye tanımladığımız o unutulmaz kanunda Parlamento krala şöyle der: 'Bu özgürlük uyruklarınıza miras kalmıştır.' Böylece özgürlüklerini 'insan hakları' gibi soyut prensipler üzerine değil, birer İngiliz olarak kendilerine babadan oğula geçen haklar üzerine kurmayı amaçlıyorlardı."[22] Burke'e göre, özgür olmak, İngilizlere atalarından kalan mirası korumak ve bu mirası gelecek kuşaklara aktarmaktı. Bir topluluğa mensubiyet, ki bu bir gelenekten kaynaklanır, birey için soyut özgürlük isteminden daha avantajlı bir şeydir. Whig'lerinkine uygun yorumunda, Şanlı İhtilal ve 1688 Restorasyon dönemi* sonucunda, kralın sınırlamaya çalıştığı özgürlükler geleneğinin yeniden yapılanmasının sağlandığını söylüyor Burke. Ona göre bu geleneğin kökeni, 1215'te çıkartılan *Magna Carta*'nın, tüm vergi toplama hakkını Konsey'in onayına bağlayan 12. maddesine ve kralı sürekli olarak, verilen vaatlerin yerine getirilmesi için bir başkaldırı başlatma yetkisine sahip baronlar delegasyonunun denetimine sokan 61. maddesine dayanıyordu. "Bugüne dek yapmış olduğumuz tüm reformlar bu geçmişe dayanma prensibinden esinlenir."[23] Şanlı İhtilal, kralın mutlakiyetinin sona erdiğini onaylamıştı, parlamentonun üstünlüğünü kabul etmiş fakat aynı zamanda da siyasal ve toplumsal yapının tepesinde

* Restorasyon dönemi: İngiltere tarihinde, monarşinin tekrar kurulduğu ve kral Charles II'nin egemenliğini kabul ettirdiği, genel anlamda 1660-1702 yıllarını kapsayan döneme verilen ad. [ç.n.]

kralın varlığının gerekliliğini de benimsemişti. Tanrı krala esin verebilirdi ancak o artık "parlamentosunda kraldı". Bu ihtilal, ani bir kopukluğu ifade etmekten çok süreklilikte yerini alıyordu.

Modern özgürlük ve ulus fikri ve bunların kurumlarını icat ederek kendi kendini yaratan İngiltere'nin kendine özgülük duygusu –ki bu İngilizleri yeni Seçilmiş Halk yapıyor–, şunu belirten çağdaş araştırmacıların bilmediği bir şey değildi: "Bir tek İngiliz sistemi yavaş yavaş meydana gelerek gelişmiştir, diğerleri gibi kararlaştırılmış bir icadın ürünü değildir. (...) İlk olduğu için İngiliz –sonra da Britanya– deneyimi diğerlerinden ayırt edilebilir."[24]

Amerika Birleşik Devletleri ya da demokrasinin icadı

Amerikalılar, tarihin ilk yeni ulusunu "icat etmiş olmak"la gururlandılar. Harriet Martineau, tüm Amerikalıların bu görüşü paylaşıyor olmalarından çok etkilenen tek XIX. yüzyıl Avrupalı gezgin olmadı. Bu konu, 1963 yılında Seymour Martin Lipset, Amerika Birleşik Devletleri'ni *The first new nation*[25], yani Avrupalı bir imparatorluk gücüne karşı girişilen bir ayaklanmadan doğan ilk ulus olarak nitelendirdiğinde, sömürgelerin bağımsızlaşma döneminde yeniden gündeme geldi. Onun görüşüne göre, Amerikalılar XX. yüzyılda, eski sömürgelerin tüm ulusçu militanları için bir model oluşturdular.

Üstelik, her tür etnik boyuttan bağımsız ve özgürlük idealini paylaşan herkese açık tek ulus[26] olduklarından dünyada gerçek demokrasinin ilk örneğini verdikleri düşüncesini korudular. Ortak mitoslarına göre, o zamanın sözcükleriyle yeni bir "ırk" olarak tanımlanan şeyi, yani tüm Avrupalı "ırklardan" yeni bir ulus yarattıklarına inanıyorlardı. Londra'da, Bağımsızlık Savaşı esnasında yayınlanan ve Avrupa'da büyük beğeni kazanan kitabı *Lettres d'un cultivateur américain*'de, Fransız asıllı Amerikalı göçmen Hector Saint John de Crèvecoeur "eski saflıktan, tehlikeli önyargılardan, eski görüşlerden arınmış ve diğer ulusların yeni buluşlarını özenle inceleyen, bunları kendi buluşlarıyla birleştiren ve zevkle benimseyen" bu yeni insanı tanımlamıştı. Georges Washington

da bir o kadar coşkuyla şöyle yazıyordu: "Amerika, ezilen ve zulüm çeken, her ülkeden, her dinden insana kucak açıyor."[27] 1963'te *Beyond the Melting Pot*'un[28] yayınlanmasına kadar Amerikan *melting pot* olgusu ve ideali –bunlar ulusçu edebiyatın büyük bir bölümünde olduğu gibi birbirine bağlıdır– sadece birkaç marjinal yazar tarafından ortaya atılmıştı. *E pluribus Unum** ulusal özdeyişi tamamen yeni olduğu iddia edilen bir ilke üzerine kurulu bu toplumu dile getiriyordu.

Amerikalılar kendilerini sadece yeni bir "ırk" ya da ulus yarattıkları için eşsiz hissetmiyorlardı. Aynı zamanda temsili demokrasiyi icat etmişlerdi. Philippe Raynaud'nun özetlediği gibi: "Amerikalılar İngiliz temsil teorisini *demokratikleştirdiler*, İngiliz Anayasasını *cumhuriyetçileştirdiler*."[29] Bu çağdaş Amerikalı tarihçiler için saygınlığını korumaya devam eden bir görüş. Meşruiyetin kaynağı egemen halk fikri Rousseau tarafından dile getirilmişti. Fakat "delegasyon" (yetkilendirme), yani temsil fikri Bağımsızlık Savaşı esnasında kişilerin bizzat kendileri ve modern tarihçiler tarafından düşünülmüş ve hayata geçirilmiştir. Madison Amerikan Cumhuriyetinin bir benzerinin daha önce görülmediğini açıklıyordu: Temsil fikrini, yani "hükümetin, diğer yurttaşlar tarafından seçilmiş birkaç yurttaşa aktarılmasını" ortaya atmışlardı. Bu şekilde dönemin sayısız siyaset yazarı tarafından dile getirilmiş bir yargıyı açıklıyordu.[30] Gerçekten de 1776 ve 1787 tarihleri arasında Amerikan demokrasisinin tarihi doğuşuna çeşitli entelektüel geleneklerin karşı karşıya geldiği ve birbirine yaklaştığı geniş bir fikir tartışması eşlik etmişti: Antik çağ siyaset felsefesi, Hıristiyan tanrıbilimi, liberal İngiliz deneyciliği, Aydınlanma usçuluğu. Amerikan projesi aynı zamanda İncil'in yönlendirdiği algı sisteminde, *habeas corpus*'la** başlatılan İngiliz siyasal geleneğinde, yaşlı Avrupa'nın ağırlığından ve zorbalıklarından kurtulmuş Yeni

---

* E pluribus Unum: Hepimiz birimiz için. [ç.n.]

** Habeas corpus: Yargıç önüne çıkmak için vücuduna sahip çıkmalısın sözlerinin kısaltılmışı. Vatandaşların keyfi tutuklama ve gözaltına almalara karşı bireysel özgürlüklerin güvenceye alınması amacıyla oluşan Anglosakson kurumu. [ç.n.]

Dünya efsanesinde yerini alıyordu. Yaklaşık on yıl boyunca, bir halkın tamamı kolektif eylemiyle yeni bir toplum şeklinin yaratılmasına katılmıştı. Fikir tartışmaları anında toplumsal biçimlerde şekilleniyordu, görüşler ve kurumlar anında ve sürekli karşılaştırılıyordu. Hem entelektüel, hem de siyasal olan bu karşılaştırma sırasında "tamamiyle yeni bir siyaset görüşü, onları klasik düşünce ve Ortaçağ düşüncesi evreninden, açıkça modern bir düşünce evrenine geçiren bir görüş"[31] oluşmuştu.

XX, yüzyıl boyunca, Avrupalı gezginler bu görüşü güçlendirdiler: Tocqueville'in, Atlantik Okyanusu'nu kat ederek incelemeye ve kavramaya gittiği de demokratik toplumun özüydü. Zaten eseri de, Amerikalıların kendi ulusal efsanelerini dile getirme tarzlarını korumaya katkıda bulundu.

Bu efsanenin halkın tamamı tarafından paylaşılıyor olması, ulusal projenin kurulmasına, Bağımsızlık dönemi yeni Amerikan yurttaşlarının İncil'den esinlenen bir dindarlıkta yoğurulmuş, aynı siyasal kültür tarafından, tartışmasız bir bölgede, bir hayli eski olmaya başlayan ortak bir tarihle oluşturulmuş, benzeşik bir topluma ait olmaları kadar katkıda bulunabilirdi. Bağımsızlığın ilanı ne kurumsal yapıda ne de toplum örgütlenmesinde ani bir kopukluğa yol açmıştı.[32] Bağımsız Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği sadece, anavatanın müdahalesi olmadan kendi işlerini yürütmek değildi, özgürlük üzerine kurulu ilk gerçek demokrasiyi meydana getirecek projeyi koruyan bir yurttaşlar cemaati oluşturmuşlardı bile. Ulusal birlik duygusu ve On Üç Koloninin Anayasaları federal devletten önce varolmuşlardı. Nesnel gerçekler özgün bir toplum düşüncesinin doğuşunu kolaylaştırıyordu.

Kökeninde bulunan bu efsane ile sömürge döneminden ve Bağımsızlık Savaşı'ndan kalan siyasal kurumlar, göç dalgalarının arttırdığı benzeşmezliğe rağmen iki yüzyıl boyunca Amerikan toplumunun bütünleşmesini sağlamıştır. Kurumlar, halkın tamamı tarafından paylaşılan "hakkında yaza yaza bitirilemeyecek kadar yeni, karmaşık, iyi eklemlenmiş bir siyasal sistem" (Harriet Martineau) yaratıldığı inancıyla destekleniyordu. Önce Almanlara, İrlandalılara ve İskandi-

navlara karşı, daha sonra da yüzyıl sonunda Güney ve Doğu Avrupalılara (İtalyanlara, Macarlara, Çeklere, Ruslara, Yahudilere) karşı şiddetlenen "doğuştancı" tepki ve yabancı düşmanlığına rağmen Avrupa kökenli Amerikalıların büyük çoğunluğu kendilerini Franklin D. Roosevelt'in şu ifadesinde bulabiliyorlardı: "Amerikancılık hiçbir zaman bir ırk ya da atalardan kalma bir köken sorunu olmamıştır. İyi bir Amerikalı, bu ülkeye ve bu özgürlük ile bu demokrasi ideallerine karşı hakbilir olan insandır." Bu tanım ülkenin kökeninde bulunan siyasal projeye yerleşmişti.

Siyahların ve Yerlilerin bu tanımda önemli bir yere sahip olmadığı açıkça görülüyordu. Yerlilerin yok edilmesi ya da dışarı atılması, Siyahların köleleştirilmesi, ulusal bilinçte hâlâ mevcut olan ve temelde, Amerikalıların bizzat ifade ettiği gibi, demokratik projenin özüne ters olan şeylerdi ve bunlar ulusal projenin etrafına, tarihçilerin, tarih bilincinde ve kamu yaşamındaki, ağırlığını geç de olsa (oysa bugün bunun önemini yeterince kavramış durumdalar) farkettikleri bir sınır oluşturmuştu. Oysa Tocqueville'in farketmiş olduğu gibi, Siyahların gerçekten de fiziksel olarak ulusal sözleşmenin dışında tutulmaları, yani siyasal yaşamın dışında bulunmaları, "Amerika Birleşik Devletleri'nin geleceğini tehdit eden en korkunç felaketi"[33] temsil ediyordu. Siyahların ve Yerlilerin 1960'lara kadar demokratik yaşamdaki varlıklarının/yokluklarının, İkinci Dünya Savaşı'na kadar ve savaş yılları da dahil olmak üzere, Asyalılara yapılan vahşi işkencelerin ve hatta XIX. yüzyıl sonunda İngiliz olmayan Avrupalı göçmenlere karşı şiddetlenen doğuştancı tepkilerin kaynağı, evrensel ilkeler üzerine kurulu olan fakat *White Anglo Saxon Protestants* (WASP) diye anılan kişiler tarafından hayata geçirilen bir siyasal projede bulunuyordu. Bugün çağdaş araştırmacılar, ilan edilen demokratik ilkelere –Siyahların ve Yerlilerin seçme hakkına ancak 1924'te sahip oldukları ve kadınların uzun süre siyasetten uzak tutuldukları göz önünde bulundurulursa– uyulmadığını itiraf ediyorlar, ancak ulusal efsanenin etkinliğine hayranlık duyulabileceği yadsınmıyor.

Fransa ya da ulusun icadı

"Fransa örneği, iki bin yıllık geçmişi olan bir tarihe, iki bin beş yüz yıldır varolan bir siyasal çerçeveye, bin yıllık bir merkezi güce, beş yüz yıllık bir ulusal bilince ve büyük Fransız İhtilalinin büyüsüne dayanıyordu" diye belirtiyor İstvan Bibo.[34]

Tarihi zamana ilişkin bu biraz destansı değerlendirme tartışılabilirse de, vatanseverlik duygularının ve ilk devlet kurumlarının Fransa'da Ortaçağ'm sonundan beri varolduğunun bir gerçek olduğu belirtilebilir. Ulusal oluşum yüzyıllardır devletin eyleminin etrafında ve bu eylem tarafından tamamlanmıştır. Fransa kralları, ulusu, İhtilal egemenliğini ilan etmeden çok önce birleştirmişlerdi. 1789'da, *Etats Généraux** toplantısından önceki *Cahiers de doléances*'lar** toplulukların, monarşiden ayrı tutmadıkları bir vatana bağlılıklarının bir ispatıydı. Fransa'nın uzun süre modern ulusu icat ettiği iddiasında olduğu da doğrudur. Ulusal efsaneye göre onun evrensel bir modeli olan İhtilal, yeni meşruiyet ilkesini tüm dünyaya tanıtmış ve tüm evren adına ilk kez insan haklarını, bütün insanların haklarını ilan etmiştir. Fransızlar, meşruiyet ilkesi diniyken, krallığın ve Fransa'nın, katolik kilisesiyle koruduğu ayrıcalıklı bağın önemi konusunda ısrar ettikten sonra, ihtilalden beri, dünyaya modern ulusun ilk deneyimini ve ilk ideolojisini sunmuş olmakla övünüyorlar.

Ulusal düşünce Ortaçağ'da doğmuş ise, monarşi yüzyıllar boyunca ulusal projeyi sürdürmüş ve ilk devlet kurumları örgütlenmiş ise, III. Cumhuriyet'in Cumhuriyetçileri 1880'de iktidara geldiklerinde modern ulusu oluşturmakla yükümlü olan kurumları tamamiyle bilinçli bir şekilde yaratmışlardır. Ulusal kurumlar –Okul ya da Ordu– ortak yaşamı düzenli uygulamalar etrafında örgütlemişler ve tutarlı bir ulusal değerler sistemi yaymışlardır. Toplumun, eğitimin ve daha genel olarak Fransız idari sisteminin merkezileşmesi sonucu birleşmesi, her ne kadar bunlar monarşiden miras

---

* Etats Généraux: Fransa kralı tarafından toplanan ve krallığın tüm eyaletlerindeki üç sınıfın (din adamları soylular, halk) üyelerinden oluşan meclisler. [ç.n.]

** Cahiers de doléances: 1789 Etats Généraux delegelerinin isteklerinin belirtildiği belgeler. [ç.n.]

kalmış olsalar da, krallardan Cumhuriyetçilere geçen, modern ulusu devletin etrafında ve devlet tarafından kurmak istenciyle güçlenmiştir. XIX. yüzyıl başından beri büyük bir göçe tanık olmuş tek Avrupa ülkesinde, yurttaşlık ve demokrasi tarihine bağlı olan bu siyaset aynı zamanda, 1970'lere kadar kullanılan deyimi tekrarlayacak olursak, yabancıları bütünleştirmeyi sağlamıştır. Ulusal projeyi, ulusal kurumlar taşıyordu: Göç edilen bir ülkede göçmenleri, en azından çocuklarını birer yurttaşa ya da askere dönüştüren ve özellikle herkese açık bir uyruk/vatandaşlık hakkı; Cumhuriyet'in parasız, laik ve mecburi Okulu; kamu yönetimi; ordu. III. Cumhuriyet'in ilkokul öğretmenleri gerçekten de Fransa'nın taşra yörelerinden gelen köylülerin ve göçmenlerin çocuklarına, büyük ihtimalle sertlikle, ailelerinin dilini kullanmayı yasaklayarak Fransızcayı ve aritmetiği öğreterek, onları ulusallaştırmışlardır. Ordu da, 1914-1918 Savaşı'nın etkinliğini trajik bir şekilde ispatladığı gibi, bu toplulukların ulusallaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Askere alma düzenlemelerinin tamamlanmasından (1872) ve Fransız topraklarında doğmuş, yabancı aile çocuklarının, onları silah altına alabilmek için, Fransız uyruğunu almalarını zorunlu kılan bir vatandaşlık yasasının çıkarılmasından (1889) itibaren ordu bütün göç edilen ülkelerden, bütün bölgelerden ve bütün toplumsal katmanlardan gelen toplulukları karıştırıyordu. Silah altına alınanların eğitimi ve vatanseverliğin yayılması ile ilgilenen öğretmenlerin yardımıyla ulusal cemaat duygusu körükleniyordu.[35]

Kolonilerde bütünleşme siyaseti denilen bir siyaset yürütme iddiası, yani değişik geleneklere sahip ülkelere Fransız toplumunun özelliklerine bağlı bir siyaset dayatmak –ki bu, sömürge durumu sömürgecilerler ve sömürgeler arasındaki siyasal statü eşitsizliği üzerine kurulmuş olduğundan soyut bir tutkudur– modelin sürekliliğini ve gücünü gösterir.

Yurttaşın siyaset sahnesinde yerini alması –ki bu İngiltere'de yavaş yavaş elde edilmesine tamamen terstir– öyle ani bir kopukluğa neden olmuştu ki devlet ve sivil toplum arasındaki farkı ve ayrıca meşruiyet konusundaki çatışmaları

açıklıyordu. Devlet uzun süre azınlık gruplarının, özellikle sivil toplumun şiddetine ve önyargılara karşı koruyucusu ve kurtarıcısı olmuştur. Eski Rejimin, İhtilalin ve Cumhuriyet'in meşruiyeti arasındaki çekişme gerçekten –ki bu XIX. yüzyıl boyunca rejimlerin birbirlerini izlemesi şeklinde kendini göstermiştir– İkinci Dünya Savaşı sonunda Cumhuriyet'in yeniden oluşturulması ile sona ermiştir –zira Mareşal Pétain'in Fransız Devleti, meşruiyetini Cumhuriyet'in bireyselci ve demokratik değerlerine karşı kurmuştur. Tabii İhtilal'den beri siyasal tarihi meşgul etmiş olan, ulusun kimliği ve anlamı konusundaki ortak ve tartışmalı sorunun da, bazılarının "gerçek" Fransa'dan bahsettikleri, aynı zamanda yaman bir vatanseverliğe sığınarak bir tek kendilerinin gerçek Fransız ulusunu somutlaştırdıklarını iddia ettikleri göz önünde bulundurulursa, çelişkili bir biçimde bir çeşit bütünleştirme işlevi görüp görmediği tartışılabilir. Eğer İhtilal'den itibaren –haksız yere Eski Rejim'le bir tutulan– sağ ile –ihtilalci projeyle bir tutulan– sol arasındaki karşıtlık siyasal düşünce biçimini oluşturduysa bu, İhtilal'in Eski Rejim'e karşı giriştiği mücadeleden doğan bölünmenin zihniyetlere damgasını vurduğunu, modern Fransa'nın siyasal projesiyle bütünleştiğini gösteriyor.

Ulusu bölümler halinde keşfetmiş ve siyasal modernliği oluşturmuş olmak efsanenin ve ulusal kibirin temel taşını oluşturuyordu. İhtilal tarafından somutlaştırılmış değerlerden doğan ve Fransızlar için "Gerçeğin yeryüzünde hükmetmeye başlaması"nı[36] ifade eden siyasal proje bireysel yurttaşlık olgusu ve ideolojisi üzerine kuruluydu: İhtilal'den itibaren farklı topluluklar bölgesel, toplumsal ve ulusal kökenlerine göre –aynı zamanda ilan edilen değerler ve kurumlar sistemi olan– bu proje sayesinde bütünleştiler. Ulusal bütünleşme siyasal bir istencin ürünü olmuş, güçlü devlet kurumları tarafından hayata geçirilmiş, bir değerler sistemince doğrulanmış, kamu yaşamında düzenli olarak "Cumhuriyet modeli" şeklinde dile getirilmiştir. "Fransız usulü" bütünleşme modeli, diğer ülkelerin olduğundan daha fazla, bireysel yurttaşlık düşüncesi ve değeri, yurttaş-bireyin hukuki ve siyasal biçimsel eşitliği üzerine kuruludur. Bu model ideolo-

jik olarak, tüm insanların, gerekli eğitimi aldıkları takdirde, yurttaşlığın evrenselliği üzerine kurulu bir siyasal projeye katılabileceklerini savunan bir görüşe dayanıyordu. Böylece vatanseverlik, ihtilal efsanesine dayandırılabilirdi, bu da ulusal düşünceyi ve evrensellik iddiasını bağdaştırmayı sağlıyordu. Fransızlar bunu insan haklarının en somut biçimi olarak görüyor ve yaşıyorlardı.

Tekil bir ulus yaratmış olma bilinci sadece Batı demokrasilerine özgü değildir, her ulusu meydana getiren odur. Modern Yunanistan'ın bağımsızlık nedeni, aydınları, hatta birçok Batılı hükümeti büyüleyici bir efsane adına harekete geçirmişti –demokrasinin V. yüzyılda Atina'da icat edilmiş olması. Bu efsane, Antik çağ demokrasisiyle aralarında bulunan doğrudan soy bağlantısıyla övünen ve Türk İmparatorluğu'nun uyruğu oldukları yüzyılların mirasını geri tepen bugünün Yunanlarının tarihi bilincinde hâlâ yerini koruyor buna karşılık "kalıtsal düşman" Türk, ulusal bilinçte somut bir şekilde önemli bir rol oynamaktadır. Böylece tüm ulusçu düşünürler, uluslarının olağanüstü doğuşuna "yeniden kavuşmuşlar", yani bunu yeniden oluşturmuş hatta icat etmişlerdir. Sırp ulusçular, birkaç yüzyıllık bağımsızlık mücadelelerinin simgesi olmuş 1389 Kosova Savaşı'nın anısını sürdürmüşlerdi. XIX. yüzyılın başında Paisiy*, beş yüzyıl boyunca Osmanlıların egemenliğinde, daha Bulgarlar ortaya çıkmadan önce varolmuş olan Bulgar Krallığı'nın eşsiz büyüklüğünü yeniden keşfetmişti. Henri Pirenne, soylulara karşı ayaklanan Halk Kentleri 1302'de Courtrai'de** IV. Philippe'in birliklerini durdurduklarında, bağımsız Belçika'nın şanlı doğuşunu sağlamıştı: "Flaman zanaatçılar, birliklerin saldırılarına iyi dayandılar, tıpkı XVIII. yüzyılda Fransız İhtilali devrimcilerinin Avusturya bataryalarına dayandıkları gibi, çünkü her iki taraf da sadece toprak uğruna değil, aynı zamanda siyasal bir ideal uğruna savaştıklarının bilincindeydiler."[37] Ayrılmaz biçimde hem bir olgu, hem de bir efsa-

* Paisiy HILENDARSKI: Bulgar keşiş ve yazar. [ç.n.]

** Courtrai Savaşı: 11 Temmuz 1302'de Flandre kentleri milislerinin Fransa Kralı brliklerine karşı kazandığı zafer. [ç.n.]

ne olan şanlı doğuş, yurttaşların özgün zekalarına duydukları inancı temellendirmektedir.

Küçük Avrupa uluslarının bağımsızlık istekleri

Siyasal icat, tek siyasal proje kaynağı değildir. Küçük Avrupa uluslarınınki, yüzyıllar boyunca Batı Avrupalı büyük devletler, monarşiler ya da imparatorluklar tarafından ilhak edilmeyi reddettikleri için giriştikleri savaşlardan ya da ihtilallerden doğmuştu. İspanya'nın, Almanya'nın ya da Fransa'nın bir eyaleti olmamak Portekiz'in, Hollanda'nın ya da İsviçre'nin siyasal projesini oluşturuyordu. Daha güçlü bir komşunun kendisini hor görmesine ya da küçümsemesine katlanmak istememe duygusu Danimarkalıların Almanya'ya ve İsveç'e karşı ya da Norveçlilerin Danimarka'ya karşı ulusal istençlerini canlandırdı. Daha güçlü komşulara karşı bağımsız olma özlemi siyasal projenin temel taşını oluşturuyordu – bugün bu komşuların ulusal bağımsızlık için bir tehdit oluşturmamaları bizi bu projenin geleceğini tartışmaya davet ediyor.

Avrupa'nın "küçük ulusları" diye nitelendirdiklerimiz (İsviçre, Belçika, Hollanda), Batı Avrupa'nın büyük monarşileri kurulurken Germen halkının Kutsal Roma İmparatorluğu düşünden korunmuş, çokbaşlı Avrupa'nın *municipium** geleneğinin mirasçılarıydılar. İsviçre'nin efsanevi doğuşu, 1 Ağustos 1291'de Uri, Schwyz ve Unterwald kantonları arasında imzalanan anlaşmaya dayanır ancak İsviçre'nin, aynı şekilde bağımsızlık özlemi içerisinde olan siyasal birimleri bu üç ilk kanton arasındaki ittifak antlaşmasının etrafında birleştirerek yüzyıllar boyunca yavaş yavaş meydana geldiği de doğrudur. Hollanda, 1759'da Utrecht Birliği esnasında, eyaletler arasında imzalanan bir antlaşma sonucu yaratılmıştır. Pirenne, Flamanları ve Valonları bir araya getirecek ortak bir ulusal efsane yaratmık isterken, geçmişte 1302'de Courtrai'de, ortak bir düşmana karşı elde edilen askeri zaferi anımsattı, ona göre bu "yurttaşlığa dayalı dostluk", diğer

* Municipium: Eski Roma'da, fetihten önce de varolan, Roma'nın iradesine boyun eğen ancak kendi yönetmeliği ve özerkliği olan kent. [ç.n.]

Avrupa güçleri tarafından tanınan bir devlet kurulmadan çok önce bir Belçika ulusunun oluşmasını sağlamıştı. "Monarşinin toplumu yarattığı, hükümet birliğinin ulusal birliği oluşturduğu diğer ülkelerde olanlara karşın bizde, ulusal birliğin hükümet birliğinden önce meydana geldiği söylenebilir. (...) Başka yerlerde devlet çoğu zaman ulusal yaşamın nedeni olmuştur, bizde, öyle görünüyor ki sonucu oldu."[38] Renan ayrıca, Hollanda, İsviçre ve Belçika hakkında "eyaletlerin doğrudan istencini" ve "Fransız Krallığını bu ülkeler için dayanılmaz yapan derin *münicipium* bilincini"[39] anımsatıyordu. "*Municipium*" demokrasisi –ki bu Hollanda ve İsviçre'nin durumunda, insanları, doğaya karşı savaşmak için kolektif kurumlarda işbirliği yapmaya iten güç fiziksel şartlar tarafından desteklenmiştir– daha güçlü komşuların isteklerine karşı direnmiştir.

Fakat bu istenç, üç nesnel şart yerine getirilmeseydi, kolektif yaşamın uzun geçmişine rağmen, ulusal bütünleşmeyi sağlamaya yetmezdi: Ulusları bir tek düşünceler yaratmaz. Büyük güçlerin, kendi çıkarlarının ve güç ilişkilerinin çözümlemesinde yer alan bağımsızlığı kabul konusunda anlaşmalarını gerekiyordu. Toplulukların ve bunların siyasal geleneklerinin nesnel çeşitliliğine rağmen, "küçük uluslar", aynı tarihi topluluğa ait olma duygusunu değilse de, en azından, büyük komşu güçlerden biri tarafından ilhak edilmeme isteğini paylaşmaları sonucu bir arada bulunuyorlardı. Belçika, Hollanda, Avusturya ve İsviçre gibi "birleşik demokrasilerin"[40] uygulamaları, nihayetinde, gerek dilleri, gerekse dinleri ile birbirlerinden ayrılan birimleri, bunların kültürel, dini ve insancıl örgütlerini koruyarak, her birinin onuruna saygılı olacak şekilde, ortak siyasal yönetime katılmalarına izin veriyordu. Liberalizm ve çoğulculuk değerleri, "tasarlanmış uzlaşmanın" anlamı, ki bunlar Hollanda ve İsviçre'nin ulusal efsanesinden alınmıştı, siyasal kurumlarda ve toplumsal uygulamalarda yer alıyordu.

Özellikle İsviçre'de, özgün bir demokrasiyi koruma yeteneği ulusal onurun temelini oluşturuyor. Bahsetmiş olduğumuz bu demokrasilerin tüm siyasal ve hukuki nitelikleri, farklı kültürlerin ve siyasal toplulukların yüzyıllar boyunca

birlikte varolmalarından ve işbirliği yapmalarından doğan ve Uli Windisch'in "tarihi topluluklar arası davranış hüneri" diye adlandırdığı şey olmasaydı çok anlamsız olurdu.[41] Ulusal bir sanat gibi korudukları çeşitliği yönetme tarzları ile İsviçreliler, dünyada tek oldukları inancını paylaşıyorlar. "Bizim gibi yok", etnologların birçok yerde duymaya devam ettikleri çok eski bir özdeyiştir. Her yerde "İsviçre'nin geleneksel değerleri" dile getiriliyor: Güçlü karakter ve sıkı disiplin, ahlaklılık ve büyük çalışma isteği, medenilik, dine saygı, tutumluluk ve aile anlayışı, vs.[42] Bugün İsviçrelilerin eşsizlikleri konusunda sahip oldukları inanç, ulusal projeyi ayakta tutuyor ve somut olarak, çeşitli kültürel birimlerin işbirliğini pekiştiren uygulamalara saygılı olmalarını sağlıyor.

İsrail'in trajik doğuşu

İsrail'de ulusal projenin özgünlüğü iki ayrı doğuşa dayanır: Kökenden gelen siyonizm projesi ve bunun *shoah*'nın ardından yeniden biçimlendirilmesi.

Kökendeki siyonist proje, Doğu Avrupa'daki Yahudi cemaatlerinde iki temel düşünceden hareketle oluşturulmuştu. Doğu ulusları, Batı Avrupa ulusları modeline göre, laiklik ilkesi, pazar ekonomisi ve siyasal hakların evrenselliği üzerine kuruldukları zaman Yahudilerin, şimdiye dek ayrı yaşamları sayesinde korudukları özgün yaşam tarzlarını ve hem ulusal, hem de dini olan, kolektif kimliklerini korumaları imkânsız olacaktır. Diğer yandan modern demokrasiler, dayandıkları evrensel ve biçimsel ilkelere, uygulamada saygı göstermeyeceklerdir. İlan ettikleri değerlere ihanet edeceklerdir ve yurttaşlığa dayalı olmaktan çok etnik olan simgeler ve gelenekler geliştirmekten sakınmayacaklardır, Yahudileri asla tamamiyle kabullenmeyeceklerdir. "Her yerde, bizi çevreleyen ulusal cemaatlere, atalarımızın inancını koruyarak, hakbilirlikle girmeye çalıştık. Bu, kabul edilmiyor. Biz boşuna mı açık yürekli vatanseverleriz, hatta birçok yerde taşkın vatanseverleriz; biz boşuna mı yurttaşlarımızla aynı para ve kan özverisinde bulunuyoruz, biz boşuna mı tüm vatanlarımızın zaferi için uğraşıyoruz.[43] "Avrupa'da siyonistler, onlara göre geleneksel Yahudi topluluğunu yok eden

ve fertlerini etraftaki toplumlarda özümleyen gelişmelere karşı koydular ancak Yahudi düşmanlığını önleyemediler. İsrail'de, Avrupa ulusları modeline uygun, büyük ölçüde laik, ekonomik ve siyasal açıdan bağımsız fakat "aynı zamanda tamamiyle Yahudi"[41] modern bir toplum oluşturmayı amaçlıyorlardı. Bu toplum, başkalarının saygı göstermesi sonucu, Yahudilerin kendilerine olan saygılarını güçlendirecek, özgürlüklerini ve güvenliklerini sağlayacaktı. İkinci Dünya Savaşı'na kadar siyonist göçmenler, sıtmanın kırıp geçirdiği fakir bir ülkeye, kişisel ya da kolektif hiçbir maddi imkânları olmaksızın yerleşerek ekonomik durumlarını düzeltmeyi amaçlamıyorlardı. Onların amacı yeni bir toplum, hatta yeni bir insan yaratmaktı, İbraniyi yaratmaktı. Fakat Fransız ve Rus ihtilalcilerin aksine onlar Yeni İnsanı, Normal bir İnsan şeklinde yaratmak, eşit biçimde kendilerini ifade eden Yahudilerin ve Yahudi ulusunun normalliğini, kutsamak istiyorlardı. Yahudilerin Filistin'e "çıkışları" (*alyah*) temelde siyasal bir olguydu. Herzl şöyle diyordu: "Yahudi sorununu dini ya da toplumsal bir sorun olarak değil, kesinlikle ulusal bir sorun olarak görüyorum."

İsrail toplumunun yapıları, göç sonucu oluşan toplulukların yapılarından ayrılmalıydı çünkü söz konusu olan yeni bir toplum yaratmaktı. *Diaspora** Yahudisinin aksine İbrani hem toprağı işleyecekti hem de sanayi işçisi olacaktı. Fransız İhtilalinde olduğu gibi insanları yeniden canlandırma hayali kuruluyordu. Geleneksel din topluluğu ile aralarına mesafe koymuş olan bireylerin sürdürdüğü bu proje, toplumsal adalet ve sosyalizmden esinlenen dayanışma düşlerinde, modern ekonominin bireysel ve rekabete dayalı niteliğinin eleştirisinde yerini alıyordu. Özgür ve eşit bireyleri bir araya getiren, doğrudan demokrasi olan *Kibutz*'u** yaratanlar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra üçüncü *alyah*'ın göçmenleriydi. Böylece Kibutz, siyonist projenin tüm boyutlarının çakıştığı yerde bulunuyordu, Yahudinin yerini İbrani ya da İsra-

* Diaspora: İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra, dünya üzerindeki Yahudi toplulukların tümü. [ç.n.]

** Kibutz: Bütünüyle kolektif bir mülkiyet ve işleme. [ç.n.]

illinin alması, sosyalist ütopyanın ilk kez gerçekleştirilmesi. Kibutz sembolik olarak siyasal projenin somut biçimini oluşturuyordu ki bu da İsrail'de neden olduğu çelişkilere ve bunlara getirilen eleştirilere rağmen nasıl hâlâ ayakta durduğunu açıklıyor.

Savaştan hemen sonra, –topluluklar değilse de– hükümette bulunanlar felaketin büyüklüğünü anlamamış olsalardı, büyük güçler asla bağımsız bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına izin vermezlerdi. "Yahudilerin hedef oldukları trajedinin boyutu açıklandıkça galip güçlerin vicdanları rahatsız oluyordu. Ancak o andan itibaren insanlar, onlara yardım etmek için ellerinden geleni yapıp yapmadıklarını ve bundan sonra, hayatta kalanlara yardım etmek için ne yapılacağını kendilerine sormaya başladılar. (...) Yahudi Devleti'nin doğuşu siyonizm düşünün gerçekleşmesiydi. Fakat bunun için Avrupa'daki Yahudi cemaatinin yok edilmesi gerekmişti. Siyonizm, felaketi önleyememişti. Aksine devlet, varlığını bu felakete borçluydu."[45] *Shoah*, devletin Birleşmiş Milletler tarafından tanınmasını sağladığı gibi, siyonistlerin kendileri için, kökende bulunan projeyi trajik bir biçimde yenilemişti, ona yeni bir meşruiyet kazandırmıştı. "Her ne kadar bu çok şaşırtıcı görünse de Hitler, Yahudi Devleti'nin kurulmasındaki en güçlü etken olmuştur."[46] Bundan böyle söz konusu olan sadece Yahudilere onurlarını yeniden kazandırmak değil, Yahudi halkının hayatta kalmasını sağlamak ve Hitler'in yok etme siyasetini başarısızlığa uğratmalarına yardımcı olmaktı. Gerçek bir yurttaşlığa dayalı din olan *shoah*'ı anma, ulusal ayin olarak korundu. Nisan 1951'de Anma Günü'nün tarihi bir kararname ile tespit edilirken Nisan 1959'da çıkan bir kanunla tören kuralları belirtiliyordu. Her yıl, 19 Nisan'da, tüm kitle iletişim araçlarında diğer haberler kaldırılarak anma gününden bahsediliyor ve bütün ülke, kurbanları anmak üzere iki dakika boyunca saygı duruşunda bulunuyordu. Yabancı Devlet adamlarının alışılmış *Yad Vachem* ziyaretleri, *shoah*'ın okullarda öğretilmesi, üniversite araştırmaları da İsrail'in siyasal projesinin sürdürülmesine katkıda bulunuyor. Istvan Bibo'nun yazmış olduğu gibi: "Özerk yerel bir birim ancak özerkliğine etkileyici ve kalıcı siyasal

olaylar eşlik ettiğinde ulus olur..."

İsrail Devleti'nin bağımsızlığını kazanmasından hemen sonra, 1950'de oya sunulan Geri Dönüş yasası, dünyadaki tüm Yahudilere, İsrail yurttaşı olarak Filistin'e geri dönme hakkı tanıyordu. Fakat evrensel olma tutkusu taşıyan bu proje Orta ve Doğu Avrupa Yahudileri tarafından, özellikle de Rus, Polonyalı ve Romanyalılar tarafından geliştirildi ve *Yichuv*'un, daha sonra da devletin yeni kurumlarına dahil edildi: Siyonist proje siyasaldı ve bir Avrupa projesiydi. Oysa 1950 ve 1960 yıllarında söz konusu olan Ortadoğu ve Mağrip kökenli çok sayıda göçmeni bütünleştirmekti. Bunlardan bazıları, özellikle de Arap ülkelerinden gelenler zulümden kaçıyordu. Bazıları ise her şeyden önce maddi durumlarını düzeltmeye çalışıyor, bireyci değerleri önemsiyor ve siyonizmin ortak tutkusunu pek taşımıyorlardı. Aksine bazılarının ise Filistin'e gelişleri temelde dini bir amaca dayanıyordu. Hepsi, siyasal örgütü çevresinde oturtulmuş, Avrupa kökenli ve sosyalist güçlü bir bürokratik yapıya sahip, oluşumu tamamlanmış bir topluma geliyorlardı. İsrail işte o zaman, göç edilen ülkelerin yaşadığı klasik sorunlarla karşılaştı. Aynı ulusal kökene sahip topluluklar, özellikle de üç Mağrip ülkesinden gelenler, en az olanağa sahip toplumsal grupların çoğunluğunu meydana getiriyordu. Yerel yönetimler ve ulusal siyasal partiler bunun için "etnik" bölgeler oluşturdular. "Cemaat" örgütleri, siyasal güçler, yönetim ve bireyler arasında aracı görevi üstlendiler. Projesi Avrupa kökenli bir geleneğe dayanan bir topluma gelen Doğulular, kötü karşılandıkları, yanlış anlaşıldıkları hissine kapıldılar ve kendilerini aşağı görülen bir azınlık gibi hissettiler. Bu geleneklere yabancı olan göçmenlere, geldiklerinde kendilerine dayatılan "İsrailileşme" ölçüleri kaba ve aşağılayıcı geldi. 1950'lerde beri, İsrail'de Aşkenazlar ve Sefaratlar arasında süren gerilim ve çatışmalar, "Doğuluların" siyasal, Avrupa kökenli ve sosyalist *establishement*'a karşı ayaklanmaları bizatihi siyonizm projesinin tarihine sıkı sıkıya bağlıdır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi siyasal proje sadece ortak yıkımlar sonucu yeniden gündeme getiriliyordu. Ülkenin 1948'den beri sürekli olarak tanık olduğu savaşlar ve tehlike,

zayıflamış olsa da, diğer demokrasilerin farkına varmadığı bir vatanseverliğin oluşmasına neden olmuştu. 1981 ve 1991'de "Musa" ve "Süleyman" operasyonları sayesinde, tecrit edilmiş olmalarına rağmen iki bin yıldır Yahudiliğe sadık kalmış 30 000'den fazla Etyopyalı siyah Yahudi, Falaşa, uçakla geldiğinde İsrailliler, ilk siyonist göçmenleri Filistin topraklarına getiren dini coşkuyu yeniden yaşadıklarını hissettiler. Buna rağmen, eski SSCB'nin dağılmasından sonra toplu olarak göç eden Rus Yahudilerin bütünleşmesi, bunların İsrail'in siyasal projesine pek katılmadıkları göz önüne alınırsa oldukça güç görünmektedir: Tarihi deneyimlerinden etkilenmiş olan bu kişiler her şeyden önce Batılı bir yaşam tarzına kavuşma özlemi taşırlar ve İsrail onlar için sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin ikamesi görevini üstlenir.

YURTTAŞLIK VE VATANDAŞLIK

Avrupa'da ve tüm dünyada ulusçu akımlara neden olan Büyük İhtilal'den beri yurttaşlığa dayalı ulusun evrenselciliği ile etnik ve ulusal özellikler arasındaki gerilim, her zaman ulusu "aşma" şekilleriyle çözümlenmeye çalışıldı. Böylece birçok düşünür, "ulusal", yani etnik mensubiyetten ayırt edilecek siyasal bir örgütün nasıl olabileceğini düşünmeye başladı. Bu şekilde yurttaşlık mantığı ile etnik ve ulusçu tutkuların söndürülebileceğine inanıldı. Ulusçuluk akımlarının, etnik toplulukların bağımsız bir ulus yaratmak istemeleri anlamında, yayılmaya başlamalarından itibaren, bireylerin, tarihi ve kültürel bir topluluğa mensup olmaya devam ettikleri fakat aynı zamanda bu kültürleri ya da bu "ulusları" aşan evrensel amaçlı siyasal bir kendiliğe katıldıkları bir örgütlenme biçimi düşünülmeye çalışıldı; bu ayrım sayesinde belki de kültürel özerklik *ile* siyasal egemenlik, "uyruklar" ve yurttaşlık ya da, modern terimleri kullanacak olursak, coğrafi, tarihi ve kültürel vatanseverlik *ile* hukuki vatanseverlik bir arada sağlanabilirdi.

1880-1890 yıllarında, bazıları Bund'un örgütünde, diğerleriyse Simon Doubnov'un *Volkspartei*'inde toplanmış olan

ulusçu Yahudi düşünürler, demokratik bir Rusya'da, yani *Diaspora*'da, Yahudilere ulusal ve kültürel özerklik verilmesinden yanaydılar. Bu özerklik bir bölgeye ya da bir örgüte değil insanlara bağlı olacaktı. Max Weber'in eleştirdiği Dragomanov'da, XX. yüzyılın başında Rusya için, bazı belirgin "ulusların" varlığının kabul edildiği ve kültürel haklarına saygı duyulduğu bir siyasal sistem öneriyordu. Otto Bauer'in Avusturya marksizmi adıyla ünü sürmüş olan görüşü de ulusal-kültürel özerklik fikri üzerine kuruluydu. O dönemin terimini kullanacak olursak, "uyruklar/milliyetler" tarafından parçalanmış, ulus-üstü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na mensup bir Yahudi olan Bauer, kendiliklerin kültürel kimliklerini ve kendi kendilerini yönetme haklarını korumak için işbirliği yaptıkları yeni bir siyasal örgüt şeklinin düşünü kurmuştur. "Her ulusun, ulusal işlerini bağımsız bir biçimde yürüttüğü ve aynı zamanda ortak çıkarların korunması için tek bir devlette bir araya geldiği"[47] konfederal bir devlet, "Büyük Avusturya Birleşik Devletleri"ni düşledi. Her birey, nereye yerleşmiş olursa olsun, basit bir başvuru ile bir kültür topluluğunun (*Kulturgemeinschaft*) ya da bir "ulusun" ferdi olma özgürlüğüne sahip olacaktı. Ortak ekonomik ve siyasal sorunlar "ulusal"–üstü bir hükümetin yetkisinde olacaktı. Böylece, isteyerek seçilen uyruk, belirgin bir bölge ve bir devletten bağımsız olacaktı.

Siyasal birim-ulusların egemenliği üzerine kurulu siyasal düzen, bugün yine tartışma konusu. Komünist sistemin çökmesi, SSCB, Yugoslavya, Çekoslovakya gibi birçok etnik topluluğu bir arada bulunduran ulusları parçaladı. Diğer yandan bir topluluk Avrupası'nın oluşumu Batı Avrupa Devletleri'nin egemenliğini sınırlıyor ve bu oluşum neredeyse açık açık uluslar federasyonu ya da konfederasyonu mantığı üzerine kuruluyor. Daha genel olarak, bağımsız siyasal kendilik olarak tanınma hakkını isteyebilecek bütün etnik toplulukları birer siyasal ulus-birim olarak kabul ederek –ki, bunların sayıları, ulusları ulusçuluğun yarattığı göz önüne alınırsa, durmadan artmaya devam edebilir– dünya çapında bir düzen oluşturmanın imkânsız olduğu görülüyor. Siyasal ulus-birimlerin on, on beş kadar olduğu Avrupa'da 300'e ya-

kın dil konuşuluyor. Ernest Gellner dünyada 8000 kadar dilin konuşulduğunu ancak bunun yanı sıra, her ne kadar bu sayı Sovyet İmparatorluğu'nun sona ermesinden beri artmakta olsa da, uluslararası hukuk düzenince tanınan sadece 200 ulus olduğunu savunuyor. Siyasal ulus-birimlerin, (Irak, İran, Türkiye ve eski SSCB arasında bölünmüş olan Kürtler gibi) etnik topluluklara karşı takındıkları ikiyüzlü tavırlara dair ahlaki kanıtlar doğrulanıyor, ulusçu düşünürler 8000 dilin/kültürün ulus olarak tanınmasını isteselerdi bu hakkın da doğrulanacağı gibi. Böylece felsefeciler ve hukukçular yeniden, kültürel mensubiyetin ve siyasal örgütün, en azından bir ideal ve düzenleyici fikir olarak, çakışmadığı bir siyasal örgüt şekli tasarlamaya kalkıştılar; bir başka deyişle, ulus-devletin siyasal ilkesini ve idealini yeniden tartışmaya açtılar.

Jürgen Habermas, "sözleşmesel ulusal kimliğe" karşı "bir ulusun somut bütününe değil de aksine süreçlere ve soyut ilkelere"[48] dayanan "oluşumsal vatanseverlik" görüşünü bu şekilde geliştirdi. Yurttaşlığı ve vatanseverliği, devleti, "hukukun yerini", "ulusun yerini", "duygusallığın yerini", ulusal kimliğin yurttaşlığa dayalı ya da siyasal katılımını ayırt ederek "oluşumsal vatanseverlik" sayesinde, tüm geçmişin incelenmesi ve temelde eleştirel bir biçimde yeniden ele alınması sonucu Alman kimliğini tekrar oluşturmak mümkün olabilirdi. Vatanseverlik duygusu, belirgin bir kültürel ve tarihi ulus olarak Almanya'ya değil, hukuk devleti ilkesine bağlı olurdu.

Bu ilhamı sürdürerek ve onu evrenselleştirerek, Jean Marc Ferry, "demokrasi ve hukuk devleti görüşlerini destekleyen evrensellik, özerklik ve sorumluluk ilkelerine"[49] dayanan "post-ulusal" kimlik düşüncesini geliştirdi. Bundan böyle yurttaşlık, "ilkesi, baskıya karşı (insanın) ayaklanma hakkı ve (yurttaşın) ayaklanma görevi ile birlikte Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde yer alan ahlaki, dönüşlü bir kimlik"[50] üzerine kurulu olacaktı. Bireyler, bir bölgeye ve somut bir tarihi ve kültürel topluluğa dayanan her çeşit kökenleri dışında, hukuk devleti ilkelerini ve cumhuriyet düzenini benimseyeceklerdi. Her demokratik devlet

bu vatanseverliği uyandırabilecekti. Jacqueline Costa-Lascoux yine bu doğrultuda, insan haklarına uygun, uyum içindeki ulusal mevzuatlar tarafından tanımlanan ve beraberinde, belirgin bir kültüre bağlı kalma özgürlüğüne sahip topluluklar –bu kültürün gerektirdiği toplumsal uygulamalar ulusalüstü insan hakları ilkelerine ters düşmediği takdirde– tarafından kabullenilmiş bir "yurttaşlık sözleşmesi" getirilen bir Avrupa yurttaşlığı öneriyor.[51] Pierre Kende de, bu bölgedeki "geleneksel ulusçuluk çıkmazı"nı hatırlatarak, halkın (yani etnik topluluğun) Doğu ülkelerindeki siyasal örgütten ayırt edilmesinin doğru olacağını savunuyor.[52]

Habermas'ın düşüncesinde, Alman tarihinin özgünlüğüne, "Yahudilerin Nazi rejimi tarafından yok edilmesinin bir örneği daha olmadığına dair çıkan tartışmalara"[53] ve, birkaç Alman tarihçinin revizyonizmine karşın, ulusal geleneğe demokratik değerleri ekleyebilecek tarihi bir bilinç oluşturmadaki çabasına bağlı olanı dikkate almamazlık etmeden, bunun, tarihte ulusçulukların çoğu zaman büründüğü aşırı ve tedirginlik verici biçimlerden doğan eski bir düşünceyi sürdürdüğünü de hatırlatmakta fayda var.

Oysa Avrupa ülkelerinde, ulusal mensubiyeti, tamamiyle siyasal olan uyruktan ayırıp ayıramayacağımızı sorabiliriz kendimize. Eğer demokratik toplum, Habermas'ın terimlerini kullanacak olursak, yurttaşların, siyasetçilerin ve uzmanların birbirleriyle konuşabildiği, birbirlerini anlayabildiği ve ortak yaşamın sorunlarını çözümlemek için birbirlerini ikna etmeye kalkışabildiği, iletişimsel ve insanlararası bir alanın varolmasını gerektiriyorsa, bu toplum eğer tüm fertler bir dili, belli bir kültürü ve en azından birkaç ortak değeri paylaşmıyorlar ise varolamaz. Yoksa bu iletişimsel alan nasıl oluşturulabilir? Bu fikirlere, Burke'ün Fransız İhtilali'ne ve özellikle de insan hakları doktrinine yönelttiği ve Philippe Raynaud'nun: "Bu hiçbir şekilde uygulanamaz çünkü insanların, *zaten* oluşmuş olan topluluklardaki yaşamlarının gerçek şartlarını hiç hesaba katmıyor"[54] şeklinde özetlediği eleştiriyi yapamaz mıyız?

Gerçekten de bireyler, kişisel ve aynı zamanda da kolektif kimliklerini belirgin bir ulusal toplulukta geliştirdiler. Da-

ha önce de söylemiş olduğumuz gibi, yüzyıllardır Avrupa'da herkes kendi ulusunu kendi içinde buluyor. Her mensubiyet duygusu, her kolektif düşünce, olsa olsa uzun ortak bir tarihin ürünüdür, bu tarih çoğu zaman tamamiyle ya da kısmen uydurulmuş olsa da. Bu tarih, her ne kadar istense ve mantıklı görünse de, bir *tabula rasa*'dan* kolektif bir kimliğin yaratılabileceğini iddia eden bir karar üzerine meydana gelmiyor. Soyut ilkelerin benimsenmesi –insan hakları, hukuk devletine saygı–, en azından yakın bir gelecekte, ulusal geleneğin kabullenilmesinden doğan siyasal ve duygusal dürtünün yerini alacak gibi görünmüyor. Komünist devletlerin yöneticileri bunu biliyordu: Evrensel bir ideoloji ve siyasal proje benimsediklerini öne sürerken, ulusal ve etnik rekabetleri, hatta kinleri, çıkarları doğrultusunda kullanmaktan, hatta örgütlemekten geri kalmadılar. Sovyet yurttaşının pasaportunda "Yahudi" ya da "Ermeni" biçiminde, "ulusal" olduğu söylenen bir kayıt vardı. Enver Hoca Illyrler, Çavuşesku ise Daçyalılar inancını canlandırdı. Soyut/somut ulusal nitelik –etnik mensubiyetin somutluğunu hiç karıştırmadan– sınıf bilinci, hukuk devleti ya da insan hakları gibi soyut kavramlardan daha etkindir. Benedict Anderson'ın mizahi bir dille söylediği gibi: "Comecon ya da AET için kim seve seve canını verir? (*Who will willingly die for Comecon or EEC?*)" En azından yakın bir gelecekte, bir tek maddi çıkarlar ya da soyut mantık üzerine kurulu inançların –bunlar ne kadar saygın olursa olsun– yönlendirdiği bir siyasal istencin, kaynağını bir ulusu tanımlayan değerler, gelenekler ve özgün kurumlardan almayan bir siyasetin varolabileceğini düşünmek ütopik değil mi? Siyasal örgüt, Elias'ın "insan toplumunun duygusal isteği" diye adlandırdığı şeyi tatmin etmemeyi göze alamaz. Oysa, kendisinin belirttiği gibi *"biz* kimliğinin heyecanı, post-ulusal bütünleşme biçimleri söz konusu olur olmaz gözle görülür şekilde azalmaya başlıyor."[55]

Fransız devrimcilerinden bazıları, Kant'ın düşüncesin-

* Tabula rasa: İnsan zihninin deney edinmeden önce, üzerine hiçbir şey yazılmamış bir tabletten farksız olduğunu belirtmek için ilk kez Aristoteles'in kullandığı benzetme. [ç.n.]

den yola çıkarak, özgür ve mantıklı insanların eşitliği üzerine kurulu, tamamiyle yeni bir toplum oluşturma projesini geliştirmişlerdi. 1790'da Federasyon bayramı esnasında, bütün kültürel azınlıkların temsilcileriyle, kültürel özgünlüklerinden vazgeçmeye zorlamadan, anlaşmak istediklerini ve bunun için hoşgörülü davranacaklarını belirtiyorlardı. İlan ettikleri bu tutku bir şekilde, Habermas'm görüşüne uygundu: Kimliklerini koruyacak olan, kültürel açıdan farklı gruplar arasında bir anlaşmaya varılmasını diliyorlardı. Fakat hemen sonra siyasal projeleri etrafındaki gücü harekete geçirmek ve daha sonra "tehlikedeki vatanı" korumak için topluluk etmenlerini bir araya getirenlerle birleştiler. Dış tehlike ile karşı karşıya kalınca ulusal bir savaşı sürdürmek için İhtilalin ve Ulusun lehine olan tutkuların örgütlenmesine katıldılar. Böylece tarihte belirtilmeyen ve kendi kaderinin konusu olmayan, toplulukların özümlenmesinin ve uluslararası sahnede yer almanın somut araçlarına sahip olmayan bir yurttaşlığın, soyut bir düşünce olmaktan ileri gidemeyeceğini gösterdiler. Ulus ise somut bir toplumsal ve siyasal biçimdir.

Zaten bu nedenle –demokratik ulusun en iyi somut biçimleri şeklinde tanımlanan– "post-ulusal" projeler gerçekleştirilebilir görünmeselerdi, siyasal açıdan da istenmezlerdi. Bir yandan, Jean-Marc Ferry'nin ifadesini yeniden ele alacak olursak, "siyasal kökenin ve kültürel mensubiyetin bölünmesi" özcü ulusçulukları siyasal açıdan denetimsiz bırakma, kimlik bölünmelerine ve şiddetli çatışmalara neden olma riskini taşıyor. Tüm siyasal boyutunu ve yetkesini kaybeden uluslar etnik tutkuları denetleyemiyorlar. Diğer yandan, siyasal projenin usçuluğu ve soyut karşılığı bu "arı" ulusu oldukça hassaslaştırıyor. Etnik denilen ulusların coşkusunun ya da bazen sertliğinin hüküm sürdüğü bir dünyada sadece "oluşumsal vatanseverlik" üzerine kurulu olan uluslar varlıklarını sürdürebilir mi? Varlığını ve canlılığını sağlamak için ulusun, etnik değerler yaratmasının ve bunları korumasının kaçınılmaz olduğu görülüyor. Ernest Gellner'm doğruladığı gibi, usçu bir tutkuya dayanan yurttaşlığı temel alan bir ulus yaratmak için ulusçular çelişkili bir biçimde, etnik

köken, ırk, dil, din ya da kültür gibi kanıtları dile getiriyor ve bunları yaratmaya ya da korumaya çalışıyorlar. Uluslar daima birtakım mitoslar ve etnik değerler yaratmışlardır, kutsal bir toprağa, kahramana ve altın çağa ihtiyaçları vardır, kısacası vatandaşlarda topluluğa mensubiyet duygusunu besleyen bir etnik özellik şekline neden olurlar.[56] Geleneğin icadı her ulusun varolma şartıdır.[57]

Siyonizm örneği yine çok eğiticidir. 1880-1890 yılları arasında üç büyük ulusal proje karşı karşıya gelmiştir: Yukarıda dile getirdiğimiz *diaspora*'ya özgü ve kültürel ulusçuluk projesi; Nahman Sirkin'in siyonist-sosyalist işçi partisinin ya da İsrael Zangwill'in *Jewish Territorial Organization**'ının projeleri, ki bunlar Yahudilerin, ilk projede olduğu gibi, kültürel ve ulusal özerkliklerini korumak için belli bir bölgede, fakat ille de Filistin'de değil, toplanmalarını öneriyorlardı; ve son olarak, 1896'da *Yahudilerin Devleti*'ni (*Der Judenstaat*) yayımlayarak ulusun icadını devletin kurulmasından ayrı tutmadığını gösteren Theodor Herzl'in projesi. Ona göre bir tek devlet sayesinde Yahudi ulusu tam olarak varolabilirdi. 1930 yıllarında, Filistin'de, Jabotinski'nin etrafında birleşmiş olan devlet partizanları henüz azınlıktaydı. Yine de devleti, girişimin tam ortasına oturtan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren gerçeğin gücü ile kendini kabul ettiren bu son projeydi. Hatta Birleşmiş Milletler 1948'de yeni devleti tanımadan önce, Yahudi İşçiler Genel Konfederasyonu Histadruth, yeni ulusun eğitim sistemini, ekonomik, toplumsal, kültürel ve sportif yaşamını düzene sokmak için bir yarı-devlet oluşturmuştu. Daha 1920'de bir göçmen bürosu, işçi bankası, ekonomik işletmeler kurmuştu. Çocukların yarısı onun okullarında eğitim görmüşlerdi, bir refah devletinin koruyucu rolünü üstlenmişti. Bir sendikadan çok, ortak yaşamı yöneten ve bir işçi ordusu olan *haganah* ile, şiddet tekelini –ki, sağın muhalefetine rağmen çoğu *Yichuv* üyesi bir tek onu meşru kabul ediyordu– ellerinde bulunduran, siyasal partilerden bağımsız bir bürokrasiydi. Ben Gourion, hayatı boyunca bir devletin gerekliliği konusunda diretti. 1933-1945 yılları ara-

* *Jewish Territorial Organization*: Siyonist Enternasyonal. [ç.n.]

sında Yahudiler, kabul edilmiş bir ulusa ve modern dünyada bir devlete sahip olmayınca insanların ortak kaderlerinin nasıl değişebileceğini öğrenmişlerdi.

Felsefecilerin post-ulusal bir kimlik oluşturma çabaları, en azından ulusun tanımına bir kesinlik kazandırdı: Ulus, soyut siyasal toplum sayesinde sadece üstünlük değil, aynı anda zamanda ve mekanda somut bir biçimde yer alan bir toplumsal gerçekliktir. Etnik mensubiyetlerin ve kimliklerin, siyasal sayesinde aşılmasının, yurttaşlığa dayalı toplumun soyut söyleminin ve devletin kolektif kurumlarının somut gerçekliğinin ürünüdür. Somut biçimleriyle değil de ideal-tip terimleriyle, usçu ulusal "toplum", etnik "toplulukların" karşısında bulunuyor. Tüm ulusal yapılar, ulusal kurumların daha sonra güçlendirmeye çalıştığı etnik değerlerin geliştirilmesi sonucu oluşur. Max Weber'in, 1910 Alman Toplumbilim Derneği'ne (ulus ve ulusçuluğu bir tutarak) söylediği gibi, ulus "kendisine uygun ifade biçimi özerk devlet olan ve bu devleti yaratmaya çalışan, duygular boyutunda bir cemaatir."[58] Ulus düşüncesi hem –çözümsel anlamıyla– düşünce, hem de –temsil anlamında– kurumdur.

Ne siyasal aşkınlık iddiasını, ne de bu aşkınlığın sınırlarını, bir başka deyişle, toplumbilimin ortaya çıkardığı ulusun varlığının somut şartlarını ihmal edebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YURTTAŞLIĞIN GETİRDİĞİ AŞKINLIK

Batı Avrupa demokratik ulusları, toplumbilimcilerin sürekli özgünlüğünü sorguladıkları birkaç yüzyıllık bir tarihin ürünleridir. Modern demokratik ulus, siyasal toplumun kurumlarını değil bizatihi böyle bir toplum düşüncesini ve Atinalılar tarafından geliştirilip, Roma İmparatorluğu tarafından yeniden yorumlanan demokrasi değerlerini; Ortaçağ kent geleneğinin tarihi deneyimini, XIII. ve XVIII. yüzyıllar arasında, büyük monarşilerin devlet yetkesini merkezileştirmek, örgütlemek ve dayatmak için yürüttükleri eylemi miras olarak almıştır. Böylece aynı anda siyasal toplum ve yurttaşlık ilkesini oluşturan düşüncelere ve bu düşünceleri somut birer biçime dönüştüren ve onları yayan siyasal kurumlara, bir başka deyişle özgün bir siyasal projeye sahip olmuşlardır.

Bu nedenle, bir sonraki bölümde, özgün somut bir ulus oluşturmak için, ulusal kurumların yürüttüğü eylemi irdelemeden önce bu bölümde, siyasal uygulamaların, yurttaşlığın, hem düşüncesi, hem ideali hem de kabul gören gönderi kaynağını oluşturan ilkelerini incelemek yerinde olacaktır.

YURTTAŞLAR CEMAATİ FİKRİ

Yunan *polis*'i* ve Romalı yurttaş

Benjamin Constant'nın 1819'da Paris'te Krallık Konfe-

(1) Polis: Antikçağ'da, üyelerinin belli yasalarla kendi kendilerini yönettikleri, bir ya da birkaç şehirden oluşan devlet, site. (ç. n.)

rans Binası'nda verdiği ünlü konferansın başlığını kullanacak olursak, "modernlerin özgürlüğüne kıyasla eskilerin özgürlüğü" hakkında konuşup yazdığımız iki yüzyıldan bu yana, genelde Pierre Vidal-Naquet'nin şu şekilde özetlediği şeyi kabulleniyoruz: "Nasıl ki ticaret savaşın, temsiliyet katılımın ve düşünme zevki eylem zevkinin karşıtıysa, modernlerin özgürlüğü de eskilerin özgürlüğünün karşıtıdır."[2] Yine de bugünlerde tarihçiler, bu yorumlara biraz temkinli yaklaşıyorlar.

Yunanlar, toplumsal yaşamın özerk alanı anlamında, siyasal olanı "icat ettiler". Düşüncesini Site'nin tarihi deneyimi üzerine kuran Aristoteles'e göre, insana yakışan tek etkinlik, siyasal etkinlik, onda tamamen insani olanı ortaya çıkarıyordu. Onun tanımına göre *polis*, ayrı yönetimler (*politeia*) şeklinde örgütlenmiş yurttaşlar cemaati idi. *Poleis*'ler, siyasal toplum şeklinde örgütlenmemiş halklardan –*ethne*'lerden– ve modern terimlerle sivil toplum diyebileceğimiz, toplumun genelinden açıkça ayırt ediliyordu. Gerçekten de *polis*, çeşitli sıfatlarla toplumsal yaşama katılmalarına rağmen, köleleri, kadınları, yabancıları ve yerleşik yabancıları dışlıyordu. Yerleşik yabancılar ve gezgin yabancılar, ekonomik yaşamda, zanaatçı, tüccar ya da çiftçi olarak önemli bir rol oynuyorlardı. Yerleşik yabancılar yasayla korunuyor ve bir ölçüde kurban ve halk şölenlerine, yani yurttaşlara özgü ayinlere katılabiliyorlardı. Fakat *polis*, hukuksal olarak yalnızca yurttaşlarla sınırlıydı ve sorumluluk gerektiren görevler okullarda retorik görerek eğitilebilmiş zengin yurttaşlar tarafından üstleniliyordu. Yurttaşlar cemaati meşruiyetin tek kaynağı ve tek siyasal ve hukuki karar merciydi.

Bu görüş, her yurttaşın katıldığı siyasal ya da kamusal alanla, herkesin, yasalara uyduğu ve diğer yurttaşlara zarar vermediği sürece dilediği kadar ve dilediği gibi yaşama özgürlüğüne sahip olduğu özel alanın ayrılması sonucunu doğuruyordu. Bu ikilikle, yaşamın her anında karşılaşılıyordu: Özel kişi yurttaştan, özel ev kamu binalarından, bireyin çıkarı *polis*'in malvarlığından, özel mali imkânlar kamu maliyesinden ayrılıyordu. Şüphesiz modern toplumun karakteristiği olan devlet, ve birey arasındaki karşıtlıktan çok, özel ve

kamusal arasında bir karşıtlık söz konusu idi. Fakat Yunanlar, siyasal toplumu toplumun genelinden ayrı olarak düşündükleri ölçüde, *polis*'in sınırlı olması gerektiğine dair temel bir düşünce geliştirmişlerdi. Morgens Hansen, Fustel de Coulanges'ın geliştirdiği, fertlerinin kamu ve özel yaşamlarının her alanını denetleyen "totaliter" bir antik kent düşüncesini (ki bu tanım bir tek Sparta için geçerli olabilir) tartışmaya açmıştır.[3]

Yunanlar ayrıca hukuk devleti ilkesini de icat etmişlerdi. Çağdaşların hepsi gerçek *polis*'in insanlar tarafından değil de yasalar tarafından yönetildiğini kabul etmeye hazırdı. Site'nin yasaları yurttaşın tanıdığı tek efendiydi. Yasal bir şekilde ölüme mahkum edilen Sokrates kaçmayı reddetmişti: Yasalara, onları ihlal edemeyecek kadar saygı duyuyordu. *Kriton*'daki* ünlü "yasaların kişileştirilmesi" onun düşüncesini yansıtır: Site'nin yasaları yurttaş Sokrates'e her şeyi vermişti, Site'yi terk edebilirdi; kendi isteği ile orada kalarak, kendi yasalarına uymayı kabul etmişti. "Atinalılar, bildiğiniz gibi bir demokraside, bireyi de *politeia*'yı da koruyan yasalardır oysa tiran ve oligarşi düzeninin hükümdarı, kurtuluşu kuşkuda ve silahlı muhafızlarda bulur. Oligarşi hükümdarları ve eşitsizlik üzerine kurulu devletleri yönetenler, devletlerini silah zoruyla yıkmak isteyenlere karşı korunmak zorundadırlar. Fakat yasaları eşitlik ve doğruluk üzerine kurulu olan bizler, yasaya karşı konuşan ve hareket edenleri uzaklaştırmalıyız."[4]

Yunanlar ayrıca, modern demokratik düşünceyi oluşturan özgürlük ve eşitlik değerlerini de geliştirmişlerdi. Atina'nın demokratik ideali, özgürlük düşüncesini, ya da *eleutheria*'yı kapsıyordu. Sadece demokratik kurumlara katılan özgür yurttaşı köleden ayrı tutmakla kalmıyor, Hansen'e göre, bireyin özel alanda, dilediği gibi yaşama özgürlüğüne sa-

---

* Kriton: Platon'un ilk söylevlerinden biri, Sokrates'in izinde olanlardan, Kriton'la konuşmasından oluşur. Kriton Sokrates'e kendisini kaçırmayı önerir ancak Sokrates adaletsiz olsa da Site'nin yasalarına boyun eğmek gerektiğini ileri sürer. Platon yasaları da konuşturarak onlara, Site'yi savunmak gerektiği konusunda ünlü bir savunma yaptırır. [ç.n.]

hip olması düşüncesini de dile getiriyordu: "Demokratik oluşumun temel bir ilkesi özgürlüktür. Bu sık sık söylenir ve bunu söyleyenler, insanların bir tek bu oluşumda, bu özgürlüğü paylaştıklarına inanırlar. Özgürlüğün göstergelerinden biri, sırayla yöneten ve yönetilen olmaktır (...) Bir diğeri ise, insanın dilediği gibi yaşayabilmesidir."[5] Yurttaşların yasalar önünde eşit olmaları düşüncesini, yargılanmadan mahkûm edilmeme haklarını ve fırsat eşitliği düşüncesini, yani uzun süre modern liberal demokrasinin temelinde yer almış olan biçimsel, hukuki ve siyasal eşitlik düşüncesini geliştirmişlerdir. Onlara göre, söz konusu sonuçların değil de fırsatların eşitliği olduğu ölçüde, özgürlük ve eşitlik ilkeleri bir anlaşmazlık doğurmuyordu. Çelişki, siyasal sorumlulukları ve malvarlığını paylaştırırarak *aynı zamanda* da eşitlik sağlama tutkusuna kapılınca ortaya çıkıyordu.

Yunan *polis*'i yine de, bugün etnik diyebileceğimiz bir görüşle sınırlandırılmıştı. Yurttaşlar, doğdukları ortama ve mensubiyetlerine göre tanımlanıyor, bir kabileye ve yönetimsel bir birime soy zincirlerine göre yerleştiriliyorlardı. Üç, dört yaşına gelir gelmez, bir Atinalının oğlu babasının kabilesine katılıyordu; büyüyünce babası tarafından, kendi yönetimsel birimine sokuluyordu. Bir Atinalı yurttaşın oğlu, torunu ya da torununun çocuğu olunduğu için Atmalı yurttaş olunuyordu. Antik Yunanistan'ın siyasal toplumu, bu etnik yurttaşlık tanımının dışına çıkmadı çünkü *polis* somutluğunu ve doğrudanlığını korudu. Gerçek gruplar, aileler, akrabalar ya da dostluk grupları, kendisi de toplumbilimsel anlamda, topluluk terimleriyle tanımlanan siyasal sistemin gerçek unsurlarını meydana getiriyordu. Philippe Gautier'nin terimlerini kullanacak olursak bunlar, varlığı *polis*'in somut bir biçimde görevini yerine getirebilmesi için şart olan "toplumsallaşma merkezleri"ni oluşturan "katılım yapıları"ydı. Nüfusu en kalabalık gibi görünen Atina'nın bile üye sayısı birkaç onbinle sınırlıydı, diğer Site'lerin üye sayıları birkaç bini, hatta birkaç yüzü geçmiyordu: Yunan Site'leri, ilişkilerin yüz yüze gerçekleştiği toplumlardı. Siyasal toplumun üyesi, ortak işlerin yönetimine şahsen ve doğrudan katılmasıyla tanımlanırdı. Aristoteles'e göre "Site, tamamlan-

mış ve kendi kendine yeten bir varoluşu amaçlayan, ailelerin ve akrabaların iyi bir yaşama sahip olabilecekleri bir topluluktu."[6] Onun için önemli olan şey, " 'siyasete katılan hayvanların' yaptıkları 'iş'ti, yani ortak işlerin yönetimine, Site'lere göre ve bir Site'nin içindeki rejimlere göre, farklılık gösteren katılımdı."[7] Yurttaşlık ideali, ortak işlerin doğrudan yönetimi tarafından tanımlandığında yurttaş sayısı da sınırlı olmak zorundaydı. *Polis*'in tamamlanmış yapılanması, yabancı unsurların buna dahil edilmesini güçleştiriyordu. Etnik bir görüş üzerine kurulu olduğundan, Site kapalı kalmıştır. Yabancıların Atina yurttaşlığına kabul edilmeleri istisnai bir durumdu. Yunanlar kendilerini etnik terimlerle, yani; köken, dil, tanrılar ve kutsal yerler, kurban şölenleri ve yaşam tarzıyla tanımladıkları ve başkaları tarafından da öyle tanımlandıkları için; beri yandan, sahip oldukları, somut ve doğrudan kamu yaşamına ilişkin görüşlerinden dolayı, yurttaşların siyasal yaşama doğrudan katılmadıkları bir siyasal düzende bir araya gelme fikri, onlara çok yabancı gelmiştir.[8]

Modern demokrasi Roma'dan, hukuki statü terimleriyle tanımlanmış bir yurttaşlık görüşünü miras almıştır. Roma'nın denetimi altındaki toprakların ve toplulukların sürekli artması, bireyler arasında yeni bir ilişki biçimi gerektirdi: Artık yüz yüze ilişkilerin sürdürüldüğü toplumlar söz konusu değildi. Sınıflar, *centuria*'lar*, kabileler gerçek gruplar değil, yönetimsel ulamlardı. Bir "bütünleştirme yapısı" (Gauthier) gibi çalışıyorlardı. Aristoteles'in, üzerine Siteyi kurduğu ara gruplar artık yoktu. "İnsanlar", yani yurttaşlar beliriyordu. *Civis romanus* medeni ya da kişisel hakları kapsıyordu: *jus connubii, jus commercii*. "Yasa ortaklığına sahip olanlar için hak ortaklığı vardır. Bunları (yasa ve hak) paylaşanlar aynı Site'ye mensup olarak kabul edilmelidir."[9] Temel ölçüt görevler değil yasa oluyordu. Aristoteles'in tasarladığı *polis* toplumsal bir gerçekliğin doğrudan ifadesiydi, oysa Ro-

* Centuria: Eski Roma'da, halkın askeri ve siyasal bölümü. İlk orduda 100 kişilik bir bölüğe bu ad veriliyordu ancak Centuria'lar çok kısa sürede 60'ar kişiye indirildi ve ikişer ikişer "manipulus" halinde gruplandırıldı. [ç.n.]

malı siyasetçiler ve düşünürler siyasal toplumu hukukla tanımlıyorlardı. Bundan böyle söz konusu olan gerçek birey gruplarının yaşamını ve aralarındaki anlaşmazlıkların çözümünü örgütlemek değil, hak sahipleri arasındaki ilişkileri düzene koymaktı. Sayı, Yunan Site'sindeki gibi sorun yaratmıyordu ve yabancıları kabul etme ilkesi siyasal toplumun tanımında yer alıyordu. Statünün hukuki niteliği toplumun yabancıları kendi yapısı içine almasına izin veriyordu, bu Roma tarihi boyunca, 212'de ilan edilen Caracalla Fermanı* ile bu yüzyıllık siyaset sona erdirilene ve yurttaşlık, İmparatorluğun özgür insanlarının büyük çoğunluğuna tanınana dek sürdü.

Yurttaşlık evrenselliği amaçlamış olsa da, uygulamada aristokratik, hatta oligarşik olmaktan öte gidememiştir. Önce taşra seçkinlerinin, daha sonra da tüm insanların sivil yurttaşlık adı altında toplumla bütünleşmeleri onlara fiilen siyasete katılma hakkı vermiyordu. Roma yurttaşları kendilerini yurttaş-asker olarak görüyor ancak büyük bir çoğunluğu kamu yaşamına hiçbir şekilde katılamıyordu. Siyasetin uygulanması, yaşanmış bir deneyim olmaktan çıkmıştı. Prensip olarak herkese açık olan Roma aristokrasisi ise gerçekte böyle değildi. Çok az sayıda yurttaş siyasal görevlere seçilmek için gerekli olan *Censiter*** niteliğe sahipti: Yurttaşların çoğu, tüm kamu yükümlülüklerinin, yani Senato'nun dışında tutuluyordu. En önemli memurların seçildiği *Centuria* halk meclislerinde, en zengin ilk sınıfın oyları, bazen de ikinci sınıfın bir bölümünün oyları, yeterli oy çoğunluğunu sağlamaya yetiyordu, ki bu da oylama sürecini tamamen sona erdiriyordu. siyasal toplantılarda oy, kişisel değil kolektifti: *Centuria* ya da kabile başına verilen oylar sayılıyordu.[10] Nihayet tüm kamu etkinliklerinin ayinler dahilinde

---

* Caracalla Fermanı: Antonius Anayasası olarak da bilinir. İmparator Caracalla tarafından ilan edilen bu fermana göre İmparatorluğun her özgür insanına, kendi sitesinin verdiği haklar saklı kalarak, Roma vatandaşlığı hakkı tanınıyordu. [ç.n.]

** Censiter: Kimi siyasal düzenlerde, seçmek ya da seçilmek hakkını elde etmek için tespit edilen *Cens* adlı vergiyi ödeyenler. [ç.n.]

gerçekleştiği bir toplumda, Roma aristokrasisi, doğaüstü işaretler ve kehanetleri yorumlama hakkını da kendinde buluyordu, böylece kamu tartışmalarını yönlendirebiliyor, değiştirebiliyor hatta tamamen sona erdirebiliyordu.[11] Kamu işlerinin yürütülmesi Roma tarihi boyunca zengin yurttaşların tekelinde bulunmuştur. Kayırma kurumunun rolü gittikçe büyümüştür: "Dünyanın hiçbir yerinde bu boyutta bir siyasal himaye, bu kadar az sayıda ailenin denetiminde olmamıştır."[12] Kamu yükümlülüklerini elinde bulunduran azınlık ve topluluğun geri kalanı arasındaki kopukluk hukuki olduğu kadar fiiliydi de. Bu arada aristokrasinin doğuştan gelen bir ayrıcalık olmadığını belirtmek gerekir: Zengin olan yurttaş sınıf ve *Centuria* değiştiriyordu, böylece kamu yaşamına katılıyor, daha sonra da *cursus honorum*'da* yer alıyordu. Ekonomik ve toplumsal başarı sonuçta siyasal katılımla sonuçlanabiliyordu, aristokrasi tam olarak da kapalı değildi. Roma toplumunun boyutu, tüm yurttaşların kamu işlerini doğrudan yürütemeyecekleri ölçüde büyüyünce, temsil düşüncesi henüz bilinmediğinden, siyasal etkinliğe doğrudan katılanların sayısını sınırlamaktan başka çare kalmamıştı.

Yine de bu oligarşik uygulamalara karşın Romalılar, yurttaşı hukuki terimlerle tanımlayarak, yurttaşlığın potansiyel açılımı ve evrenselliği düşüncesini oluşturuyorlardı. Bu anlamda, "hepimiz Romalı yurttaşlarız"[13] dememiz mümkün.

Kentler ve monarşilerin devlet kurumları

Modern ulus, Ortaçağ Site-devletlerinde ve Batı Avrupa'nın büyük monarşilerinde, bağımsız bir siyasal yapı oluşumunun çifte tarihinin doğrudan mirasçısıdır. Her iki durumda da insanlar arasında, feodal gelenek modelinde, derebeyleri ile vasaller arasında bulunan, eşitsizlik üzerine kurulu hizmet mübadelelerinin oluşturduğu dikey bağlara karşın, yatay bağlar oluşmuştu.

---

* Cursus honorum: Terfi sırası anlamında Latince deyim. Roma'da devlet memurluğunda izlenmesi gereken sırayı ve yüksek görevlere atanmak için istenen koşulları belirtir. [ç.n.]

Max Weber, Ortaçağ kentinde, her tür dini boyuttan ve hanedanlık boyutundan bağımsız, siyasal bir alan görüşünün doğuşunu gösterdi. Batı Avrupa Kent-devletlerinin kendi kendilerini yönetmeleri Doğu Avrupa'nın karakteristiği olan, feodalite ile köylü sınıfları arasındaki yüz yüze ilişki şeklinden kaçınmalarını sağlamıştı. Burada barışçı bir çalışma ve özgür yönetim kentsoyluluğu oluşmuştu. Kent, siyasal birim olarak kurulmuştu ve kentsoylu da, Site'ye mensubiyetiyle tanımlanan, hukuki ve siyasal açıdan özerk bir yurttaştı. "Yeni Kentlerde birey, kentsoyluluğa yurttaş olarak giriyordu. Birey olarak kentsoylu andı içiyordu. Kentsoylu statüsünü sağlayan, ailevi kökenden çok, Kentin yerel ortaklığına üyelik vasfıydı."[14] Kuzey'deki birçok sitede zengin soylular ortak yaşam örgütlerine egemen olsalar da, kentte hukuki statü farklılıkları yok oluyordu. Buna karşın klan ve din mantığı, ya da Hindistan'daki kast örgütü ve Çin'deki bürokrasi, yurttaşlar cemaatini temsil eden kolektif bir örgütlenmenin oluşumuna izin vermemişti. İslama gelince, Müslüman dünyası uzmanlarının çalışmaları, Max Weber'in Batı'nın özgünlüğü konusundaki önsezilerini haklı çıkarmıştı. Arap kentlerinde Meclis oluşumları mümkün olmamıştı. Arap sitesi bir siyasal kaynak ve bağlılık yeri olmamıştır. Kuran yasaları tinsel kişileri yok sayıyordu ve İslam ülkelerinin tarihlerinde, "ayrıcalık ve statü sahibi, özgün hakları olan[15]" ve özgür kentsoylu örgütlerine sahip olan, hak sahibi siteler söz konusu değildi. Meşru yetke bir tek Tanrı'dan gelir, devlet, Tanrı'nın hakkını yöneten, Tanrı'nın devletidir, yasa, Tanrı'nın yasası, ordu, Tanrı'nın ordusu, düşman, Tanrı'nın düşmanıdır. Yurttaş dinsel varlığın yerini alamamıştır. Yasal kişiliğin olmayışı, siyasal yapı üyelerinin hükümet siyasetine katılmalarını sağlayacak bir konseyin ya da bir çeşit meclisin ortaya çıkmasını imkânsızlaştırmıştır. Böylece tarih Weber'in ifadesiyle "usçu bir ekonomik etkinlik modeline yönelik" bir yurttaşlar cemaati fikrinin Batı ülkelerinde doğduğunu açıklıyor.

İtalyan ve Cermen sitesi siyasal bir oluşum olarak Kilise'ye ve İmparator'a karşı gelemeyecek kadar zayıftı. Weber, siyasal örgüt merkezileştikçe kentlerin özerklik-

lerinin yeterince gelişemediğine dikkat çekiyordu. Kral meclislerin bağımsız gücüne güvensizlikle yaklaşıyordu. Yine de derebeylerin ve sitelerin ayrıcalığına, imparatorluk tutkularına, Kilise'nin gücüne karşın, "siyasal yapının Kilise karşısındaki bağımsızlığını[16]" sağlayan, bölgesel devletin yaratıcısı, büyük Batı monarşilerinin kralıydı; siyasal yapıyı bir insani topluma en iyi biçimde dönüştüren oydu. XVIII. yüzyıl sonunda, Kent yurttaşlığı, mutlakiyetçi monarşilerden doğan modern devletlerin yıkmaya hazırlandığı ayrıcalıklardan biriydi sadece.

Siyasalın sağladığı üstünlük çeşitli tarihsel biçimler almıştır. Özgün düzenlere, yapılara, sınıflara ve gruplara yer veren liberal İngiliz geleneğinin çoğulculuğu, Fransa'da dayatılmış olan birlikçi ve bütünsel yurttaşlık görüşüyle sık sık karşılaştırılıyor. İngiliz demokrasisi, başlıca toplumsal güçlerin siyasal temsilinden doğan karşı-güçlerin yaratılması özgürlüğünün sağlanması fikrinden doğdu. Çoğulculuk, kamu özgürlüklerinin "doğal" ifadesi gibi görülüyordu. Belirgin bir topluluğa mensubiyet sonucu yurttaş olunur. *Westminster*'da* çeşitli toplulukların temsil edilmesini sağlayan sayısız oylama şekli 1948 yılına dek korunmuştur: Bu tarihe kadar Oxford ve Cambridge üniversitelerinin Parlamento'da temsilcileri bulunuyordu.[17] İngiliz geleneği, daima keyfî bir hal alma riski taşıyan iktidara karşı insanların gerçek özgürlüğünü sağlayabilmek için mensubiyetlerin ve özel bağlılıkların çeşitliliğinin korunması fikrine dayanırdı. Burke'ün ifade ettiği gibi: "siyasal hassasiyetimiz aile yaşamımızda başlar ve aile bağlarına duyarsız bir insanın hiçbir zaman kendini ülkesine adamaya hazır bir yurttaş olamayacağını söyleyebiliriz. Aileden çevremize geçeriz, her gün karşılaştığımız insanlara ve taşramızda gitmekten hoşlandığımız yerlere." Ulus ancak uzun bir tarihin sonucu olabilir ve onu oluşturan özgün grupların haklarına ve yerel güçlere saygı göstermek gerekir: "Ülkemizin tanık olduğu ve, ani bir yetke ediminin ürünü değil, yüzyılların meyvesi olan bu es-

* Westminster: Avam kamarası ve Lordlar kamarasının da bulunduğu Londra'nın merkezine bağlı bölge. [ç.n.]

ki bölünmeler, bu yan eğilimler, ülke bütününe duyduğumuz sevgiye zarar vermeksizin, büyük vatanımızın içimizi ısıtan ufak görüntüleridir."[18] Çoğu zaman genel çıkarı özel çıkarlar meydana getirir: "Her sınıf başkalarının bilmediği bazı şeyler bilir ve her sınıfın az çok özgün çıkarları vardır."[19] İngiliz demokrasisinin yararcı mantığında, çeşitli toplumsal gruplar siyasal alanda özgünlükleri sayesinde temsil edilirler ve kendi çıkarlarını koruyarak genel çıkara ve tüm toplumun düzgün işleyişine katkıda bulunurlar.

"Yurttaş"ın yeni saltanatını ilan ettiklerinde, Fransız İhtilalinin devrimcileri önceleri Rousseau'nun düşüncesinden esinleniyorlardı. Ona göre, eşitsizliğin kaynağı insanlar arasındaki bağımlılık olduğundan, yurttaş-birey ile devlet arasındaki ara oluşumlar insanın özgürlüğünü engelliyordu ve bunların yıkılması gerekiyordu. Genel İstencin doğrudan ifadesi olan yurttaş, İngiltere'dekinin aksine, tüm ara bağlardan bağımsız olmalı ve devletle doğrudan ve sıkı ilişkisini sürdürmeliydi. Fransız İhtilalinin devrimcileri daha 1789'da temsil sorununu gündeme getirdilerse, temel olarak Rousseau'nun çoğulculuğa karşı olan birlikçi demokrasi düşüncesini korumuşlardır. Her bireyin istenci ve çıkarı, kolektif istenç ve çıkarla özdeşleşir. Özel çıkarların üst üste toplanması ya da birleştirilmesi genel çıkarı meydana getirmez. Ulus gibi yurttaşlık da bölünmez bir bütündür, genel İstencin ifadesi ve toplumun kurucusu olan, merkezi bir devlet tarafından örgütlenmeli ve güvence altına alınmalıdır.

Yurttaşlık ilkesi somut şekiller alarak farklı uygulamalar üretmeye devam etmektedir –örneğin İngiltere ve Fransa'nın uyguladıkları göç siyasetlerinde olduğu gibi. İlkinde, toplumsal açıdan tanınan, özgün çıkarlara sahip olan ve temsilcilerinin, özel haklar sağlamak için kamu güçleriyle görüşmeye oturdukları cemaat şekillerinin varlığı kabul ediliyor; ikincisinde, yabancı kökenli cemaatler, bireysel yurttaşlık adı altında bütünleştirilmeye devam ediyor ve kamu alanında, cemaatlerin varlığı kabul edilmiyor. Fakat geleneklerdeki ve toplumsal uygulamalardaki bu çeşitliliğe rağmen, söz konusu olan, ortak kurallarla düzenlenen bir siyasal alan yaratmak, rekabet ve çatışmaları bu sayede çözümlemektir.

Modern yurttaşlar cemaatinin meşru kıldığı siyasal birimin soyut alanı olan ulus fikri de, bireyselciliğe sıkıca bağlıdır. Bireyselciliğin ve bir düşünce ve gerçeklik olarak ulusun, birbirine bağlı bir şekilde birdenbire ortaya çıkmasından çok sık söz edilmiştir.[20] Ulusal siyasal toplum var gücüyle, "radikal biçimde bağımsız oldukları varsayılan bireylerden oluşan *tek* bir siyasal yapı oluşturmaya"[21] çalışıyor. Bunun da ötesinde bu toplum, bu yurttaş-bireyin şahsi kökenlerinden, en azından kısmen kopabileceği ve diğerleriyle iletişime geçebileceği fikrine dayanıyor. Yurttaş birey, gerçek bir gruba mensubiyetiyle tanımlanmayabilir artık. Yurttaş doğuştan kendisine dayatılan bir kültüre ve kadere bağlanmasını gerektiren kararların dışına çıkabilme ve bunların kendisine yüklediği rol ve zorunlu görevlerden kurtulabilme yeteneği ile tanımlanır. Demokratik ulus ilkesini –ve değerlerini– meydana getiren, yurttaşın evrenselciliği ile sivil toplumun bir üyesi olan özel insanın özgünlüğü arasındaki karşıtlıktır.

Temsil ve demokratik yurttaşlık

Modern siyasal teori XIII. yüzyıldan itibaren Roma hukukunu yeniden keşfederek, yurttaşlık görüşünü geliştirmiş ve değiştirmiştir. Antik Yunan ve Roma toplumlarında birey her şeyden önce bir *homo politicus* idi, yurttaş da aynı zamanda askerdi. Ortaçağ kentinde aksine, birey her şeyden önce bir *homo economicus* idi. Ekonomik etkinliğe bağlı olan kişisel özgürlüğü elde etmeye çalışıyordu. Modern demokrasi bireyin özerkliğinin korunmasını amaçlayan ve tamamen liberal olan bu geleneği sürdürdü. Antik demokrasiyi modern demokrasiyle, ilkinin savaşçı ve dini yönelimini ikincisinin ekonomik yönelimiyle üstün körü kıyaslamak pek doğru olmasa da, modern demokrasi her şeyden önce, siyasal toplumda bir iktisadi edimci biçiminde hareket eden bireyin özgürlük talebinden, özel insanın özgürlüğünü garanti altına almak için sarfedilen güçten doğmuştur ve aynı zamanda da, ikinci bir entelektüel gelenek, yurttaşlığın kamu işlerine aktif katılımı ile devletin gücünü sınırlamayı önermeden önce, devletin müdahale alanını daraltmıştır.[22]

Fakat modern demokrasi teorisyenleri, Atina'dan miras kalan siyasal toplum ve Romalı yurttaş görüşünü yeniden keşfedip yorumladılarsa, bugünün yurttaşlığa dayalı ulusu ile Antikçağ arasında bir kopukluğa neden olan iki önemli fikir de getirmişlerdir: Temsil ve yeni bir yurttaşlık görüşü.

Antikçağ'da bir tek doğrudan demokrasi fikri geliştirilmişti. Helen Konfederasyonlarının birkaç deneyimi dışında yetkilendirme fikri hiç oluşmamıştı. Aristoteles için gücünü bir başkasına devretmek özgürlükten vazgeçmekti. XVIII. yüzyıl düşünürleri, Antikçağ deneyimini, Philippe'e yenik düşen Yunan Siteleri'nin bölünmesini, Roma İmparatorluğu'nun Barbarlar karşısında çökmesini eleştirerek Cumhuriyet fikrini reddediyorlardı. Büyük modern devletlerde cumhuriyet rejimini oluşturmanın imkânsızlığından söz etmek ortak bir düşünceydi, felsefecilerin siyasal düşlerini cumhuriyet fikri süslemiyordu. Yetkilendirme fikrinin, ya da modern terimlerle ifade edecek olursak, temsil fikrinin geliştirilmesi sonucu cumhuriyetin büyük bir ülkenin rejimi olabileceği düşünüldü. Antikçağ demokratlarının aksine modern demokratlar temsilin gerekliliğine ve değerine inandılar. Hükümetin etkinliliğini ve aynı zamanda da yurttaşların, yöneticileri tarafından yürütülen siyasete yabancı kalmamalarını garanti altına alacak şekilde, bu temsili sağlayan siyasal kurumları somut olarak icat ettiler. Böylece kamu alanını ve yurttaşlığı gitgide soyutlayarak, siyasal toplumun büyük birimlerdeki işleyiş ilkesini ortaya koydular.

Aynı zamanda, modern yurttaşlığın tamamen demokratik ilkelerini dile getirdiler: Evrensel niteliğini ve herkesin hakkı olanı somut bir biçimde kullanma hakkını.

Hume'dan beri, özgür insanlar ve köleler arasındaki ayrıma dayanan ve topluluğun büyük bir çoğunluğunu demokratik uygulamanın dışında tutan Antik site eleştirilmişti. Modern düşünürler yurttaşlığın, sosyal sınıfları, bölgesel ya da ulusal kökenleri ya da cinsiyetleri ne olursa olsun tüm bireylere uzanan potansiyel olarak evrensel niteliğini kademe kademe tasarladılar ve kurumlarda yer almasını sağladılar. Oy hakkı yurttaşlığın ayrıcalıklı aracı ve aynı zamanda da simgesi olduğu ölçüde, tüm yurttaşların oy verme hakkı-

na sahip olması görüşünün tarihi, ki bu hak, topluluğun çeşitli ulamlarına yavaş yavaş verilmiştir, modern demokraside yurttaşlığın anlamını açıklıyor: 1792'den itibaren oy verme hakkını sınırlayan, ya kişinin doğası (kadınlar ya da çocuklar) ya da toplumsal bağların doğal olarak değerlendirilen sınırıydı (hizmetçi, yoksul, serseri).[23] Bugün, bazılarının çocuklara ve akıl hastalarına da oy verme hakkı tanınmasını savundukları tartışmalarda –*deep ecology* yanlısı düşünürler buna hayvanları ve bitkileri de dahil ediyorlar–, modern yurttaşlık fikrinin mantığı açıklanıyor. Birçok yurttaşın yurttaşlık etkinliği, seçmenlik görevini yerine getirmekten öte gitmese de (üstelik bazıları bunu yerine getirmiyor ya da seçmen listesine kaydolmuyor), kamu işlerinin işleyişini sağlayan siyaset uzmanları olsa da, her bireyin hukuken yurttaş olma ve siyasal yaşama katılma hakkı vardır.

Modern demokratik ulusların bunun gerçekleşmesine her zaman izin verdikleri söylenemez. Fakat bu dışlama uygulamalarını, insanları nasıl sınırladıklarını açıklayan bir tanım önererek doğrulamak zorundaydılar. Buradan yola çıkarak, kadınların, ABD'deki yerlilerin ve Siyahların, sömürgelerdeki yerlilerin aslında "insan" olmadıkları, yani akıl yürütme yeteneğine sahip varlıklar olmadıkları savunuluyordu. Pozitivist ve evrimci düşüncenin geliştirildiği dönemde Fransız hukukçular, Cezayir'deki Fransızlara ve yerli halka, hukuk ve siyaset alanında farklı muamele edilmesini Batı uygarlığının siyasal ve ahlaki üstünlüğü ile savunmaktan geri kalmadılar. Müslümanlarda, evlilik, boşanma ve çocukların medeni hali ile ilgili bir statünün varlığı, "alt-insan" olarak kabul edilen yerlilere tam Fransız vatandaşlığının verilmemesi için yeterli bir nedendi modernlerin gözünde. Bu nedenle yurttaşlığın evrenselliği ilkesini günlük yaşamın bir parçası yapmak için simgesel bazı ölçütlerin etkinliğini –örneğin ABD'de siyah bir kadının televizyonda haberleri sunmasını– küçümsememek gerekir.

Üstelik –bu da modern ideolojinin ikinci niteliğidir– yurttaşların hakları olanı somut bir biçimde yerine getirebilmeleri için gerekli imkânlara sahip olmaları gerekir. Demokratik Ekolün ideolojisini ve rolünü meydana getiren de bu-

dur: Kamu yaşamına gerçekten katılabilmek için herkese gerekli entelektüel yeterliliği sağlamalıdır. Refah devleti diye adlandırdığımız şeyin gelişimini de meşru kılan budur: Her yurttaşın, hakları sözde kalmaması için gerekli maddi imkânlara sahip olması gerekir. Hayatta kalma bugün bahtsız yurttaşın, demokratik toplumun, meşruiyetinin temeli olan ilkeler doğrultusunda, güvence altına almak zorunda olduğu bir hakkıdır. (Bakınız IV. Bölüm)

Modern demokrasi, Calude Lefort'un tanımına göre "boş bir alan", hiçbir somut kişiyle ilgisi olmayan soyut bir iktidar alanı, salt bir temsil alanıdır. Ulus bu anlamda *Gesellschaft* terimleriyle yorumlanabilir oysa Tönnies'in klasik karşıtlığını yineleyecek olursak, etnik topluluklar *Gemeinschaft* şeklinde tanımlanmalıdır. Dolaysız bir veri biçiminde yaşanan etnik mensubiyetle, verili olanla bir kopukluğun ürünü olan ulusa katılım arasında bir nitelik farkı vardır. Hegel'in terimlerini kullanacak olursak bu, amacı bizi, belirli bir halka mensubiyetimize olan bağlılığımıza içkin sınırların üstüne, bunu "elimizden alarak" yükseltmek ve bizi kendimize yabancılaştırmak olan bir kültürün ya da *Bildung*'un, ürünüdür, bunu yaparken de insanın evrensel özünü meydana getirir. Bergson'un demokrasi konusunda söylediklerini ulusa uyarlayabiliriz: "Doğanın çizdiği istikametin ters yönünde bir çaba." Bu, aynı zamanda, Mannheim'ın kullandığı anlamda bir ütopya, yani varolan düzeni değiştirmek amacıyla ondan kopma fikridir.

YURTTAŞLIĞA DAYALI ULUSUN MANTIĞI

Yurttaşlar cemaatinin varlığı –bir işleyiş ilkesi ve aynı zamanda ortak bir ideal olarak– yöneticilerin iktidara gelmelerini ve bireyler ile gruplar arasında maddi (gelir, kalıt, hizmet) ya da manevi (güvenlik, sağlık, eğitim, kamu hizmetlerinden yararlanma) değerlerin paylaştırılmalarını sağlayan kuralları meşru kılar, bu paylaşımın doğal olarak neden olduğu anlaşmazlıkları çözümler ve diğer siyasal birimlerin yanında, ulusun bağımsızlığını ve istencini doğrular. Bu da

yurttaşların yasalara ve Anayasa'ya, yani kamu işlerinin işleyişine yön veren kurallara, terimin geniş anlamıyla, siyasal olanı içerene –iktidara sahip olmak için mücadele etmek ve bu iktidarı kullanmak–, fakat aynı zamanda da hukuki bir statüye sahip bireylerin aile içindeki ilişkilerine, ekonomik ve toplumsal ilişkilerine yön veren kuralların tümüne uyduklarını gösterir. Siyasal bir birim oluşturmayan ve ekonomi alanındaki değişimleri düzene koyacak ortak kuralları benimsemeyen etnik toplulukların birlikte yaşadığı Endonezya örneği, dar anlamıyla ulusal örgütlenmenin, ortak alanın sadece siyasal değil, aynı zamanda idari ve hukuki olması gerektiğini gösteriyor.[24] Yurttaşlık yoluyla gerçekleştirilen bütünleşme –buna siyasal dürüstlük de denebilir– birlik alanı olarak siyasalın ortaklaşa öğrenilmesini, her türden çatışmayı, uzlaşmayla ama yurttaşın –tabii yine ideal-tip'e bağlı kalırsak– aynı zamanda da ulusun savunmasına katılımı gerektiğinden, gerekirse de, güç kullanarak çözme yöntemlerine ilişkin konsensüs'ü varsayar.

Siyasal yaşamın araçları

Demokratik seçimin tek işlevi yöneticileri seçmek, seçmenlere yöneticilerin sürdürdüğü siyasete olan güven ya da güvensizliklerini belirtme fırsatı vermek ve toplum ile iktidar arasındaki ilişkileri düzene sokmak değildir. Bu aynı zamanda yeni kutsallığın yani siyasal toplumun kutsallığının simgesidir, bu da toplumsal bağları sağlamlaştırır ve topluluğun kaderini çizer. Oy verme yöntemlerinin nasıl geliştiğini araştırırken Fransa'da tarihçiler oy verme eyleminin kutsal niteliğinin iki yüzyıldan beri büyük önem kazandığını gösterdiler.[25] Dini yaşamla olan benzerliğinden dolayı tören diye adlandırabileceğimiz bu eylemin gerçekleştirildiği yer ve bu eylemin yerine getirilmesinde artarak ortaya çıkan gösteriş, seçmenin seçim hücresine girmesini zorunlu kılma (bazıları bu seçim hücresini bir günah çıkarma bölmesine benzetiyor), seçim bürosunun tam ortasında bulunan oy sandığı (bir sunağa da benzetilebilir) seçme eylemini kutsallaştırmaya katkıda bulunmuş olan etkenlerdir. Çünkü oy vermek, bir ayine uyarak, ulusal siyasal topluluğun bir parçası

olduğumuzu kanıtlamaktır. Topluluğa vatandaşla yabancıyı ayıranın ne olduğu sorulduğunda ilk akla gelen seçilmek, kamu işlerine katılmak ve askerliğini yapmaktan çok, oy verme hakkıdır –yabancılara oy hakkı tanınması olasılığının yol açtığı tartışmalar da bu heyecandan kaynaklanmaktadır. Toplumsal bağın benimsenmesinin de ötesinde demokratik seçim, gerçek ve gözlemlenebilir her çeşit toplumsal deneyimin aksine, her yurttaşın bir diğerine eşit olduğu soyut bir siyasal alanın varlığını gösterir. Seçimler, "bir insan, bir oy" gerçeğini eylemleştirerek yurttaşlığın biçimsel eşitliği fikrini yeniden oluşturur ve siyasal düzeni meşrulaştırır.

Partiler, gerçek grupları karşı karşıya getiren anlaşmazlıkları denetimleri altına alarak ve bunları kurumlaştırarak demokratik yaşama somut biçimini kazandırırlar. Temsil ikesinin gerçeklik kazanmasını sağlayan bu partilerin düzenlenmesinin ve seçim yöntemlerinin tek işlevi, teknik diye nitelendirebileceğimiz ve yurttaşların yöneticilerini seçme ve eylemlerini denetleme hakkına sahip oldukları hissini koruyarak, hükümet edebilecek sabit bir çoğunluk oluşturmak değildir. Aynı zamanda siyasal toplumun kendini tanımasını, işe koyulmasını ve eylemlerini kurumlar yoluyla somutlaştırmasını sağlarlar. Ulusun bütünleşmesi, partilerin yurttaşların katılımına ve harekete geçirilmelerine neden olarak, özellikle siyasal önermeleri somut hale getirmeleri ile ölçülür ve bu partiler sadece bölgesel, toplumsal, dinî ya da etnik çıkar ve özgünlüklerin ifadesi değildir. Polonya'da demokratik yaşamın iki dünya savaşı arasında hızla çözülmesi de bunu gösterir. Polonya 1919'da bağımsız bir ulusal kendilik olarak yeniden oluşturulduğunda, bölünmüş ve bir yüzyıldan daha uzun süredir bir dış gücün egemenliği altında bulunmuş ve yurttaşlığa dayalı bir topluluk geleneği oluşturamamıştır. O zamanlar ya, komünist parti, işçi partisi (PPS), biri köktenci diğeri merkezde yer alan, iki köylü partisi, ulusçu parti ve kentsoylu sınıfın canlandırdığı Hıristiyan demokratlar gibi, doğrudan doğruya bazı toplumsal grupların meydana getirdiği partiler, ya da ulusal ve dini azınlık partileri vardı (Yahudiler dinî bir azınlık olarak kabul ediliyordu).[26] Fakat bunların hiçbiri tamamen siyasal

seçenekler sunmuyor ve ulusal sorunlar konusunda tartışma açmıyordu. Toplumbilimci John Rex, kısa bir süre önce, eski göçmenlerin ya da *New Commonwealth* yani, onun için "yeni proleterler"i oluşturan, beyaz olmayanların oluşturduğu *Commonwealth*'den gelen göçmenlerin çocukları olan İngiliz yurttaşlarının, İngiltere'de, seslerini duyurabilmek için kendi bağımsız siyasal örgütlerine yöneldiklerini savunmuştur.[27] Bunu yaparken bu yurttaşların, ulusal ya da etnik kökenleri üzerine kurulu partiler kurmaları gerektiğini ve bu partilerin bu özellikleri ile siyasal yaşamda temsil edilecekleri savunuyorsa, demokratik ulusun geleneksel işleyişini yeniden tartışma konusu haline getirir. Ekonomik ve siyasal çıkarların değil de özgün, ulusal ya da etnik kimliklerin temsili fikri bir meşruiyet değişikliği oluşturacaktır.

Göç edilen ülkelerde, ulusal bütünleşme süreci, değişik göçmen gruplarının, kökenleri üzerine kurulu partiler kurmamalarını gerektirir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avustralya'da siyasal uygulama, uzun süre çeşitli ulusal grupların iki büyük parti içerisinde eriyip gitmesine izin vermişti. İrlandalıların ve İtalyanların seçim mekanizmaları Demokrat Parti içerisinde örgütleniyordu. Bugün, kamu yaşamının "etnikleştirilmesi", yani ulusal kökenleri ya da "ırkları" ile tanımlanan grupların toplumsal varlıklarının tanınması, ulusal birimin zayıflamasına neden olabilir. İsrail Devleti kurulmadan önceki Yahudi Filistin kurumu *Yichuv*'a geldiklerinde Yahudiler, hemen siyasal partilerde yer alıyorlardı. Filistin'e gelir gelmez, *Yichuv*'un yapısı, Avrupa ve Arap güçlerine karşı yürütülecek siyaset, siyonist değerlerin –siyasal, dinî– gerçek anlamı konusundaki tartışmaların düzenlendiği bir parti yaşamına katılıyorlardı. İktidar anlaşmazlıkları yeni topluma bağlıydı, özgün hakların talep edilmesinden kaynaklanmıyordu. Bu gelenek sürdü, çünkü Rus "etnik" partisi 1992'deki seçimlerde ancak %1.5 oy almış ve Knesset'te* milletvekilliği elde edememiştir. Yeni toplumun aşırı derecede siyasalleştirilmesi –ki, bu, bugün hâlâ devam etmektedir–, ulusun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

---

* Knesset: İsrail Devleti'nin parlamentosu. [ç.n.]

Batı demokrasilerinde bugün hâlâ tartışılan, toplumsal ve dinî yaşamdaki çokkültürlülük, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki göçmen işçilerin gerçekleştirdiği büyük göçlerden, Amerika Birleşik Devletleri'nde *ethnicity*'nin varlığının ve değerinin keşfedilmesinden ya da uzun süre zulüm altında bulunan azınlıklara bazı ödünler verilmesi gerektiğinin kabul edilmesinden doğmamıştır. "Birçok etnik topluluğu barındıran" ya da "çokkültürlü" toplum, Parsons'ın[28] yazdığının aksine, ne Amerikan demokrasisinin icadı ne de yeni yurttaşlık teorisyenlerinin savunduğu gibi Batı Avrupa uluslarının yeni bir özelliğidir; bu toplum, bizatihi ulusun tanımında yer alır. Ulus, etnik grupları ortadan kaldırmamış, ama doğal olarak yaşanan diğer mensubiyetleri –her ne kadar bunlar da, tıpkı uluslar gibi tarihsel bir oluşumun ürünüyse de– "etnik" olarak yorumlama sonucunu doğurmuştur. Toplumsal yaşamın çokkültürlülüğü bir olgudur: Tanımına bağlı kalarak her ulus, kültürleri, toplumsal çevreleri, dinleri, bölgesel ya da ulusal kökenleri ile çeşitli topluluklardan meydana gelir. Yeni göç etmiş topluluklar arasında bireylerin, kökenlerinde bulunan kültürün "katı çekirdeği"ni koruyarak, yani ilk çocukluk yıllarından itibaren aile –özellikle anne– ile çocuklar arasındaki ilişkinin koruduğu özgün ahlaki görüşe, her birinin onurunu tanımlayan değerler ve ölçütler sistemine bağlı kalarak, düzenli bir şekilde profesyonel ve kolektif yaşama katıldıkları gözlemlenmiştir.[29] Doğrudan doğruya etnik bir kalıt olan ve aile tarafından aktarılan bu kültürel öz, ölçütleri yurttaşlar cemaatinin değerleri ile karşıtlık teşkil etmediği sürece siyasal topluma katılımı dışlamamaktadır.

Çokkültürlülük aynı zamanda da bir haktır çünkü kamu işlerinin özel işlerden ayrı tutulması demokratik düzenin oluşmasını sağlamıştır. Çokkültürlülük 1970-1980 yıllarından beri, sadece bugünün Batı demokrasilerinde, ulusal düşünce ve gerçekliğin zayıflaması sonucu kolektif bir düşüncenin, bir hak aramanın ve mücadeleciliğin konusu olmuştur.

Yurttaşlığa dayalı ulusun işleyişinin bir tek *mantığı* ile yetinirsek, çokkültürlülüğün ne olabileceği ya da ne olması

gerektiği konusundaki soruların yanıtları basittir. Belirgin grupların kültürel özgünlükleri ortak yaşamın gereklilikleri ile bağdaştığı sürece aynı ulusal toprakları paylaşan yurttaşların ve yerleşik yabancıların, özgünlüklerini, özel yaşamlarında olduğu gibi toplumsal yaşamda da, kamu düzeninin kurallarına saygı gösterdikleri takdirde, geliştirme hakları vardır. Bu hak hukuk devletinin ve modern demokrasinin ilkelerinde yer alır. Kamu özgürlükleri, dernek kurma, dininin gereklerini özgürce yerine getirme ya da kendi dilini konuşma serbestliğini verir. Ancak bu özgünlükler, kamu alanı içerisinde tanınan belirgin bir *siyasal* kimlik oluşturmamalıdır. Kamu alanı siyasal birimin ve ortak siyasal projenin alanı olarak kalmalıdır –aksi takdirde Anayasa'nın "birleşik azınlıkların" ortak yaşamlarını düzene soktuğu, kamu hukukunca tanınan "cemaatlerin" siyasal ve idari örgütlerin her alanında garanti altında bulunan bir temsil haklarının bulunduğu Lübnan'da içine düşülen durum söz konusu olur. Lübnan'da bu anayasal düzenlemeler, devletin bozulmasına ön ayak olmuş ve salt cemaatlere mensubiyetlerin lehine, ulusal kimliğin yok olmasına katkıda bulunmuştur.

Bunun ilkelere dayalı bir cevap olduğu unutulmamalıdır –yani ulusun mantığına dayanan bir cevap. Bu kavramsal olarak, yani düzenleyici bir fikir ve bir siyasal örgütlenme ilkesi olarak anlaşılmalıdır. Somut bir şekilde, siyasal mercilerin ve çeşitli toplumsal güçlerin, ki, buna, özellikle göç edilen ülkelerde etnik grupları da dahil etmeliyiz, ilişki kurmalarını sağlamak, toplulukların ya da grupların özel ihtiyaçları arasında bir ortak nokta bulmak ve ulusal birimi, siyasetin evrenselliği ile doğrulamak daima bir gereklilik olmuştur. Louis Dumont'nun belirttiği gibi "düşünülmeden ortaya atılan bir çok iddianın aksine 'çokkültürlü bir demokrasi' ya da sadece iki kültürlü bir demokrasi, terim olarak ciddi anlamda bir çelişki teşkil eder." Fakat şu da bir gerçektir ki siyaset sanatı 'hukukumuzu ihlale, ya da daha doğrusu, hukuka, tali olarak, aslında ve uygulamaları özenle sınırlandırıldığında, o hukukun genel esin kaynağıyla çelişki yaratacak düzenlemeleri dahil etme'ye"[30] dayanır.

Ulusu tanımlayan, devletten bağımsız bir siyasal toplum

oluşturma çabası olduğu için, dil, diğer etnik nitelikler arasında yer almaz: Bu aynı zamanda siyasal mübadelelerin şartı ve aracıdır. Bu ikili özelliği, dili, her çeşit tarihî ve siyasal topluluğun aynı anda aracı ve ifade biçimi yapar. Dil insanların ortak bilgi ve heyecanları paylaşmalarını sağladığı gibi, kamu yaşamındaki ussal fikir alışverişini düzenlemeye olanak verir. İsviçre'de, kamu alanında tanınan ve herkesçe kabul edilen dört dilin kullanım ilkeleri, kültürlerin çeşitliliğine rağmen demokrasinin işlemesi için bir şart ise, bu bir tesadüf değildir.[31]

Konsensüsün anlamı ve sınırları

Bir ulusun oluşumu, Edward Shils'in "konsensüs ahlakı", tutarlılık ya da bütünleşme diye adlandırdığı şeyi sağlayan bir yasalar ve ortak normlar sisteminin tüm bireylerce benimsenmiş olmasını gerektirir. Mauss bunu daha lirik bir ifadeyle tanımlıyordu: "Ulus, bir konsensüsün canlandırdığı yurttaşlardır."[32] İnsan bilimleri çağı olan günümüzde bu ifade oldukça tumturaklı görünebilir ancak daha modern terimlerle dile getirecek olursak ortak yaşamda bireyler arasında asgari bir anlaşmanın gerekli olduğunu hatırlatmayı amaçlamaktadır. Hiçbir zaman rekabet, yarış ve anlaşmazlık olmayacağı anlamını taşımadığını unutmamak kaydı ile, *konsensüs*ten, ulus fikrini çözümlemede faydalanabiliriz. Konsensüs, yurttaşların anlaşmazlıklarını, şiddete başvurmadan, tartışma ve uzlaşma yoluyla ve herkesçe kabul edilen, belirgin birey ve grupların çıkarlarıyla karıştırılmayan, olduğu gibi ilan edilen ve benimsenen bir genel çıkara dayanarak, en azından geçici olarak çözümlemeyi sağlayacak tüm açık ve örtülü kuralları kabul etmeleri anlamına gelir. XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, oy pusulasını tüfekle kıyaslamak bir gelenek halini almıştı. Victor Hugo bile bunu şöyle dile getirmişti: "Acı çekenlere bir oy pusulası vererek herkese oy hakkı tanımak, bu insanların elinden tüfeklerini almaktır. Bu hak onlara hem güç, hem de dinginlik kazandırır."[33]

"Konsosiyatif" diye nitelendirilen demokrasilerin deneyimi bu açıdan oldukça eğiticidir. Çeşitli dil, din, kültür ya

da etnik kökene sahip olan dört toplumda –Avusturya, Hollanda, Belçika ve İsviçre– yine de demokratik birer hükümet kurulmuştur. Siyasal toplumun işleyişini dört şartın yerine getirilmesi sağlamıştır: Her grup siyaset arenasında temsil ediliyor; grubun yaşamsal çıkar olarak gördüğü çıkarların başkaları tarafından da tanınmasını sağlayan karşılıklı veto kuralı bulunur; her grup idari mekanizmada temsil edilir ve sayısıyla orantılı olarak kamu fonlarından bir pay elde edebilir; her grubun kendi işlerini yürütme hakkı saklı tutuluyor.[34] Belçika'da hıristiyan, sosyalist ve liberal "çevrelerin", Hollanda'da katolik, protestan ve sosyalist "çevrelerin" kendi okulları, hastaneleri, evleri, toplumsal çalışma dernekleri, radyoları ve kültürel gereçleri vardır ve bunlar için, sayıları ile orantılı bir biçimde kamu fonlarından bir pay alırlar. Fakat tüm grupların meydana getirdiği, yazılı olmayan bu kurallara uyan, aynı dünya görüşünü ve aynı değerler sistemini paylaşan tek bir siyasal elit olmasaydı, bu hükümlere uymak gerçek bir demokrasi kurmaya yetmezdi. Bu demokrasi özellikle, ulusal birimi koruma istencini ifade etmeli ve kamu yaşamında ılımlılığın ve uzlaşmanın işareti olmalıdır. En istikrarlı iki ülke, İsviçre ve Hollanda'da, siyasal elit ile her belirgin kendilik arasındaki işbirliğine ve uzlaşma uygulamalarına, modern siyasal ulus oluşmadan çok önce rastlanıyordu. Siyasal proje, gruplar arasında müzakere ve uzlaşma fikrinin etrafında oluşmuştur. Konsosiyatif demokrasi, aynı köken ve aynı dünya görüşü üzerine kurulu ortak bir kamu alanı varolduğu sürece varlığını sürdürebilir.[35]

Buna karşın, sivil toplumun çok sayıda kurumunu yok ederek, totaliter, Nazi ya da komünist rejimler, devlet-parti'den bağımsız bir yurttaşlar cemaatinin kendini kamu yaşamında ifade etmesini yasaklıyorlardı. Bu rejimler, dernek, sendika, kilise, yerel güçler ya da rekabet halindeki siyasal partiler gibi tüm diğer kolektif edimcileri siyasal yaşamdan silmeye çalışarak, devletten ayrı bir sivil toplumu sağlamlaştırabilecek mercilerin gelişmesini yasaklayarak, grupların ve özel çıkarların karşı karşıya geldiği ve bunları karşı karşıya getiren anlaşmazlıkların, yenileri ortaya çıkmadan, yatıştırıldığı bir siyasal alanın işleyişini engelliyordu.

Örneğin bir tek doğrudan iktidara, *nomenklatura*'ya* bağlı toplumsal gruplar, Tito'nun bir Yugoslav ulusu yaratma projesine katılıyordu, 1970'ten sonra Cumhuriyetlere sığınmadan önce. Komünist toplumların çöküşünden beri, demokratik ulusların oluşumuna değil de, en azından şimdilik, karşılıklı kin ve şiddetlerinin doğal sonucu olarak komşularına saldıran, sınırları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çizilmiş olan devletlerde toplanan etnik toplulukların ulusçu taleplerine tanık oluyoruz.

Sömürgeleşmiş bir çok ülkede, tek sömürgeciden kopma mantığı ve bağımsızlık mücadelesi bir siyasal proje geliştirmeye yeterli olmamıştır. Dinî ve dilsel belirginliklerin tanımladığı kimlikler, sömürgecinin gerçekleştirdiği ve fazla soyut kalan, toprak bütünlüğüne bağlı yurttaşlıkla zor aşılıyor. Etnik dayanışmanın ya da cemaatlerin yurttaşlık yoluyla aşılması, öyle doğaçlama olmuyor. Özel işlerin kamu işlerinden ayrılması, insanlar arasında, Weber'in terimlerini kullanacak olursak "cemaatselleştirme" yerine "toplumlaştırma" yoluyla, temel olarak siyasal ilişkilerin kurulması düşüncesi, topluluğun büyük çoğunluğuna anlaşılmaz göründüğü sürece devlet, aile, köy ya da etnik topluluklardaki dayanışma mantığını aşamaz ve toplumsal yaşamı örgütleyemez.

Demokratik ulus temelde, sadece siyasal bir sözleşmeye olan saygılarından dolayı bir arada bulunan yurttaş-bireylerden oluşur. Hobbes, toplumsal bağın hassasiyetinin, modern toplumun sözleşmesel nitelikteki ilkesinde yer aldığını belirtmişti. Çeşitli dinî, bölgesel ya da etnik kökleşmeler ve ulusal proje arasındaki, özel çıkarlar ve devletin hakemliği arasındaki sürekli diyalektik, demokrasinin kendine özgü istikrarının ve istikrarsızlığının kaynağında yer alıyor. Ulusun sık sık sözü edilen ve üstü kapalı bir biçimde mahkûm edilen temel istikrarsızlığı, bireyin egemenliği üzerine kurulu, değişikliğe adanmış, her çeşit kavramın tarihselleştirildiği, kişilere yüklenen rollerin ve statülerin her an değişebildiği

---

* Nomenklatura: Parti ve devlet organlarında, iktisadi kuruluşlarda ve toplumsal örgütlerdeki yönetim mevkilerinin dökümünü ve bu makamları doldurabilecek kişilerin listesi anlamına gelen Rusça sözcük. [ç.n.]

ve teknik gelişmenin sürekli olarak, iş olanaklarının olduğu kadar toplumsal davranışların da yeniden düzene sokulmasını gerektirdiği, modern topluma özgü istikrarsızlığın ifadesidir. Yurttaşlık ancak düzenleyici bir fikir olabilir.

Ulus, kabile, kasaba ya da etnik topluluklar gibi somut gerçeklerle karşılaştırılmak suretiyle soyut olarak tanımlanıyor ve üstü kapalı bir biçimde, ya da açık açık böyle olmakla suçlanıyor. Mario Vargas Llosa'nın giriş bölümünde sözünü ettiğimiz konferansının epik terimleriyle, "Hiçbir ulus, bir etnik grubun, bir dinin ya da kültürel bir geleneğin kendiliğinden, doğal olarak ortaya çıkan gelişiminden doğmamıştır. Hepsi siyasal keyfiliğin, istilaların, emperyalist entrikaların, ekonomik çıkarların, tesadüfe bağlı kaba kuvvetin ürünüdür." Aristoteles'e göre *polis* de, varoluşlarının toplumbilimsel şartlarından kopmuş, soyut bireylerden oluşuyordu: Yurttaşlardan Benedict Anderson'ın söylediği gibi bu gerçekten de "hayal edilmiş bir cemaat" –Marx bunun soyutluğunu belirtiyordu–, fakat niçin bu "hayal gücü" ürününü yaratıcı bir icat olarak değil de, ille bir kurgu, ya da bir aldatmaca diye yorumlamamız gerekiyor? Her siyasal toplum, insanların istenci doğrultusunda oluştuğu ve doğrudan doğruya ölçülemediği ve algılanmadığı için, doğal olarak soyuttur. Söz konusu olan nicelik değildir: bir etnik topluluğun biraz kalabalık olan fertlerinin arasında ille de doğrudan bir ilişki biçimi gelişmez. Buna karşın belki de Yunan sitelerinin tüm yurttaşları birbirlerini tanıyorlardı. Etnik topluluğu ulustan ayıran bir nitelik farkıdır. Etnik topluluk ya da (Geertz'in terimine göre) *komünalizm*, doğa gereği bir şey, verili bir şeydir oysa ulus, içerisinde, ortak çıkar düşüncesine dayanan tartışmalar ve yasalara saygı yoluyla topluluklar arasındaki farklılıkların aşılmaya çalışıldığı bir siyasal alanın oluşmuş olmasını gerektirir. Görmüş olduğumuz gibi etnik topluluğu ulustan ayıran şey sayı değil insanları birleştiren bağın yapısıdır.

Özellikle Avrupa dışındaki ülkelerde ulus, yapay olarak değerlendirilir. İlk ulus düşüncesinin Batı Avrupa'da, hatta daha kesin bir şey söylemek gerekirse, İngiltere'de geliştirildiği doğrudur. Montesquieu'nün ve Voltaire'in bunca hay-

ranlık besledikleri ve övdükleri İngiltere örneği, birer tarih öznesi olarak Amerikan ulusunun ve Fransız ulusunun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır, daha sonra İhtilal ve İmparatorluk savaşları, devrimci ulus modelini tüm Avrupa'ya ve Avrupalı sömürgelerin deniz aşırı yerleşimlerinden doğan tüm ülkelere yaymışlardır: Avrupa ülkelerinde ulusun doğuşu nisbeten bu sınırların dışına çıkmayan bir sürecin ürünüydü. Buna karşın başka yerlerde ulus modeli, Avrupalı güçlerin doğrudan doğruya ya da dolaylı egemenliği ile birlikte dayatılmıştır. Ulus buralarda doğrudan doğruya siyasal tarihin ve icadın ürünü değil, antropologların kullandığı anlamda, bir alıntıdır. Bu onu mahkûm etmek için bir neden değil: Antropoloji bize kültürün, kültürel kendilikler arasındaki değişimler, alıntılar ve bunlara uygun yeniden yorumlamalar üzerine kurulu bir dinamik olduğunu öğretti. Bu yüzden alıntı ille de kötü anlamda yapay demek değildir. Ulus her yerde tarihi bir yapılanmadır. Yaşlı Batı Avrupa uluslarında bile, yurttaş haklarına sahip olanların hepsi ille de demokratik yaşama katılmıyor. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa uluslarını, siyasal ulus-birim olarak yeni kurulmuş diğer ülkelerin bir bölümünden ayıran şey doğal/yapay ayrımı değil, bir kamu alanının varolduğu fikrini ve işleyişini sağlayan kurallara uymanın şart olduğunu gerçekten içselleştiren ve bunu yerine getiren biçimsel yurttaşların sayısıdır. "Devleti ithal etmek"ten[36] çok daha zor olan gelişimi uzun bir tarihin ürünü olan bir siyasal toplumun işleyiş kurallarını ithal etmektir. Devlet örneğinde söz konusu olan, topluluğun küçük bir bölümünün Avrupa modelini taklit ederek, en azından görünüşte örgütleyebileceği ve işleyişini sağlayabileceği kurumlardır. Fakat ulus için aynı zamanda topluluğun önemli bir bölümünün, Batılı anlamda, ussal bir siyasal toplumun normlarını bilmesi, benimsemesi ve bunlara uyması gerekir. Siyasal toplum, olur olmaz toplumsal koşullardan hareketle kurulamaz. Devletin etnik dayanışmayı aşmayı başaramadığı bazı Batılı olmayan ülkelerde olduğu gibi, biçimsel yurttaş gibi davrananların sayısı çok az olduğundan demokratik bir ulusun varolamayacağı açıktır. Yurttaşların ilgisizliği, politikacıların ve memurların kokuş-

muşluğu sonucu, kamu yaşamının kendi temelinde bulunan mantığa ihanet ettiği takdirde yaşlı Batı Avrupa ulusları için de durum pek farklı olmayacaktır.

Demokratik ulus, kimliğin, ahlakın, kolektif tutkuların ve davranışların kaynağı olduğundan somut bir biçim almıştır: Ulusal bütünleşme, Norbert Ellias'ın terimleriyle, özgün bir toplumsal *habitus* [yatkınlıklar bütünü] yaratmıştır.[37] Ulusal toplumun ölçütlerinin içselleştirilmesi sonucu bireyin onuru sadece aile içerisinde sahip olduğu ayrıcalıklı konuma ya da statüye değil evrensel insan ve yurttaş olma niteliğine bağlıdır. Devlet kurumları, kolektif belleği ve onun nesilden nesile iletilmesini düzenleyerek ve buna özgün bir anlam yükleyerek, vatandaşların, hem bireysel hem de kolektif kimliklerinin oluşmasını sağlıyor. Yaşlı uluslarda vatanseverlik, ulusun tarihine bakılırsa, birey ile aile, dini ya da tarihi topluluk ve devlet arasındaki nesnel ve duygusal ilişki ulusun tarihine göre farklı olsa da, 1914-1918 savaşının da göstermiş olduğu gibi, etnik topluluklara mensubiyetin yol açtığı tutkuların aynılarına yol açmıştır.

Bugün, vatandaş olmayanların dışlandığı bir sistem olarak nitelendirilen ulusun içe kapanması, kolayca mahkûm ediliyor.[38] Bu, boyutlarından birine önem vermek ve tüm siyasal örgütleri niteleyen, içine almak/dışlamak ilişkisini yok saymaktır. Ulusun, bazılarını içine alarak ve bütünleştirerek ve bizatihi böyle yapmakla diğerlerini dışladığı, bu bazılarının alınmasının diğerlerinin dışlanması anlamına geldiği, vatandaşların kolektif kimliklerinin yabancıların başkalıklarıyla tanımlandığı açıktır. Her grubun, hatta daha genel olarak her kimliğin ayırıcı niteliği, başkaları ile karşılaştırılarak açıklanır. Her kategorileştirmenin işlevi, bireyleri ayırmak ve sınıflandırmaktır. Bununla birlikte, ayıran ille de ayırıcı değildir, yani gayri meşru bir motivasyona dayanmaz.[39] Ulusun özgünlüğünü takdir edebilmek için onu bu açıdan diğer siyasal örgüt çeşitleriyle kıyaslamak gerekir.

Ulus özünde, başkalarına, tüm etnik topluluk biçimlerinden daha açıktır ve bu somut biçimleriyle ulus fikrine ne kadar yakınsa o kadar daha doğrudur. Her şeyden önce siyasal, yani hukuki ve idari terimlerle tanımlandığından ulusal

topluluk temelde, devletin tespit ettiği az çok katı şartlar dahilinde, yabancıları hukuki açıdan yapısı içine almaya elverişlidir. Devletin, herkes için aynı olmayan, ortak kültüre "özümleme"[40] talepleri bulunsa da –"vatandaşlığına alma" terimi bile bunu simgeler– bunun şartları her şeyden önce hukuki ve siyasaldir. Korsika ya da Gal halkına –yani etnik bir topluluğa– doğuştan bu halkın bir parçası olmadan girmek mümkün değildir oysa vatandaşlığa kabul edilince Fransız ya da İngiliz yurttaşının sahip olduğu tüm haklara sahip olmak mümkündür. Terim doğrudan doğruya "doğallık" fikrini çağrıştırır* fakat söz konusu olanın tam tersi olduğu unutulmamalıdır. Korsika ya da Galler ülkesi siyasal ulus-birimlerden oluşsaydı, bazı yabancıları vatandaşlığa kabul etmek için bazı hukuki kurallar getirmek zorunda kalırlardı. Haham mahkemeleri Yahudi olmayanların, dini gelenek ile tanımlanan Yahudi Halkı'na girmelerini güçleştiriyor. Yine de İsrail Devleti, hıristiyan ve müslümanları İsrail yurttaşlığına kabul etmekle kalmayıp, Yahudilik adına, haham mahkemelerince Yahudi olarak kabul edilmeyecek olanları, örneğin babanın Yahudi olduğu "karma" evliliklerden olma çocukları da kabul etmiştir (haham geleneğine göre bir tek Yahudi bir annenin çocuğu Yahudidir). Ulusun kuruluş tarihine, kolektif değerlere ve ekonomik olduğu kadar demografik gereksinimlere göre, vatandaşlığa kabul edilecek adaylara dayatılan gereklilikler her defasında farklı olsa ve herkes için aynı sertlikte olmasa da tüm vatandaşlık kanunları yabancıların bu uyruğa geçebilmeleri için özel şartlar öngörür. Avrupa ülkeleri arasında bu farklılıklar bugün hâlâ oldukça hassastır.[41] Vatandaşlar arasında doğal olarak yaşanan etnik bağların olduğu düşüncesi üzerine kurulu, özellikle Almanya ve İsviçre gibi uluslarda, yabancıların vatandaşlığa kabul edilebilmek için aşmak zorunda oldukları hukuki ve idari engeller kolay aşılır cinsten değildir. Fakat doğrudan doğruya ulusun etnikliği görüşüne dayanan bu

* Fransızcada bir yabancıya yurttaşlık hakkı tanınması "naturalisation" sözcüğü ile belirtilir, sözcüğün tam karşılığı "doğallaştırma, doğal haline getirme"dir. [ç.n.]

ülkelerin bile yabancıları yurttaşlığa kabul etmek için bazı uygulamalar öngörmekten kaçınamadıklarını hatırlatmak gerekir.[42] 1990'da çıkan yeni bir yasayla birlikte Alman otoriteleri, özellikle Almanya'da doğmuş ve eğitimlerini burada sürdürmüş genç yabancılara daha geniş vatandaşlık hakları tanımaktadır. Bundan böyle, kendi uyruklarından vazgeçmek şartıyla, neredeyse karşılıksız Alman vatandaşlığına geçme *hak*kına sahipler. Buna benzer hükümler İsviçre'de de kabul edildi. Bazı grupların direnişine rağmen Almanya ve İsviçre, yavaş ama kaçınılmaz bir biçimde, siyasal ya da yurttaşlığa dayalı diye anılan birer ulus olma yönünde ilerliyor. Bu ulus, kamu yaşamına katılmak isteyen ve bunu yapabilecek olanlara açık olduğundan yurttaşlığın evrensellik ilkesinin etkilerini görmemezlikten gelemez.

Siyasal örgütlenme ve merkezileşmeye, devletin varlığına bağlı tüm çelişki biçimlerini, ulusun diğer siyasal birimler arasındaki özgünlüğünü incelemeden, ulusa mal ediyoruz. Her çeşit siyasal örgütlenme ve merkezileşme, bir devlet tarafından dayatılan her siyasal birim oluşumu bireylerin özgürlüklerini kısıtlar. İncelenmesi gereken şey, devletten görece bağımsız bir yurttaşlar cemaatinin olduğu bir demokratik ulusta bu çelişkilerin aldıkları *özgün* şekillerdir. Bu son yıllarda sık sık zorba olmakla suçlanan demokratik ulus, soyut bir ussallık ilkesi üzerine kurulu olduğundan, aksine özünde oldukça hassastır; ulustan önce varolmuş olan etnik topluluklara bağlı bilgi ve kimlikleri ve aynı şekilde ulusun oluşumuna doğrudan bağlı olan etnik boyutları güçlendirmek için, devletin etkinliğinin yeniden yorumlanmasını gerektiren bu hassasiyettir. (Bakınız IV. Bölüm)

Yurttaş askerler

Antik demokraside olduğu gibi demokratik ulusta, herkese verilen yurttaşlık, beraberinde askerlik hizmetini getirir. Bir tek aristokratların ve yoksulların zorla alındığı ve nedenini bile bilmedikleri çatışmalara katılan Eski Rejimin büyük monarşilerinin aristokratik ve profesyonel ordularını, yurttaşlardan oluşan ordular takip etmiştir. Örnek demokrasi İsviçre, bugün, silahlı halk tarafından korunduğunu iddia

ediyor, her yurttaş silahını evinde saklıyor. Herkese oy hakkı (1848), askere alınma (1872), yabancı hakları (1849), vatandaşlık hakkı (1889) –bu son ikisi doğrudan askeri gerekliliklere bağlıdır– Fransa'da, toplumun ulusallaşmasının, paralel ve birbirine bağlı etapları olmuştur.

Ordular yurttaşlardan oluştuğu için demokratik uluslar, özgün niteliklere sahip bir dış siyaset mi yürütüyorlar? "Demokratik bir halkın her zaman güçlükle başarabileceği iki şey vardır: Savaşı başlatmak ve onu sona erdirmek."[43] "XX. yüzyılın olayları Tocqueville'in bu parlak ifadesinin doğruluğunu açıkça ispatlamıştır. Sahip olduğu değerler, askerî olmaktan çok üretimi temel alan, yurttaşlığa dayalı ulus, çoğu zaman "savaşı başlatmak" için geç kalmıştır. Fransızlar ve İngilizler, Hitler'in isteklerine ne 1936'da, ne de 1938'de karşı çıktılar. Amerika Amerika Birleşik Devletleri Birinci Dünya Savaşı'na ancak 1917'de, İkinci Dünya Savaşı'na, Japonların Pearl Harbour'ı bombalamalarının yarattığı şokun ardından 1941'de girmiştir. 1991'den beri, ne Avupalılar, ne de Amerikalılar Yugoslavya'ya müdahale etmişlerdir. 1917 ve 1945'in müttefikleri, Tocqueville'in önceden tahmin ettiği gibi savaşı, düşman tamamiyle yok olana dek sürdürmüşlerdir. Yurttaşlarda, kendi kaderlerini kendilerinin tayin ettikleri duygusunu ya da hayalini uyandırmak zorunda olan demokratik ulus bu açıdan oldukça özeldir. Yurttaşların bir savaşa girmeleri için gerçek bir ulusal topluluğa ait olduklarına inanmaları ve kendilerini, yöneticileri ile özdeşleştirmeleri gerekir. Devletin kendilerinden, gerekirse yaşamlarını feda etmelerini istemesini doğrulayabilecek tek şey bu kabullenmedir. Somut ve soyut bir biçimde yurttaşları harekete geçirebilmek için, çatışmaların amaçlarını benimsemiş olduklarından emin olmak gerekiyor: "Birinci Dünya Savaşı esnasında çarpışan taraflar, 'asker giysili' sivillerin, kim için ya da ne için olduğunu bilmeden, profesyoneller kadar kolay ölmeyi kabul etmediklerini farkettiler."[44] "Hükümetlerin sürekli olarak topluluklar tarafından tasvip edilmesi gerekiyor. Propaganda savaşları da bu nedenle büyük önem kazanmıştır: Radyo, el ilanları, gazeteler yurttaşların çabasını desteklemek ve düşmanın kendine olan güvenini sarsmak

için kullanılmıştır. Askerleri, içinde bulundukları durumun haklılığına inandırma kadar, karşı tarafta savaş karşıtı bir görüş uyandırmak, bazı grupların ve kamuoyunun baskısını düşmana karşı kullanmak da önemlidir. Yakın bir geçmişte haberlerde yaratılan kaba etkinin düşman propagandadan daha etkin olduğuna tanık olduk: ABD'de, pirinç tarlalarında öldürülen Amerikan askerlerinin televizyonda naklen yayınlanması, Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerin etkisini güçlendirmeye yaradığı gibi, Güney Vietnam'ın terk edilmesine neden oldu. Vatanseverliğe dayalı seferberlik bir sona ulaşmadan, düşmanla uzlaşmadan savaşı sona erdirmek güçleşiyor. Durum böyle olunca XX. yüzyıl savaşlarının ideolojik niteliği, demokrasilerin özelliklerine ve gerekliliklerine ikinci dereceden bağlıdır. Savaşların aynı zamanda da ideolojik olduğunu dayatan, her şeyden önce Nazi ve Sovyetler Birliği rejiminin ideolojik tutkularıdır.

Öte yandan demokratik yaşamın, görüşme ve uzlaşmaya dayanan işleyişi, kararların alınmasını kolaylaştırmaz. İsviçre ya da Hollanda gibi konsosiyatif demokrasilerin durumu bu açıdan oldukça eğiticidir. Bu ülkelerin iç bütünleşmesi aynı siyasal örgütte toplanan grupların titizlikle dengelenmiş olan güçlerine dayanıyor ve tüm kararlar, diğer demokrasilerde olmadığı kadar, bir uzlaşma sonucu alınıyor. Ancak dış siyasetleri oldukça sınırlıdır. Ulusun, güç istencinin ifade edilmesiyle çakıştığını düşünen Weber, İsviçre'yi "tamamlanmamış ulus" olarak nitelendiriyordu. Büyük komşu güçler tarafından uzun süre dayatılan, garanti altına alınan ya da tanınan, Belçika ve İsviçre'nin hukuki, Hollanda'nın ise fiili tarafsızlıkları, devletler arası ilişkiler dünyasına doğrudan doğruya ve etkin bir biçimde müdahale etme tutkusunu dışlayan bir siyasal proje üzerine kurulu küçük Avrupa uluslarının varolma şartıydı. Zaten bugün Amerika Birleşik Devleleri'nde bazıları, neredeyse etnik kimlik değerlerinin yüceltilmesinin siyasal yapıyı "iç siyasetin neredeyse, iktidarın çeşitli kademeleri ve etnik topluluklar arası bir diplomasi haline geldiği Amerika Birleşik Devletleri'nde, bir dış siyasete sahip olmayı imkansızlaştıracak ölçüde"[45] böldüğünü düşünecek kadar ileri gidiyor. Siyasal kurumlarca tanınma-

dığı zaman bile (Lübnan'da olduğu gibi) cemaatçilik, farklı bağlılıkları olan, yani tezat olabilecek gruplar arası uzlaşma ve görüşme gerektirdiğinden, gerçek bir dış siyasetle bağdaşabilecek durumda değildir.

Fakat "savaş alanına sürüklemekte bu kadar güçlük çektiğimiz bu demokratik uluslar, ellerine silah vermeyi başardığımızda, bazen de olağanüstü işler başarıyorlar."[46] Çarpışan tarafların istençleri savaşta karşı karşıya geldiğinde, kolektif kimliklerini ve bağımsızlıklarını koruduklarına inanan insanların coşkusu üzerine kurulu ordu, çıkar için, disiplin ya da korkuyla bir arada tutulan bir ordudan daha etkin olabilir. 1948'de, bağımsızlık savaşı esnasında, ve 1967'de altı gün savaşı esnasında, İsrailli yurtaş-askerler; paralı asker ordularıyla çarpışan Fransız İhtilali'nin yurttaş-askerleri, yenilmez görünüyorlardı. Fakat bu askerler, zaferleri İspanyol, Prusya ya da Rus halklarında aynı vatanseverliği uyandırınca yenildiler. Sonuçta demokrasiler XX. yüzyılda, emperyalist bir istencin araçları olan ordulara karşı yürütülen savaşları kazandılar. Eski kolonilerine karşı olan savaşlarda siyasal açıdan kaybettiler. Fransız ordusunun Cezayir'deki zaferini 1962'de hükümetin egemenliği FLN'ye* devretmesi takip etti. Topluluğun, sömürge projesinin demokrasi değerleriyle bağdaşmadığına inanan bir bölümü, bağımsızlıkları için mücadele edenlere yakınlık duyuyordu. Kazanmak için demokratik ulus devletlerinin, yurttaşları davalarının haklılığına inandırmaları gerekiyor.

Demokratik bir ulus tarafından yürütülen ve tüm yurttaşları askere dönüştüren savaş, bir kez başlatıldığında, ülkenin tüm insani, siyasal ve sanayi kaynakları harekete geçirildiğinden bu savaşın aşırı derecede büyüme riski yok mudur? "Geçmiş zamanda gerçekleştirilen küçük siyasal savaşların ve hanedanlık savaşlarının bağlı kaldıkları alışkanlıkları, nezaketleri"[47] özlemle dile getiren Renan bu tehlikeden bahsetmişti. Aslında, Renan'ın ifadesini yeniden ele alacak olursak, "ulusallık prensibi"nden önceki ordular bugü-

* FLN: Front de Libération Nationale, Cezayir'de, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kısaltması. [ç.n.]

nün yurttaş ordularından daha az öldürücü çarpışmalara neden olmuyorlardı. XX. yüzyıl savaşlarının aynı anda birçok insanı etkileme özelliği, yani topyekûnluk özelliği, her şeyden önce, yok etme araçlarının üretim tekniklerinde kaydedilen gelişmenin bir sonucu olarak, askeri ve sanayi çevrelerin isteklerine ve İkinci Dünya Savaşı'nın ideolojik boyutuna bağlıydı.

İdeal-tip ve somut biçimler

Demokratik ulusta herkes –demokratik ulus düşüncesinin mantığına uygun davranıyorsa– öncelikle siyasal toplumun işleyiş kurallarına, özellikle de siyasal düzenin temelinde bulunan, bireylerin biçimsel ve hukuki eşitliklerini sağlayan kurallara uymalıdır. Fakat yurttaşlığın somut biçimlerinin hiçbir zaman akılcı yurttaşlık tutkularına uygun olmadığı, kuşku götürmez bir gerçek. Söz konusu olan düşünce olunca, bunun olduğu gibi gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Toplumsal sözleşme teorisyenleri ve herkesten önce, Rousseau ve Locke, sözleşmenin somut bir biçimde hiçbir zaman mükemmel olmayacağını biliyorlardı. Fransız usulü bütünleşme –bireysel yurttaşlık yoluyla– yandaşlarının savundukları evrenselci düşünce, daima bir ideal ya da düşünce, bir siyasal proje ya da düzenleyici bir düşünce olmuştur, toplumsal gerçeğin tanımlaması değil. Batılı uluslarda, Avrupa güçlerinin egemenliği altında bulunan sömürge ülkelerinden bahsetmeden, bu düşüncenin sınırlarını ve eksikliklerini dile getirmek kolay. Fazla uzağa gitmeye gerek yok, İtalya'nın güneyinde, aile içi dayanışma daima yurttaşlık gerekliliklerinden önce gelmiştir: 1950'lerde, Güney'de yaşayan köylüler, doğrudan doğruya ailelerinin iyiliği için olmadığı zaman, ki onlar için bundan önemli hiçbir konu yoktur, ortak etkinliklere katılmayı her zaman reddediyorlardı.[48] Mafya hiçbir zaman hukuk devletinin kurallarına boyun eğmedi. Birer siyasal ulus-birim olrak kabul edilseler de, henüz ulusal boyutta olmayan ülkelerde bireylerin, devlete ve soyut siyasal topluluğa karşı olan sadakatlerini feda ederek, aileye ve ait oldukları özgün gruplara olan bağlılıklarını ifade ettiklerini farkediyor ve bundan dolayı üzüntü duyuyoruz

–ve bu davranış biçimini, müşteri davranışı diye nitelendiriyoruz. Fakat yurttaşlığa dayalı uluslar içerisinde etnik, uruksal ya da ailevi bağlılık biçimleri, her ne kadar bunların prensipte, bireysel eşitlik kurallarının ve siyasal sadakatin salt üstünlüğü karşısında önemsiz kalmaları gerekse de, aslında daima daha önemli olmuşlardır. Ulusal devlet, hiçbir zaman toplulukları bir siyasal proje etrafında toplayamamış ve onlara, yurttaşlık bağlılığının topluluk bağlarına önceliğine dayanan davranışları kabul ettirememiştir.

Somut biçimler, kamu düzenini sağlayan yasalara pasif bir şekilde uyulmasıdan, uç noktası savaş olan siyasal katılıma dek uzanabilir. Max Weber, ulusal topluluğa katılımın çeşitli derecelerini göstermişti. Yurttaşların somut bir biçimde, siyasetin işleyişini sağlayan kuralları –en azından pasif bir şekilde– anlamaları ve bunlara uymaları gerekir. Bu Jean Leca'nın düşüncesine göre modern yurttaşlık uygulamasının uyulması gereken üç şartının anlamıdır: Siyasal evrenin anlaşılabilirliğine olan inanç, müzakereye ve tartışmaya izin verecek şekilde kendini karşısındakinin yerine koyma, "tolumsal farklılaşma ve ortak mensubiyet arasındaki gerilimi"[49] azaltmayı sağlayan saygı. Somut bir biçimde çoğu zaman, "ulusal birimi ayakta tutanın kana ve toprağa çağrı değil de, az çok devletin polis gücünü kullanımı ve ideolojik çağrısıyla desteklenen ve yurttaşlığa dayalı bir devlete olan, belirsiz, alışılagelmiş ve hep aynı sürekliliği göstermeyen bir bağlılık olduğu"[50] doğrudur. Sayesinde yurttaşlığın, düzenli aralıklarla somut biçimini aldığı seçimlere katılımın, gerçek ve sembolik rolünü de eklemeliyiz.

Yurttaşlığın sağladığı aşkınlık ya da siyasal toplum sayesinde somut mensubiyetlerden kopma ilkesi, söz konusu olan, eşitlikten söz ederken yazmış olduğumuz gibi, "aklın doğaya meydan okuması" olduğu ölçüde, hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilemez. Yurttaşlığı temel alan ulusun dayandığı evrensellik ilkesi ve bu mensubiyetlerin diğerleri karşısında, çoğu zaman da diğerlerine karşı, kendi özgüllüğünü olumlamak için giriştikleri eylem arasında temel bir çelişki vardır. Her ulus kendinin eşsiz ya da Seçilmiş oldu-

ğunu düşünmeye eğilimlidir, hepsi de özgünlük ve evrenselin, olabilecek en iyi sentezi olduğunu iddia etmiştir. Amerikalılar, Atlantiğin aşılmasını yeni bir Göç'e* çevirerek ve ulusal deneyimlerini Eski Ahid'in ışığında yorumlayarak, ki bu onları, Tanrı'nın Yeni İnsan'ı yaratma görevini verdiği yeni Seçilmiş Halk yapıyordu, özgünlüklerine (*exceptionnalism*) ciltler ayırmışlardır. Diğer uluslar da müstesna varlıklarını ve görevlerini doğrulayacak kanıtlar bulmakta güçlük çekmediler. Özgünlüğün talep edilmesi evrensellik adına doğrulanmış olsa da, ulus, evrenselliği amaçlayan bu düzenleyici düşünce ve ulusal özgünlükleri oluşturmak ve bunları güçlendirmek için durmadan harcanan değişmez çaba arasındaki gerilimle tanımlanıyordu.

* "Exode": "Göç"; İsrailoğullarının Mısır'dan göçüne gönderme var. [ç.n.]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL ÖZGÜNLÜĞÜN OLUŞUMU

Kökendeki siyasal proje ortak kurumlarca, nesilden nesile yenilenmeseydi, ulusun oluşumunun hem nesnel hem de efsanevi nitelikleri bütünleştirme sürecini temellendirmeye yetmezdi. Bu sürecin gerçekliğini ortaya koyan devlet ve siyasal kurumlardı: Bu kurumlar özelliklerin aşıldığı yer olarak kamu alanının özgünlüğünü koruyorlar. İçeride kamu yaşamının kurallarını dayatıyor ve bunları uyguluyor, devletler dünyasında da etkinlik gösteriyor, yani barışa ya da savaşa karar veriyorlar. Devlet, kaçınılmaz bir biçimde ulusal bir proje geliştiriyor ve, uzun süre asimilasyon siyaseti diye adlandırılan bir siyaset yürütüyor –buna Fransa'da bugün, kamu yaşamında, bütünleşme siyaseti deniyor– ve bu siyasetin amacı da yurttaşlık uygulaması ve ortak yaşama katılımla toplulukların bütünleşme sürecini yenilemektir.

Bu siyaset, hep zorbalık olarak nitelendirilme riskini taşır. Fakat kültürel ya da gerçek bir soykırıma neden olan otoriter ulusallaş(tır)ma biçimlerini –ki bunlar yurttaşlar cemaatini yok eder–, toplulukların, yurttaşlık ilkesi üzerine kurulu yeni bir siyasal örgüt içerisinde kültürlerini geliştirdikleri kültürel özümlemeyle karıştırmamak gerek. Hegel, asimilasyon terimi ile biyolojik olayları niteleyerek, ve bireylere özgü hareketlerin ürünü, şiddetli olmayan asimilasyonu belirtmek için *Augleichung* terimini kullanarak bu ikisi arasındaki ayrımı yapmıştı. Bunun, "odak noktası olduğu farklılıklara saygı duyarak, birlikteliği koruma kaygısı taşıyan bir devletin kaçınılmaz olarak önerdiği bir amaç"[1] olduğunu göster-

mişti. Devletin eyleminin tek iddiası, siyasal toplumun işleyiş şartlarını yaratmak ve yurttaşların katılımına temel oluşturan ulusal özgünlüğü kurmaktır. Süreklilikleri ve istikrarlılıkları ile, bireylerden bağımsız olan, kurumlar, kökende yer alan ilk siyasal projeye somut biçimini verir ve onun devam etmesini sağlarlar.

Bizatihi siyasal ulus düşüncesi soyut yurttaş ve somut bireyler –bu somut bireyler bir etnik topluluğa ve belirgin bir toplumsal gruba bağlı oldukları ölçüde- arasındaki gerilimleri içerir. Ulusal bütünleşme ile birlikte, kamu alanının birliği/evrenselliği ile ulusal toplumun etnik ve toplumsal gerçek çeşitlilikleri arasındaki gerilim de ifade edilir. Avrupa'nın batısında modern devlet, daha önce varolmuş ortak mensubiyetleri aşarak taşra kentlerini bütünleştirdikten sonra, haklarını elde etmek için başarıyla mücadele eden toplumsal grupları sırası geldikçe kolektif yaşam içerisine alarak demokratik bütünleşmeyi sağlamıştır. Buna karşın doğuda, aynı zamanda hem tarihi bireysellikleri, hem de gecikmiş bir sanayileşmenin ürünü olan toplumsal çeşitlilik ve kopuklukları da aşmak gerekmiştir. Batıda bu iki etap birbirini takip etmiştir oysa doğuda ve dünyanın geri kalan birçok ülkesinde iki süreç çoğu zaman aynı anda gerçekleşmiştir. Oysa bunlar, doğaları gereği birbirlerinden farklıdır.

İlkinde söz konusu olan, bireylerin etnik topluluklara bağlılıklarının yerine, bir başka ortaklığı, nesnel ve sembolik bir katılımı koymaktır: ortak bir tarihin ve bir belleğin yazılması ve yayılması ve daha genel olarak okullaştırma bunda önemli bir rol oynar. Ekonomik ve toplumsal düzeydeki özgünlüklerinin siyasal toplumla aşılması bir başka düzeyde yer alır. Her demokraside kaçınılmaz olarak ortaya çıkan, yurttaşın eşitliği ve evrenselliği ilkesi ile, somut, ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler arasındaki gerilimlerin aşılmasını sağlayacak şartları araştıracağız. Eşitlik değerlerine büyük önem veren bir toplumda, ekonomik ve toplumsal düzeyde rastlanan ve yaşanan eşitsizlikler, ilan edilen siyasal ve hukuki eşitliğin tam aksini gösterirken nasıl olup da bir ulus kurulabileceği konusunda oturup düşünebiliriz. "Ussal bir devletin, yapay düzenlemeler ve el altındaki olur olmaz bir

malzeme ile yaratılamayacağı"[2] çok doğrudur.

ETNİK TOPLULUKLARIN AŞILMASI

Somut ulus: Zaman ve mekân

Devlet ulusa, mekânda bir yer verir: ulus bir toprağa sahip siyasal bir birimdir. Onu gittikleri yere, denizleri aşarak taşıyabilen insanların oluşturduğu Yunan *polis*'inin aksine modern ulus, siyasal bir örgütü belli bir toprağa bağlar. Siyonist düşüncenin yaratıcısı Herzl, bir mekân, şehir düzenlemesi ve mimari şekil tutkunuydu. İsrailliler, işkence çeken Yahudileri korumuş olan Bilgeleri anmak ve ölülere olan sadakatlerini göstermek için ağaç dikerler. *Diaspora* toplulukları, her ne kadar sınırların ötesinde de kültürel, dini ya da ekonomik bağlarını korusalar da, bir ulus oluşturmazlar. Toprak, ailevi ya da uruksal dayanışma üzerine kurulu toplumsal örgütlenmelerin mantığına terstir. Somut mekân, içerisinde siyasetin soyut alanını tanımlayan ortak uygulamaların sürdürüldüğü ve yasaların uygulandığı bir yerin sınırlarını çizer. Toprak hakkı vatandaşlık yasalarınca kısmen tanınır. XVI. yüzyıldan itibaren büyük Batılı uluslar bir toprak üzerinde ve bir toprak sayesinde oluşurken Almanya, Kutsal İmparatorluğun evrensel egemenliği fikrine bağlı kalmaya devam ediyordu: Bu Alman ulusunun, sık sık sözü edilen gecikmesinin nedenidir. Batı Avrupa kralları, bir sınır siyaseti yürüttüler ve yüzyıllar boyunca ülkelerinin doğal sınırlarının meşruiyetini dile getirdiler. Buna karşın sınır oynamaları, Doğu Avrupa uluslarının, siyasal istikrarsızlığına katkıda bulundu. Tüm sınırlar keyfî bir şekilde ortaya çıkmıştır ancak tarihin devrettiği bu keyfilik az çok doğal olarak, yani normal, eşyanın tabiatında yer alan, dolayısıyla kabul gören bir keyfilik olarak değerlendirildi: doğru sınır, birbirinden ayırdığı uluslarca kabul edilen sınırdır.

Toprağın sembolik rolü de küçümsenemez. Yıllar ve çatışmalar boyunca, Uganda'da, Arjantin'de, Trablusgarp'ta, Teksas'ta, Meksika'da, Avustralya'da, Surinam'da, Kanada'da, hatta dünyanın daha birçok yerinde, bir koloni ya da bir Yahudi Devleti kurulması tasarlanmıştı, tabii bir de Sta-

lin'in Birobican'da kurduğu Yahudi Cumhuriyeti'ni de unutmamak gerek.[3] Fakat yüzyıllardan beri tekrarlanan "Önümüzdeki yıl Kudüs'e!" inancına yer vermeden Yahudileri harekete geçirmenin ve onları siyonizm projesine katmanın imkânsız olduğu görüldü.

Devlet ulusa gerçeklik kazandırarak ve toplumsal sistemi bu gerçeklik etrafında kurarak tam anlamıyla ulusu oluşturur. Ulus, sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiler her defasında özgün kalmış olsa da, yalnızca, salt bir soyutlama olan bir yurttaşlar cemaati olarak kalamaz. Harekete geçiren etken, duruma göre devlet, kolektif değerler ya da ortak kurumlardır, ya da Doğu Avrupa'da olduğu gibi, bir ulus oluşturmak, yani egemen bir devlete sahip olmak isteyen etnik topluluklardır. Devlet kurumları ulusun tarihi sürekliliğin içinde yer almasını sağlarlar.

Onurun anlamı

Halkların kendi kaderlerini tayin etme ve her türlü tutsaklıktan kurtulma hakkının doğru bulunduğu bir çağda, ulus şeklinde bir arada bulunan ve özgünlüklerinin bilincini korumuş olan etnik toplulukların siyasal aracılığıyla aşılması, bireylerin kolektif onurlarının –yani bireysel onurlarının– tanındığı ve sayıldığı hissini paylaşmalarını gerektirir. Onur, söylemiş olduğumuz gibi, modern demokratik insanın değeridir. Ulus olma talebi, özgürlüğe kavuşma özleminden ayrılmaz. XV. ve XIX. yüzyıllar arasında tarihi toplulukları ya da varolan etnik toplulukları ilhak ederken ve bunları "Fransızlaştırır", "İngilizleştirir" ya da "İspanyollaştırırken", krallar, direniş ve isyanları göğüslemişlerdi. Oysa ki, halkların kendi kaderlerini tayin hakları henüz ilan edilmemişti. Doğu ulusları, ancak Batı'da modern siyasal meşruiyet ilkesi kabul edildikten sonra kurulmuşlardır. XX. yüzyılda yaratılan uluslar ancak bir siyasal proje bu ulusları oluşturan etnik toplulukların onurlarını tanıyarak bunları bir arada tutmayı başardığı takdirde süreklilik kazanabiliyorlardı.

Etnik topluluklar farklı tarihlere ve ulusal düşüncelere dayandıklarında, ortak bir siyasal proje geliştirmek güçtür. 1848'de Kossuth Batı modelinden esinlenerek Macar bir

ulus-devlet oluşturmak için çabaladığında, yurttaşlık kavramından da faydalanmıştı ancak Macar topraklarında yerleşmiş olan halkların tarihleri ve tarih bilinçleri, bunların tarihi ve ulusal mensubiyetlerinden aşkm olacak bir Macar yurttaşlığını hemen kabul etmelerini imkânsızlaştırıyordu. "Küçük Orta Avrupa devletlerinin felaketi"nden çıkarabileceğimiz entelektüel ders, tüm çeşitliliklerin bir siyasal proje ile aşılmaya elverişli olmadığıdır, özellikle de halklar tanınmayan bir tarihsel topluluğa ait oldukları duygusuna sahiplerse ve ulusun somut biçimleri (devlet kurumları, siyasal kültür, ulusal bir saygın tabaka) mevcut değilse... 1919'da Sırplar ve Hırvatlar ne aynı tarihsel mirası, ne de aynı ulus tasarımını paylaşıyorlardı, Sırplarınki ulusal bir kiliseye bağlıyken, Hırvatlarınki laik ve entelektüel bir projeye bağlıydı. Sırplar, jakoben ve asimilasyona dayalı Fransız modelinden esinlenerek bir ulus-devlet kurmak istiyorlardı, buna karşın Hırvatlar, özelliklerine zarar vermeyecek biçimde Güney'deki Slav grupları bir araya getirecek bir federasyon kurmayı amaçlıyorlardı. Aynı şekilde, dini ve ekonomik farklılıklarına karşın, 1919 yılının Çekoslovak Devleti'nin çatısı altında bir arada bulunan Slovak ve Çekler, konuştukları dil birbirine yakın olsa da, bin yıldır ortak bir tarih paylaşmamışlardı. Macaristan'ın bir taşrasını oluşturmuş olan Slovaklar, özgünlüklerini kabul edecek federal bir devletin parçası olmanın özlemini çekiyorlardı. XVII. yüzyılda Habsburg İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiş olan Çekler, Batı modelinde, demokratik bir ulus oluşturmayı diliyorlardı. Her iki durumda da siyasal çatışmalar doğrudan doğruya, demokratik düzenin temel taşları olan bireysel ve kolektif onur değerlerine dokunuyordu. Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Çekoslovakya, ancak Çek ve Slovak halklarından biri, ortak ulus içerisinde kişiliğinin eşit bir biçimde ve hakh olarak tanındığı hissini paylaşsaydı ayakta kalabilirdi. Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni oluşturan *Länder*'lerin Alman Federal Cumhuriyeti'yle bütünleşmesi de aynı türden bir örnek teşkil etmişti. Doğu Almanya'dan gelenler, daha zengin, daha etkin, daha "demokratik" olduğuna inanan ve Alman *Länder*'lerin tümüyle kendi siyasal ve ekonomik öl-

çütlerini dayatan Batılılar karşısında, kendilerini topluca aşağılanmış hissettiler.

Kanada Federasyonu ise, 1867'de yenilenen 1759 antlaşmasından beri, İngiliz Kanadalıların, Fransız Kanadalılar üzerindeki ekonomik, kültürel ve siyasal egemenliğine dayanıyordu. Her iki taraf da birbirinden ayrı bir toplum oluşturuyordu. İngilizlerin fetih hareketi, Fransızlar için hâlâ kanayan bir yaraydı. Kahramanları bu dramatik tarihten doğmuştu. Tüm Kanadalılar için ortak bir anıt olamazdı. 1960'a dek sahip oldukları tek tutku, kendilerinin *hayatta kalma* diye adlandırdıkları şeydi. İçinde bulundukları protestan geleneği, İngiliz dili kültürü ve kapitalist mantığın engin dünyasında, Katolik Kilisesi'nin yetkesi altında, dini ve dilsel kimliklerini, geleneksel değerlerini, kırsal yaşam tarzlarını korumak istiyorlardı. Bu projenin ekonomik ve kültürel dayanakları yıkılıp, modern yaşamın ve sanayinin değerleri kendilerine dayatılınca, birden kolektif deneyimlerini, kendilerini yurttaş değil de kul yerine koyan, sömürge kurbanı bir azınlık deneyimi şeklinde yeniden yorumladılar. Onurlarının tanınmadığı hissine kapıldılar. İsyanları, İhtilal'den ve Québec'in bağımsızlığını talep etmesinden beri, Kanada'nın ulusal projesini yeniden tartışma konusu yapmıştır.

Wallon Bölgesi'nin Katolik ve liberal eşrafının Hollanda Kralı'na karşı isyan etmesinden doğan Belçika ulusunun oluşumunu sağlayan 1830 siyasal paktı, refah içinde bir sanayi toplumu olan ve büyük Fransız kültürüne katılan Valonların, Valonlarca yoksul, köylü, entelektüel ve siyasal açıdan geri kalmış olarak değerlendirilen Flamanlar üzerindeki siyasal, ekonomik ve kültürel egemenliğini haklı bulduğundan, Belçika'nın durumu da Kanada'nınkine yakındır. Sayelerinde üniter bir ulus oluşturulan araçlar çok geç kabul edilmiştir: askere alma 1909'da, ulusal devlet okulu ve herkese oy hakkı ancak 1919'da. Kökendeki üniter proje art arda gelen başarısızlıklara tanık olmuştur: Felemenkçe 1898'de Fransızca ile eşit, resmi bir dil olarak kabul edildi, 1906'da Brüksel Ağır Ceza Mahkemeleri'nde, 1907'de iş mahkemelerinde bu dilin kullanılmasına izin verildi. 1932 ve 1935 yılları arasında çıkan yasalar, Flandre'da ve WallonBölgesi'nde

tek bir dilin kullanımını, Brüksel'de iki dilin kullanımını, Gand Üniversitesi'nin Flamanlaştırılmasını resmileştiriyordu. Her iki grubun birbiri karşısındaki konumu tam tersine dönmüş ve bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri de iyice belirginleşmiştir: Flamanların ekonomik etkinliği ve Flaman kültürü –"kültürel Felemenkçilik" bu yüzyılda doğmuştu– parlak bir hal almış, Valonların ağır sanayii çökmüştü. Flamanlar, Belçika siyasal projesinin de körüklediği, Valonların kendilerini sürekli aşağılamalarına karşı ayaklandılar. 1970'te Başbakan, üniter devletin fiiliyatta aşıldığını ilan ediyordu. 1830'da kurulmuş olan üniter Belçika geçmişte kalmıştı. Bundan böyle Anayasa, üç kültürel Topluluğu (Fransız, Hollandalı ve Alman) ve üç Bölgeyi (Flaman, Wallon Bölgesi ve Brüksel) tanıyordu. Tümü de, kullanım dışı kalmış olan ulusal çerçeveyi aşacak bir Avrupa yapılanmasının hayalini kuruyordu. Belçika Federal Krallığı 14 Temmuz 1993'te kuruldu. "Uluslar ebedi bir şey değildir..." (Renan)

Birkaç etnik topluluktan oluşan tüm ulusların dağılma riski olsa da bu tehlike, ulus sadece iki etnik topluluğu bir arada tuttuğu zaman çok daha büyük oluyor. Birçok grubun varlığı bu gruplar arasındaki sınırların daha da belirsiz bir hal almasını, çeşitli mübadele şekillerinin ve birden çok kendiliğe ait olan toplulukların sayısının artmasını sağlıyor. Değişik konular hakkında değişik koalisyonların kurulmasına izin veriyor ve özgün mensubiyetlerin aşırı derecede açığa çıkmasına engel oluyor. Buna karşın sadece iki tarihi topluluk varolduğunda, bunları ayıran sınırlar daha da istikrarlı oluyor, iki grubun karşılıklı konumu ulusal birim için tehlikeli olabilecek bir hal alma riskini taşıyor, bu durumda, birinden biri her alanda diğerinden aşağı oluyor ve bu, ortak bir aşağılanma hissini ve intikam isteğini güçlendiriyor. Anayasa hukukçuları uzun süre önce, iki kendilikten oluşmuş federasyonların en hassas federasyonlar olduklarını farkettiler. Yurttaşlığın sağladığı aşkınlık aşağılanmış halka tamamen biçimsel görünüyor ve halk bunun tek işlevinin, evrensellik iddiaları altında, birinin diğeri üzerindeki egemenliğinin onanması olduğuna inanıyor.

Dinselden siyasala

Toplumsal bağı sağlayan din değil de siyaset olduğu ölçüde, laiklik ilkesi, demokratik ulusun temel taşıdır. Laiklik, ister hiçbir dinî oluşuma bağlı olmasın, ister çoğunluğun, ister azınlığın dinî oluşumuna bağlı olsun, her bireye, yurttaş olarak kamu yaşamına katılma hakkı verir. Fakat bu ilkenin hiçbir zaman olduğu gibi uygulanamayacağı da açıktır, çünkü bu somut bir gerçeklik değil düzenleyici bir fikirdir. Devlet, dinî kurumlarla arasındaki lişkileri her zaman özgül bir biçimde örgütlemekten geri duramaz. Somutta, laikliğin kabul edildiğini açıklayan ya da bunun basit bir uygulamasını yerine getiren modern devlet ile, dinî gruplar ve kiliselerin oluşturduğu toplumsal güçler arasında, kaçınılmaz olarak bazı düzenlemeler ve uzlaşmalar vardır.

Ani bir biçimde olduğundan Fransa örneği, meşruiyetin dinselden siyasala geçişini çok iyi açıklar. Devrimciler ulusun egemenliğini ilan etmişlerdi ancak devlet ve kilisenin ayrılması bir asırdan fazla süren çatışmalar sonunda sağlandı, bu çatışmalar siyasal meşruiyet ilkesine dayandığından ve bazılarına göre kutsalın anlamını dinden ulusa devrettiğinden, daha da şiddetli olmuştu; ulus gerçek bir kült haline gelmişti: ulus ve cumhuriyet, ayinleri, sunakları, tapınakları ve azizleri ile yurttaşlığa dayalı bir dine dönüştürülmüştü. Laikleşmenin etapları bir din savaşı havasında gerçekleşmişti. Ama "laikliğin" siyasal geleneğin bir parçası olduğunu var gücüyle haykıran ve buna kuruluş yasalarında yer veren bir ülkede bile –kiliselerin, İsviçre'de ve Almanya'da olduğu gibi vergilerden kendilerine ayrılan bir yardım aldıklarını ya da idari bir belgede dinden söz edildiğini düşünemeyiz– dini örgütlerin yetkilileri, devlet yetkilileriyle düzenli bir ilişki içerisinde bulunuyor ve ulusal ve yerel otoritelerle din eğitiminin şartları, bayramlara saygı ve törenlerin yapılması ile ilgili konularda görüşmeye oturuyorlar.

Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya örnekleri, farklı bir şekilde, laiklik mantığının en azından ilke olarak dayatılması gerektiğini gösterir. Amerika Birleşik Devletleri daima çok sayıda kilise ve mezhep barındırmıştır, toplumları din zihniyetiyle yoğrulmuş, dinî kurumlar uzun süre

toplumsal yaşamı örgütlemiştir. Tocqueville, hâkim Hıristiyanlık inancını, protestan değerlerin kabul görmesini Amerikalıların "din ruhuyla özgürlük ruhunu" birleştirebilmiş olmalarına bağlıyordu. Kiliselerin ve dinî grupların toplumsal yaşama nüdaheleleri ve bu yaşamdaki etkinlikleri, her yeni seçilen Başkanın İncil'e el basarak yemin etmesi, tarihî bazı başkanlık konuşmalarında ilahî iradeden söz edilmesi bile, bugün bu din gücünün hâlâ hâkim olduğunu gösterir. Oysa devlet ve kilisenin ayrılığı, siyasal bağımsızlık ile aynı anda ilan edilmişti. 1790'da George Washington, Newport (Rhode Island) Yahudi Cemaati'ne şöyle yazıyordu: "Dinlere hiçbir yardımda bulunmayan, ancak onlara zarar verecek olanları da desteklemeyen Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, koruması altında yaşayanlardan, onu her fırsatta etkin bir biçimde destekleyerek, iyi birer yurttaş olmalarını bekliyor."[4] Amerikan geleneği, özgürlük ve demokratik ulusun ilkeleri adına, Hıristiyan olmayanların ve hiçbir kiliseye bağlı olmayanların siyasal ve toplumsal haklarını daima savunmuştur. New York Eyaletinin inançlı bir yüksek yetkilisi 1853'te şöyle diyordu: "Duaların okulda yapılan etkinlikte yer almaması gerekir ve din eğitiminin, devlet okullarından kaldırılıp aileye ve kiliseye bırakılması şarttır. (...) Böylece, okuldaki derslik de, yalnız Episkopalyen, Presbiteryen, Baptist ve Metodist değil, aynı zamanda Ünitarist, Üniversalist, Quaker ve her türlü inancı reddeden *ortak* ve *tarafsız* bir zeminde yer aldı."[5] Toplumsal gerçeklikler ne olursa olsun laiklik demokratik ulusun oluşumuna zorunlu olarak bağlı görülüyordu.

İngiltere örneği bu açıdan daha da ispatlayıcıdır çünkü ulusal duygu sadece parlamenter kurum içerisinde değil, monarşik ve ulusal bir kilisede ve bu kilise tarafından oluşturulmuştur. Roma'yla iplerini kopartırken VIII. Henry bir tek evlilik sorunlarını çözmüyor, aynı zamanda kendi topraklarına yabancı bir müdahaleyi sınırlama kaygısı taşıyan bir ulusun duygusunu da paylaşıyordu. Bağımsızlık siyaseti önce Parlamento'nun desteğini kazandı. Anlamlı bir biçimde Anglikanlık [bu sözcük "İngiliz" kökenini çağrıştırmaktadır] adı verilen İngiliz Protestanlığı ve –yurttaşlığın bireyselciliği ile yapısal bir benzerliği olan– usçu bireyselciliği, ulusal

duyguyu güçlendirmiş ve İngiliz topluluğunu yeni Seçilmiş Halk olduğuna inandırmıştı. Dinin onayını alan ulusçuluk ve ulusal boyutlu dini inanç birbirine destek olmuştur. Ayrıca Katolik Marie'nin siyaseti, çoğunluğu Anglikan olan kulları arasında ulusal kimliğin ve katolik karşıtlığının karıştırılmasına neden olmuştu. İngiltere kralının başı olduğu –ve bugün olmaya devam ettiği– kilise, örgütlü din ile ulus arasındaki birliği onaylamıştır. Oysa bu uzun tarihe ve siyasal projeyi temellendiren bu geleneğe duyulan saygıya rağmen, kamu sektöründe sunulan iş imkânları karşısında Katoliklerin eşitliği 1829'da tanındı ve üniversitelere, kamu hizmetlerine ve siyasal yaşama her inançtan insan, 1860 yıllarında kabul edildi. Bugün bile laiklik hukuksal değildir, ancak kendini fiilen kabul ettirmiştir.

Laiklik demokratik projeye o kadar bağlıdır ki, Avrupa'nın dışında, Mustafa Kemal, Türkiye'yi Avrupa usulü bir ulus-devlet haline getirmek istediğinde, otoriter bir biçimde devletin İslamiyet'ten ayrılmasını dayatmıştır. Her ne kadar Türk-Osmanlı kimliği sıkı sıkıya Müslüman geleneğe bağlı görünse de –gayrımüslimler o zaman milletleri, yani devlet tarafından tanınan kültürel azınlıkları oluşturuyorlardı– gayrımüslimlerin Türk vatandaşlığını onayladı, şeriat yasalarını kaldırdı, dinî eğitimi yasakladı, Avrupa'nın medeni ve ceza kanunlarını kabul ettirdi, dini vakıfları devletleştirdi, ulemaların gücünü yok etmeye çalıştı, Müslüman geleneğine bağlı olan kılık kıyafeti, takvimi değiştirdi ve son olarak da Nisan 1928'de, İslam'a gönderme yapan her maddeyi Anayasa'dan kaldırdı.[6]

Bir başka örnek: Siyasal yetkililerin ülkeyi laikleştiremediği, İsrail Devleti içerisindeki gerginlik, ulusal olmaya çalışan bir projenin mantıksal çelişkilerini gösterir. 1966'dan beri İşçi Partisi üyelerinin düzenli olarak öne sürdükleri, devlet ve dini ayırma önerileri hiçbir zaman sonuçlanmamıştır. Nitekim ne Ben Gourion, ne de Golda Meir, kökendeki projede yer alan çelişkileri açığa çıkarma ve ulus ile dinî gelenek arasındaki bağın, özgün siyasal projenin temel taşı gibi göründüğü bir ülkeyi bölme korkusundan, bu konuda fazla diretmişlerdir. Siyonistler siyaseti dinî gelenekten bağımsızlaş-

tırmayı amaçlıyorlardı. Ulusçuluklar döneminde "Yahudi ulusu"nu siyasal terimlerle yeniden yorumlamak ve X. yüzyıldaki Babilli önder Saadia Gaon'un ifadesinin gerçekliğini unutturmak istiyorlardı: "Ulusumuz ancak Tevratı'yla bir ulustur." Bu da Tevrat'a ve Yahudi Yasası'na saygının, "Yahudi ulusu"nu tanımladığına inanmaya devam eden bazı ortodoks dincilerin, neden İsrail Devleti'ne kimi zaman canhıraş bir düşmanlık beslediklerini açıklıyor. Fakat Siyonist yetkililer, kendi projelerini tartışma konusu yapmadan Seçilmiş Halk tanımının dinî boyutunu silemezlerdi: Yahudi topluluklar, aynı anda hem modern anlamıyla dinî, hem de ulusal olan bir gelenek sayesinde harekete geçirilebiliyorlardı. Bu yüzden din adamları daima İsrail'in siyasal yaşamına müdahale etmişlerdir. "Kim Yahudidir?" sorusuna hahamlar yanıt verir. Oysa bu yanıt, İsrail yurttaşı olma hakkının anahtarıdır. Hahamlık hizmeti bir kamu hizmetidir, hahamlar devletten maaş alır, devlet tarafından tayin edilir. Ulusal bayramlar ve tatil günleri, dinî geleneğe uygun olanlardır. Yahudi yurttaşların evlenmeleri ve boşanmaları haham mahkemelerinin yetkileri dahilindedir. Din adamları bir Anayasa'nın hazırlanmasına karşı çıkmışlardı. Onların çıkarları idari ve siyasal mercilerin tümünde temsil edilir ve Knesset'te oynadıkları rol de iyi bilinir: Nispi temsil sistemi yürürlükte olduğundan ve oylar iki büyük parti arasında hemen hemen eşit dağıldığından, hükümetlerin kuruluşuna ve devrilmesine küçük dinî partiler karar verir.

İspanya'nın durumu bir karşı örnek olarak sunulabilir. Demokratik ulusun gecikmesi, diğer etkenlerin yanı sıra, Katolik Kralların ulusal birimi oluştururken 1492'de Yahudi ve Müslümanları din bütünlüğü adına yarımadadan atmalarına ve bir yüzyıl sonra, zorla dinleri değiştirilen Yeni Hıristiyanları, "saf kan" adına yok etmelerine dayanır. 1992'de yeni İspanyol demokrasisinin kralı, geçmişte monarkların yapmış oldukları hataların kınanması gerektiğini göstermek için demokratik değerleri dile getirerek, bu dinî ve etnik görüşü inkar ederek sembolik bir biçimde, yurttaşlığa dayalı ulus ilkesine duyduğu saygıyı göstermiştir.

Siyasal kurumlar

Laikliğin yanı sıra ulusal devletin görevi yöneticileri görev başına getirmek ve siyasetin işleyişini sağlamaktır. İdare, parlamento, partiler, yerel güçler ya da sendikalar, hepimizce kabul edilen ortak kuralların ışığında, kamu yaşamını örgütleyerek ulusal bütünleşmenin gerçekleşmesine katkıda bulunuyor.

Amerikan demokrasisini kuranların ideolojisi ne olursa olsun, yeni göçmenler, siyasal kurumların istikrarı sayesinde, özellikle Anayasa'ya duyulan saygı ve başkanlık rejimi ile federalizmin sağladığı, güçler arasındaki denge sayesinde bütünleşmişlerdir. Tocqueville, "dünyanın tüm uluslarından oluşan (...) bir dili, bir inancı, farklı görüşleri olan insanlardan oluşan, kısacası kökleri, anıları, önyargıları, alışkanlıkları, ortak fikirleri, ulusal özellikleri olmayan bir toplumdan oluşan"[7] bir ulusun, sivil toplumun çoğulculuğu, yerel özellikler, gönüllü dernekler, dinî değerlerin ağırlıkta olduğu ananeler, yurttaşlık bilinci ve siyasal katılım sayesinde, bütünleşmesine hayranlık duyuyordu. Kendi sözcüklerimize dönecek olursak, tüm bu etnik topluluklar, demokratik bir ulus oluşturuyorlarsa bu, siyasal örgütlenmenin her aşamasında kamu yaşamına etkin bir biçimde katıldıklarındandır: "Herkesin komününün, kantonunun ve tüm devletin işleriyle, kendi işleriyle ilgilenir gibi ilgilenmesinin nedeni nedir? Nedeni, herkesin kendi alanında, toplumun idaresinde etkin bir rol oynamasıdır."[8] WASP'ların kültüründen, coğrafi ve kültürel açıdan gitgide daha çok uzaklaşan büyük göçmen dalgaları, yakın bir tarihe kadar ve doğuştancı çevrelerin tepkilerine rağmen, kolektif yaşamla, siyasal katılım yoluyla bütünleşmişlerdir. 1960 yılma dek Siyahların ve Yerlilerin, ortak yaşamdan dışlanması, onlardan –yurttaşlığın ilk şartı olan– seçme hakkı esirgenerek başarılmıştır.

Fransa'da kamu yaşamında dile getirilen cumhuriyet modeli de, siyasal kurumlar yoluyla bütünleşme modeliydi. Özellikle verilen geniş çaplı vatandaşlık hakkı, göçmenlere olmasa da onların Fransa'da doğmuş çocuklarına Fransız vatandaşlığını, dolayısıyla da yurttaşlığını elde etme hakkı tanıyordu. III. Cumhuriyet'in cumhuriyetçileri, laik, ücretsiz

ve mecburi okula, Fransa'nın çocuklarını, onlara vatanseverlik duygularını aşılayarak, yetiştirme görevi vermişlerdi. Askerlik hizmetini zorunlu kılarak orduya tamamiyle bir yurttaşlık görevi yüklemişlerdi. Düzenli uygulamalar etrafında kolektif yaşamı örgütleyen ve bir, tutarlı değerler sisteminin yaygınlaşmasını sağlayan ulusal kurumlar, daha önce söylemiş olduğumuz gibi, İhtilal efsanesi ulusal düşünceyi ve evrensellik tutkusunu uzlaştırmayı kolaylaştırdığı için, büsbütün etkili oluyorlardı. Kurumlarm eylemine, üyelerine, güçlü bir kimlik değeri üzerine kurulu bir dünya görüşü aşılayan işçi partilerinin ve sendikaların örgütlenmesi eklendi ve bunlar, orta düzeyli bir toplumsal sınıfta yer alanların ve yabancıların da bütünleşmesine katkıda bulundular. Fransız usulü bütünleşme, hem gerçek anlamda hem de sembolik bir biçimde İhtilal'in canlandırdığı değerlerden, bireysel yurttaşlık ilkesi, değerleri ve bir yere kadar da uygulaması üzerine kurulu bir siyasal düzenden oluşmuştu.

İsviçre'nin siyaseti Fransız statokrasisi'nin* tam tersidir. Belediye** ve kantonlar bugün hâlâ doğrudan vergilerin büyük bir bölümünü toplayan temel birimler olmaya devam ediyor. Her yurttaş, "halk inisiyatifi" olan bir referandum için bir "imza kampanyası" başlatabiliyor. Doğrudan ya da yarı-doğrudan demokrasi, belediye düzeyinde tüm yurttaşların, en azından sembolik bir biçimde, kamu yaşamına katılmalarına olanak veriyor. Azınlıklar sürekli olarak çoğunluğu yönlendirebiliyor, siyasal forum durmadan devam ediyor. Eylemlerini sürdüren azınlıklar çoğunluğu kendilerine yanıt vermeye zorluyor ve siyasal programın oluşmasına katkıda bulunuyorlar. Daha genel olarak, çoğunlukta olanlar azınlıktakilerle iletişimi kolaylaştırmak amacıyla çok fazla çaba sarfediyorlar. Federal düzende, tam tersi olacağına, büyük bir çoğunluğu meydana getiren Almanlar Fransızcayı öğreniyorlar. "Kültürlerin temas halinde olduğu durumlarda, çoğunlukta olanların kendi istekleriyle azınlıktakilerin

* Statokrasi: Latince'de "statista", devlet adamı, "kratos" ise, güç anlamına gelir. Deyim "devlet erki" anlamında kullanılıyor. [ç.n.]

** Bu belediyeler birer yönetim birimidir. [ç.n.]

dilini öğrenmesi sık rastlanmayan bir şey, hatta bir istisnadır.[9]

İsviçreliler, dört dil konuşan, iki büyük dine ve birçok kiliseye, bazıları demokratik, bazıları özerk belediye federasyonları, bazıları oligarşik ya da aristokratik olan farklı geleneklere sahip siyasal kendiliklere, tabii bir de Neuchâtel Prensliği'ne, Basel Piskoposluğu'na, Saint-Gall ya da Engelberg Manastırları'na bağlı olan topluluklara tek bir siyasal kendilik içerisinde işbirliği yaptıran siyasal projeleriyle övünebilirler. Ancak bu işbirliği nesnel şartlara ve bir prensibe saygı duyulmasına dayanıyordu. Bu nesnel şartlar şunlardı: belediye, kanton ve federasyon gibi çeşitli düzeylerde, azınlık-çoğunluk konumları çok büyük bir çeşitlilik gösterdiğinden bir durumda çoğunluk konumunda olanlar diğer bir durumda azınlık konumuna düşebiliyorlar. Çoğunlukta olanların bu konumlarını kötüye kullanmaları daha düşük bir olasılık çünkü bunlar bir başka belediyede ya da kantonda aynı uygulamaların kurbanı olmaktan çekiniyorlar. Bu, farklılıkların birbirine karışmadığı, dil sınırlarının dinî sınırlarla aynı olmadığı ve bunlardan hiçbirinin siyasal sınırlarla çakışmadığı anlamına geliyor. Fransızca konuşan, Katolik ve taşralı olan Jura, Bern Kantonu ile birleştirildiğinde, böyle bir çakışma oluştuğundan, bölünmeden başka çare kalmamıştı. İlke ise "bir dilin geleneksel ve tarihi toprağında kullanılmasının sürekliliğini sağlayan hukuki niteliğidir." Bu da, nüfusun gelişimi ne olursa olsun dil sınırlarının yer değiştirmediği anlamına gelir. Fransızca konuşanların artık ancak nüfusun %20'sini oluşturduğu bir belediye bile, resmî olarak hâlâ Fransızca konuşur olarak kabul ediliyor ve Fransızca, kamu yaşamında kullanılan dil olmayı sürdürüyor. Bu ilke gerçekten de bir temel taşıdır çünkü gruplardan birinin dilsel ya da dinî propagandaya girişmesini engelliyor: "Toprakla ilgili bu hukuki nitelik ilkesi katı bir biçimde uygulanmasaydı İsviçre yok olmakla karşı karşıya kalabilirdi."[10]

Tabii bu siyasal uygulamalar, kendisi de kültürler arası bir düşünce ve değer üzerine, yıllardan, hatta yüzyıllardan beri çokkültürlülüğü saymayı bilen ve bunu uygulayabilen tek ulus olmanın verdiği gurur üzerine kurulu bir ulusal

proje içerisinde anlam kazanıyor. Ortak yaşamda patlak veren anlaşmazlıkları görüşme yoluyla çözümlemekten, aralarındaki gerginliğe rağmen farklı gruplara işbirliği yaptırabilme yeteneğini ispatlamaktan, dilsel ve dinî mensubiyet çeşitliliğinin yol açtığı çekişmeleri barış içinde hallediyor olmaktan zevk alındığı anlaşılıyor. Nitekim yabancılar İsviçre demokrasisinin başarısını kutlamaktan geri durmuyor. Birçoklarının yanısıra, André Siegfried de, "dünyanın hayranlığını kazanmış olan ve bunu hak eden, deneyim, bilgelik, uzlaşma alışkanlığına dayalı bu siyasi zihniyete "[11] duyduğu saygıyı dile getirmiştir. Bu ulusal proje, siyasal yaşamdaki uygulamalar kadar İsviçrelilerin özgünlüklerinin bilincinde olmaları sayesinde ayakta duruyor.

Devletin, ortak hukuki ve siyasal alana katılacak olan topluluğu tanımlaması gerekiyor; bu, pratik ve sembolik ikili boyutuyla, vatandaşlık hakkının anlamını ve rolünü de açıklıyor. Söylemiş olduğumuz gibi tüm demokratik uluslar vatandaşlık hakkının hukuki kıstaslarını tanımlıyor ve yabancıların vatandaşlığa alınmalarını öngörüyorlar. Fakat adaylara dayatılan şartlar, ülkenin, yetkililerce çözümlenen ekonomik ve demografik ihtiyaçlarına göre değişiyor. Avustralya, Kanada ve Arjantin gibi göç alan ülkeler, meşru bir biçimde ulusal topraklara ayak basan göçmenlerin kolaylıkla vatandaşlığa alınmalarını sağlıyor. Fransız hükümetleri doğurganlık oranının düşük olduğuna ve piyade açığının askerliğe alınacak yurttaş sayısının artırılmasını gerektirdiğine karar verince, Fransa'da doğmuş yabancı çocuklarının askerlikten kaçmaması için, 1889'da yeni bir yasa çıkardılar. Tabii bir de bunun yanı sıra siyasal projenin bir parçası olan değerlerin rolünü de küçümsememek gerek. Etnik değil de tamamen siyasal bir görüş üzerine kurulu olan Fransız ulusu ya da Amerikan ulusu, kapılarının, siyasal değerlerini kabul etmeye, özellikle insan hakları ilkelerini benimsemeye hazır olan herkese, en azından idealde, açık olduğunu savunurlar. Amerika Birleşik Devletleri ya da Fransa, kendilerini siyasal ve ahlaki bir örnek olarak görürler. Medeniyetin yararlarını yaymayı amaçlayan evrensel bir görevi yerine getirmekle yükümlü olduklarını iddia ederler. Buna karşın Almanlar ve

İsviçreliler, ulus düşüncelerini her şeyden önce kültürel ve etnik terimlerle tanımlıyorlar. Her durumda vatandaşlık hakkı ulus görüşünü ifade ediyor ve ulusal toplulukların türdeşliklerini güçlendiriyor.

Göçle oluşan ülkelerde, toplulukların, çeşitli kökenlerden hareketle siyasal boyutlu özgül cemaatlerini örgütlemezden önce, siyasal toplum tarafından bütünleştirilmeleri gerekir. İsrail'de Siyonizmin kutsal gücü kısa sürede her çeşit özgünlüğe son verdi. Daha 1930'larm başında İbranice, Filistin Yahudilerinin %90'ınm günlük dili haline gelmişti ve İbranice çevirilerin sayısı durmadan artıyordu. *Diaspora* kültürüne bağlı diller ve gelenekler özel yaşama itilmişti. Kültürel, edebi ya da medeni dernekleşme, hemen Siyonist proje üzerine yoğunlaşmıştı, tüm göçmenlerin silip atmak istedikleri tarihî deneyimler üzerinde değil. Belirgin bir ülkenin, hayır örgütlerine indirgenmiş göçmen örgütleri, *Landsmannschaften*'ler, kökenlerindeki ulusal kimliği korumuyorlardı. Yeni gelen göçmenler "etnik yuvalar"[12] oluşmadan derhal ekonomik yaşamın çeşitli sektörlerine dağıtılıyordu. Yahudi kitlelerin, göçün kökeninde yer alan, aşırı siyasallaşmaları *Yichuv*'un kolektif yaşamında da sürüyordu (bugün hâlâ İsrail'in favori milli sporunun siyaset olduğu söyleniyor). Gruplar arasındaki çatışmalar çoğu göç alan ülkede olduğu gibi "yeni gelenler" ile "yerleşik" olanları değil, "gerçek" Siyonist değerlerin "gerçek" savunucuları olduklarını iddia eden çeşitli partileri karşı karşıya getiriyordu. Solcu siyonistler ve sağcı siyonistler toplumun şekli, *diaspora*'da toplanmış paraların nereye gideceği, hareketin amaçları (yurt, iki uluslu devlet, tek uluslu devlet), Araplar ve mandacı güce karşı yürütülecek siyaset, *diaspora*'daki Yahudi cemaatleriyle geliştirilecek ilişkiler konusunda şiddetli tartışmalarla karşı karşıya geliyorlardı.[13] Gizemli bir dinî inanışın laik biçimi olan Siyonizm, dinlerle aynı coşkuları ve çatışmaları doğuruyordu. İlk göç dalgalarıyla birlikte başlayan ve mandacı güç ile Araplara karşı sürdürülen varoluş mücadelesinin *Yichuv* toplumunun bütünleşmesine de katkıda bulunduğunu eklemek gerek. İsrail ordusu *Tsahal*, çeşitli toplulukların bütünleşme aracıydı ve bugün de hâlâ öyle. Yeni gelen

göçmenler, bugün de kolektif yaşamın geri kalanına katılmadan önce *Thasal*'a katılmayı sürdürüyorlar.

Filistin'deki, kutsal ve siyasal bir projeyle bütünleşmiş olan Yahudi toplumu 1948'e kadar gerçek bir devlete sahip olamamanın ve tek bir mevzuatın yürürlükte olmamasının acısını çekiyordu: Osmanlı ve İngiliz yasaları kamu yaşamını, Yahudi yasası ise şahsi ilişkileri, özellikle de evliliği kapsıyordu. Fakat görmüş olduğumuz gibi sendika, *Histadruth*, bir ön-devlet görevi yapmış, ileride İsrail Devleti olacak birimin kurumlarını oluşturmuştu. Ulus, devletten önce oluşmuştu ancak siyasal projeyi yönetecek bu sözde-devlet, *Histadruth* olmasaydı, 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınan Siyonist hareket, Arap ordularına karşı giriştiği savaşlarda başarı gösteremez ve fiilen yeni siyasal ulus-birimin varlığını koruyamazdı.

Ulusun öğretmenleri

Okul, ister doğrudan devlet tarafından kurulsun, ister devlet tarafından denetlensin, ulusun en mükemmel kurumudur. Yunan demokrasisinde devlet okulunun olmayışı zengin yurttaşların tam anlamıyla siyasete katılmalarını sınırlıyordu: Her yurttaşın somut bir biçimde haklarını kullanabilmesinin gerekliliği fikri modern ulusa bağlıdır. Fransız İhtilali'nden itibaren, ilkokul öğretmenlerine "rejan" değil "enstitütör"* denilmeye başlandı, çünkü onlar artık ulusu kurmakla yükümlüydüler.

Devlet okulu, bireyleri, Ernest Gellner'in de belirttiği gibi, teknik açıdan iyi bir düzey gerektiren ekonomik yaşama katılmaya hazırlamalıdır. Ayrıca sayelerinde devletin, bireyler arasında, kamu mallarının dağılımından doğan anlaşmazlıklar ile baş edebileceği ve uluslar-arası yaşama müdahale edebileceği, yetkili memurları yetiştirmelidir. Devlet ulusu ayakta tutan bir araç olduğu ve onun dışarıda etkinlik göstermesini sağladığı için, kamu işlerinin denetimi ve me-

* Rejan: Eskiden Fransa'da belli bir ders okutan öğretmene verilen ad. Bugün kullanılan "enstitütör" sözcüğü, "instituer", yani kurmak, var etmek fiilinden türetilmiştir. [ç.n.]

murların işe alınması kamu yaşamında büyük önem taşır.

Fakat her şeyden önce yurttaşlar okulda oluşur, topluluğa katılma isteği okulda aşılanır ve geliştirilir. Yurttaşlara, kamu yaşamına gerçekten katılabilmelerini sağlayacak somut araçlar okulda verilir ve siyasetin demokratik niteliği burada korunur. Okul sınırlı bir evrene ait olan küçük bir topluluğun fertlerini yurttaşa dönüştürür.

Bir ulus icat etme tutkusunu paylaşanların hepsi, okula kutsal bir anlam yüklediler. 1880 yıllarının cumhuriyetçileri, Cumhuriyet'i kurmak için sistematik bir biçimde Fransa'da bir eğitim sistemi meydana getirdiler. Jules Ferry'nin Okul'u*, ulusun oluşumuna hizmet veren bir siyasal araç haline getirildi. Bu nedenle Okul Fransa'da tamamiyle kamu alanına aittir –bu da Okul'un laik olması için kopan fırtınaların anlamını açıklıyor. Kendisi de cumhuriyetçi olan Durkheim bir toplumbilimci olarak, "Ülkenin ahlaki oluşumunda Okul'a düşen görevin önemi"[14] konusunda önemle duruyordu. Bugün cumhuriyetçi geleneğin yandaşları okula kutsal bir anlam yüklemeye devam ediyorlar. 1987'de kurulan Vatandaşlık Komisyonu'nun raporunu hazırlayanların yaptığı da buydu. İster ulusal topraklarda olsun, ister yabancı bir ülkede olsun, bir Fransız öğrenim kurumunda eğitim görmüş olanlara yurttaşlığa alınırken kolaylık sağlanmasını önererek okulun öğrencileri ulusallaştırmada oynadığı rolün önemine değindiler.[15] XIX. yüzyılda da, Türkiye'nin ilk reformcuları, bir bilim ve edebiyat akademisi [Darülfünun] açarak eğitime önemli bir yer ayırmışlardı. Buna karşın Belçika'da, ortak, parasız ve zorunlu bir okulun çok geç açılmış olması, Belçika ulusunun Fransız ulusu modelinde gelişmesini engelleyen etkenlerden biridir kuşkusuz.

Kuruluşundan itibaren İsrail Devleti, *Yichuv*'un kurumlarınca açılmış olan okulları devletleştirmek isteyince şiddetli tartışmalar meydana geldi. Bu fırsatla, bir Avrupa modeli üzerine kurulu olan ancak siyasal projesinden dinî boyutu

---

* Jules FERRY: Fransa'da ilk kez parasız, laik (16 Haziran 1881) ve zorunlu (28 Mart 1882) ilköğretim sistemini getiren Fransız avukat ve siyaset adamı. [ç.n.]

silip atamayan bir Yahudi Devleti'nin içine düştüğü tüm çelişkiler ortaya çıktı. 1951'de ve 1953'te bir anlaşmaya varıldı, buna göre üç eğitim şebekesinin varlığı kabul ediliyordu: "Devlet okulları", "din okulları", özerk ancak kamu fonlarından yardım alan ultra-ortodoks okullar. Yeni devletin ilk bakanlık krizine yol açan çatışma, doğrudan doğruya ulusal kimlik ve din ile ulus arasındaki özgün bağ konusundaki sorunları açığa çıkarıyordu. Bu, ulusun oluşumunda okula yüklenen önemin göstergesiydi.

Fakat bütün bunların dışında okulun tek işlevinin, eğitim programı sayesinde ortak bir ulusal ideolojiyi ve tarihî belleği vermekle sona ermediğini belirtmek gerek. Daha derine inecek olursak, siyasal toplumun yansıması biçiminde o da, öğrencilerin yurttaşlar gibi, ailevi ya da toplumsal niteliklerinden bağımsız, eşit muamele gördüğü kurgusal bir evren yaratıyor. Okul hem soyut hem de somut anlamda, toplumsal yaşamda karşılaşılan eşitsizliklere, sivil toplumun devinimlerine göğüs gerebilmek için yaratılan bir alandır. Okul düzeni yurttaşlığınki gibi kişisellikten arınmış ve biçimseldir. Okul kurumunun oluşturduğu soyutlama, çocuğa, siyasal toplumun soyut boyutunu anlamayı ve denetlemeyi öğretmelidir.[16]

Ulusların yaratıcıları

"Ulusları bir bakıma tarihçiler yaratır".[17] Doğrudan doğruya etnik topluluk içerisinde verilen tarihî cemaat hissini yaratma görevi özellikle tarih öğretimine yüklenmiştir. Gerçek olaylardan yola çıkarak Büyük Batı demokrasilerinin şanlı doğuşunu, İsrail Devleti'nin trajik doğuşunu ya da küçük Avrupa uluslarının idari özgürlüklerinin efsanelerini tarihçiler geliştirdi. XIX. yüzyıl sonunda, ulus ve ulusçuluklar devrinde, bilimsel bir şekilde derlenen geçmişin anlatımı, kolektif kimliği ifade etmek ve bu şanlı tarihin mirasçıları seçilen çağdaşları bu mirası yaşatmaya ve ortak eylemi izlemeye yüreklendirmekle görevlidir. Tüm Avrupa uluslarında ulusal tarih, ulusun oluşumunu ve zaferini anlatır, bireylere diğer tüm kimlik ve mensubiyet biçimlerini bir kenara bırakıp ulusa sadık kalmaları gerektiği fikrini aşılar. Almanya'da

bilgilenme, Alman üstünlüğü fikrine hizmet vermiştir. Fransa'da III. Cumhuriyet'in muzaffer ulusu döneminde tarih, en önemli bilim koluydu. 1870 yenilgisinden sonra bilgilenme Fransa'nın entelektüel ve ahlaki reformuna hizmet vermeye başladı. Bu yüzyılda Ernest Lavisse, yüzyıllık bir kaderin kaçınılmaz ve şanlı biçimde Cumhuriyet ulusunda nasıl son bulduğunu ispatlayan yirmi yedi ciltlik bir Fransa Tarihi kaleme almıştı: Fransa'nın tarihi, tamamlanmış bir ulusun tarihi idi.

Avrupa modelinde yeni Türk ulusunu kurmak isteyen Mustafa Kemal de ilk olarak Osmanlı tarih kurumunu feshetmiş, okul ve üniversiteler için yeni programlar ve kitaplar hazırlamakla yükümlü yeni bir tarih kurumu yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir yük olduğu ve öteden beri Anadolu'nun, Türklerin tek ve gerçek vatanı, çaba ve fedakârlıklarına layık tek vatan olduğu düşüncesini yayması gerekiyordu.[18] İsrail'de 1955'ten itibaren tarih öğretimine, ulusal bilinci uyandırma görevi verildi. Ulusal tarih olarak verilen Kutsal Kitabın tarihi, Tevrat'ın uzun geçmişini ve meşruiyetini anlatarak Siyonist projenin haklılığını gösteriyordu. Programlarda, İbranilerin Filistin'de toplandıkları Birinci ve İkinci Tarikat dönemleri ve Siyonist hareketin tarihi üzerinde duruluyor, ancak Sürgün döneminden hiç söz edilmiyordu. Tevrat artık yalnızca inançlılar için inmiş bir kitap değil, İsrail yurttaşlarının tarih kitabı, Yahudi ulusunun sürekliliğinin tanığı ve ispatı, İbranilerin torunlarının İsrail topraklarını işgal etmelerinin meşruiyetinin kaynağı idi. Bir diğer örnek de yüzyılın başında Henri Pirenne'in kaleme aldığı, Lavisse'inkine benzer, altı ciltlik Belçika Tarihi'dir. Pirenne de bu eserde üç büyük konuyu harmanlayarak ulusal Belçika efsanesini oluşturmaya çalışmıştı: Belçika ulusunun uzun geçmişini, bağdaştırmacılık* kültürünü, ulusun, fertlerinin siyasal istenci üzerine kurulmuş olmasını. "Tarihimiz böylece IX. yüzyılın ortasında başlar ve onu ille de bir anlaşma ile açmak istiyorsak, başlangıç noktası olarak Londra

* Bağdaştırmacılık: Her birinin kökeni değişik, iki ya da daha çok kültür özelliklerinin, yeni kültürel biçimler doğuran bireşimi. [ç.n.]

Konferansını değil, Verdun paylaşım anlaşmasını belirtmek gerek." Daha önce Pirenne'in, Belçika ulusunun kuruluşunu Courtrai'de Halk Kentleri'nin VI. Philippe'in ordularına karşı kazandıkları zafere dayandırdığını görmüştük. Bourgogne dükleri tarafından kurulan devlet sayesinde, ülkenin "Avrupa ulusları arasında" edindiği yerin önemini vurguluyordu: "Çağdaş Belçika eski Hollanda'nın devamıdır." "Yarı-Roman, yarı-Germen" bir "ırktan" ve "Roma kültürüyle Germen kültürünün bir birleşimi" olan ve "içerisinde birbirine karışmış ve birbirini değiştirmiş iki büyük ırkın dehasının bulunduğu" bağdaştırmacı bir kültürden gelen bir "sınır", halkının niteliklerini sıralıyor; "ırkların karıştığı ve fikir alışverişinin yapıldığı bu seçilmiş yerlerde" toplulukların "en zeki ve en aydınlanmışlar arasında yer aldığını" ekliyordu. O halde Belçika, "ırkların karışımına" tanık olduğumuz, ırkçılıktan haberdar olmayan ve "bu topraklar üzerinde yaşayanların istencinin ürünü"[19] olan, "etnografik bir temeli olmayan bir ulus" olmakla övünebilirdi.

Bunun tam tersi örnekler de bulunuyor: Kaliforniya eyaletinde tüm okullarda tek bir tarih kitabının okutulması konusunda anlaşılamadı; yani okulda Afro-Amerikan denilen, *doğuştancı*, yani Yerli, "İspanyol" ve "Beyaz" bir tarih eğitimi veriliyor. Kanada'da da, "ulusal tarih 1960'tan beri moda olmaktan çıktı", bundan böyle onun yerine Quebec tarihi, ve daha genel olarak, etnik toplulukların toplumsal tarihleri (İtalyan Kanadalıların, Ukraynalı Kanadalıların, Germen Kanadalıların tarihi...), toplumsal sınıfların ve "cinsiyetlerin" tarihi (kadınların tarihi) okutuluyor.[20] Bu iki büyük Kuzey Amerika toplumunun, "etnik", hatta toplumsal bölünmesinin –şimdilik aracı olmasa da– belirtisi değil midir? Çeşitli "çevrelerin" kökendeki siyasal projede önemli bir yerinin olduğu Hollanda'da, İspanya'ya karşı ayaklanmanın ve ülkenin bağımsızlığının tarihi, Protestan ve Katolik okullarda değişik biçimlerde okutulabildi.[21] Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada, bu örneği uygulamak için birliklerinden yeterince eminler mi?

Demokratik ulus, ussal bir siyasal düzenin parçasıdır, ancak –görünürde çelişkili bir şekilde– dinden, birçok sem-

bolik nitelik ve ayini ödünç alma durumundadır. Onu meşru kılanın yurttaşların istenci olduğu ölçüde ulus, diğer siyasal birimlerden çok daha fazla, o yurttaşların ortak değerleri içselleştirmiş olmasına bağımlıdır. Durkheim'in sözcüklerini kullanacak olursak, dayatmadan çok ahlaka dayanır. Özgün kökenlerin aşılması sonucu oluşuyorsa, etnik toplulukta aile tarafından hemen aşılanan duygular, ulus tarafından, sayesinde bir ortaklığın sürüp gittiği mensubiyet ve katılım hissini yaratmak için uyandırılıyor ve ulus bu duyguları geliştirerek ayakta kalmayı başarıyor. İster kamusal olsun, ister özel, ulusal kurumlar daima bunun sağlanmasına adanmıştır. Devletin, toplulukların kültürünü türdeşleştirmek için giriştiği çalışma, tüm birey-yurttaşların kamu yaşamına katılmasını sağlama ve yetkili memurları oluşturma gerekliliği ile açıklanabilir. Fakat ulusun meydana getirdiği bu soyut cemaate somut bir biçim verebilmek ve kolektif seferberliği sağlayabilmek için, aynı zamanda ulusal coşkuyu, oluşmasına katkıda bulunduğu etnik özelliklerden –dil, din ve ulusal efsaneler– yardım alarak desteklemeliydi.

Kimlik belirtilerinin geliştirilmesi

Okul, bir tarihî geçmişe, bir anıt değere, ortak bir kültüre dayanan bir etnikleşmenin tek kaynağı değildi. Ulusal devlet, tümüyle ulusal kendiliğe bağlı olacak kimlik belirtileri uyandırmak ve bunları dayatmak için bazı girişimlerde bulunuyordu.

Her etnik topluluğunkinden farklı ulusal bir dil de bu şekilde yaratılıyor ya da kullanılıyor. Ülkelerinin, Federal Alman Cumhuriyeti'nden (FAC) ayırt edilmesi için çaba gösteren Demokratik Alman Cumhuriyeti (DAC) yöneticileri, farklı bir dil yaratmaya çalıştılar. DAC'nin Birleşik Sosyalist Partisi'nin Genel Sekreterinin 1970'te ilan etmiş olduğu gibi: "her şeyden önce şunu anlamalıyız: Hitler'in generallerinin, neo-nazilerin ve intikamcı politikacıların dili, bizim Alman dilimizle, DAC'nin barışçı yurttaşlarının diliyle, sevdiğimiz, saydığımız ve geliştirdiğimiz dille aynı değildir."[22] Doğu Almanya yöneticileri için sosyalist dil, yeni bir ulusal kimlik oluşturmak için bir araç haline gelmeliydi. Bugün Batı ve

Doğu Almanya'nın yurttaşları birbirlerini şivelerinden, bazı sözcük ve cümle kuruluşlarının kullanımından tanıyorlar. Bu davranış biçimi, onlar bunu çok istekli ve kesin bir biçimde uygulasalar da, sadece totaliter devletlere özgü değildir. Yunanistan 1827'de bağımsızlığına kavuştuğunda, yeni ulusun yaratıcıları, klasik Yunancadan türetilmiş, Türkçe etkilerin tamamen silindiği "saf" bir dil dayatmaya çalıştılar, bu da bağımsız modern Yunanistan'ı sembolik bir biçimde doğrudan şanlı Antikçağ'ın mirasçısı durumuna getiriyordu. İki dil, ulusun kuruluş dili ile Yunanların ya da "halkın dili", varlıklarını hâlâ bir arada sürdürmektedir. İsrail'de, her ne kadar ilk göçmen dalgalarının %90'ı Yidiş dilini* konuşuyordu ise de, İbranice, dinden arındırılmış bir dil olarak yeniden yaratıldı. İleriki yıllarda, Almanca konuşulmayan ülkelerden göçmenlerin gelmesi, sonradan bu seçimin haklılığını gösterdi. Fakat asıl önemli olan ulusu sağlamlaştırmak için ortak bir dili kabul etmek değildi (Yidiş dili bunu yapabilirdi). Ulusal dil olarak İbraniceyi benimsemek siyasal bir davranıştı, tıpkı yeni göçmenleri, Sürgün'deki ad ve soyadlarını değiştirip İbranice bir ad ve soyadı almaya zorlama kararı, ya da Yahudi dininin bayramlarını, ulusal bayram ilan etmek gibi: önemli olan *Diaspora* Yahudilerinin acı kaderlerini sembolik olarak geride bırakmak ve İbraniyi yaratmaktı. Bazı eski Afrika kolonilerinde, kamu yaşamında bugün hâlâ İngilizce ya da Fransızca konuşuluyor çünkü başka bir ortak dil bulunmuyor (bu Yerli Birliğinin durumudur), fakat bu, özellikle halkın bütünlüğünü korumak, siyasal ulus sayesinde etnik toplulukların aşıldığını ve etnik kökeni ne olursa olsun siyasal bir üst tabakanın işbirliğini göstermektedir.[23] Yeni Gana hükümetinin ilk kararlarından biri, yerel dille yapılan ilköğretim yıllarını azaltma ve ilköğretimin, daha ikinci yılında İngilizce eğitime başlama kararı idi.[24] Mustafa Kemal ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun dilinin mirasçısı olan Türk dilinin değiştirilmesini emretmişti: İslam ya da Doğu dillerinden gelen yabancı sözcükler çıkarılırken, Avrupa kökenli

* Yidiş dili: Aşkenazi Yahudileri tarafından konuşulan ve Yahudi Almancası da denilen bir dil. [ç.n.]

sözcükler korunuyordu, bazen de çıkarılan sözcüklerin yerine Avrupa kökenli yenileri kabul ediliyordu. Böylece yurttaşlığın evrensel dili, özgün ve kodlanmış dille, *Gemeinschaft* ile farklılık gösteriyordu.

Bazen de kullanılacak dil konusunda bir karara varılınca yeni bir yazı biçimi yaratılıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'deki dil ve yazı reformunun pratik nedenleri bulunuyordu. Ancak Kasım 1928'de resmen onaylanan Latin alfabesinin kabulünün sembolik bir anlamı da vardı: Mustafa Kemal'in niyeti, Osmanlı'nın geçmişiyle aralarındaki tüm bağları koparmaktı. Yeni bir yazı öğrenerek ve Arapça yazıyı unutarak, daha basit ve Avrupa standartlarında bir dil benimseyerek, yeni nesil bundan böyle Avrupa ülkeleri modelinde modern bir ulusun değerlerine ve ölçütlerine daha açık olacaktı.[25]

Zaten varolan büyük şehirleri başkent yapmayıp hiç yoktan bir başkent yaratma kararı da aynı mantık içerisinde yer alır. Yeni gücün merkezini New York ya da Rio de Janeiro'da oluşturmak yerine Washington ya da Brasilia'yı yaratmak; yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal merkezi olmuş İstanbul yerine, Anadolu'nun ortasındaki küçük bir kasabayı, Ankara'yı seçmek; geçmiş etnik topluluklardan, devletlerden ya da rejimlerden bağımsız, yeni bir siyasal kendiliğin yaratıldığını göstermekti.

Ulusun kendisini temsil edecek somut belirtiler de geliştiriliyordu. Meydanlara, sokaklara, havaalanlarına ya da anıtlara verilen adlar, ulusal değerlere somut bir biçim veriyordu. Ulusal marş, ulusal bayram ya da bayrak, kutsal gibi görülen duygu ve davranışlara neden oluyordu: bayrak çekilirken ya da ulusal marş okunurken sessizliği koruyarak ayakta durarak saygımızı ifade ediyorduk. İster, Fransa'daki 14 Temmuz askerî geçidi ya da Zafer Tâkı'nın altındaki tören, ister, İngiltere'de, muhafızların nöbet değişimi ya da kraliçenin doğum günü, ya da isterse, yeni Amerikan yurttaşlarının topluca ant içmeleri söz konusu olsun, bu gibi ulusal törenler, ulus fikrini kolektif bir ritme somut olarak dahil ediyor. Tüm bu ayinsel kuralların amacı, cemaatin anlamını korumak, kolektife mensubiyet duygusunu güçlendirmek

ve ulusal değerlerin özgünlüğüne ve önemine olan inancı sürdürmektir. Tıpkı din gibi ulus da, günlük yaşamda somut bir biçim almasını sağlayan uygulamalar, semboller ve olumlu olumsuz kurallar geliştirmeden ayakta durmayı başaramazdı.

Kültürel bir bütünlük sağlama çabalarının da, incelenen örneklerin de göstermiş olduğu gibi, sınırları bulunuyordu. XVI. yüzyıldan beri, III. Cumhuriyet'in yasalarıyla kurumlaştırılan bir dil birliği sağlama çabalarının sürdüğü, oy birliği ile en mükemmel ulus-devlet ilan edilen Jakoben Fransa'da, 1914'te, ulusal topraklarda hâlâ on dört dil konuşuluyordu. Bugüne kadar Korsika, siyaseti özgünlüğünü korudu. Fransız idari sisteminin jakobinizmi, uygulamada sınırlandı, ve yerel güçlerce ehlileştirilerek yeniden yorumlandı.[26] Yunanistan'da, 1830'da ulusçuların yarattığı saf dil, bugün Yunanların hâlâ konuştuğu halkın dilini silemedi. 1920-1930 yılları arasında Mustafa Kemal'in laikliği benimsetme çabaları, Türk kimliğinin bugün toplumsal yaşamda İslam'a sıkı sıkıya bağlı kalmasına engel olmadı. Gayrimüslim Türk yurttaşları toplumsal yaşamda bugün hâlâ Yahudi, Yunan ya da Ermeni *millet*'lere mensupmuş gibi muamele görüyorlar, oysa bu milletler, Mustafa Kemal eski Osmanlı İmparatorluğu'nu laik bir modern ulusa dönüştürdüğünde resmen kaldırılmıştı. Henri Pirenne'in Belçika ulusunun uzun geçmişi ve değerleri üzerine yazdığı eser Flaman ve Valon kimliklerinin aşılması için yeterli olmamıştı. 1920'den itibaren yeni Yugoslavya Devleti'nin tek bir siyasal kendilik oluşturma çabalarına rağmen Güney Slavları, Hırvatlar ve Sırplar özgün bir kimlik geliştirmeye ve kendi ortak dillerini, Sırplar Latin harfleriyle, Hırvatlar Kiril alfabesiyle, kullanmaya devam ettiler, böylece bazıları katolik ve Roman kimliğini, bazıları da Ortodoksluğa ve Bizans geleneğine olan sadakatlerini yeniden ifade ediyorlardı. Tarihî topluluklar aynı geçmiş bilincini ve aynı siyasal projeyi paylaşmadıklarında, dil birliğinin de, diğer tüm kültürel birlikler gibi, bu toplulukları bir arada tutmaya gücü yetmeyebilir.

Kültürel türdeşlik ve siyasal aşkınlık

Toplulukların türdeşliği Aristoteles'ten John Stuart Mill'e, siyasal birimlerin istikrarını sağlayan vazgeçilmez bir şartı olarak değerlendirildi. Çeşitli dönemlerde ya göklere çıkarıldı ya da mahkum edildi. Ulus ve ulusçuluğun zafer döneminde, kültürel birim ile siyasal birimin birbirine karıştığı –yani etnik topluluğun ulusa dönüştüğü– ulus-devlet Mauss'a göre bu eski düşüncenin "en güzel" biçimini ortaya çıkarıyordu. Bugün modern değerler ve her bireyin, her kültürün çeşitliliği ve otantizmi adına bu süreç mahkum ediliyor. Mario Vargas Llosa, sözünü ettiğimiz konferansta şu suçlamada bulunmaktan geri kalmıyordu: "Ulus, ancak tekbiçimliliği yaratmaya çalışan bir sistem sayesinde ayakta duruyor ve bu da türdeşliği dayatıyor."

Kültürel çeşitliliğin kendisi bir ulusun yaratılmasını engellemiyor. Özgün kökleşmelerin, soyut ve siyasal bir toplumla aşılması bu kökleşmelerin ortadan kaldırılmasını gerektirmiyor –bu zaten ne mümkündür ne de böyle bir şey istenebilir. Yurttaşlık etnik kimlikten farklı olarak, kültürel kimliğe dayanmaz. Bir kez daha konsosyatif demokrasilerden ve en yaşlı üniter uluslarda hâlâ varolan bölgesel çeşitlilikten –Korsikalı, Bröton, Bask ya da Gal'li– söz edebiliriz. Dillerin, dinlerin ve kültürlerin nesnel çeşitliliği, kökeninde, ortak bir siyasal alanın oluşmasına aykırı değildir. Toplulukların türdeşliği, siyasal işbirliğini kolaylaştıran şartlardan yalnızca biridir. Devlet kurumlarının bir siyasal projeleri varsa ve bunlar belirgin bir etnik topluluk tarafından değil, bir siyasal toplum tarafından yönlendiriliyorsa, bu kurumlar, gruplar arasındaki kültürel farklılıkları ve kimlik farklılıklarını –ancak bu daha güçtür– aşabilirler. Ulusların varlığı, siyasal projenin, meşru olarak kabul edilen kurallardan yola çıkarak toplumsal, dinî, bölgesel ya da etnik gruplar arasındaki rekabet ve çatışmaları çözümleme yeteneğine bağlıdır.

Oysa tarihî deneyim, kültürel ve tarihî farklılıkların indirgenmesinin, etnik kimlikleri aşmadaki en ekonomik ve büyük ihtimalle de en etkin yöntem olduğunu göstermiştir. Toplulukların nesnel türdeşliği, kendi başına bir ulus yaratmaya yetmez, ancak bunun toplumsal yaşamın ve siyasal

toplumun değişimlerini kolaylaştırdığı doğrudur. Ulusun oluşumuyla birlikte, her zaman, yalnızca siyasal değil, kültürel özgünlükleri de azaltmayı amaçlayan eylemlere girişilmesinin nedeni de budur. Her siyasal örgütlenme sürecini, geçmişte varolmuş kendiliklerin kültürel soykırımıyla karıştırmamak gerekse de, siyasal bir birim olduğu ölçüde yurttaşlığa dayalı ulusun kaçınılmaz bir biçimde dayatmalarda bulunduğu ve bir tür şiddet kullandığı da ortadadır. Devletin eyleminin farklılıkları önemsizleştirmeye eğilimli olduğu ve eşitlik mantığının daima özdeşleştirme mantığına dönüşme rizikosu taşıdığı doğrudur.

Yine de ulusal yapılanmayı, bir tek bu boyutuna indirgeyemeyiz. Topluluğun kimlik düzeyinde nesnel türdeşliğini güçlendirmeye çalışırken, demokratik ulusun devleti, önceden varolmuş kültürel ve siyasal biçimleri yasaklamaya ya da en azından bunları özel yaşama itmeye eğilimlidir, fakat aynı zamanda da bireylere siyasal yaşama katılma hakkı verir. Devlet tarafından geliştirilen ortak kültür, yalnızca sanayi toplumunun dayattığı teknik gereksinimlerin ürünü değil, siyasal bir toplumu geliştirme yöntemidir. Dil, etnik bir belirtidir ancak aynı zamanda da demokratik yaşamın oluşmasını ve ayakta durmasını sağlayan bir araçtır.

Karma topluluklardan oluşmuş az sayıdaki istikrarlı uluslar, her gruba mensup olanların diğerlerini saymasının şart olduğunu benimsemekle kalmadığı, yavaş yavaş bu karşılıklı saygıyı devam ettirecek siyasal kurumları oluşturduğu, birkaç yüzyıllık bir tarihin ürünü olmuşlardır hep. Konsosyatif demokrasiler örneği genelleştirilebilir: Federalizm, terimin hukuki ve siyasal anlamını ele alacak olursak, bir ulusun istikrarını ancak, kökendeki siyasal projenin ayrılmaz bir parçası olduğunda, sağlayabilmiştir, bu –Kuzey Güney Savaşı'nın yol açtığı bölünmelere ve kine rağmen ayakta kalabilmiş– Amerika Birleşik Devletleri'nde, İsviçre'de ve Federal Almanya'da böyledir. Federalizm, şiddetli çatışmalarda karşı karşıya gelmiş halkların ortak yaşamını örgütleyememiştir hiç. Konsosyatif demokrasilerin varolma şartları olan hukuki yükümlülükler ve siyasal uygulamaların içselleştirilmesi İsviçre'nin, Hollanda'nın, ve diğer yandan

Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın çelişkili örneklerinin de gösterdiği gibi öyle birdenbire benimsenemez.

Ulus tamamiyle soyut bir biçim olmadığından, belirgin bir toplumda ve kültürde ortaya çıktığından, siyasal toplum ilkelerini yeniden tartışma konusu yapan özgünlük biçimleriyle uyum sağlayamaz. Bir yurttaş ulusunun varlığını sağlamak için iki gerekliliği yerine getirmek şart görünüyor. Bireylerin dinî, uruksal ya da ailevi bağlardan ve dayanışma biçimlerinden, en azından ilke düzeyinde bağımsız bir bütün haline getirilmiş bir kamu alanının varlığını benimsemeleri ve bu alanın işleyiş kurallarına uymaları gerekir. Öte yandan, demokratik ulusun mantığını oluşturan, her bireyin onur eşitliği, toplumsal yaşamın diğer alanlarında, özellikle de kişisel haklar konusunda, *statü* eşitsizlikleri yüzünden çelişki teşkil etmemelidir.

Bu ilk gereklilik doğrultusunda, özel yaşamdaki özgünlüklerin siyasal topluma özgü mantığa uyulmasını engellememesi gerekir. Bir başka deyişle yurttaşlık dinî uygulamalardan ayrı tutulmalı ve diğer dayanışma biçimlerinin aleyhine, bireylere dayatılmalıdır. Demokratik ulusla İslam'ın bağdaşırlığı sorununa, siyasetin dinî niteliği yol açar. Müslüman geleneğe göre devlet, Bernard Lewis'in tanımını alacak olursak, "Tanrı'nın halkını yöneten Tanrı'nm devletidir, yasa, Tanrı'nm yasasıdır. Bir tek Tanrı'mn hakları vardır; insanın sadece görevleri vardır." Müslüman topraklarda demokratik bir ulusun oluşumu, geleneğin yeniden yorumlanmasını, ortak yaşamın dinî ve ulusal boyutu arasındaki bağın yeniden tartışılmasını gerektirir (bir Batı ulusunda yerleşmiş bulunan Müslüman toplulukların sorunu farklıdır).

Diğer yandan özel yaşamın değerleri, ulusal projeyi yeniden tartışma konusu yapmadan, kamu yaşamının uygulamalarını doğuran değerlerle uzun vadede büyük farklılıklar göstermeye devam edemez. Hukuk devletine duyulan saygı –ya da "anayasal vatanseverlik"– tüm kültürel geleneklerle uyum içinde değildir. Siyasal eşitlik, bireyin "tepeden tırnağa yurttaş" olma felsefesinden esinlenir. Kamu yaşamının işleyişini sağlayan ilkeler –her yurttaşın onurunun ve eşitliğinin temel değer sayılması fikri–, bazı geleneksel kül-

tür biçimlerine aykırı diye nitelendirilebilecek değerlere dayanır; örneğin kadın ve erkek arasındaki statü eşitsizliğine dayanan kültürlere. İngiliz yargıçlar böylece kültürel özgünlüklere gösterilen hoşgörünün de sınırları olması gerektiğini belirttiler. Geleneksel yasa ve âdetler ancak "makul" olduklarında ve kamu düzenine uygun olduklarında tanınabilirdi, bunlar İngiltere'de ancak şoke edici (*repugnant*) diye nitelendirilmedikleri ve mahkemenin vicdanını rahatsız etmedikleri takdirde uygulanabilirdi.[27] Böylece İngiliz mahkemeleri eşlerden birinin on altı yaşından küçük olduğu evlilikleri, zoraki evlilikleri, kadının boş düşürülmesini, Müslüman kadınların Müslüman olmayan biriyle evlenmesinin yasaklanmasını, bireysel özgürlüğe aykırı olarak nitelendirilen her tür uygulamayı reddetmişlerdir. İngiliz Müslümanları, İslam yasalarıyla yargılanma hakkını elde edememişlerdir, çünkü yasalarından bazıları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bulunmuştur.[28] İngiliz yargıçlar bazı kültürel çoğulculuk biçimlerini yasalarla sınırlamışlardır. Fransa'da yargıç, kamu düzenine aykırı olarak nitelendirildiğinde, yabancı bir yasayı uygulamayı reddeder; bu, örneğin, kadının boş düşürülmesi, çokeşlilik, eşlerden birinin dininden ya da uyruğundan dolayı evliliğin engellenmesi gibi uygulamalardır. Daha genel olarak, 29 Mayıs 1990'da Başbakan'ın önderliğindeki yuvarlak masa toplantısı esnasında hazırlanan "bütünleşme sözleşmesi" şu ilkeyi ortaya koymuştu: "Fransa kendi topraklarında, temel ilkelerine, özellikle de kadınlara ilişkin olanlara aykırı hiçbir uygulamaya izin vermeyecektir."[29] Her çeşit statü eşitsizliği –kadın erkek eşitsizliği belirgin bir örnektir– her yurttaşın temel eşitliği ilkesi, demokratik uygulamanın temel taşı haline getirildiğinde, ortak değerlere karşı bir meydan okuma şeklinde değerlendirilir.

Bu ilkeler bir kez belirlendiğinde, uygulamalarda ortaya çıkan sorunları çözümlemek kalıyor. Devletin tarafsızlığı ilkesi üzerine kurulu uluslarda bile, özel yaşam ve kamu yaşamı arasındaki sınır ve özgünlüklerin tanınması sorunu hâlâ gündemdedir: Eğer herkesin özel yaşamında istediği dili kullanma özgürlüğü bulunuyorsa, birden fazla dilin varlığının, İsviçre'de olduğu gibi ulusal anlaşmanın bir parçası ol-

madığı ülkelerde, siyasal birimi tartışma konusu yapmadan, kamu yaşamında birden fazla dilin kullanılmasına izin verilebilir mi? Her şeyden önce ulusal yaşamın, hepimiz için ortak olan kurallarının öğrenilmesi gereken okulda, bölgesel ve dinî özgünlüklerin ifade edilmesine nereye kadar izin verilebilir? Ortak öğrenimin gereklilikleri –her ulusal oluşum özgünlükleri yok etme eğilimindedir ve bazen bunları şiddet yoluyla yok etme zaafına yenik düşme rizikosu taşır– ve özgün kültürlerin sürekliliği arasında, bunlar ancak özel yaşamda ifade edildiklerinde kaçınılmaz bir gerilim oluşur. Bu da, bazı bölgeci militanların ya da farklılık hakkı yandaşlarının hayallerini canlandırıyor; bunlar kültürel ya da dinî özgünlüklerin sadece sivil toplumun tanıdığı özgürlük ve gösterdiği hoşgörüyle yetinmemesini, bunların kamu alanında kabul edilip devletten yardım almalarını talep ediyorlar.

Bu çözümlemeler demokratik ulus için, Claude Lévi-Strauss'un *Race et Histoire*'da [Irk ve Tarih] dile getirdiği "çeşitliliklerin ulaştığı en yüksek nokta" tanımının yapılmasını sağlar: bu, toplulukların ortak siyasal alana katılımlarının engellenmediği noktadır. Bunun ulusal geleneğe ve özellikle de devlet kurumlarının tarihine ve vatan sevgisi duygusuna göre değişkenlik gösterdiği açıktır. İsviçre modelini başka ülkelere ihraç etme tutkusuna sahip olunabilir, ancak bunun, tarihî olayların ve ulusal bir belleğin yeniden oluşumunun harmanlandığı uzun bir tarihin sonucu olduğu unutulmamalıdır.

Ulusçu eğilimler ve barışçı yönelim

Devlet bir arada bulundurduğu topluluğu türdeşleştirmeye, tarihin, kurumların ve ortak değerlerin özgünlüğü bilincini güçlendirmeye çalıştığı ölçüde, tutkusu ve yarattığı etki, ulusal özgünlüğü ve siyasal projeyi güçlendirmektir. Bu proje, oluşmuş ulusları daima diğerlerinden üstün olduklarını iddia etmeye, ulusal ifadeden ulusçuluğa geçmeye iter. Ancak Max Weber'in ulusa bağladığı güç istenci, yalnızca demokratik ulusları değil, tüm siyasal ulus-birimleri niteler.

Ulusçuluk devrinde demokratik ulus da siyasal isteklerini diğer siyasal ulus-birimlere dayatmaya çalışmıştır ya da

en azından bunların isteklerini, "Avrupa birliği" içerisinde, yani Avrupa'daki siyasal birimler arası ilişkiler sisteminde, kendisine dayatmalarına engel olmaya çalışmıştır. Sömürge savaşlarını yürütenler ve, kendi varoluş mantıklarına aykırı bir biçimde, tüm dünyada siyasal egemenliklerini dayatanlar da demokratik uluslardır.

Silahlı çatışmaların amacı çoğu zaman, siyasal ulus-birimlerin ya da devletlerin varlığı, yaratılması ya da yok edilmesidir. Etnik topluluklar ve uluslar arasındaki ilişkiler doğrudan hükümetin meşruiyetine ve ortak yaşam ilkesine bağlı olduğu için ulusçuluklar XIX. yüzyıldan beri siyasal çatışmaların başlıca itici gücü olmuştur. Halkların kendi kaderlerini tayin hakları, kolektif kimliklerin bilincine varmış olan etnik toplulukların, ellerinde silahlarla bu hakkın siyasal bağımsızlıkla çakışmasını elde etmeye çalıştıkları çatışmaları körüklemiştir. XX. yüzyılın en büyük savaşlarına demokratik uluslar neden olmamıştır, bu savaşlar demokratik ulusları birbirleriyle değil, önce demokratik uluslarla başka ilkeler üzerine kurulu siyasal ulus-birimleri, sonra da birkaç demokratik ulusla, meşruiyetin modern ilkeleri adına bağımsızlıklarını talep eden eski kolonileri karşı karşıya getirmişlerdir (bağımsızlaşma her zaman şiddet yoluyla elde edilmemiştir, şiddet bunun için şart değildi). XX. yüzyıl savaşlarının kökeninde bulunan demokratik uluslardan çok ulusçuluklardır.

Bizatihi devletlerin varlığının dışında, siyasal rejimin yapısı çoğu zaman silahlı çatışmaların nedenidir. Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasına doğrudan doğruya, bazıları yurttaşlar cemaati ulusları olan Avrupa'daki siyasal ulus-birimler arasındaki çekişmeler neden olduysa, bu savaşın nedeni de siyasal örgütlenme ilkesine dayanıyordu: demokratik uluslar Alman ve –ulusçu talepler sonucu istikrarı bozulmuş olan– Avusturya İmparatorlukları'na karşı, ilk zamanlar Çarlık Rusyası'nın yardımıyla savaşıyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nda, 1941 yılından itibaren Sovyetlerle müttefik olan demokratik uluslar, kendi yasalarını ve siyasal rejimini dayatmak isteğinin canlandırdığı bir başka ideolojik İmparatorluğa karşı savaşıyorlardı. 1945'ten beri askerî çatışmalar

hiçbir zaman tamamen ulusal ya da ulusçu değildi, daima Sovyet İmparatorluğu'nun askerî ve ideolojik üstünlüğüne bağlı, ideolojik bir boyutları vardı. 1945'ten beri demokratik uluslar arasındaki çekişmeler barışçı yollardan, rekabet ve özellikle de ekonomik işbirliği sayesinde çözümlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın işbirliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurma çabaları, komünist yöneticilerin tutkularıyla karşı karşıya bulunan yurttaşlığa dayalı ulusların aralarındaki çekişmeleri aşmalarını simgeliyordu. XX. yüzyılın en büyük çatışmaları etnik, ideolojik boyutta ya da imparatorluk boyutunda olmuştur.

Nitelikleri sayesinde demokratik ulus, diğer siyasal ulusbirimlerden daha az silahlı çatışmalara dayanır. Antikçağ insanının aksine modern demokratik insan her şeyden önce bir *homo oeconomicus*'tur. Tocqueville, "demokratik halkların çıkarları ve içgüdüleri sayesinde doğal olarak barışa yöneldiklerini" yazıyordu...[30] XIX. yüzyıl sonunun azgın ulusçulukları devrinde, "fabrikaları" ulus gücünün temeli haline getirmenin gerekliliğine inanıldıysa, Avrupa kolonilerinin yayılması doğrudan sanayinin hammadde ve pazar ihtiyaçlarına bağlı olarak gerçekleşmişse –bu konu, Leninist emperyalizm teorisi tarafından geliştirilmiştir–, sanayi, doğası gereği siyasal sınırlardan haberdar değildir ve ulus-aşırı insan, bilgi, hammadde ve ürün alışverişini dayatır. Bilimsel aklın üretimde kullanılmasına dayanan sanayi toplumu, gücül olarak evrenseldir. İç mantığı ırkların ve halkların sınırlarını aşar. Schumpeter, saf kapitalist mantık ile hareket eden bir rejimin emperyalist olamayacağını ileri sürmüştü. Saint-Simon ve Auguste Comte tarafından geliştirilmiş olan, savaş ve yeni sanayi toplumu arasındaki çatışkı fikrini yeniden ele alan Mauss ulusa temelde barışçı bir yönelim atfediyor ve ona göre emperyalistlerin "tam olarak oturmamış ve kendilerini ulusal yaşamda deneyen genç toplumlar" olduklarını söylüyordu.[31]

Demokratik ulusun barışçı yönelimi konusunda yanılmıyorlardı ancak genel iyimserlikleri hatalıydı. Bunun hepimizce kabul edilen siyasal biçim olacağını düşünüyorlardı. Bugün hiçbir şey bu iyimserliği doğrulamıyor. Bu siyasal re-

jim bugün ancak az sayıdaki birkaç ülkenin mevcut rejimidir, gelişmiş ekonomilerle dünyanın geri kalanı arasındaki eşitsizlikler azalmıyor ve yakın bir gelecekte de azalacakmış gibi görünmüyor, ideolojik karşıtlıkların sona ereceği yok ve kendilerini ulus olarak kabul ettirmek isteyen etnik toplulukların mücadeleleri gitgide artıyor. Hiçbir şey dünya barışını müjdelemiyor.

DEMOKRATİK BÜTÜNLEŞME

Çeşitli toplumsal gruplar ulusal siyasal projeye daima eşitsiz bir biçimde katılmışlardır. Max Weber'in yazmış olduğu gibi, demokratik ulusun evrensel siyasal biçim olmasını isteyenlerin "bazen doğrudan doğruya olmasa da maddi, bazen de ideolojik" çıkarları bulunuyordu.[32]

Statü eşitsizliklerinin aşılması

Herkesin hukuki eşitliğinin ve siyasal haklarının tanınması, etnik topluluklara ya da azınlık gruplarına mensup olan, siyasal ve hukuki açıdan egemenlik altında bulunanlar için doğrudan doğruya bir çıkar teşkil eder –bu eşitlik kısmen ve sembolik bir biçimde olsa da statülerinin aşağı konumu giderir. Hukuki ve siyasal açıdan azınlıkta olan topluluklar kendilerini koruyanı diğerlerinden daha iyi anladıkları için demokratik yurttaşlık ilkelerine özellikle bağlanmışlardır. Örneğin Fransa'da azınlıkta bulunan Protestanların kamu yaşamına yüksek bir katılım gösterdiklerini ve bunların, sayıca az olmalarından kaynaklanan aşağılık duygularını gideren laiklik ilkesine nasıl bağlı olduklarını biliyoruz. Amerika Birleşik Devletleri'nde sabit bir sosyo-ekonomik düzeye sahip Afro-Amerikalıların seçimlerde, diğer etnik gruplardan daha yüksek bir katılım oranı sergiledikleri görülmüştür; bu durum Yerli Birliği'nin Dokunulmazlar'ı için de geçerlidir.

Bu, bütün Avrupa ülkelerinde, kendilerine yurttaşlık verilen –yani kendilerine zulmedenlerle siyasal ve hukuki açıdan eşitlik sağlanan– Yahudilerin ulusal projelere katılımını

da açıklıyor. İtalya'da ve Avusturya'da uluslar, eskiden varolan milliyetlere karşı kurulurken bunlardan hiçbirine mensup olmayan Yahudilerin büyük bir bölümü ulusal projeye tamamı ile ve tutkuyla katılıyorlardı. Yahudilerin tek gerçek Avusturyalılar, aynı zamanda da tek gerçek İtalyanlar oldukları yazılmıştır çünkü diğerleri her şeyden önce Piemonteli, Lombardiyalı ya da Sicilyalı olarak kalmışlardı. Ne Valon, ne de Flaman olduklarından, belki de Belçikalı olarak tek onlar sayılıyordu; bugün bile biri Flaman diğeri Valon birer Yahudi cemaati bulunuyor. Birleşmiş Reich süresince Alman Yahudiler, entelektüel ve kültürel başarılarıyla bariz bir çelişki içinde olan siyasal başarısızlıklarının, ulusal bilincin gecikmiş olmasına bağlı olduğunu ve Alman ulusu tamamiyle tamamlanmış olduğunda sona ereceğini düşünüyorlardı.[33] Tüm Avrupa ülkelerinde otuzlu yıllarda, Yahudi düşmanlığının bariz bir biçimde yurttaşlığa dayalı uluslarda ve yurttaşlık ilkesi zayıfladığı zaman ortaya çıktığı görülmüştür. Demokratik ulus kendi ilkelerine her zaman sadık kalmamıştır ancak bu ilkelerin yine de, Yahudi düşmanlığının en belirgin örneğini oluşturduğu, etnik tutkulara karşı en iyi engel olduğu da ortadadır.

Aristokratik bir geleneğe bağlı olan ülkelerde toplumsal statüleri düşük olan kentsoyluların da ulusta aynı siyasal ve ekonomik çıkarları bulunuyordu. Bu yüzden kapitalist kentsoyluluk ve ulusal oluşum arasındaki bağlar konusunda hep ısrar edilmiştir –tabii bu Marksist düşünürlerin sık sık öne sürdüğü gibi kentsoyluluğun, kapitalist ilişkilerin basit bir ifadesi olduğu anlamına gelmez. Doğru olan, sanayici ve tüccar kentsoyluluğun, aynı dönemde gelişmiş olan kapitalist rejim için olduğu kadar demokratik rejim için de görev yapan ve bu rejimlerden kâr eden olduğudur. Norbert Elias'a göre Alman ulusunun gecikmesi, diğer etkenlerin yanı sıra, Bismarck İmparatorluğu'nun, askerî soyluluğun egemenliğini, yaşam ve düşünce tarzını ekonomik kentsoyluluğa dayatmasına izin vermiş olmasından kaynaklanıyordu. Fakat entelektüel kentsoyluluğun da ulusun oluşmasında bir o kadar çıkarı bulunuyordu. Kralın hukukçuları, İngiliz ve Fransız monarşilerinin devlet kurumlarının kuruluşunda

önemli bir rol oynadılar. XVI. yüzyıldan itibaren tarihçi ve şairler İngiltere'nin şanını göklere çıkardılar. Tüm ülkelerde, devlet kurumları kurulunca tarihçiler, ulusal kaderi erekbilimsel bir görünüme sokarak vatanseverliği abarttılar ve göklere çıkardılar. XIX. yüzyıl boyunca "tek ulusçulukları" ya da ulusal özellikleri, araştırma ve düşünceleriyle ulusçu taleplere dönüştüren entelektüellerdir. Somut mensubiyetlerin aşılması için –bu, bireylerin varolan özgünlükleri geride bırakmaları ya da yeniden yorumlamaları anlamına gelir–, ulusal projenin vazgeçilmez boyutu olan, toplumsal yaşamın değerleri sistemi, ortak bir ideolojinin geliştirilmesi gerekiyordu. Tüm Doğu Avrupa ve Balkan uluslarında, ulusal yeniden doğuşun üç aşaması olduğunu gördük: entelektüellerin mazlum halkın kültürünü, dilini ve tarihini yaratmaları ya da yeniden yaratmaları aşaması; azınlıktaki yurtseverlerin, yazarların yazdıklarını siyasal terimlerle yeniden yorumlamaları aşaması; ve son olarak, eylemlerini sürdüren bu azınlıkların düşüncelerini, bağımsızık hareketini başlatacak olan kitlelere yaymaları aşaması.[34] Artık etnik değil ulusal olan ortak bir belleğin oluşması her ulusal yapılanmanın vazgeçilmez boyutuydu. Fransa'da III. Cumhuriyet'in yurtsever üniversite tarihçileri, XIX. yüzyıl Orta Avrupa entelektüelleri, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren sömürgelerdeki Batılılaşmış entelektüeller, şüphesiz ulusal ideolojiyi geliştirmiş ve bu yeni dinin, yani ulusun rahipleri görevini üstlenmişlerdir. Fakat tarihçilerin ve entelektüellerin, hukuki ve ekonomik yeterlilik ve söylemlerin denetimi üzerine kurulu demokratik yaşama katılma imkânları vardı. Bu söylemlerin denetimi sözcüklerin ve kavramların doğru kullanılmasını gerektirir. Entelektüellerin de ulusların oluşumunda, sanayici ve tüccar kentsoylular gibi, Max Weber'in dile getirdiği "yarı gerçek, yarı ideolojik" çıkarları vardı. Evrensel değerlere çağrı, bunlara indirgenemezse de, tarih sürecinde oluşmuş toplumsal çıkarlara hiçbir zaman yabancı değildir.

İşçilerin yurttaşlığı

Ekonomik ve toplumsal düzeyleri düşük olan topluluk-

lar, siyasal ve hukuki eşitlik ilkesi üzerine kurulu bir ulusta nasıl bütünleştirilirdi? Tüm Avrupa uluslarında XIX. yüzyıl sanayiinin ilk işçi nesilleri ulus idealini pek benimsememişlerdi. İlk sanayi devriminin altüst olmuş ve yoksul dünyasında hukuki ve siyasal eşitlik, ekonomik düzenin katı eşitsizliklerini sembolik bir biçimde bile gideremezdi. Biçimsel demokrasinin Marksist eleştirisi ve gerçek demokrasi özlemi bu dönemde, üstyapı siyaset teorisiyle birlikte doğmuştur. İşçilerin içinde bulundukları maddi şartlar liberal anayasal devletin neden basit bir kurgu olmakla, hatta ikiyüzlülükle suçlandığını açıklıyordu. İşçi enternasyonallerinin yetkilileri ulusal kentsoylu toplumunu suçlamaktan ve sınırların ötesinde bir işçi dayanışmasına çağrı yapmaktan hiç vazgeçmediler.

Oysa 1848-1919 yılları arasında Avrupa ülkelerinde, kendilerine oy hakkı tanınan kitleler gerçekten de ulus sayesinde, siyasal yaşama katılma imkânı elde etmişlerdi ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren de refah devletinin koruması altına girmişlerdi. İngiltere bunun en mükemmel örneğidir. XVII. yüzyıl ihtilallerinden beri gücün temel kaynağı olan İngiliz parlamento rejimi, "çürümüş kasabaları" ortadan kaldıran 1832 seçim reformuyla, işveren ve kapitalist temsilcilerin Avam Kamarası'na girmelerine yavaş yavaş izin verdi, sonra 1867 reformuyla yeni şehirli işçiler sınıfının temsilcilerine izin verdi, en sonunda da, yetişkin her erkeğe oy hakkı veren 1884 reformuyla tüm işçi sınıfının, tarım işçilerinin ya da madencilerin temsilcilerine izin verdi. İlk sigorta ve toplumsal yardım uygulamaları, sendikaların kurulması ve işçi partisinin doğuşu –sendikalar bu partide temsil ediliyordu– da bir yandan işçi sınıfının siyasal ve toplumsal yaşamda örgütlenmesine ve bütünleşmesine katkıda bulunuyordu. Fransa'da Jaurès'in tarihî rolü sosyalistleri ulusal düşünceyle uzlaştırmak oldu. Yine de 1914'te Avrupalı kitlelerin isyan etmeden, hatta coşkuyla savaşa gitmeleri tüm yöneticiler için "kutsal sürpriz" olmuştur.

Sonuçta modern ulus, soylular sınıfında da varolan ulusal duygudan çok, ulusal değerler etrafında kitlelerin harekete geçmesi sonucu bu duygunun demokratikleşmesi ile

ayırt ediliyor. Fransız İhtilali'nin, yeni rejim sayesinde sivil ve askerî tüm iş alanlarının kapılarının kendilerine açık olduğu birer yurttaş ve vatansever olan en mütevazı köylülere ve kentsoylulara gurur ve kibir aşıladığına bir İngiliz tarihçi, Georges Trevelyan dikkat etmişti. Ulusçu militanlar her zaman halkın tamamını harekete geçirmenin gerekliliği konusunda ısrar etmişlerdi. Siyonizm projesi, bir entelektüel tarafından geliştirilmiş olan ve Avrupa ulusları modelinde bir Yahudi ulusu kurma inancına Orta Avrupa'daki Yahudi proletaryası toplu olarak katıldığı zaman gerçekten şekillenmişti. Fakat bu seferberliğin ötesinde söz konusu olan eşitliğin talep edilmesi yani tamamiyle siyasal bir taleptir.

Etnik, dinî, kültürel ya da bölgesel talepleri dile getiren –yani ulusun mantığına aykırı olan– partilerden farklı olarak işçi partileri, isteklerinin haklılığını göstermek için evrensel yurttaşlık fikrine dayanıyorlardı. Bizatihi ulusların meşruiyetinin temeli olan ilkeler adına siyasal yapıların kendilerinin lehine değiştirilmesini talep ediyorlardı. Her ne kadar halk sınıflarının temsilcileri uzun süre biçimsel demokrasiye, oy hakkına, parlamenter temsile ve hükümete katılıma karşı çıktılarsa da, bugün toplumsal düzeyleri en mütevazi bireylerin, toplumsal yaşamda kendilerinden esirgenen bir eşitlik biçimini en azından sembolik olarak elde etmelerini sağlayan ulusa en çok bağlananlar oldukları gözlemlenmiştir. Maastricht Anlaşması için referandum yapıldığında, tüm Avrupa ülkelerinde, gerek meslekleri, gerek gelirleri ya da diplomaları açısından daha az kayrılan bir gruba mensup olan seçmenlerin Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu en fazla onaylayanlar olduğu görülmüştür. Ulusal mensubiyet hepimiz için bir prestij kaynağıdır, ancak bu, ekonomik ve toplumsal açıdan pek iyi durumda olmayan grupların tek prestiji olabilir. Weber, ulusal ayrıcalığın pazar, statü ve güç düzeninde pek iyi bir düzeyde bulunmayanlara tanınan tek ayrıcalık olduğunu belirtmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerinde, oldukça mütevazi bir topluluk oluşturan, Siyahlara ve doğrudan rekabet halinde oldukları yeni göçmenlere düşman olan "küçük Beyazlar" olayı, renklerinin ya da uyruklarının toplumsal statülerinin tek dayana-

ğı olma rizikosunu taşımasından kaynaklanıyor. Şimdiye dek bir tek siyasal ulus insanların, hepimizin onurunun eşit bir biçimde tanınmasına dayanan, tamamiyle demokratik özlemlerine yanıt vermiştir.

İmparatorluklar ve uluslar

İmparatorluğun demokratik değerlerle karşıt olmasına, yurttaşların kendilerini yöneticileri ile özdeşleştirme gereği neden olur. Bugün "insanlar, ne kadar iyi olursa olsun bir başka ülkenin, bir başka sınıfın ya da bir başka çevrenin efendilerinin himayesi altında olmaktansa, sertlikle de olsa kendi dinlerine, kendi uluslarına ya da kendi sınıflarına mensup olanlar tarafından yönetilmeyi tercih ediyorlar"[35] ise, bu, demokratik değerlerin benimsenmiş olmasının bir etkisidir. Gerçekten de bazı imparatorluklar kültürel özgünlükler karşısında ulustan daha hoşgörülü davranabiliyorlardı ancak "tüm yönetilenlerin devlete katılımına" izin vermiyor ve "ebedi eşitlik talebi"ni[36] karşılamıyorlardı.

Bu özellikle Avrupa uluslarınca kurulmuş sömürge imparatorluklarının içine düştükleri durum olmuştu. Sömürge projesi özünde demokratik ulus ilkelerine aykırıydı. Oysa Fransa'daki modernlerin büyük bir bölümü yerli topluluklarının "özümlenmesi" (asimilasyonu) denilen ama aynı zamanda yurttaşlık hakkını sadece sömürgecilere tanıyan siyasetin temel aykırılıklarını görmüyorlardı. Fransa'nın ayrılmaz bir parçası olan Cezayir'de, modern demokrasi ilkelerine göre, şu hukuki felaketin doğuşuna tanık olunabildi: yurttaşlık hakkı olmayan Fransız vatandaşları. Gerçekten de 1862'de Alger Konseyi şu açıklamayı yapıyordu: "Her yerli, Fransızdır, ancak Fransız yurttaşı değildir." Fransız Cezayir'in tarihi boyunca, Müslümanlar kısmen yurttaş olmuş ve eşitsizlikler bağımsızlığa dek sürmüştür. Bunun nedeni, biçimsel demokrasi projesinin tam da toplumsal düzenin gerçeklikleriyle ters düştüğü için kendi değerlerine ihanet etmeye daha elverişli bir konumda bulunmasıdır.

Sömürge toplumu kendisini oluşturan fertlerin hukuki ve toplumsal statülerinin eşitsizliği üzerine kuruluydu oysa modern demokrasinin meşruiyeti herkesin eşitliğine dayalı-

dır. Fransa'nın ayrılmaz bir parçası olacak "Fransız Cezayir"i kurma projesinin başarısızlığı, bir ulusun aynı anda hem yurttaşları hem kulları bir arada tutamayacağını gösterdi. Sömürgeciler, modern teknik kaynakları kullanabilecek, yani Batılıların, sayesinde kısıtlı maddi ve insani kaynaklarla geniş toprakları egemenlikleri altına aldıkları maddi üstünlüklerini yeniden tartışma konusu yapabilecek duruma gelen az sayıdaki "yerli"yi eğitmekle kalmıyorlardı. Bunun da ötesinde, daha sonra egemenlik altında bulunanlar adına, sömürgecilerin sahip oldukları yurttaşlığa dayalı hakları talep edecek olan Batılılaşmış bir azınlığı demokratik değerlere uygun olarak yetiştirmekten geri kalamıyorlardı. Sömürge halka mensup, en azından az sayıda kişinin, sömürgecinin kültürünü içselleştirmesi sırası gelince özgürlük ve eşitlik değerlerini dile getirmesi ve kendilerine de evrensel insan hakları ilkelerinin uygulanmasını talep etmesi kaçınılmazdı. Tüm sömürgeleştirilmiş ülkelerde ulusçu düşünürler aynı zamanda ülkelerinin etnik özgünlüğünü ve kökenlerindeki kültürün gerçekliğini abartmış ve Batılı değerleri Batılılara karşı kullanarak, onurlarının tanınmasını talep etmişlerdi. Sömürgelerin bağımsızlaşması, 1945'ten itibaren şüphesiz Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın çatışmalarının ve Avrupa uluslarının kolektif zayıflamalarının ürünüdür. Ancak asıl neden bu değildir: Avrupa demokrasileri tarafından Birinci Dünya Savaşı'na kadar kurulmuş imparatorlukların ömrü bu kadar kısa olduysa, bunun nedeni, bu sömürge güçlerinin dayattıkları bölgesel ve siyasal egemenliğin, ulusun mantığına ve değerlerine aykırı olmasıdır.

1789 ve refah devleti

İhtilal'den itibaren "toplumun, tüm fertlerine iş imkânı sunarak onların geçimini sağlamak ya da çalışacak durumda olmayanlara yaşamaları için gerekli olanı vermek zorunda" olduğu ilan edilmiştir. Yurttaşın iş ya da yardım hakkı bundan böyle, dinî kökenli bireysel ve özel merhamet fikrinin yerini alıyordu. Gerçekten de her birey yurttaş olunca, siyasal haklarını somut bir biçimde yerine getirebilmek için karnını doyurmak, başını sokacak bir yeri olmak ve çocuklarını

gerektiği gibi yetiştirmek için gerekli imkânlara sahip olmalıydı. Somut yaşamda karşılaştıklarımızın tam tersini gösterdiği bir durumda yurttaşların ilan edilen eşitliğinin bir anlamı olur mu? Sosyal demokrat diye nitelendirebileceğimiz proje, Batılı ulusların İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren biçimsel ve gerçek özgürlüklerin Marksist eleştirisine yanıt verme gereksiniminden doğmamıştır yalnızca. Bu çok doğal görünse de, 1789 devrimcileri refah devletinin geliştirilmesini öngörmemişlerdi, bu, yurttaşların yeni egemenliklerinin ve eşitliklerinin ilan edilmesinin zaman içinde yer değiştirmiş sonucudur. Temelde, ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri giderecek bir eyleme girişmeden siyasal ve hukuki eşitliği toplumsal bağın ilkesi durumuna getirmek mümkün değildir. Yeni bir vergi dağılımı ve toplumsal müdahale siyaseti yürüten liberal demokrasilerin siyaseti, bu açıdan Antikçağ demokrasisinden temelde farklı olan modern demokratik ulus kavramında yer alır.

Refah devleti, liberal devletin karşıtı değildir: liberal devletin uzantısıdır ve meşruiyet ilkesinin sonuçlarını geliştirir. En bariz eşitsizlikleri gidermek ve soyut yurttaşlık kavramına somut bir içerik kazandırmakla yükümlü refah devleti bu kavramın mantığını ifade eder. Yurttaş, haklarını somut biçimde kullanacak maddi imkânlara sahip olmalıdır. Tümüyle siyasal olan bu boyut, toplumsal siyasetin, mesleki bir etkinlikle kendilerine bir hayat kuracak durumda olmayan ve kolektif yaşamdan dışlanma rizikosu olanları bütünleştirmek için alınan önlemlerin meşruiyetinin temelindedir.[37] Yurttaşlık "ekonomik ve toplumsal yurttaşlık" düzeyine indirgenemez ancak bu gerçek demokrasinin işleyiş şartlarından biri duruma gelmiştir. ABD'nin kuruluşundan beri siyasal, sivil ve ekonomik özgürlük fikriyle bağlantılı olan liberalizm terimi, bu ülkede artık ekonomik ve toplumsal yaşama müdahale etme ve en bariz eşitsizlikleri giderme amacını güden kamusal ve siyasal ilkeleri tanımlar. Tüm Batı Avrupa'da yirmi beş yıldan beri yardım hakkı, geçmişteki ya da gelecekteki bir işten ya da herhangi bir fiziksel sakatlık ya da toplumsal durumdan bağımsız, en yoksullara verilen asgari bir gelirin bağlanmasına kadar, yavaş yavaş çeşit-

li sınıfları kapsayacak biçimde geliştirilmiştir. Toplumsal müdahale, siyasetin, her yurttaşa, hukuki eşitliğin ve siyasal özgürlüğün yanı sıra, onurunu koruyacak maddi imkânları sağlamaya ilişkin meşru iddiasını dikkate alır. Onyıllar boyunca, refah devletinin, siyasal meşruiyetin kaynağı, yurttaşların hukuki ve siyasal eşitlikleri üzerine kurulu siyasal düzen ile ekonomik ve toplumsal düzenin kaçınılmaz eşitsizliklerinin sürüp gitmesi arasındaki çelişkileri çözümleyeceği; bir başka deyişle soyut yurttaşlar ile ekonomik ve toplumsal yaşamın edimcileri arasındaki, ulusun tanımında yer alan gerginlikleri yok edeceği düşünüldü.

"Etnik" mensubiyet duygusu ve bu duygunun neden olduğu tutkular insanların, toprağa ya da içinde büyüdükleri ailevi ya da etnik ortaklığa olan doğal bağlılıklarının doğrudan ifadesidir. Alışkanlığın kendinde bir değere dönüşme eğilimi vardır. Vatanseverliğin etkisi bu kendiliğinden duyguyu tarihî bir topluluğa ve soyut bir siyasal örgütlenmeye çevirmek olmuştur. Bireyin "vatan için ölmeyi" kabul etmesi için devlet, doğal ve toplumsal bir çevrede edinilen kimliği aşacak bir kimlik yaratmaya ve birey ile ulus arasındaki ilişkiyi tanımlayan gizemli ve yakın ilişkiyi, vatanseverliği geliştirmeye çalışmıştır. Kurum ve temsil arasındaki araçsal ve anlatımsal ilişkinin karşıtlığını gerçekten de aşmak gerek: ulusla ilişki, ayrılmaz bir biçimde bunların her ikisiydi. Ulus, Herder'e göre, insanın temel ihtiyaçlarından olan, bir gruba mensubiyet ihtiyacına yanıt verebilirdi; Elias'm ifadesiyle "insan toplumunun duygusal ihtiyacına", "insan yaratılışının temel şartlarından biri" olan "başkalarıyla duygusal ilişkilerde olduğu gibi alma ve verme ihtiyacına"[38] yanıt verebilirdi. Demokrasinin siyasal biçimi olan ulus böylece yeni bir insan tipi, birey ile kolektif arasında özgün bir ilişki yaratmıştır. Ancak diğer kimlikler, ister ulusal ötesi, ister ulusal üstü olsun, modern demokrasinin ussallık tutkusu karşısında yok olmamışlardır. İnsan, akıllı olduğu kadar da tutkulu bir hayvandır. Ulus fikri, bir tek o ussal ve evrensel olan, yurttaşlık tutkusu üzerine kurulamazdı, her ulusal kendiliğin tarihî ve kültürel özgünlüğüne bağlı heyecanını kullanmadan edemezdi.

V. BÖLÜM

ULUSU DÜŞÜNMEK

En yeni beşeri bilimler –kendilerinden önceki çözümlemeler gibi– XIX. yüzyılın başından beri Avrupa'da nesilden nesile aktarılmış, iki ulus anlayışı etrafında kopan tartışmaları pek dikkate almaz görünüyor. Farklı şekilde ifade etseler de, tüm yazarlar, sonunda Batı Avrupa'da doğmuş "siyasal" ve "yurttaşlığa dayalı" ulus fikrinin, Alman geleneğinden, daha genel olarak da Doğu Avrupa geleneğinden gelen, ortak bir soy, kültür ve dil inancı üzerine kurulu "etnik" anlayışla karşıt olduğunu düşünmüşlerdir. Tasarımlar toplumsal gerçeğin ayrılmaz bir parçası olduğundan ne bu düşünceyi bir kenara itebilir ne de modern ulusun niçin bu şekilde düşünüldüğünü anlamaya sırt çevirebiliriz.

İKİ TARİH VE İKİ İDEOLOJİ

Ulusun entelektüel tarihini az ya da çok incelikle oluşturan, bu iki düşünce arasındaki karşıtlık hem tarihî hem de ideolojiktir.

Avrupa'nın Batısı ve Doğusunun Tarihi

Batı'da siyasal birlik XIX. yüzyılda daha ulusçulukların ortaya çıkmasından çok önce oluşmuştu. Hükümdarlar, üzerinde yetkelerini kullanacakları bir toprak oluşturmuşlardı. İngiltere'nin ve daha sonra İskoçya ve İrlanda'nın siyasal birliği İngiliz monarşisinin eseriydi. Yüzyıllar boyunca kral-

lar, ileride, askerî fetihler ve bunların başarılarını katlayan kurnaz bir evlilik, değiş tokuş ve görüşme siyaseti ile, ulusal toprakları oluşturacak olan taşra kentlerini, yavaş yavaş küçük Fransa Krallığı'na eklemişlerdi. Devlet kurumları Ortaçağ'dan itibaren Fransa'da, İngiltere'de ya da İspanya'da, toplulukları ağır bir yükümlülük altına sokan bir ordunun gereksinimlerini karşılama gerekliliği karşısında yavaş yavaş ortaya çıkmışlardı. Kralın görevlilerinin vergileri toplamaları, insanları askere almaları ve mallara el koymaları gerekiyordu. Toplanan vergiler önceleri savaş için kullanılıyordu ancak sonraları kraliyet topraklarını güçlendirmekte, idari örgütlenmeyi merkezileştirmekte, devletin denetim ve baskı aygıtlarını farklılaştırmakta kullanıldı. "Devleti yaratan savaş oldu ve savaşı yapan da devlet."[1] Derebeylerin gücüne ve halk isyanlarına karşı, kralın memurları, hukukçuları ve askerleri devlete ulusunkine çok benzer bir biçim verdiler. Fransa'da XIII. yüzyıldan itibaren ulusal duygunun izlerine rastlanıyor.[2] Ulus fikri Fransa'da ve İngiltere'de, bu iki ülkeyi karşı karşıya getiren Yüz Yıl savaşlarından itibaren, İspanya'da XV. yüzyıl sonunda İber Yarımadası'nın Katolik *Reconquista*'sıyla [yeniden fetih] –ki 1492'de Yahudi ve Müslümanların buradan kovulması bunun hem aracı hem de sembolü olmuştur– doğmuştur. Birkaç yüzyıllık bir sürecin sonucu olan Fransız ulus-devleti, halkların kendi kaderlerini tayin hakkına ilişkin ulusçu düşünce ortaya çıkmadan önce, monarşi biçiminde vardı. Monarşi ulusla o kadar büyük benzerlik gösteriyordu ki, Renan'ın belirttiği gibi, Fransa bir Cumhuriyet'e dönüştüğünde ulus ayakta kalmayı başardı. "Bu büyük Fransa Krallığı o kadar ulusaldı ki, çöküşünün ertesi günü, ulus onsuz da ayakta kalmayı başardı"[3] Fransa ve İngiltere, ulusal düşüncenin doğuşu ve aşağı yukarı sabit sınırlar içinde ulusun birliğini somutlaştıran ve onu simgeleyen siyasal kurumların ve devlet kurumlarının gelişimi tarihini hemen hemen aynı zamanlarda yaşadılar.

Hanedanlık ilkesi ve ona sıkı sıkı bağlı olan dinî ilke, bunların bütünleştirici etkisini güçlendiriyordu: dinî birlik, kralın iktidarını güçlendiriyordu. İsa'nın, insani ve mistik, ikili doğasından esinlenerek, Kralın İkili Yapısı fikri krala öz-

gü gerçek bir Hıristiyanlık bilimi oluşturuyordu. Kralın doğal yapısından ayrı mistik bir kraliyet yapısı olduğu kurgusunu geliştirerek İngiliz hukukçular varlığı kralın fiziksel yapısını aşan soyut bir Krallık fikrini geliştirdiler. Böylece dinden bağımsız güç, kiliseye karşı, doğası gereği kendisi için çalışanlardan üstün ve onlardan bağımsız bir devlet anlayışını oluşturuyordu. Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması ve elçisi olan kral, krallığın dinî örgütlenmesinin başına geçmeye eğilimliydi. Birleşik Krallık'ın Kralı, Kilise'nin başı olmuştu. Krallıktan Yahudileri ve Protestanları kovmuş olan Fransa'nın çok Hıristiyan kralının tanrısal bir yetkisi vardı. İspanya'nın Katolik hükümdarları siyasal meşruiyetlerini krallıklarının dinî birliği üzerine kurmuşlardı. "Devlet gitgide bir çeşit kilise ya da ussal bir temele dayanan gizemli birlik olma yolundaydı."[4] Fakat aynı zamanda kilisenin siyasal tutkuları karşısında, Tanrısal gücü olan monark siyasal yapının "tek ve temelde kiliseden ayrı"[5] olarak bağımsızlığını oluşturmuş ve bunu garanti altına almıştı.

1414 Konstanza Ruhani Meclisi'nde, Batı Avrupa'nın beş yönetici ulusu, İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya ve İspanya sabit ve varlıkları tanınan birer siyasal kendilik olarak karşımıza çıkıyordu. Fakat sonraki yüzyıllarda Germen Halkı'nın, ancak 1806'da sona erecek olan, Kutsal Roma İmparatorluğu ile somut bir biçim alan imparatorluk tutkusu ve Osmanlıların istilası, Orta Avrupa'da istikrarlı ulusal birliklerinin oluşmasını engellemişti. Baltık'tan Sicilya'ya, S. Rokkan ve D. Urwin'in Avrupa'nın "çok başlı" bölgesi diye adlandırdıkları yerde, site-devletler, bağımsız kentler, krallıklar, kiliseye bağlı prenslikler ya da hanedanlık prenslikleri imparatorluk hayalinden korunarak XIX. yüzyıla dek varlıklarını sürdürdüler. Alman ve İtalyanların tarihî bilinçlerinde, kültürel mensubiyetin daima siyasal örgütlenmeden ayrı bir yeri oldu. Almanya ve İtalya, üstelik pek de mükemmel olmayan birer ulus-devlet şekline ancak 1870'ten sonra kavuştular. 1907'de ulus-devlet (*Staatnation*) ve kültürel ulus (*Kulturnation*) arasındaki karşıtlığı dile getiren bir Alman, Meinecke'dir. Almanlar tarihlerinin çeşitli anlarında, az çok isteyerek birçok olasılık denediler, bunlar ulus ve devletin ayrı ol-

duğu "iki devlet, bir ulus" ya da "birçok devlet, bir ulus" yönetimleriydi.

Bu çok başlı Avrupa ile Orta ve Batı Avrupa arasında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1914'te hâlâ "karışık devletlerden oluşan ve her tür iç bağlılıktan yoksun olan bir yığışım"dı.[6] Eski imparatorluk hayalinin mirasçısı olan Habsburg Monarşisi kökeninde uluslar-üstüydü. Avusturya İmparatoru ve Macaristan'ın papalığa bağlı Kralı I. Karl aynı zamanda Bohemya, Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, Galiçya, Lodomeria ve Illyria Kralıydı, Kudüs Kralıydı, Avusturya Arşidükü, Toscana ve Krakovi Dükü, Lorraine, Salzburg, Seyr, Carinthie, Krain ve Bukovine Dükü, Siebürgen Prensi, Moravya Margravi*, Yukarı ve Aşağı Silezya, Modena, Parma, Plaisance ve Guastalla, Auschwitz ve Zator, Cieszyn, Frioul, Raguse, Zara Dükü, Habsburg ve Tyrol, Kyburg, Gorizya ve Gradisca Kontu, Trente ve Bressanone Prensi, Yukarı ve Aşağı Lusace ve Istria Margravı, Hohenems Kontu, Trieste, Cattaro Derebeyi, vs. idi. İmparator, belirgin bir ulusal projeyi benimseyemedi ya da benimsemek istemedi. 1867 Avusturya-Macaristan Anlaşması ile son halini alan İmparatorluk, kaderlerinin eşsiz olduğuna inanmış ve dinî mensubiyetleriyle birbirlerinden ayrılan çeşitli halkları, tarihî bilinçleriyle bir arada tutuyordu. Katolikler, Protestanlar, Ortodokslar ve Müslümanlar, kilisenin halkları birleştireceği yerde ayırdığı bir mozaik oluşturuyorlardı. Diller, çoğunluk ve azınlık dillerinin dağılımı açısından da Avrupa tarihi, Batı'da birleşmeye doğru ve Doğu'da dağılmaya doğru gidildiği izlenimini yaratan bir dünya biçimlendirmişti.[7] Bölgenin fırtınalı tarihi serbest bir kentsoyluluğun gelişimini engellediğinden, bu çeşitliliklerin ulusal bir projeyle aşılması daha da zordu. Feodalite geleneği, soylu sınıfı ile köylü sınıfını karşı karşıya getirerek ve kentsoylu vatandaşlığının oluşturacağı bir siyasal toplumun doğuşunu engelleyerek, gücünü uzun süre korudu.

Doğudan gelen istilacılarla karşı karşıya gelen, fatihlerin egemenliği altında olan halklar ne bağımsız birer siyasal bi-

* Margrav: Marki'nin Almanya'daki karşılığı. [ç.n.]

rim olarak örgütlenebildiler ne de sabit sınırlarla ayrıldılar. XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında büyük Batı monarşilerinde modern devlet oluşurken, Almanya ve İtalya siyasal açıdan bölünmüş olarak kalıyorlardı ve galip gelen Türkler Macaristan ve Bohemya'nın, Sırbistan ve Hırvatistan Ortaçağ krallıklarının ulusal kurumlarının çerçevelelerini yok ediyorlardı. Sabit sınırların olmayışı gerçek siyasal kurumların oluşumunu engellediğinden, XIX. yüzyılda Orta Avrupa'da yayılan ulusçu düşüncenin etnik mensubiyetleri aşması güçleşiyordu. Ne bir başkentleri, ne bir devlet aygıtları, ne özerk bir ekonomik örgütleri, ne ulusal bir seçkin sınıfları, ne de siyasal bir kültürleri vardı. Diğer yandan, ulusçuluklar döneminde, Macaristan topraklarında yerleşmiş Romanyalı ya da Almanların, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı adına, Magyar'ların egemenliğini kabul etmeleri için hiçbir nedenleri yoktu. Tarihî topluluklar, ulusçuluklar doğmadan önce, XVI. yüzyılda Britanya'nın, XVII. yüzyılda Alsace'ın, Artois'nın ve Roussillon'un ya da 1707 Birlik Anlaşması ve *Home Rule*'un* hükümlerine göre XVIII. yüzyılda İskoçya'nın yapmış olduğu gibi, bağımsızlıklarından vazgeçemezlerdi.

Orta Avrupa'daki ulusçular, Batı Avrupa'da doğmuş olan halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesini dile getirerek taleplerini etnik ve dilsel kanıtlarla doğruladılar. Tarihsel özgünlüklerini komşularına karşı tutkulu bir düşmanlıkla açıkladılar, Romanyalılar ile Macarlar arasındaki ya da Macarlar, Sırplar ve Hırvatlar arasındaki nefret buna bir örnek olabilir. İsaiah Berlin, ulusçu aşırılıkların "uzun dönemlerde siyasal bağımsızlığın tadını çıkarmış toplumlarda daha az"[5] görüldüğünü ilk tespit eden kişi değildi. Kolektif bilinç tarafından iyice içselleştirilmiş ulusal cemaatin varlığı için duyulan endişe, kolektif çılgınlıkları besliyor, mesnetsiz ulusal kibirliliklerini azdırıyordu.

İçerdeki bütünleşme ile dışarıdaki egemenlik arasındaki bağı unuttuğumuz takdirde ulusların oluşumunu anlayamayız. İspanya, Portekiz, İngiltere, Hollanda ve Fransa fetih

* Home Rule: 1870 ve 1914 yılları arasında İrlandalıların kendi ülkeleri için istedikleri özerklik rejimine verilen ad. [ç.n.]

ulusları olmuşlar, Avrupa'nın dışındaki dünyayı keşfetmişler ve tüm dünyada çok büyük sömürge imparatorluklarını kurmuşlardı. Dışarıda güç sahibi olma isteği de iç bütünleşme sürecini güçlendirmekten geri kalmadı. Doğu ülkeleri tam aksine, doğudan gelen ve Avrupalı olmayan istilacılar tarafından fethedildiler. Tüm Orta Avrupa ve Balkanlar'da topluluklar yer değiştirdiler, sürüldüler, egemenlik altına alındılar ve sınırları, Türk orduları ilerledikçe ya da geri çekildikçe, durmadan değişti. Bir dış gücün egemenliği altında bu halklar, yüzyıllar boyunca kısmen Avrupalı olmayan büyük imparatorlukların tebaası oldular. Bunlar birkaç yılda yurttaşlar cemaati şeklinde örgütlenemediler.

Batı ideolojisi ve Doğu Avrupa'nın ideolojisi

Ulus, Avrupa tarihinin bu ikili deneyiminden yola çıkılarak düşünüldü. XVIII. yüzyılda İngiltere ile İngiltere'nin Amerika'daki sömürgelerini karşı karşıya getiren; daha sonra Fransa ve Almanya'yı, İhtilal Savaşları'ndan, 1870'te Alsace'ın Alman *Reich*'ı tarafından ilhak edilmesine ve 1914-1918 Savaşı'na kadar, karşı karşıya getiren ulusçulukların arasındaki çatışmaları fırsat bilerek militanların öne sürdükleri kanıtlar Fikirlere dönüştü.

Tüm XIX. yüzyıl düşüncesi, yeni meşruiyet ilkesini dile getiren Büyük Ulus ile eski, Ortaçağ'a, imparatorluğa, hanedanlığa ya da dinî bir tarihe dayanan "uluslar" arasındaki siyasal ve ideolojik çekişmenin damgasını taşır. Fakat yeni ilkenin kendisi de iki yoruma açıktı. Halkların kendi kaderlerini tayin talepleri, yurttaşlar halkı adına ya da köklü bir tarihe ve kültüre sahip halkların adına meşru kabul edilebiliyordu. Aynı devrim ilkesine dayanarak modern ulusun ikili bir ideolojisi geliştirildi; biri insanların istencini, diğeri etnik ve dilsel mensubiyetlerini dile getiriyordu. Aydınlanma Çağı düşünürlerinin düşüncelerinden ve İhtilal deneyiminden doğan Fransız anlayışı, siyasal, bireyci, usçu ve istenççiydi. 1806 ve 1807 askerî bozgunlarından sonra, Almanlar, aksine, uluslarını, Fransızlara karşın organizmacı terimlerle tanımladılar. Kökendeki bir ilk halk topluluğuna (*Urvolk*) dayanan, aynı soydan gelen, aynı kültürü ve aynı geçmişi

paylaşan etnik ulus kendini bireylere dayatıyordu.

1870 Savaşı'ndan sonra, Fransız ve Alman tarihçiler arasındaki tartışma, artık her şeyden önce "belirsiz" diye kabul edilen ulusa ilişkin iki düşünce arasındaki karşıtlığı antik trajedi düzeyine yükseltti. Bir yandan Theodor Mommsen, burada oturanların ne istediğine bakılmaksızın, Alsace'ın etnik, dilsel ve kültürel Germenliğin dayatılmasıyla ilhak edilmesini öngören Bismarck siyasetini doğru buluyordu. Diğer yandan Fransızlar, "ulusallığı oluşturan ne ırk, ne de dildir" (Fustel de Coulanges) diye belirtiyor, devrimci ilkeleri dile getiriyor ve "ulusların isteği"nin (Renan), halkların "istenci" ve "özgür rızası"nın meşruiyeti adına, Alsace'ın "ulusallığı ve vatan duygusu ile Fransız" (Fustel de Coulanges) olduğunu savunuyorlardı. Alsace'ın ilhakının Almanya'da Fransa'da, hatta İtalya'da ulus düşüncesi üzerinde bıraktığı etki, bu düşüncenin hem polemik, hem de çözümsel olduğunu gösteriyor.

Kolektif eylemi doğrulamak ve yönlendirmek için ulusçular tarafından ortaya atılan bu ideolojiler, daha sonra, sözcüğün çözümsel anlamıyla fikir olarak kabul edilmişlerdir. Önceleri Alman romantiklerinin kendi uluslarını Fransızlara karşı oluşturmak için geliştirdikleri bu iki fikrin varlığı, daha sonra çeşitli yerlerde birer gerçeklik olarak kullanılmıştır; teorisyenler tarafından incelenmiş ve ulusçu düşünceleri inceleyen tarihçiler tarafından da onaylanmışlardır.

Çeşitli ulusların ve bilim dallarının dillerinde, ulus her zaman "Fransız" (ya da "İtalyan", ya da "Amerikan") ideolojisi ile "Alman" ideolojisi diye ikiye ayrılıyordu; tabii "Batılı" ulus ile "Doğulu" ulus, yurttaşlığa dayalı devlet ile *Volk*, "ulus-devlet" (*Staatnation*) ile "kültürel ulus" (*Kulturnation*), yurttaş halkı ile aynı soyun halkı, siyasal istenç ile organik ulus, seçimli ulus ile etnik ulus, anlaşma üzerine kurulu ulus ile ayırıcı özelliği olduğu inanılan ulus, yurttaşçılık ile halkçılık, birey ile ulus, yani kolektif birey, Aydınlanma Çağı düşüncesi ile romantizm, ya da holizm* ile bireycilik karşı kar-

* Holizm: İnsanın bölünmez bir bütün oluşturduğunu, fizeksel, fizyolojik ya da tinsel özelliklerinin ayrı ayrı ele alınıp incelenemeyeceğini öne süren teori. [ç.n.]

şıya getirilmediğinde. Eric Weil bu çeşitli terimlerin ardında yatan aynı öğeleri başarılı bir biçimde özetlemişti. Batı ulusçuluğu "bireyin özgürleşmesini amaçlayan, kozmopolit niyetleri olan, en yüce değer olan, düşünce ve düşüncesini ifade etme özgürlüğünün şemsiyesi altında değerlerin çeşitliliğini benimseyen, en azından ilkeler düzeyinde özgürce tanınan yasaların korumasında yaşayan gelişmiş bir toplumda kökleşmiş bir siyasettir."; buna karşın Doğu Avrupa ulusçuluğunu "kendilerini idealleştirilmiş bir tarih öncesinde, *doğal* bir değerin efsanesinde, yalnızca (diğerlerinin hiç kabul etmediği) hakları içeren bir "ben bilinci"nde, bir gerçekliği doğrulamayı değil, karşı karşıya bulundukları gerçeği değiştirmeyi amaçlayan bir ideolojide oluşturan, kendilerine ait bir siyasal örgütlenmeleri olmayan dilsel grupların aşağılık duygusunun ifadesidir."[9] Ulusçuluğun ilk büyük tarihçisi Hans Kohn bu karşıtlığı bilimsel açıdan onaylamıştı; "Almanlar için özgürlük, tarih ve özgünlük üzerine kuruluydu, Fransa'da olduğu gibi akıl ve eşitlik üzerine değil." Macar bir tarihçi Bohemya, Macaristan ve Polonya'yı kastederek "üçüncü bir Avrupa" olduğu fikrini ortaya atmak istediğinde, bu Avrupa'yı, "Batı" modeli ile "Doğu Avrupa"[10] modeli arasında bocalayan bir topluluk şeklinde nitelendirdi.

Bu ikili karşıtlıklar dizisinin kökü sanayi devriminden ve modern siyasal meşruiyetten doğan yeni toplum hakkında XIX. yüzyılda öne sürülen düşünce de yer aldığından zihniyetleri büsbütün etkiliyordu. Daha sonra da özgürlük ve gereklilik konusundaki felsefi tartışmalarda yerini alıyordu.

Ulus konusundaki düşünceyi nitelendiren, tarihî betimlemeden teoriye geçiş bugün de sürüyor. Anthony Smith, ulusların oluşumuna yol açmış olan iki tarihî "çizgiyi" tanımladıktan sonra iki ulus "kavramı" olduğu sonucunu çıkarıyor, biri yurttaşlığa dayalı ve toprağa bağlı, diğeri etnik ve soya bağlı: "Ulus kavramı her şeyden önce değişken ve ikili olarak karşımıza çıkmaktadır."[11] XIX. yüzyılın Alman ve İtalyan ulusçuluklarını Balkanlar'daki halkların talepleri ile karşılaştıran John Plamenatz da iki ulus düşüncesine varmıştı: zaten büyük bir kültürün bir arada tuttuğu Alman ve

İtalyanlar bağımsız birer siyasal kendilik olarak tanınmak ve yurttaşlığa dayalı bir ulus kurmak istiyorlardı; ortak bir kültür arayışındaki Balkan halkları değişken ve rakip tarihî ve etnik bağlılıklarıyla "etnik"[12] bir ulus kurma özlemini çekiyorlardı.

Olgulara bakıldığında her ulusal geleneğin ikili olduğunu –söz konusu olan ister entelektüel tarih, ister tarihî gerçeklik olsun– belirtmeden edemeyiz. Siyasal ulus görüşünü tüm Almanlar yok saymadı: Louis Dumont, "Herder'in birbirinden ayrı kültürel cemaatler ifadesi gelişmiş bir bireyselciliğin Alman kültürünü benimsememiş bir niteliğini temsil ediyor ve holist bir nitelikle, bireyselci bir nitelik kazandırıyor."[13] diye hatırlatıyordu. Fransa'da Joseph de Maistre ya da Louis de Bonald gibi karşı devrimci düşünürler, Burke'ün Fransız usulü devrimci ulus düşüncesine karşı geliştirdiği fanatik eleştiriyi sürdürdüler. Fakat bu eleştiriler de, bunlar tarihî ulusların somut biçimlerinde bağdaştırılmış olabiliyorlarsa da, iki ulus düşüncesinin varolduğunu gösteriyordu.

Bu entelektüel gelenek, daima somut gerçeklerin farkına varılmasını sağladığından sürüp gidiyor. Fransa'da ve Almanya'da vatandaşlık haklarının ve göç siyasetlerinin karşılaştırılarak incelenmesi, anlaşma üzerine kurulu ulus ile ayırıcı özellikleri olduğu inanılan ulus arasındaki karşıtlığın anlamını yitirmediğini, bunun da ötesinde akıllarda yer etmeye ve kendini hukukta ifade etmeye devam ettiğini gösteriyor. Fransa'da vatandaşlık hakkının otomatik ya da yarı-otomatik biçimde alınmasına ilişkin önlemler, basit bir beyanla elde edilebilmesi (örneğin Fransızla evli yabancı eş için), yeniden vatandaşlığa alınma hakkı (bunu kaybetmiş olanlar için), bireye devlet karşısında belirli haklar veriyor. Bu işlemler için istenen düşük karşılık ve vatandaşlık kanununun liberal bir biçimde uygulanıyor olması Fransız uyruğunu, yalnız Fransa'da doğmuş ve eğitimini burada sürdürmüş olanlara değil, ülkeye kalıcı olarak yerleşmiş olan ve böyle bir talepte bulunan tüm yabancılara olanaklı kılıyor."[14] Fransız siyasetinin tutkusu yabancı kökenli toplulukları yurttaşlığa dayalı bir proje etrafında, yurttaşlık adına bütünleştirmektir. Buna karşın Almanlar ulusal bağın etnik

anlayışını koruyorlar. Çağdaş yazarların bir çoğu siyasal istenci dile getireceklerine dil ve tarih ortaklığından söz etmeye devam ediyorlar.[15] "Alman kanı" fikri bugün toplulukta hâlâ yerini koruyor. Bu "kan" fikrine verilen aşırı önem, 1913'te çıkan bir yasa üzerine oluşan vatandaşlık hakkı hükümlerinde de görülüyor, buna göre uzun süredir, hatta bazen iki, üç nesilden beri, düzenli bir biçimde burada yaşayan, Alman toplumunu ve Alman kültürünü benimsemiş olan yabancılardan esirgenen yurttaşlık hakkı, yüzyıllardır Polonya'da, Rusya'da ya da Südetler'de yerleşmiş olan ve bazen Almanca ve, Alman toplumu hakkında hiçbir şey, bilmeyen ancak Alman soyundan gelenlere kolaylıkla tanınıyor.[16]

Tek başına entelektüel ve siyasal miras bu karşıtlığın bugün akıllarda yer ediyor olmasını açıklamıyor. Bundan önceki bölümlerde sunduğumuz çözümlemeler de bugün hâlâ bu şekilde düşünüldüğünü anlamamızı sağlıyor. İkili karşıtlıkların sunduğu entelektüel rahatlığın yanı sıra, iki ulus düşüncesi "teorisi", ulusun ilan edilen evrenselliği ile hükümet etkinliklerinin güçlendirme eğiliminde oldukları ulusal öncesi etnik toplulukların özgünlüğü arasındaki gerginlik –ki, bu, ulusun oluşumundaki gerginliktir– üzerine kuruludur. Yurttaşlığa dayalı ulus taraftarları ve teorisyenleri, yurttaşlık yoluyla belirgin kökleşmelerin aşılması tutkusu üzerinde dururken, etnik ulusu savunanlar, bu kökleşmelerin gücünü, değerini ve otantikliğini dile getiriyorlar.

Böylece Avrupa tarihi, aslında farklı tarihlerin doğurduğu şeyi –siyasal etkinliği yönlendiren düşünce ve değer sistemi şeklinde tanımlanan– temel ve yok edilemez bir ideoloji karşıtlığına bağlamıştır. Toplumda yerleşmiş ulus fikirleri, Avrupa'da Fransız İhtilali'nden itibaren ulusçu çatışma araçları olarak kullanılmışlardır. Fikirler, ulusları tasarlamak ve oluşturmak için toplumsal edimcilerce kullanılan araçlar olduğu ölçüde, ille de tarihin konusuysa da, bunların araştırılmasını toplumbilimsel çözümlemeyle karıştırmamak gerekir. "İkili karşıtlık çözümsel bir yöntemdir, ancak bunun yararlılığı gerçeğin bu şekilde bölünmesini haklı çıkarmaz. İki çeşit insan, iki çeşit gerçek, iki çeşit süreç olduğunu söy-

leyen kim olursa olsun şüpheyle yaklaşmalıyız."[17]

Zaten Fichte ya da Renan'ınki gibi klasik eserleri bu karşıtlık içerisinde yorumlamak, fikirlerini basitleştirir, hatta bunlara ihanet eder. "Etnik" ulusun yandaşı olarak bilinen Fichte, çözümlemelerine yurttaşlığa dayalı ulusun öğelerini dahil eder. Renan ise, anlaşma üzerine kurulu ulusun basit bir ideologu değildir.

Fichte'in Prusya'nın 1806'da Jena'da uğradığı bozgundan sonra dile getirdiği *Alman Ulusuna Söylevler*'de, romantik düşünürlerin yüzyıl boyunca dile getirecekleri ulus anlayışının ilk kez dile getirildiği biliniyor.[18] Bunun da ötesinde, romantizmin önemli temalarından üçüne rastlanıyor: Dil, ulus fikrini temellendirir; ulus "dilin doğal yaratıcı gücü" ile oluşur; Alman ulusunun kaynağı Ortaçağ medeniyetine dayanır; Almanların Fransız orduları karşısında bozguna uğramaları, dinlerin, Aydınlanma Çağı'nın usçuluğu yüzünden yıkılmalarının sonucudur. Oysa Fichte, 1806'da ülkesinin uğradığı bozgundan sonra etnik ulus lehine bu kanıtları ileri sürmeden önce, 1797'de *Doğal Hukukun Temeli*'nde "ayırıcı özelliği olduğuna inanılan ulus düşüncesine tamamen yabancı"[19], devrimci düşünceye yakın bir ulus fikri geliştirmişti. Fakat 1806'da bile, bu konular, yurttaşlığa dayalı ulusun mantığında, özellikle de değersel temelinde yer alan başka konulara bağlı kalıyordu: bu ulus ortak değerlere katılan herkese açıktır. "Tinselliğe ve bu tinselliğin özgürlüğüne inanan, özgürlüğün devamını sağlayarak bu tinselliğin ebedi gelişimini sürdürmek isteyen, nerede doğmuş olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun bizdendir, bizim topluluğumuza mensuptur ve bizimle işbirliği yapacaktır."[20] Fichte'nin metninde, daha o zaman, "ulusallığın basit bir kalıtım ya da basit bir mensubiyet değil, *eğitilebilirlik* şeklinde düşünüldüğü" ve böylece "kolaycı doğa ve istenç seçeneğini"[21] aştığı anlayışının taslağına rastlanır.

1870'ten önce İhtilal'in eşitlikçi felsefesini eleştiren ve ilk yazdıklarında "ırk" konusunu dile getiren Renan'ın konumu, bir kimlik yitimine yol açacak saf bir istencin ifadesi, ulusal gelenek ve kültürü geride bırakan istençli bir katılım şeklinde özetlenemez yalnızca. Renan, ancak 1870 Sava-

şı'ndan ve Alsace ve Loraine'in bir kısmının Alman *Reich*'ı tarafından ilhak edilmesinden sonra halkların istenci üzerine kurulu yurttaşlığa dayalı ulusun öncüsü olmuştur: ilhak edilen topraklar konusunda Fransa'nın haklarını savunuyordu. Fakat, 1882'deki *Ulus Nedir?* konferansında bile, ulusun temelindeki rıza, "yaşamayı birlikte sürdürmek için açıkça gösterilen istek," "bizi biz yapan atalarımız" olduğu ölçüde, "uzun bir çaba, özveri ve sadakat geçmişi"nin aktarımını sürdürür. Tarihsel şartlar, Renan'ı, seçmeci ulus teorisini geliştirmeye ittiyse, onun için mevcut katılımı ve geleceğe dönük kolektif istenci oluşturan bir tek istenç değil, geçmişin mirasını tanımak ve benimsemekti; "paylaşılacak şan ve üzüntülerin miras kalmasıydı." Ortak bir tarih ve kültür mirasına, anlaşma üzerine kurulu ulus ilkesini özetleyen "günlük halkoylaması" fikrini, Renan katmıştır. İnsanların istenci özgül toplumsal şartlar içinde ve bunların aracılığıyla yaratılıyordu.

"Etnik" ulus ile "siyasal" ulus arasındaki karşıtlık bakımından Renan'ın incelemesini "sorunsal"[22] diye nitelendirdiğimizde, görünen belirsizliğin yazarların yetersizliğinden çok, geleneksel ikili karşıtlığın ulusal düşünce incelemesine getirdiği aşırı basitleştirmeden kaynaklandığını varsaymak gerekmez mi? Zaten ne Weber'in ne de Mauss'un, bu ideolojik tartışmaya katılmadığı da biliniyor.

SİYASET VE BEŞERİ BİLİMLER

Bu tartışmayı beşeri bilimler araştırmacıları yok saydılar. Kendilerini önce ulusal düşüncelerin ve ulusçulukların tarihine adadılar. Sonra da modern ulusların niçin doğduklarını yani bir başka deyişle, siyasal ulus birim yaratma talepleri anlamında, ulusçulukları anlatmaya çalıştılar. –Ulusal olguyu nesnel bir biçimde düşünmek gibi meşru bir projeleri vardı, ancak bu ussal bilgi tutkusu ulusun siyasal boyutunu görmemezlikten gelmelerine neden oldu.

Durkheim, bunun en mükemmel örneğidir. Düşüncesi önce, Aristoteles'in siyasal topluma örnek olarak Yunan Si-

te'sini alması kadar "doğal bir biçimde" ulusa dayanıyordu. Fakat ilk yazılarından ve Almanya yolculuğundan sonra, siyaseti, çatışmaların sürdüğü ve bunların çözümlendiği yer olarak ele almamış, yöneticilerin seçimi ve etkinliklerinin denetimini sağlayan kurumlarla pek ilgilenmemişti. Durkheim siyasetin, göreceli dahi olsa, özerkliğini bile dile getirmiyordu. Özgün bir, tarihî ve ulusal yapısı olan siyasal toplumu genel olarak toplumdan ayırmıyordu. Başlıca eserlerinde büyük ölçüde toplumbilimsel bakış açısını açıklıyordu –ve bu bakış açısının oluşmasına katkıda bulunuyordu: araştırmalarının başlıca konusu artık siyasal rejim ve bu rejimin toplumsal yaşamdaki sonuçları değil, toplumsal bağlar ve toplumsallaşma, onun deyimiyle toplumsal bağlılıktı. Bu bağlılık ona göre devletin dayatmasının değil, ahlâkın ve toplumun ürünüydü. Durkheim'm yazdıklarında sistematik bir devlet teorisi bulunmuyorsa, bunun nedeni devletin toplumdan özerk olacağı yerde toplumun durumunu yansıtmasıdır: Devlet sanki toplumun temsilidir.[23] Tocqueville'den bile fazla "siyaseti toplumsallık düzlemine indirmeye"[24] çalışmıştır. Toplumsal ile siyasal olan, toplum ile siyasal toplum arasındaki ayrımı belirtmediğinden, Durkheim demokratik ulus sorununu ortaya koyabilemezdi.

Hans Kohn'un[25] çalışmalarının etkisiyle araştırmacılar uzun süre ulusçuluk düşüncelerinin tarihine, ulus kavramının çeşitli Batı ülkelerindeki tarihine ve bu düşüncelerin Avrupa'da ve tüm dünyada yayılmasına adadılar kendilerini. Bu Elie Kedourie[26] ve Liah Greenfeld'in[27] eserleriyle İngiliz dilinde de sürmüş bir gelenek. Fransa'da da araştırma konusu olarak ulusu seçen tarihçiler, ulusçu düşünürlerin yazmış olduklarını incelemeye adanarak önceliği ideolojilere ve doktrinlere vermişlerdi.[28] Daha yakın bir zamanda bu geleneği, ulusun oluşumu ile birlikte gelişen, hatta onun bazen maddi ya da teorisal, bazen de simgesel bazı "yerlerde" somut biçimi olan kolektif belleğin Fransa'da nasıl gelip yayıldığının özgün yöntemlerini araştırarak sürdürdüler.[29]

Buna paralel olarak, İngiliz ve Amerikan siyaset biliminin içerisinde, ulusçuluklara adanmış başlıbaşma bir araştırma alanı gelişti, bunun nedeni büyük olasılıkla Anthony

Smith'in belirttiği gibi, "birçok açıdan ideolojik bir hareket olan ulusçuluğu 'kavrama'(nın) örgütlenmiş kültürler olan ulusları kavramaktan daha kolay"[30] olmasıdır. Yaklaşık otuz yıldan beri İngiliz ve Amerikan siyaset bilimciler (*political scientists*) ulusçu talepler ve hareketler konusundaki teorik düşünceyi tekelleştirme eğilimindeler. Ancak her ne kadar kendi ulusal mensubiyetlerinin etkisini göreceli bir hale getirmeye çalışsalar da belirgin bir entelektüel kültür içerisinde yer almaktan ve kendilerine özgü tarihî deneyimlerinden yararlanmaktan geri kalmadılar. İngiliz geleneğine ve İngiliz diline dayanan siyasal düşünce, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi İngiltere'de de siyasal toplum devletten önce yaratıldığından, ve daha genel olarak Anglo-Sakson liberal felsefe bireylerin siyasal örgütlenmeden önce geldiklerini ve onu oluşturduklarını ortaya koyduğundan toplumu oluşturmada devletin ve devlet kurumlarının özgün görevlerini ihmal etme eğilimindedir. Diğer yandan, kişisel kaderlerinin bir sonucu olarak, çoğu zaman Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinin tarihinin ve Amerikalılar için de Amerikan bağımsızlık tarihinin mirasçısı olduklarından, daha çok ulusların birdenbire ortaya çıkmasına ve bunların oluşumuna, yani uluslara değil ulusçuluklara adanmışlardır. Elie Kedourie İngiliz ya da Amerikan "ulusu"nu, açık açık suçladığı ulusçuluklardan ayrı tuttuğunda[31], bunu, XIX. yüzyılda Orta ve Doğu Avrupa'da uluslar tarafından ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız ve İngiliz sömürge imparatorluklarının dağılmasından doğan uluslarda geliştirilen konular arasındaki benzerliği göstererek suçladığı bu ulusçulukların dünyada nasıl yayıldığını incelemek için yapmışlardır.

Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki ekonomik ve siyasal gelişme üzerine çalışan özellikle Amerikalı teorisyenler, ulusların oluşum tarihini ve, doğrudan ya da dolaylı olarak, eskiden birer Avrupa sömürgesi olan ülkelerdeki ekonomik "kalkınma"nın (Rostow) aşamalarını incelediler (*nation building* ya da *national development* ekolleri). Siyasal olanı incelerken ekonomik gelişmenin aşamalarını belirtirken kullandıkları yöntemleri kullandılar. İncelemeleri siyasal ulus-birimlerin doğuşuna dayanıyordu, ulus gerçekliğine değil. Daha militan

antropologlar ulusların kuruluşunun bölgesel[32] ya da Avrupalı olmayan topluluklara dayattığı değişimlerin, Avrupa'daki ulusal-ötesi taleplerin, altını çiziyorlardı. Toplumbilimciler ise daha fazla Amerika Birleşik Devletleri'nde etnik topluluklar arası ilişkileri ve *ethnicity*'nin[33] gelişimini inceliyorlardı. Batı Avrupa ülkelerinden söz eden Amerikalı *ethnicity* uzmanları, Flamanlar ve Valonlar arasındaki çekişmeler, İskoçyalıların ya da Gal'lilerin bağımsızlık talepleri ve göçmen işçilerin varlığının yarattığı sorunlar, bir başka deyişle modern ulusal devletlerdeki anlaşmazlık biçimleri üzerinde duruyorlardı.[34] Hiçbiri, ulus düşüncesinin, doğduğu ve en eksiksiz şeklini aldığı yerdeki şekillerini, yani Batılı ülkelerde bugün aldığı somut şekilleri konu olarak seçmemişti.

Mesleki açıdan ulus ve ulusçulukların siyasal boyutuna daha duyarlı olması gereken tarihçiler bile, ulus konusunu ele alırken tereddütlü davranıyorlar.[35] Charles Tilly ve çalışma arkadaşlarının araştırdıkları, büyük Avrupa monarşilerinde devletlerin kuruluş aşamalarıdır. Ulusun (*nation*) ve devletin (*state*) oluşum (*building*) süreçleri arasındaki çözümsel ayrımı açıkça ortaya koyarak, devletin oluşumu üzerinde daha fazla durabilmek için ulusun oluşumunu incelemeyi bir kenara bıraktıklarını belirtiyorlar, çünkü " 'ulus' siyasal söz dağarcığında arasında en şaşırtıcı ve en az nesnel olan kavramlardan biri."[36] Bu durum karşısında, Friedrich Engels ve Otto Bauer'e rağmen, tüm düşünürlerinin, tek asıl gerçeklik olanı, toplumsal sınıfları ve mücadelelerini aşabilecek, kendilerine göre bir gerçeklik geliştirmekte zorlandıkları marksist geleneği sürdürmekten başka bir şey yapmıyorlardı.[37]

Demokratik ulus ile siyasal birim arasındaki ayrım, İngiliz ve Amerikan geleneğinde bilinmeyen bir şey değildir. Görmüş olduğumuz gibi, özgür ve eşit yurttaşlar cemaati şeklinde ulus düşüncesi, İngiltere'de ortaya atılmıştır. Bu açıdan, beşeri bilimlerin bu fikri otuz yıldan beri dışlamış olması bir o kadar açıklayıcıdır. Uzun süre siyaset edebiyatının başlıca konularından biri olmuş olan kul ve yurttaş arasındaki karşıtlık, demokrasiler Hitler rejimine karşı savaşırken savaş esnasında da dile getirilmiştir. "Bir devlet ancak, fertleri

egemen olan ve kullar diye ayrılacağı yerde, hükümet ve yurttaşlık, ama pasif bir yurttaşlık değil herkesin etkin işbirliğini gerektiren ortak bir görev haline getirildiğinde ulus olur."[38] Edward Shils ve Clifford Geertz'in otuz yıl önce "yaşlı toplumlarda" "yeni ulusların" doğuşunu incelerken kullandıkları tanım yine bu tanımdı. Edwart Shils modern ulusu "toplumu tümüyle bütünleştirme şekli"[39] diye tanımlıyor, İngiliz ve Fransız sömürge İmparatorlukları'ndan doğan yeni devletlerin işleyişini incelerken bunların, birer "sivil toplum",[40] yani ulus oluşturmadıklarını belirtiyordu. Clifford Geertz de ulusu, "yeni toplumsal düzen içerisinde toplumun tamamının örgütlenmesi"[41] şeklinde tanımlarken ve bunun "siyasal yaşamın tüm örgütlenmesinin değişimi, kulların yurttaşlara dönüşümü"[42] anlamını içerdiğini belirtirken ve daha genel olarak yeni ulusların yaratılması sürecini "bütünleşme devrimi" şeklinde ortaya koyarken, aynı anlayışa dayanıyordu. Böylece, halkların sorumlu ve özerk toplumsal edimciler olarak tanınma istekleri ile bundan ayrılmaz bir biçimde modern ve etkin bir devlet kurarak maddi durumlarını düzeltme istençlerini bir arada içeren ulusçu taleplerin ekonomik ve siyasal ikili boyutlarını açıkça tanımlıyordu.

Fakat bu görüş daha sonra ihmal edildi. Gerçekten de Parsons'm "toplumsal toplulukları ya da ulusları" (*societal communities or nations*) dört nitelikle tanımlarken sunduğu, bir çözümlemeden çok bir betimlemedir: "Toplumsal topluluk modern örnekte, bu aşamada doğal olarak yurttaşlar diye adlandırdığımız, tanımlanabilir bir topluluk gerektirir ve, aynı zamanda kökendeki kolektif örgütlenmenin siyasal olarak bölgesel bir temel üzerinde örgütlenmiş olmasını yani, belirli bir toprak üzerindeki insan davranışlarını kapsayan kuralcı bir düzeni ve siyasal karar süreçlerini korumasını gerektirir. Üçüncü temel ölçüt olarak, bu topluluk belli bir düzeyde ortak bir kültürel gelenekle nitelenir."[43] Bu ortak kültürel gelenek (*common cultural tradition*) ona göre, bazıları "kan" olgusuna, bazıları da "anlaşma" olgusuna bağlı etkenlerden, her defasında özgün bir biçimde oluşur. Aynı gelenek, kuşaktan kuşağa ortak bir dille, ortak bir tarih duygusuyla ve ortak bir geçmiş projesiyle aktarılan sürekli ve yay-

gın bir dayanışma (*diffused enduring solidarity*) getirir. Parsons "toplumsal topluluk" ile "ulus"u bir tutuyordu. "Etnik" kavramı ona göre, rollerin gitgide daha az miras olarak bırakıldığı ve daha çok elde edildiği, karmaşık ve evrenselci "toplum" düşüncesinin aksine, yok oluşa adanan basit bir kalıntıyı ifade ediyordu.

Clifford Geertz ve çalışma arkadaşlarının çalışmalarından beri, beşeri bilimlerde istatistiksel ölçümün başarı kazandığı bir dönemde, ulus konusundaki düşünce, hem değerleri dikkate alması gerektiğinden hem de doğrudan ölçülebilir gerçeklere dayanmadığından yeniden ele alınmamıştır.[44] Beşeri bilimler uzmanları demokratik ulustan ayırmadıkları siyasal ulus-birimlerin doğuşunu inceliyorlar. Charles Tilly'nin yapmış olduğu gibi, bunu belirtmeden devleti açıkça ulusla bir tutuyorlar. Düşüncelerini geliştirirken ilk üzerinde durdukları, ulusçuluklar, yani demokratik ulus adına siyasal ulus-birimlerin birdenbire ortaya çıkışıdır. Araştırmalarının anlamını Karl Deutsch'ün ifadesiyle özetleyebiliriz: "Uluslar nasıl daha geniş siyasal birimlerin içinden çıkıyor ve kabile, kast, yerel devlet gibi daha küçük birimlerden üstün olup bunları ulusun siyasal yapısı içinde az çok bütünleştirebiliyorlar?"[45] Tarihçiler daha çok, daha geniş siyasal birimlerin, yani imparatorlukların içinden çıkan siyasal ulus-birimlerin doğuşunu inceliyorlar; siyaset bilimciler ve antropologlar araştırmalarını siyasal ulus-birim ile etnik topluluklar, ya da daha önce varolmuş etnik topluluklar arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştırıyorlar. Sonuçta söz konusu olan, yurttaşlığa dayalı ulus değildir.

En saygın *political scientist*'ler –Karl Deutsch, Ernest Gellner, Benedict Anderson, Anthony Smith–, çelişkili bir biçimde siyasal boyutu dikkate almıyor ve ulusçu talepleri temelde teknik ve ekonomik örgütlenmenin şartları ve gereksinimleri doğrultusunda yorumluyorlar.

Karl Deutsch'e göre uluslar, ekonominin gelişimi halkları, onları her çeşit değişimin gerçekleştirildiği yoğun şebekelere yavaş yavaş katarak, harekete geçirdiğinde oluşurlar. "Ulusal özümleme ya da farklılaşmanın en belirleyici etkeni, pazarların, sanayilerin ve kentlerin gelişimine –ve sonuç ola-

rak okuma yazma oranının artması ve kitle iletişiminin yayılmasına– eşlik eden toplumsal seferberlik sürecinde yatar."[46] "Halk" ek yaşam tarzlarının bulunması ve kitle iletişiminin bireyler arası ilişkiyi güçlendirmesi olgusundan doğar. Karl Deutsch, Walt Whitman Rostow'un kitabının başlığını kullanacak olursak, "Ekonomik Gelişmenin Aşamaları" modelini siyasal alana uyarlayarak, etnik topluluklardan ulus yaratılırken aynı "aşamalar"dan geçildiğini tespit ediyor: "Ortak bir ulusal devlette siyasal karışım fikrine karşı açık ya da gizli bir direniş; hükümet emirlerine edilgin bir biçimde uyacak ölçüde asgari bir bütünleşme; ortak devleti etkin bir biçimde destekleyecek ölçüde daha derin bir siyasal bütünleşme, ancak bununla birlikte etnik ya da kültürel grupların çeşitliliğinin ve gruplara bağlılığın sürmesi; ve son olarak, siyasal karışım ve bütünleşmenin tüm grupların tek bir ortak dil ve kültürde özümlenmesiyle çakışması: Kabileleri ulusa götürecek yoldaki başlıca aşamalar bunlar olabilir."[47]

Ernest Gellner'e göre ulusları yaratan ulusçuluklardır ve bunlar, modern toplumun nesnel şartlarından, bu şartlara bağlı gereksinimlerden doğarlar. Altyapı artık, doğrudan Marksizmden esinlenen düşünürler için olduğu gibi ekonomik sistem değil, modernliğin özgün ekonomik gelişmesi için şart olduğu düşünülen eğitim sistemidir. Bu sistem insanların devingenliğine ve teknik yeterliliklerine dayanır, insanlar aynı genel ve evrensel "büyük kültür"ü paylaşmalı ve sürekli bir değişim içerisindeki ekonomide her çeşit işi yapabilmelidir. "Ulusçuluk kaynağını, karmaşık ve sürekli değişen *belli türden* bir iş bölümünden alır."[48] Bir tek devlet insanların eğitilmesini sağlayabilir. "Eğitimin altyapısı, devletten başka hiçbir örgüt tarafından üstlenilemeyecek kadar geniş ve masraflıdır. Fakat bunun yanı sıra devlet, böyle bir yükün altından kalkabilecek tek kurum olduğu gibi, bu kadar önemli ve temel bir görevi yerine getirebilecek kadar güçlü olan da tek kurumdur."[49] Bu yüzden devlet "meşru eğitimi, en az meşru şiddeti tekelleştirdiği kadar, hatta daha da fazla tekelleştiriyor."[50] Devletin merkezileşmesi, her şeyden önce şart olan eğitimin merkezileşmesinin sonucudur.

Gellner, üç çeşit ulusçuluktan söz ediyordu. "Klasik

Habsburg" diye nitelendirdiği ilkinde söz konusu olan ulusal üstü imparatorluklardan oluşan uluslardır: Orta Avrupa ya da Balkan ülkelerindeki ulusçu taleplerin durumu budur. İkinci çeşit, Almanya ve İtalya'nınki, zaten aynı "büyük kültür"e ait olan etnik topluluklardan bir ulus-devlet oluşturulmasını kapsar: O zaman ulusçular varolan etnik kendiliğe uygun tek bir merkezi siyasal örgüt talep ediyorlar. *Diaspora* ulusçulukları üçüncü çeşidi meydana getiriyor: Sanayi öncesi toplumlarda ya da "tarım" toplumlarında azınlıklar ya da paryalar mali, ticari ya da idari görevlerde yer alıyorlardı. Herkesin istediği işe sahip olabileceği modern toplumda rollerini ve tekellerini kaybettiler, tabii aynı zamanda bunların sağladığı korumayı da. Özümlenme ve kendi devletlerinin yaratılması arasında seçim yapmaktan başka çareleri kalmadı. "Habsburg" modelinde ulusçuluk, önemsizleştirilmiş etnik topluluklara mensup olan, en fazla ilerlemiş olan merkezin gelişmesini sağlayan "büyük kültürü" benimsemeyen ve marjinal etnik gruplara mensup entelektüeller, etnik topluluklarının bağımsızlığını ve ulus olarak tanınmasını talep etmeyi kendi çıkarlarına uygun gördüklerinde doğar. Alman ve İtalyanların durumunda, ikinci türde, ekonomik gelişmenin şartı, "büyük kültürü", geliştirme ve onu koruma gerekliliği, entelektüelleri kültürel birlik ile siyasal örgütün bütünleştirilmesini talep etmeye iter. Üçüncü türde, yerleşmiş oldukları toplumda artık kendilerine gerek duyulmayan paryalar, ulusal bir ifade biçimi talep ederler. Her üç durumda da, ulusçu talepler, sürekli gelişen ekonomi tarafından dayatılan eğitimin gerekliliklerinin sonucudur. Ulus, sonsuz bir kalkınma hırsına sahip bir toplumun örgütlenmesinin neden olduğu sorunlara en iyi çözümü getirir.[51]

Bu çözümlemelere tarihî itirazlarda bulunuldu: ulusçu hareketlerin doğuşu ve yayılışı sanayileşme aşamaları ile aynı zamanda ve aynı mekânda gerçekleşmemiştir.[52] Hiçbir ekonomik ayrımcılığın olmadığı yerde ulusçu taleplerde bulunulmuştur. Tarihçiler İngiltere'de, Fransa'da, sömürgeleşmiş ülkelerde ulus fikri ve ulusal kurumların, sanayinin gelişmesinden önce ortaya çıktığını göstermişlerdi. Sanayileşme ve ulusçulukların doğuşu arasındaki zamanlama farkı

daha genel bir olguyu anlamamızı sağlar: Modern toplumları bir tek sanayi tanımlamaz. Bu toplumlar aynı zamanda da demokratiktir. Maddi çıkarlar ulusçu taleplerin *tek* kaynağı değildir, onurun tanınması talebi de önemli bir nedendir. İngiltere'de ulusal duygu, kıtanın büyük katolik monarşilerine karşı gelinmesinden, İskoçya ile rekabetten doğmuştur. Entelektüeller, Avrupalıların ilan edip kendi sömürgelerinde uygulamayı reddettikleri demokrasi değerleri adına sömürgeleşmiş ülkelerin siyasal bağımsızlığını istiyorlardı. Siyaset, salt iktidara indirgenemez. Ulusçulukların bağlı oldukları maddi çıkarlara dikkat çekerek Gellner tutku ve istencin rolünü küçümsüyordu. Halkın egemenlik düşüncesini ve idealini, insanların eşitlik özlemlerini, onurlarını ifade etme istençlerini yok sayıyordu. Nihayet uluslararası düzenin tarihî edimcileri olarak etkinlik gösteren ulusların rolüne yer vermiyordu.

Aksine Benedict Anderson, siyasal boyuta yer veriyor görünüyor çünkü ulusun "antropolojik" diye nitelendirdiği bir tanımından hareket ediyordu: "Hayal edilmiş –temelde sınırlı ve egemen olarak hayal edilmiş– bir siyasal topluluk."[53] Daha sonra da bu hayal edilmiş topluluğun doğuşunu çekici bir biçimde geliştiriyordu. Bu topluluk, insanlar arasında soyut bir bağ meydana getiren, basın ve kitle iletişimi sayesinde oluşuyordu: gazetesini okurken, herkes, diğerlerinin de aynı şeyi yaptığını biliyor, hem de onlarla somut bir ilişki biçimi geliştirmeye gerek duymadan. Mesleki yaşamlarını bir kentten diğerine, ülkenin bir ucundan öbür ucuna giderek geçiren memurlar da bu soyutlamanın varlığını özdekleştiriyor. Bu hayal edilmiş topluluk ile, çizgisel, boş ve benzeşik modern zaman anlayışı arasında yapısal bir benzerlik bulunuyor. Ancak kitabın başında bu topluluğu *siyasal* diye tanımladıktan sonra, Benedict Anderson da siyasal boyutu yok sayıyordu. Devletin rolünden bahsedilmiyordu bile. Bir ulusu sağlamlaştıran cemaat düşüncesi ile bunu ifade eden ve güçlendiren siyasal iktidar arasındaki bağ konusunda düşünmek gerekmez miydi? Anderson, paylaşılan bilginin ve heyecanların kaynağı bir dilin kullanımında vatanseverliğin nasıl somut bir biçim aldığını gösteriyordu an-

cak incelemesi ulusa olduğu kadar etnik topluluğa da uyarlanabilirdi.

Yazar bu açıdan, ulusu etnik topluluğun bir uzantısı şeklinde nitelendiren Anthony Smith'in görüşüne yaklaşıyor. Aslında, Smith iki olgu üzerinde duruyor: uluslardan önce varolmuş etnik toplulukların varlığı, yani onun ifadesiyle, "ulusların etnik kökeni" ve öbür tarafta, modern ulusta bu etnik bilincin korunması hattâ yenilenmesi; ve bundan ulusun temel bir toplumsal gerçekliği olmadığı sonucunu çıkarıyor. Verilmiş bir toprak üzerinde, varolan etnik bağları kullanarak siyasal birimler kurmaktan başka bir şey yapmıyor bu ulus. "Kitlelere ve bunların cemaate dahil edilmesine karşı takınılan tavrın dışında, modern ulusların ve ulusçuluğun tek yaptıklarının eski kavramların ve eski etnik yapıların anlamlarını ve amaçlarını yaymaktan ve derinleştirmekten başka bir şey olmadığı açıktır (...) araçların karşıtı olarak amaç terimiyle düşünüldüğünde, uluslar ve etnik topluluklar arasında farkedilir bir süreklilik vardır"[54] Bazen de ulus ona göre, bilimsel devlet diye nitelendirilen ussal, soyut ve bürokratik devlete benzeme eğilimi gösteriyor. Ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle devlet somut toplumsal gerçeklere yabancılaştıkça etnik direniş ve taleplere (*ethnic revival*) neden oluyor: Ulusal devletin tekbiçimlileştirme eylemine rağmen, etnik topluluğu ya da kökendeki etnik toplulukları nitelendiren "efsanevi-sembolik" sistem, varlığını sürdürdü. Anthony Smith, bir yandan etnik topluluk ve ulus arasındaki farklılığı, yani, ulusun önceden varolmuş etnik toplulukların efsaneleri, anıları, simgeleri ve değerlerini yeniden yorumlama yeteneğini küçümseme eğilimi gösteriyor; diğer yandan da ulusu devletle bir tutma eğilimi gösteriyor.

"Ulusçuluğu anlamak için siyasetin merkezi ve özerk rolü"nün dikkate alınması ve bunun sonucunda devlet denetiminin, ulusun sürekliliğini sağlama aracı olmadan önce ulusçu hareketlerin başlıca amacı olduğunun hatırlatılması için tarihçi John Breuilly'nin 1982'de ulusçu hareketin doğuşu ve gelişmesi ile ilgili çalışmalarını beklemek gerekmişti. Breuilly Max Weber'in ulus ve siyasal düzen, yani iktidar düzeni arasındaki temel bağ fikrine varıyordu.[55]

Modern *political scientist*'ler, sempati duydukları etnik topluluklar ile, eleştirme eğiliminde oldukları ulus arasındaki ilişkilere daha fazla önem verdiklerinden, ulus ile devlet kurumları arasındaki ilişkiyi artık incelemiyorlar; siyasal boyutu dikkate almayı reddettiklerinden siyasal ulus-birim ile yurttaşlar cemaati-ulus arasındaki ayrımı yapmıyorlar. Oysa beşeri bilimlerin nesnellik iddiası ulusun temelde siyasal olan boyutunu yok saymaya yol açmamalıdır. Demokratik ulus, benzer bir teknik ve ekonomik gelişme gösteren tüm ülkelerde ortaya çıkmadıysa bu, siyasalın ille de ortak yaşamın maddi şartlarına bağlı olarak gelişmediğini gösterir.

BİR TEK FİKİR

Temelde ve sonsuza dek iki ulus düşüncesinin varolacağı fikrinin yanlış olduğunu göstermek gerekir. Çözümsel düşünce, XIX. yüzyılın ideolojik tartışmalarının ve etnik topluluklarıyla uluslar arasındaki, demokratik uluslar arasındaki, demokratik uluslar ile siyasal ulus-birimler arasındaki, ya da uluslar ile imparatorluklar arasındaki anlaşmazlıkların sözcüklerini ve kanıtlarını, bilimsel ya da karanlık bir biçim vererek yeniden ele almakla yetinmemelidir. Durkheim'in sözcüklerini kullanacak olursak, toplumsal yaşamın önbilgilerini, çözümsel kavramlarla karıştırmadıkça, Avrupa uluslarının oluşumu esnasında iki çeşit tarih yaşandığı –"Fransız" ve "Alman" ya da "Batılı" ve "Doğulu"– ve iki çeşit ulusçu ideoloji olduğu için –çözümsel anlamda– iki ulus düşüncesi olduğu sonucuna varılamaz. Daima düşüncede ağır basabilecek olan manikeizm ikiciliğinin* yanlış gerçekliklerine kanmamak gerekir.

Bundan önceki bölümlerde geliştirilen çözümlemeleri benimsersek, yani, demokratik ulusu, somut kökleşmeleri,

*Manikeizm: Manicilik diye de bilinir. İki eşit ve karşıt iyilik ve kötülük ilkesinin birlikte varolmasına dayanan bir öğretisi olan din ve her şeyi, biri tamamen benimsenen ve öteki ayrım gözetmeden reddedilen iki parçaya ayıran görüş. [ç.n.]

belirgin mensubiyetleri ve bağlılıkları yurttaşlık yoluyla aşacak, bir siyasal toplum yaratma yönündeki hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilmeyen tutku ile nitelendirmeyi kabul edersek, iki değil, ulusal oluşumun kökenindeki siyasal proje doğrultusunda, her defasında özgün ve birbirinden farklı bir biçimde gerçekleştirilen, bir tek ulus düşüncesi vardır.

Ülkelere ve entelektüel geleneklere göre yurttaşlığa dayalı, Batılı, "Amerikan usulü" ya da "Fransız usulü" diye adlandırmaya alıştığımız uluslar mantıklarına ve ilan ettikleri ideale uygun davrandıkları ölçüde bu düşünceye ya da ideal-tipe daha yakın oluyorlardı çünkü siyasal toplumun ve yurttaşlığın varlığını ortak yaşamın örgütleyici ilkesi haline getiriyorlardı. Burada söz konusu olan siyasal ulusun etnik ulustan, ahlaki ya da siyasal açıdan daha üstün olduğunu gösterecek bir değer yargılaması yapmak değil, çözümsel bir tanımın mantıklı sonuçlarını çıkarmaktır.

Doğal olarak Fransız örneğinin, ulusun evrensel modelini oluşturduğunu ileri sürmüyorum. Ancak tarihî nedenlerden dolayı bu örnek oldukça açıklayıcıdır. İngiliz ulusu bir iç süreçten ve siyasal örgütlenmenin, demokrasi gereklerine pragmatik uyarlanmasından doğmuştur ancak yurttaşlığa dayalı ulus Fransa'da bir devrim patlamasında birdenbire ortaya çıkmıştır. Hemen düşünülüp sahneye konmuştur. "Fransa, kendisininkine benzer bir bireyselciliğe birçok gelenek ekleyebilmiş olan İngiltere karşısında (...) ve kültürünü 1800'ler civarında yoğun bir biçimde benimseyen ve, İngiltere'deki bireyselciliğin aksine, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin bireyselciliğinin bütünleştirilmiş bir öğeye dönüştüğü bir kültür yaratan Almanya karşısında, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin bireyselciliğinin arı ve basit bir ifadesi şeklinde nitelendirilir (...). Olaylara geleneksel Fransız bakış açımız, bu bakış açısı toplumsal yaşamın gerçekliği ile bir karşıtlık teşkil etmediğinden açık ve basittir."[56] Ulusal oluşumun ilkelerini, hiçbir ülkede yapılmadığı gibi geliştirdik ve bütünleştirici ve evrenselci Cumhuriyet modelini kamu yaşamında ve bilim yaşamında dile getirdik. Ulusun meşruiyeti ve egemenliği, özgün kimlik ve kültürlere mantığını kabul

ettirme gerekliliği, laiklik, başka hiçbir yerde olmadığı kadar coşkuyla ilan edilmiştir; İhtilal'den beri ulus ve gerekllilikleri konusundaki siyasal ve somut tartışmalar bitmek bilmemiştir. İngiltere özgür ve eşit yurttaşların cemaati olarak ulus fikrini olayların içinde icat etmiştir. Fransızlar ise siyasal toplum teorisini ve, en azından belli bir eğilim gösteren, bireysel yurttaşlığın ve evrenselliğin teorisi yaptılar ve bunu istenççi bir biçimde geliştirmeye çabaladılar –bu, giriş bölümünde sözü edilen Amerikalı bilim adamlarının bize hatırlattığı gibi, kendi teorilerine her zaman sadık kaldıkları anlamına gelmez. Hattâ bazen bu ilkeleri uygulanmayacaklarını bildikleri için mi ilan ettiler diye düşünebiliriz bile.

Etnik ulusun ya da Almanya modelinde bir ulusun ulusçu ve ideologları, demokratik nitelikli bir siyasal örgütlenmenin belirgin biçimi olan ulusun özgün ya da ayırt edici değerlerini değil ulusal öncesi değerleri dile getiriyorlardı. Siyasal bir toplum yaratma tutkusundan çok daha önce varolmuş etnik topluluklar arası bağların üzerinde durarak, hiçbir zaman mükemmel olmasa da, evrensellik tutkusu ile devletin ulusal özgünlükleri koruması arasındaki gerginlik şekliide ortaya çıkmaması mümkün olmasa da, ulusal projeyi nitelendireni, somut mensubiyetleri ve etnik bağlılıkları aşma çabasını yok sayıyorlar. Orta Avrupa ulusçulukları, gerek ulusçu düşünürlerin dile getirdikleri kanıtlardan, gerek niteliklerinden dolayı etnik diye tanımlanabiliyorsa da –çözümsel anlamda– etnik ulus düşüncesi yoktur. Etnik ulus ideolojisi Orta Avrupa uluslarının başarısızlığını doğrulamak için kullanıldı. Evrimci eğilimli söylemini soyutlayacak olursak, bu Mauss'un dikkat etmiş olduğu bir şeydi: "Avrupa'nın Slav ve Helenistik ya da karma Doğu'su tamamiyle genç, eksik, ya da kendisinden aşağı toplum şekillerinden oluşmuştur. Avrupa'nın Batı'sı aksine ulusların imparatorluğudur."[57]

Bir tek ulus fikrinin olduğu, sanırım, her ne kadar kendisi bunu bu şekilde dile getirmediyse de, Louis Dumont'nun düşüncesinde yer alıyordu. Kendi kavramsal sisteminde, bir "bireyler koleksiyonu" olan "Fransız" ulusu ile, "kolektif birey"[58] olan "Alman" ulusu arasındaki geleneksel karşıtlığı, "iki ideoloji arasındaki iletişim güçlüğünün dramatik boyu-

tunu"[59] ispatlamak için yeniden ele alarak "baskın iki ulusal ideolojiyi" tanımlıyor. Fakat Dumont'u ilgilendiren, kitabın başlığında (Alman ideolojisi...) ve alt başlığında (Çağdaş ideoloji üzerine antropolojik bir görüş) belirttiği gibi modern ideolojinin bir çözümlemesini yapmaktı. Bu iki teorinin varlığını belirtiyordu: "Etnik ulus teorisi 'modern' siyasal görüşlerin arasına, seçmeci teoriyle birlikte katıldı."[60] Alman görüşünün diğer ulusçuluklar üzerinde daha etkin olmasının nedeni, birçok holist öğe içerdiğinden, yurttaşlığa dayalı ulus düşüncesinde dile getirilen arı bireyci ütopyaya benzememesidir. Gerçekle daha fazla meşgul olduğu ve geleneksel holizme yer verdiği için daha kolay taklit edilebiliyordu: "Modern medeniyet, karma öğeleri bütünleştirerek fetihlerini sürdürdükçe, savunucusu olduğu bireyselci görüşün değiştiğine tanık oluyor."[61]

Louis Dumont'a göre Alman görüşünün bu karma niteliği, ulusal-öncesiydi; her türlü holist bileşenin dışında, bireylerden oluşmaya dayanan ve Dumont'nun "sistematik tutarlılık" diye adlandırdığı ulus düşüncesiyle –bir başka deyişle ulus düşüncesinin mantığı ile– çelişki teşkil ediyordu. "Ulus, değer olarak bireyselciliğin hüküm sürdüğü küresel bir toplum biçimidir tam olarak. Bu ikisi tarihte birlikte varolmakla kalmıyor, ikisinin karşılıklı bağımlılıkları da dayatılıyor, öyle ki ulusun, kendilerini birey olarak kabul eden kişilerden oluşan bir küresel toplum olduğunu söyleyebiliriz."[62] Batı demokrasileri tarihinde örneklerine rastlanan siyasal ulus, ilkeleri bakımından bireyin siyaset yoluyla her çeşit etnik mensubiyet ve kimlikten ya da, Louis Dumont'nun kavramlarını kullanacak olursak, geleneksel holizm biçimlerinden koparılması ilkesiyle tanımlanan idealtipe daha yakındır.

Zaten bu da, Üçüncü *Reich*'ın dağılmasından sonra, Federal Cumhuriyet'te doğmuş ve Alman demokratik ulusunu teoride kurma endişesinde olan Alman entelektüellerin bugün vardıkları sonuçtur. Hitlerizm'e yol açmakla suçlanan entelektüel bir gelenekten kopmak isteyerek her tür ulus biçimini, Nazi vahşetinden sorumlu olan, terimin etnik anlamındaki ulusla bir tutarak, bu fikri olduğu gibi dışlamışlar-

dır. Daha önce Habermas'm, bireylerin yalnızca hukuk devletinin ilkelerine bağlanacakları ve "oluşumsal vatanseverliğe" dayanan yeni bir siyasal biçim önerdiğini gördük. Bu yeni vatanseverlik, ulusa "kader topluluğu" şeklinde katılım duygusunun yerini alacaktı. Aynı görüşteki R. M. Lepsius da siyasal meşruiyetin tek savunucusu *demos*'u, tarihî ve kültürel nitelikleri ile tanımlanan *ethnos*'la karşılaştırıyordu[63] –ki, bu da ona göre, *demos*'a bağlı olan gerçek demokrasi ile ulusal diye nitelendirdiği (yani etnik) düşünce arasındaki karşıtlığı meydana getiriyordu. Fakat teorikleştirmeye çalıştığımız bu "post-ulusal" kimlik, bugün "Amerikan usulü" ya da "Fransız usulü" diye adlandırmaya alıştığımız, ulusun çözümsel ve kuralcı anlamda arı biçiminden farklı değildir. Jean-Marc Ferry, çumhuriyetçi Fransız modelinin belirsiz olduğuna, tam olarak yurttaşlığa ilişkin düşüncenin somut biçimi olmadığına ve etnik boyutları olduğuna dikkat çekiyor. Fakat burada sözünü ettiği, yurttaşlığa dayalı ulus fikri ya da ideolojisi değil, ilkelerine hiçbir zaman bağlı kalmayan –ve kalması da mümkün olmayan– somut tarihî ulustur.

Alman düşünürler yeniden, demokratik ulus düşüncesi ile *Volk* arasındaki, tarihî ulusların deneyiminin aksine her tür etnik boyutu silebilecek olan kavramsal ya da ideal yurttaşlığa dayalı ulus ile etnik denilen ulus arasındaki geleneksel karşıtlığı dile getiriyorlardı. "Post-ulusal kimlik" üzerine kurulu olan ulus sadece, yurttaşlığa dayalı denilen ulus –yani ulus düşüncesinin kendisi– değil midir? Gerçekten demokratik olan bir ulus kurmak için *demos*'u ve "oluşumsal vatanseverliğin" gerekliliğini dile getirerek ulus düşüncesine uygun olanın, ilkede, bir tek yurttaşlığa dayalı denilen, ya da siyasal ulus olduğunu kabul ediyorlardı açıkça.

Belirgin bir siyasal kendiliğe, yani ulusa katılım, bir tarihin insanların gitgide daha geniş çevrelerle yavaş yavaş bütünleştiği bir anıdır. Bireyi gruba, ya da Norbert Elias'ın kavramını kullanacak olursak toplumsal *habitus*'e bağlayan ilişki, siyasal ulusların oluşumu ve toplumsal bağın ulusallaştırılması esnasında yeniden geliştirilmiştir. Batılı uluslarda, yurttaşın davranışlarına yön veren ahlaki değerler, her

ne kadar bu ussallık mantığı tanımında yer aldığı şekilde geliştirmediyse de –ve geliştirilmesi mümkün olmasa da– kayırmacılığım ve ailevi ya da etnik bağlar üzerine kurulu bir dayanışmanın zararına dayatılmıştır. Bugün ulusal çerçeve birçok açıdan, bazıları siyasal ulus-birim, bazıları da ulusal-ötesi ya da ulusal-üstü biçimlerde örgütlenmiş tarihî toplulukları ve insanları biraraya ya da karşı karşıya getiren teknik, ekonomik, askerî, bilgilendirici hattâ siyasal düzeydeki değişimler sayesinde, nesnel biçimde aşılmıştır. İnsanların, bugün birçok yerde duymaya alıştığımız nesnel bütünleşmesi, şüphesiz dünya çapındadır, ancak toplumsal *habitus* ve kimliğe bağlı ya da duygusal heyecanlar, ulusal mensubiyete sıkı sıkıya bağlı kalmadılar mı?

Ulus aracılığıyla bütünleşmeden, tüm insanlık düzeyinde evrensel bütünleşmeye geçiş, farklı bir anlam getirir. "İnsanlık, toplumsal bir birim olarak ilginç bir özgünlük sunar. Bütünleşmenin tüm diğer aşamalarında, "biz" kavramının anlamı, diğer grupların kendi grupları üzerinde oluşturdukları tehditin duyumsanmasına bağlı olarak gelişmiştir."[64] Kolektif mensubiyetler daima diğerlerine karşı ortaya çıkmışlardır. İnsanlığa mensubiyet duygusu, Diğeri'nin nasıl karşısında olabilir? İnsanlığa mensubiyet düşüncesinin öznel anlamı ne olabilir?

SONUÇ

ULUSA KARŞI DEMOKRASİ Mİ?

Devlet kurumlarının ve siyasal ulus-birimlerin tüm dünyada yayılmış olması yurttaşlığa dayalı ulusun siyasal örgütlenmenin evrensel biçimine dönüştüğünü göstermez. Burada, dünya genelinde Batılı siyasal düzenin dayatılmasından kaynaklanan işleyiş bozukluğundan değil, ancak siyasal bir biçim olarak ulusun, doğduğu yerde, bir iç tarihin ürünü olduğu yerde, Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da gerilemesinden söz edeceğiz. Onu yaratmış olan ülkelerde bile, ulus, açıklamaya çalıştığımız mantığından kaynaklanan iç çelişkilere tanık oluyor. Ulusçuluk devri düşünürleri bunun bilincindeydi: "Uluslar ebedi bir şey değildir. Başlamışlardır ve biteceklerdir." (Renan). Fakat biz, demokrasi çağı deneyimimiz sayesinde ulusun iç ve dış boyutlu gerilemesinin kaynağının kendi yapısı olduğunu onlardan daha iyi görebiliyoruz.

Demokratik ulusun gücü, siyasal ulus-birimler dünyasındaki egemenliği sınırlandığı için azalmıştır; sayesinde toplulukları bütünleştirdiği siyasal projesinin de gücü tükendiği ve ulusal gerçeklik yavaş yavaş bir iş, kültür ve zenginliklerin yeniden dağıtımı ortaklığına dönüştüğü için gücü azalmıştır. İnsanlar arasındaki bağ yurttaşlığa dayalı olmaktan çok yararcı ya da araççı bir rol oynuyor. Demokrasi ulusal bir biçimde doğmuştur, ancak –demokratik meşruiyetin değerlerinde yer alan– hak eşitliğine somut bir içerik kazandırma tutkusunun ve üretkencilik mantığının, ulusun temelindeki siyasal projenin gücünü sürekli azaltma riziko-

su vardır.

Nesnel bütünleşme ve toplumsal *habitus*

Mauss, 1920'de, "modern toplumların karşılıklı bağımlılıkları" diye adlandırdığı evrenselleşme hareketini inceliyordu. Uluslar arasındaki "maddi, entelektüel, ahlaki ilişkilerin" yoğunlaştığını farkediyor ve olayların, borçlanma, değişim ve özdeşleşmenin maddi ve manevi yaşamın en ince ayrıntısına kadar girerek artmasıyla sonuçlanacaklarını"[1] görüyordu. Mauss'tan yetmiş yıl sonra bu ifadelerin üzerinde durabiliriz. Ekonomik yaşamdaki borçlanma ve değişimin artan yoğunluğu endişe verici değildir. Bazı ulusal toplumlarda ekonomik sistem içindeki "borçlanma" ve "değişimin" "artması"nın ürünü olan maddi yaşam biçimleri gitgide birbirine yaklaşıyor. Teknik kültür, ulusal özgünlüklerini koruduğu takdirde, üretim örgütüne ortak normlar dayatıyor. Teknik ve ekonomi, marksist ve gelişmeci düşüncenin etkisinde kanıtlanmaya çalışıldığı gibi ulusların oluşumunu ya da korunmasını açıklayabilmekten uzaktır, aksine bunlar yapıları gereği evrensel olma eğilimindedir. Oysa ürün, sermaye ve bilgi tüm kıtalara yayılıyorsa bunların çeşitli ülkelere eşit bir biçimde varması mümkün değildir. Farklı siyasal ve ekonomik kendilikleri tanımlayan ulusal sınırlar sermaye ve ürün girişini, duruma göre kolalaştırmaya ya da frenlemeye devam ediyor. Teknik açıdan dünya çapında yayılması mümkün olan bilgi bile her yere aynı şekilde varmıyor ve her yerde de aynı şekilde anlaşılmıyor. İnsanların dolaşımı hâlâ, geçici ya da kesin engeller oluşturan siyasal sınırlara çarpıyor.

Yine de ulus düşüncesini oluşturan dışarıya karşı bağımsızlık ve egemenlik iyice sınırlı bir hal almıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü ulusal devletlere dayatılacak kurallar geliştirmeye ve bunları "dünya çapında uluslararası kamuoyu"na havale etmeye çalışıyor. Askerî ve siyasal düzende siyasal ulus-birimler, dünya çapında olduğundan beri her devletin etkinlik seçeneklerini sınırlayan bir sistem içerisinde etkinlik gösteriyorlar. Hiç kimse koalisyonların gerekliliğinden, daha güçlü devletlerin doğrudan ya da nesnel baskılarından kaçamıyor. Daha 1914 Savaşı ulusal devletlerin modern savaşı

sürdürecek gerekli kaynaklara sahip olmadıklarını gösteriyordu: Fransa ve Büyük Britanya'nın, Alman İmparatorluğu'nu ve müttefiklerini yenmek için Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımına ihtiyaçları olmuştu. Yine hiç kimse diğerleriyle sıkı bir işbirliği yapmadan iç güvenliği de sağlayamıyor: Terorizmler ile, uyuşturucu kaçakçılığı ya da casus şebekeleri ile mücadele, ulusal polis örgütleri arasında işbirliği yapılmasını gerektiriyor. Devlet dışı ve uluslar-aşırı edimciler ulusal devletin rolünü hafifletiyor.

Ekonomik bağımsızlık da bir o kadar sınırlanıyor. Batı Avrupa hükümetleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu otoritelerinin ve uluslararası mercilerin tespit ettiği şartları dikkate almadan piyasaya para süremiyor, kamu açıklarını finanse edemiyor, enflasyonist bir siyaset yürüterek kaynak elde edemiyorlar. Bir Avrupa mevzuatı ile çevrilmiş olan ve, uluslararası bir rekabet piyasasının şartlarına tâbi ekonomik yaşam, gitgide daha az ulusal oluyor. Hiçbir hükümet ulusal ekonomilerin dünya çapındaki bir sistemde bütünleştiğini dikkate almamazlık edemiyor. 1983'te Fransa'da hükümetteki sosyalistlerin siyaset değişikliği de bunu bir kez daha gösteriyordu. Tüm Avrupalı tarım üreticileri, kaderlerinin Brüksel'deki Avrupa Komisyonu'nda ve GATT [Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması] görüşmelerinde alman kararlara bağlı olduğunu biliyorlar. Hattâ IMF [Uluslararası Para Fonu], Dünya Bankası ve GATT yetkilileri, Avrupa dışındaki ülkelere de önemli ekonomik kararları dayatıyor. Büyük uluslar-aşırı işletme yöneticilerinin, özellikle de etkinliklerini "ülke toprakları dışında sürdürme" konusunda aldıkları temel kararlar, tümüyle ekonomik bir mantık izliyor. Sosyal güvenlik konusundaki ulusal mevzuatlar arasındaki farklılıklardan yararlanıyorlar ancak kararları ulusal hükümetlerin denetiminden geçmiyor.

Ulusların doğduğu Batı Avrupa'da, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması, ulusal gerçekliğe ve düşünceye bir başka biçimde meydan okuyor. Hak yaratan devletin egemenliği gitgide azalıyor. 1964'te Topluluk hukukunun en önemli kararlarından biri şu ilkeyi ortaya atıyordu: "Topluluk yeni bir uluslararası hukuk düzeni oluşturur" ve "bu dü-

zen sadece üye devletleri değil, bunların yurttaşlarını da kapsar." Bundan böyle her Topluluk yurttaşı, kendi ulusal devletine karşı Avrupa hukuk mercilerine başvurabilirdi. Avrupa Topluluğu'nun hukuk düzeni yavaş yavaş ulusal hukuk düzenlerinin üstünde yer almaya başlıyor. Avrupa Yüce Divanları "Topluluk hukukunun üye devletler hukukundan üstün" olduğunu art arda kabul ediyorlardı. Fransa'da 1989'da Devlet Konseyi'nin Niccolo kararı bu evrimi onaylıyordu. Ekonomi, iş ya da insan haklarının korunması gibi birçok hukuki düzenleme artık Avrupa mevzuatına bağlanıyordu. Ulusal hukukun yaklaşık yarısı, ulusal devlet ile Topluluk arasında paylaşılan bir yetki alanına giriyor.

Fakat modern toplumlarm bu karşılıklı bağımlılıklarının yanı sıra kimlikler, siyasal ve simgesel özdeşleşmeler ve bireylerin "ahlaki yaşamı" (Mauss) bir ulustan diğerine çok büyük farklılıklar gösteriyor. Bugün insanların sanal olarak evrensel bir alanla nesnel bütünleşmeleri ile bu insanların toplumsal *habitus*leri kolektif kimlik duyguları ve ulusal düzeyde çok daha yüksek olmaya devam eden siyasal katılımları bir çelişki oluşturuyor.

Elias'ın önermiş olduğu gibi, insanların geçmişten miras kalan davranış biçimleri ille de nesnel bütünleşmelerine uygun olmuyor. Teknik, soyut bir evrenselliği hedefliyor ancak ölçüt ve değerler sistemlerinin ulusal çeşitlilikleri tekniğin dünyaya yayılmasıyla azalmıyor. Batı Avrupa'da yüzyıllardır oluşan, anılarla beslenen, siyasal gerilemesine rağmen niteliğini koruyan tarihî cemaat-ulus, bugün hâlâ bir toplumsal bağlılık araçlarından biri olmaya devam ediyor.

Ulus, kolektif kimliğin ve tarihî sürekliliğin ayrıcalıklı mekânlarından biri olmayı sürdürüyor. Her ulus kendini birtakım değerler doğrultusunda ifade etmeye ve bazı eserlerle gurur duymaya devam ediyor. Yurttaşların sayesinde tanımlandıkları vatandaşlık hakkının, hâlâ bir tek ulusal egemenliğe bağlı olması ve ülkeleri tarihlerine göre ve ulusal düşünce anlayışlarına göre birbirinden ayırması, geçerliliğini koruyor. Kurumsallaşmış dinlerin zayıfladığı bir devirde ulus, varoluşa bir anlam yükleyebilecek bir merci haline gelebilir. Demokratik düşünce, kent yaşamına katılım hissi,

tüm ülkelerde, söz konusu olan ister yerel seçimler, ister ulusal seçimler ya da Avrupa seçimleri olsun –ki, bu seçimler daima çok az sayıda seçmeni harekete geçirmiştir–, çeşitli seçimlere katılım oranlarındaki farklılıklarının gösterdiği gibi, ulusal düzeyde ifade ediliyor. Batı Avrupa'da uluslar, demokrasinin somut biçimlerinde ifade edildiği şekilde –seçim sistemi, parlamentonun ve devletin çalışma yöntemleri, siyasal partilerin iç örgütlenmeleri ve rolleri– siyasal geleneklerini sürdürüyorlar. Avrupa seçimleri için bile on iki üye ülke aynı seçim yöntemi konusunda bir karara varamadılar. Diğerleriyle, yabancı ve göçmenlerle geliştirdikleri ilişkiler de, ulusun doğuşuna ve siyasal meşruiyete, sömürge imparatorluklarına, savaşlara ve kökendeki siyasal projeye ilişkin anıların yer aldığı özgün bir gelenekte belirtiliyor. Örneğin İngiltere'de yurttaşlık mantığı azınlıklarınkiyle birlikte düzenleniyor: Herkes, İngiliz yurttaşı ve bir azınlığın üyesidir, ya da daha açık bir biçimde, belirgin bir cemaate mensubiyet *yoluyla* yurttaştır. Fransa'da yurttaşlık mantığı, azınlıkların mantığına terstir. Almanya aksine yabancı ve vatandaş arasındaki ayrımı koruyor ve yabancıları, bunlar yıllardır düzenli bir biçimde burada oturuyor olsalar da, Alman yurttaşına dönüştürmeyi reddediyor. Almanya'da doğmuş ve eğitimlerini burada sürdürmüş yabancı gençlerin vatandaşlığa alınmasını kolaylaştıran, Ocak 1990 tarihli yasa temelde bu ilkeyi değiştirmemiştir.

Uluslar, 1991'de Körfez Savaşı esnasında Avrupa ülkelerinin çelişkili tepkilerinin göstermiş olduğu gibi, uluslararası bir siyasetin edimcileri olmayı sürdürüyorlar. Ancak birkaç yıl sonra, Slovenler Almanya'dan yardım isteyince ve Sırplar dertlerini, 1914 öncesini hatırlatan diplomatik bir oyunla, Fransızlara anlatmaya çalışınca, Avrupa, uluslararası yaşamın bir edimcisi gibi hareket etmiyordu. Avrupalıların kolektif eylemi, her ulusun birbirinden farklı çıkarları tarafından her zaman sınırlandırılıyor. Avrupa'da bir siyasal müdahale yeteneğini koruyan, uluslar olmayı sürdürüyor.

Siyasal proje ve üretkencilik: Ulustan etnik topluluğa mı?

Siyasal projenin gücü, nitelikleri bazen ulusa meydan

okuyan demokrasinin evrimi yüzünden de azalır. Yurttaşlığa dayalı ulusların toplumsal bağlılığını yalnızca kökendeki siyasal projede yer alan "karizmanın sıradanlaşması" (Weber) değil, ortak yaşamın siyasal niteliğinin ekonomik ve toplumsal boyutun yararına bozulması da tehdit eder. Oysa üretkencilik mantığı insanlar arasındaki ilişkilere özgün bir biçim verir ve yurttaşlığa dayalı projenin yeniden tartışma konusu olmasına neden olabilir.

Modern demokrasinin meşruiyeti, yurttaşların hakları olanı somut bir biçimde yerine getirebilmeleri düşüncesi ve, biçimsel eşitliğin ötesinde gerçek eşitliği sağlama tutkusu üzerine kuruludur. Devletin ekonomik, toplumsal ve kültürel düzene müdahalesi zorunlu bir biçimde demokratik ulus mantığının uzantısıdır: liberal devlet ve refah devleti arasında herhangi bir kopukluk yoktur. Refah devleti egemen yurttaşın hakları ve eşitlik değeri adına kaynakların dağılımının ve en yoksulların hayatta kalmalarına yardımcı olmanın kamuoyunca hakkaniyetli diye nitelendirilmesini sağlayacak kararları alıyor. Tüm Avrupa ülkelerinde ulusal devlet, asgari gelir uygulamaları ile iş alanlarının küçülmesinin, ailevi ve toplumsal bağların zayıflamasının toplumsal etkilerini hafifleterek demokratik ulus mantığına uygun davranıyor. Tüm bireylerin en azından sembolik bir biçimde kolektif yaşama katılabilmesini sağlamaya çalışıyor. Fakat modern devletin ilkesi ile toplumsal bağın yapısı üzerindeki etkileri arasındaki ayrımı yapmak gerekiyor.

Ortak yaşamın ekonomik ve toplumsal boyutuna verilen değerin artması, birey çıkarını ve tatminini ön plana çıkaran üretkenci-hedonist mantık, ulus düşüncesinin temelindeki siyasal projeyi yıkma eğilimindedir. Ekonomik gelişme ve sosyal güvenlik yoluyla zenginliklerin yeniden dağılımı topluluklarının nesnel benzeşikliğine neden oluyor. Nesnel eşitsizliklerin çok fazla olmasına engel oluyor ancak bir yandan Tocqueville'in dile getirmiş olduğu gibi neden olduğu eşitsizlikler daha dayanılmaz oluyor, diğer yandan da ekonomik etkinlik, topluluğu yurttaşlığa dayalı ulusun zararına harekete geçirme rizikosu taşıyor. Tüm Avrupa ülkelerinde sigorta aidatlarının artması refah devleti krizi diye adlandı-

rılan şeyi, hatta bunun da ötesinde sosyal güvenlik sistemlerinin mali açıklarını, yeniden dağılım ilkesine dayanan br demokrasi ile toplumsal ve siyasal bütünleşmenin yeniden tartışma konusu yapılmasını ifade ediyor. Toplumsal haklar gitgide siyasal haklara eşdeğer olmaya başlıyor ve "ekonomik ve toplumsal yurttaşlık" bazı ilerici düşünürler için modern yurttaşlığın otantik biçimi haline geliyor. Büyük Batı demokrasilerinin özellikle siyasal olan değerlerinden çok, bunların maddi malvarlıklarını üretmede ve yeniden dağıtmadaki başarıları dile getiriliyor. Modern demokrasinin meşruiyeti, yurttaş haklarının ve refah devletinin yararlarının evrenselliği üzerine kuruluysa da bireyler, yurttaş haklarından çok, refah devletinin yararlarına önem veriyor. Ancak, salt maddi tatmin, siyasal birimin korunması için şart olan insanlar arasındaki bağı sağlamaya yetmiyor. "Hak sahipleri" yurttaşlar değildir. Ekonomik düzende bazılarına verilen, bazılarından alınandır. Ekonomik rekabet insanları bölüyor, siyasal projenin bir arada tutmaya çalıştığı gruplar arasındaki çekişmeleri besliyor. Hegel, ulusal kimliğin kentsoylu birey kendisini yurttaş olarak devlete bağlayan varlığının siyasal boyutunun zararına sosyo-ekonomik niteliğini kazanınca parçalandığını ileri sürmüştü. Siyasetten uzaklaşma demokratik uluslar için sürekli bir tehdit oluşturur.

Artık refah devleti toplumsal bağı, toplulukları bir siyasal proje etrafında bir araya getirerek değil, ekonomik yaşama müdahale ederek sağlıyor. Donanım, eğitim, kentin ve konutların bir kısmının düzenlenmesi gibi önemli kamu hizmetlerini örgütlerken bir girişimci gibi; Avrupa ve dünyadaki çelişkiler içerisinde ekonomi siyasetinin büyük görevlerini yerine getirirken (bütçe, vergilendirme, maaş tespiti) bir ekonomi düzenleyicisi gibi; eşitsizlik ve rekabeti gidermeye, kolektif kaynakları yeniden dağıtarak "toplumsal taraflar" arasındaki çekişmeleri çözümlemeye çalışırken bir hakem gibi hareket ediyor. Ekonomi ve gruplar arası ilişkilerin düzenleyicisi rolü arttıkça egemenliği de azalıyor. Yeniden dağıtımın vazgeçilmez aracı toplumsal hak ve vergi hakkı Avrupa ülkelerinde ulusal devletin yetkisindedir. Modern neokorporatizm diye adlandırılan bu gelişme, bu refah devle-

tinin büyümesine bağlıdır. Toplumsal müdahale siyasetlere, ulusal, özellikle de yerel boyutta yeniden dağıtım ve idari hizmet mercilerinin yaratılmasını gerektiriyor; "toplumsal" etkinlik alanında müdahale eden ücretlilerin ve bu müdahaleden yararlanan topluluk ulamlarının sayısını arttırıyor. Çeşitli topluluk ve ulamların kaynaklarından, finansal transfer kredilerinden, iş imkânlarından, kredilerden yararlanmaları için bunlara ödenek ayıran ve kendilerine *welfare state*'in birçok görevi yüklenen devlet görevlileri bir müşteri mantığı yaratıyorlar. Fransa'da devlet, kültür siyasetine gitgide daha etkin bir biçimde müdahale ederek –devlet ve yerel makamlar düzeyinde idari kültür işletmeleri açarak, alıcı ve koleksiyoncu gibi davranarak, kamu yardımlarından yararlananların sayısı sürekli artan sanatçı ya da araştırmacıları destekleyerek– kültürel refah devleti diye adlandırabileceğimiz bir şekil yaratmıştır. Çokkültürlülük siyaseti denilen bir siyaset benimsemiş olan iki ülke de, Avustralya ve Kanada da, "kökendeki" kültürlerin korunmasını sağlayarak etnik bir refah devleti olmuşlardır. Etnik ve kültürel topluluklara birtakım ayrıcalıklar tanınıyor. Yurttaşlar cemaati ulusun temel düşüncesi olan birey haklarının grup haklarından üstün oluşu, kolektif haklar yararına zayıflayan bir ilke.

Toplum içi ilişkilerde ticari ve yararcı mantığın yayıldığına, ulus ve demokrasi değerlerini benimsetmekle görevli olan ancak şimdi sanayi işletmeleri gibi davranma ve yurttaşlığa ilişkin amaçlarını yok sayma eğiliminde olan büyük devlet kurumlarının –okul, ordu, yargıçlık, kamu hizmetleri– sıradanlaştığına tanık oluyoruz. Biçimsel demokrasi teorisi ve mekanizmaları –oy verme, kamu yaşamı içerisinde yer alan uygulamaların partilerce örgütlenmesi– bugün partilerin bir temsil krizi ile yeniden tartışma konusudur, seçmen politikacının tavsiyelerine uyacağı yerde kendi doğru bulduğunu yapma hakkı olduğunu düşünüyor. Kitle iletişim araçlarının yaptırıp yayınladığı kamuoyu araştırmaları yurttaşların oylarından çok siyasal etkilere yol açma rizikosu taşıyor. İnsanlar arasındaki anlaşma demokrasi teorisine ve uygulamalarına değil de sadece bir çalışma ortaklığına katılımın yarattığı maddi kâra, ve kazanılanın yeniden dağı-

tılmasına bağlı olsaydı bu anlaşma, üretimin artmadığı her durumda yeniden tartışma konusu yapılmaz mıydı? Kuzey İtalya'daki Lombardiya Birliği'nin yankısı, ulusal dayanışma artık aynı siyasal kültürden gelen ortak bir siyasal proje üzerine değil de maddi çıkar üzerine kurulu olduğunda, zengin bölgelerin, çalışmalarının ürününü yoksul bölgelerle paylaşmayı kabul etmekten vazgeçebileceklerini gösteriyor. Demokratik toplumlarda herkes için bir tehlike oluşturan işsizlik tüm toplumsal bağları saptırıyor: işsizlerin onurları yaralanıyor; işletmelerde ve aynı zamanda da ailelerde bireyler arasındaki ilişkiler yeniden tartışma konusu oluyor. Üretim değerleri üzerine kurulu toplumlar bitmek bilmeyen bir ekonomik krize dayanabilirler mi, tüm fertlerine artık iş imkânı ve dolayısıyla bir iş sahibi olmanın onurunu sağlayamadıklarında, yoksullukları yüzünden kolektif yaşama hiçbir şekilde katılma seçeneği kalmayanların sayısı artınca varlıklarını koruyabilirler mi? Daha önce söylemiş olduğumuz gibi siyasal yurttaşlık ile, "ekonomik ve toplumsal yurttaşlık" diye adlandırma eğiliminde olduğumuz yurttaşlık arasında bir yapı farkı vardır.

Henri Mendras, "İkinci bir Fransız İhtilali"ni anımsatarak, 1980'lerin Fransız toplumunu bir üretim, tüketim ve maddi ve kültürel varlıkların yeniden dağıtımı sistemi şeklinde tanımlıyordu. Araştırmalarına göre Fransızlar ülkelerini, satması ve alması gereken ve iyi yaşayabilmeleri için, kâr etmesi gereken büyük bir ticari işletme olarak görüyorlardı, işletmeyi meşru kılmışlardı.[2] Uzun süredir modern ulusu yaratmış olmakla övünen bir ülke de, demokrasi değerlerinin oybirliğiyle benimsenmesine, (Norbert Elias'm terimini kullanacak olursak) gelenekler medeniyetinin özgünlüğüne ve kültür ortaklığına rağmen, artık siyasal projesiyle nitelendirilmiyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren toplumun önemli değişimlerinin kaynağı ekonomi olmuştur. İlk İhtilal, yurttaşlığın ve siyasal topluma bağlılığın diğer tüm bağlılık çeşitlerine göre önceliğini yasalaştırdıysa da, ikincisi, ekonomik, toplumsal ve kültürel topluluğun yararına, siyasetin değerini düşürmüştür. Seçim kampanyaları esnasındaki tartışmalar artık ahlâki değerler ya da siyasal yönetimler üzerine de-

ğil, ekonomi kararları üzerinde yoğunlaşıyor. İşsizlik, seçmenler için de siyasal yetkililer için de bir kabus. Ulusal kurumların küçülmesi, beraberinde, uzun süre sapkın diye yargılanan davranışlara karşı bile sonsuz bir hoşgörü ve günlük hayat ile değerleri üzerine bir yoğunlaşma getiriyor. Ulusal duygu artık "güçlü bir biçimde yurttaşlığa dayalı" değil, "dokunaklı" hattâ "neredeyse duygusal"dır.[3] Tarihçiler artık Michelet gibi, Fransa'nın kendisini, ya da Lavisse'in yapmış olduğu gibi, eşsiz kaderini değil, ortak belleğin mekânlarını göklere çıkarıyorlar –İhtilal'den Vichy'ciliğe*, önemli siyasal çatışmaların olduğu mekânlar da dahil olmak üzere, Fransızların tarih ve kültürlerinin eşsizliğine olan duygusal bağlılıkları –*Lieux de mémoire* adlı kitabın başarısının göstermiş olduğu gibi– yurttaşların Fransa'nın siyasal projesine olan katılımlarının yerini almıştır.

FAC, 1989'a dek demokrasi devrinin örnek ülkesi durumundaydı. Üniter devlet adına işlenen suçların anısı ve iki egemen devlete bölünme, ulusal düşünceyi tehlikeye atmıştı. Bazıları gelecekte iki Almanya'yı birleştirme tutkusunun, "Almanya'nın diğer bölümlerinin" de katılımını olanaklı kılan Yasa'nın 23. maddesinde yer almasından endişe duyuyorlardı. FAC deneyimi modern bir demokrasinin, incelemiş olduğumuz anlamda bir ulus oluşturmadan da, başarıyla gelişebileceğini gösteriyordu. Max Weber'in İsviçre'yi nitelendirdiği "tamamlanmamış ulus" tanımına ya da "tüccar devlet"[4] diye adlandırılabilecek bir devlet şekline uyuyordu: federalizmin garanti altına aldığı yerel topluluk hakları, hukuk devletine saygı, ekonomik etkinliğe öncelik, 1970 yıllarının *Ostpolitik*'ine kadar dış etkinlikte ölçülülük, bir ordu kurmak ve dünya çapında bir dış siyaset yürütmek konusundaki uzun süreli kararsızlık. 1983'te askerlik yaşında olanların %20'si savaş karşıtı ahlaki değerlerinden dolayı askere gitmeyi reddediyorlardı. 1991'de Körfez Savaşı esnasında Avrupa'nın en büyük refah-ülkesinin, 1945'te yenilmiş olan Al-

* Vichy hükümeti: Vichy'de 1940-1944 tarihleri arasında yerleşen ve mareşal Pétain'in yönetiminde Alman işgali boyunca Fransa'yı yöneten Fransız hükümeti. [ç. n.]

manya'ya dayatılan bir konumun mirası olan hukuka bağlılık adına, çekimser davranması FAC'nin temelindeki projeyi çok iyi açıklıyordu. Bir tek, Almanya'nın Fransa ile birlikte başlıca girişimcisi olduğu Avrupa oluşumu ve NATO'ya katılım, ulusal çerçeveyi aşan bir siyasal proje geliştirmeyi sağlıyordu. Yeni siyasal proje, Nazi geçmişinin ve Sovyet İmparatorluğu gerçekliğinin reddedilmesine dayanıyordu: "Bu, ikili anti-totaliter anlaşma... siyasal kültürümüzü canlandıran düşünce yapımızın geliştiği arkaplanı belirtiyordu."[5] Temelde ekonomik bir ulusun kendilik bilinci –Alman markının oynadığı kimlik rolünün gösterdiği gibi– "Federal Cumhuriyet'in kendi hakkındaki siyasal anlayışın etrafında geliştiği ana temayı"[6] oluşturuyordu. FAC, elli yıl boyunca, gerçek bir ulus olmadan da ekonomik ve toplumsal bir demokrasi olmayı başardı.

Komünist sistemin ve Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılışının dayattığı birleşme aniden bu siyasal projeyi yeniden tartışma konusu yapmıştır. Almanya'nın artık bir tüccar-devlet olarak kalması mümkün değildi. Siyasal açıdan yine egemen oldu ve hükümet ortak kaderi uzun yıllar etkileyecek olan siyasal bir seçim yaparak, eski DAC'nin *Länder*'lerinin Federal Cumhuriyet'e dahil etme, Doğu topluluğuna Batı'nın siyasal sistemini dayatarak ve bir Almanya ulusal düşüncesi ile halkının birliği adına, Batı topluluğundan maddi özveride bulunmasını isteyerek, bir siyasal ve ekonomik birlik olarak Almanya'yı yeniden oluşturma kararı almıştır. Şimdiye kadar FAC'nin çerçevesinde tanımlanan, ekonomik ve toplumsal yaşamın oyuncuları ve siyasal merciler (federal hükümet ve *Länder* hükümetleri) arasındaki ilişkiler, birleşmiş Almanya eski FAC'nin basit bir uzantısı olamayacağı için yeniden geliştirilmeliydi. Bugün Almanya'nın tanık olduğu kimlik sorunu, eski DAC'nin komünist bir toplum yaratmayı amaçlayan siyasal projesinin –kaçınılmaz olarak– aynı zamanda, federal ve merkezi olmayan, refah ve eşitlikçi bir demokrasi olmayı amaçlayan ve devletler arası ilişkilere doğrudan müdahale etmeyi reddeden FAC'nin siyasal projesinin de, yeniden tartışma konusu olmasından kaynaklanıyor.

Yurttaşlar arasında cemaat türünde bir toplumsal bağ

oluşturmak için çabalandığı Nazi ve komünist rejimlerinin neden olduğu iki büyük istenççi macera, tüm Batı dünyasında olduğu gibi Almanya'da da siyasal istenç düşüncesini bile tehlikeye atmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Avrupalı demokratik uluslar, nazizmi ve komünizmi reddetmeleri ile tanımlanıyorlardı. Sovyet ordusunun oluşturduğu tehdit onlara asgari bir siyasal proje dayatıyordu: komünist bir ülke olmamak. Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra özgün bir projeleri olan siyasal örgütlenmeler şeklinde tanımlanmasalardı gelecekleri ne olurdu? İmparatorlukların dağılmasından ve etnik topluluklara üstün gelinmesinden doğdukları halde yeniden etnik toplulukları, yani belirgin kökleşmeleri aşarak ortak bir siyasal yaşama katılma istencinin değil, tarihî topluluk ve kolektif kimlik duygusunun bir arada tuttuğu insan grupları haline gelme rizikoları yok muydu? Barışçı eğilimleri göz önüne alındığında, hukuk devletinin düzenlediği siyasal uygulamalarla, tutku ve istençlerin denetimini sağlayan yurttaşlığın geliştirilmesi gerektiğini yok sayarlarsa; hükümetlerin hukuki önlemlerle girişlerini sınırlamaya ya da denetlemeye çalışmasına rağmen zenginlik ve özgürlüğün çekiciliğine kapılarak gelmeye devam edecek olan göçmen toplulukları siyasal değerleri etrafında bütünleştirme yeteneğini kaybederlerse; kendilerini benimsetme, en azından koruma ya da zorba bir hükümdarın güç dengelerini alt üst etmesini ya da SSCB'nin dağılmasından sonra tüm dünyaya yayılma rizikosu taşıyan nükleer silahları ele geçirmesini engelleme istencini yitirirlerse uzun süre hayatta kalamazlar. Hollanda siyasal tutkusu olmayan ekonomik ve ticari bir güç iken İngiliz deniz kuvveti tarafından korunuyordu. Amerika Birleşik Devletleri bile, üniformalı *boy*'larının ölmesine engel olan teknik ve soyut savaşları tercih ediyor. Kolektif değerlerini dile getirmeyen ve bu değerleri gerekirse güç kullanarak korumayı bilmeyen toplumlar daima daha yoksul ancak daha istençli toplumlar tarafından yenilmişlerdir.

Avrupa oluşumunun olumsuz sonuçlarından biri, liberal demokrasilerin bu şekilde siyasetten uzaklaşmalarına katkıda bulunmak olabilir. Avrupa ulusları arasında sağladığı ba-

rış ulusal duyguyu öldürüyor. Komşu uluslar arasındaki çekişmelere dayalı 1914 öncesi uluslararası Avrupa sistemi vatanseverliği besliyor ve her ulusal kendiliğin bütünleşmesini koruyordu. Her savaş ya da savaş tehlikesi bir bütünleşme etkenidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, ulusların doğduğu ve XX. yüzyıla kadar savaşların ulusal duyguyu canlandırmadaki en önemli araç olduğu Avrupa ülkeleri, aralarındaki anlaşmazlıkları görüşme, uzlaşma ve anlaşma yoluyla çözümlüyorlar. Komünizmin –haklı ya da haksız olarak– bir tehlike oluşturmaktan çıktığı bugün, bir yandan ekonomik ve toplumsal yaşamdan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya olanların sayısı artarken, bir yanda da ulusal bütünleşmenin zayıflıyor olması, dünyanın içinde bulunduğu durumu tehdit ediyor. Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'nın çeşitli dönemlerde birbirleri için oluşturdukları "kalıtsal düşmanlar"ın yeri nasıl ya da kiminle doldurulacak?

Avrupa Ekonomik Topluluğu diğer yandan bir üretici, tüketici ve tüccar Avrupa'sı yaratıyor. Brüksel'deki otoriteler genelde ekonomik ve toplumsal yaşama müdahale ediyor, iş alanları, cinsiyetler arası eşitlik, kentlerin yenilenmesi ve kırsal alanların düzenlenmesi, eğitim ve kültür gibi konularda etkinlik göstermeye çalışıyor. Ulusal devletlerin zararına, doğrudan ilişki içerisinde oldukları bölgesel toplulukların gücünü artırmaya ve ulusal-ötesi kimlikleri uyandırmaya çalışıyor. Her çeşit ulusçu sapmadan endişe duyan felsefeci ve hukukçuların arzuladıkları "post-ulusal" yurttaşlık benimsendiği takdirde bu, siyasal olandan uzaklaşma yönünde bir davranış olacaktır. Demokrasinin meşruiyeti ve uygulamaları ulus çerçevesinde ortaya çıkmıştı: Avrupa oluşumunun bir sonucu olan ulusal devletin gücünü kaybetmesi demokrasinin de gücünü kaybetmesine neden olabilir. Fransa'da solda "Cumhuriyet'e", sağda "vatanseverliğe" ve "egemenliğe", çoğu zaman beceriksizce yapılan çağrı, demokrasinin öğrenileceği yer olan okulun, liberal demokrasilerdeki başarısızlığının doğurduğu endişe, toplumbilimcinin kendi terimleriyle inceleyebileceği bir evrimin neden olduğu endişedir. Dinin ve hanedanlığın meşruiyetinin artık tanınmadığı top-

lumlarda, Batı Avrupa'da ulusal bağın yurttaşlık ilkesi tarafından bozulması yeniden toplumsal bağın gücünü yitirmesine neden olabilir. Max Weber güç istenci olmadan ulus da olmayacağını düşünüyordu. Ortak bir siyasal istenç olmadan bir Avrupa da olamaz. Aynı ekonomik ve toplumsal sisteme katılım insanları bir arada tutmaya yetmez. Toplumbilimci, toplumsal insanın sadece bir *homo economicus* olmadığını, onu yaşatanın tutkuları, değerleri ve istenci olduğunu unutacak son insan olmalıdır.

Ussallığın içsınırları

Max Weber ulusu, dünyanın ussallaşmasının bir aşaması ve bunun bir açıklaması olduğunu düşünüyordu. Ancak ussal olarak büyüsü bozulmuş dünyanın insanların usdışılığını yok etmediğini de biliyordu. 1960'lara kadar, dinler ve etnik özellikler konusunda araştırma yapan toplumbilimciler *Gemeinschaft* mantığını izleyen toplumsal biçimlerin, modern toplumu nitelendiren ussal mantık yayıldıkça yok olmaya, ya da en azından güçsüzleşmeye mahkum olduklarını belirtiyorlardı. 1970'ten itibaren, en yaşlı Batı Avrupa uluslarında bile etnik taleplerin çoğalması, kiliseler dışında doğan dinî hareketlerin ve, Weber'in terimini kullanacak olursak "heyecanların bir arada tuttuğu cemaatlerin" ortaya çıkması bu ussallığın sınırlarını gösterdi. Sorun sadece etnik ya da dinî tutkuların bazı ifade biçimleri ile modernlik arasında bir aykırılık olması değil, modernliğin özgün bazı, dine ve etnik taleplere dönüş biçimlerine neden olmasıdır.

Evrensellik ve ussallık fikri hiçbir zaman, göstermiş olduğumuz gibi, sadece önemli bir ilke olmamıştır, bu aynı zamanda toplumsal yaşamın düşüncesi ve idealidir. Fakat demokrasi devrinde ulusal düzen, toplulukların artan benzeşikliğine rağmen, belirgin mensubiyetleri, ulusların görkemli devrinde olduğundan daha güç aşıyor. Dinlere dönüş gibi yeni etnik talepler de demokratik toplumun niteliklerinden –ussallık ve soyutlama– ve amaçladığı eşitlik ideali ile kaçınılmaz olarak varılan ve düş kırıklığına yol açan sonuçlar arasındaki karşıtlıktan doğar.[7] Eşitlikçi değerlere ve ussal bir üretim örgütlenmesine sahip olan modern toplum, memnu-

niyetsizliğe ve başarısızlık hissine neden olmamazlık edemez. Diğerlerinin eşiti olan modern insanın yapabileceği tek şey kendini, tüm diğerleriyle kıyaslamak ve bundan dolayı üzüntü duymaktır. Demokrasi, somut gerçeklerin aksini ispatladığı idealler ilan ediyor –herkesin eşit olması gibi. Demokrasi biçimsel eşitliğin ötesinde bir eşitlik tutkusunu ifade ediyor ancak ekonomik ve toplumsal düzendeki eşitsizlikleri azaltmak için çabalasa da bunları tamamen yok edemiyor. Tüm kültür değerlerine saygı duymak ve aynı zamanda bireylerin fırsat eşitliğini sağlamak isteyince, karşı karşıya gelen eşitlik ve özgünlük değerlerini dile getiriyor. Biçimsel olarak tüm bireylere tüm seçenekleri sunan ve tüm toplumsal tutkulara yol açan demokrasi, birçoklarını düş kırıklığına uğratıyor. Bireye çok değer veriyor ancak üretim mantığı bireyi bürokratik örgütlenmeler ve sanayi örgütlenmeleri içinde toplumsal ve mesleki rolüne indirgiyor. Demokrasinin amacı yurttaşlığın soyut evrenselliğidir ancak dini, etnik belirgin kökleşmelerin varlığı tüm canlılığı ile sürüyor.

Daha genel olarak modern toplum varoluşa nihai bir anlam kazandırmıyor, ya da Weber'in ifadesini kullanacak olursak insanların, dünyadaki kusursuzlukları ve kişisel mutsuzluklarını doğrulayabilecek bir açıklama sistemine sahip olma ihtiyaçlarına yanıt vermiyor. Teknik ve entelektüel yenilenme ile yeni toplumsal biçimlerin yaratılmasına dayanan ve geleceğe dönük olan modern toplum aslen ütopik bir boyuta sahiptir. Fakat geçmişteki dinî ütopyalardan farklı olarak burada söz konusu olan ne geçmiş zamanlardaki parlak bir devrin anlatımına ne de tamamiyle farklı bir gelecek görüşüne dayanan, ussal bir ütopyadır. Geçmişin değerini yadsıyor ve gelecekte de bugünkü ussallığın gelişeceğini ve kusursuz hale geleceğini bildiriyor. Geçmişle beslenen bir efsaneye saplanmış olan kopma hayallerinin yaptığını yapamıyor. Ne insanların kolektif deneyimine ne de bireysel kadere bir anlam yüklüyor. Modern toplumlardaki boşluk herkese, varoluşuna istediği anlamı seçme olanağını, yükümlülüğünü, ayrıcalığını ve kaygısını bırakıyor.

Kolektif çalışmanın ve daha genel olarak toplumsal dü-

zenin örgütlenmesinin üstünde yer alan ussallık, bireyleri, insanlığın kaderini kurumlaşmamış heyecan biçimlerinde aramaya itmiyor mu? Yurttaşlığın ussallığı artık kolay kolay kolektif umutlara ve heyecanlara neden olmuyor. Heyecanın bir arada tuttuğu cemaatler –ister dinî uygulama, ister etnik, ulusal-ötesi ya da uluslar-aşırı bir topluluğa mensubiyet, ister ırkçılık karşıtı militanlık, ya da en çok rastlandığı gibi bir spor takımına bağlılık şeklinde olsun– insanın bir kişi olarak kabul edilme yönündeki temel ihtiyacına yanıt veriyor. Bireylerin başarısızlıklarına bir anlam vermelerini, üretim sisteminin ve toplumsal düzenin dayattığı değerleri, siyasal toplumun ve yurttaşlığın soyutluğunun sonuçlarını gidermelerini sağlıyor. Ekonomik ve toplumsal yaşamın dışına atılmış olanlar hakkında yapılan tüm araştırmalar bunların her şeyden önce, demokratik meşruiyetin bir değeri olan onurlarını talep ettiklerini gösteriyor. Bireylerin, bu cemaatlere katılımı insanlığın çektiği acılara bir anlam verebilmelerini ve diğerleriyle doğrudan duygusal bağlar kurabilmelerini sağlayabiliyor. Özgünlüklerin yurttaşlıkla aşılması da güçleşiyor.

1970-1980 yılları arasındaki "çokkültürlü toplum" hayalerine neden olan, Batı Avrupa demokrasilerinde yerleşmiş olan göçmenlerin isteklerinden çok, siyasal gerileme ile karşı karşıya bulunan Avrupalıların kendilerinin, ulusal kimlikleri konusundaki arayışlarıydı. Fransa ile İngiltere, kararları dünyanın kaderini etkileyen imparatorluk güçleri değillerdi artık. Almanlar, İkinci Dünya Savaşı'nın siyasal ve ahlâki yıkımından sonra kendilerini ekonomik etkinliğe adamışlardı. Çokkültürlü toplum düşüncesinin belirsizliği, başka değerler, kültürlerin çeşitliliğine ait değerler ileri sürerek siyasal gerilemeyi sihirli bir biçimde, yani sözcüklerle unutturuyordu; geçmişteki sömürgeleştirmenin, siyasal özümlemenin günahlarının, İkinci Dünya Savaşı'nın vahşetinin cezasını sembolik bir biçimde ödeme fırsatı veriyordu. Ve nihayet modernliğin iki önemli değerinin doğurduğu çelişkilere bir çözüm getiriyordu: yurttaşlık ilkesinde yer alan bireysel eşitlik; belirgin bir kültüre bağlı gerçeklik. Ulusların görkemli devrinde toplumsal bağı sağlamakla yükümlü olan ulustu,

daha sonra bunu refah devleti üstlendi, şimdi de sıra kültürde. Eşit değerde olan "kültürler", sözcüğün her anlamında –Kültür Bakanlığı'nda kullanıldığı anlamdan, çokkültürlülük militanlarının kullandığı anlama kadar–, ekonomik, ahlâki ve siyasal krizi çözümlemekle görevlendirilecek ve bundan böyle insanları bir arada tutmak ve varoluşlarına bir anlam vermek için değerini yitirmiş olan yurttaşlığın yerini alacaktı.

Gitgide daha teknik bir hal alan ve kamu işleri kaçınılmaz olarak uzman kişilerin yönetimine bırakılan bir toplumda, uygulamaları, bireylerin seyrek ancak baskın bir biçimde dile getirdikleri "katılım" ya da katılımcı yurttaşlık isteklerine yanıt verebilecek olan bölgesel yurttaşlık değerleri ortaya atılıyor. Demokrasinin temelinde yer almış olan temsil düşüncesi bile birçokları tarafından yetersiz kabul edildiğinden, bölgesel demokrasi uygulamaları, gerçekten etkin bir yurttaşlık özlemi duyanları memnun edebilir. Ancak demokratikleşmesi arzulanan, bölgesel bir yönetime katılmak insanları ortak istenci meydana getiren bir proje etrafında bir arada tutmaya yetmez, yurttaşların gerekirse, siyasal ortaklığı ve onu meşru kılan değerleri korumak için seferber olacaklarını garanti etmez.

Tüm kavramlara tarihî anlamlar yükleyerek, ve tüm kurumları göreceli bir hale getirerek modern düşünce –XX. yüzyıl boyunca siyasal değerler adına işlenen vahşi suçların yardımıyla– dinden sonra, siyasetin de kutsallığını yitirmesine neden olmuştur. Oysa her iktidar kutsallıkla bağıntılıdır. Demokratik uluslarda bugün hâlâ halkın isteklerinin aldığı kurumsal ifade meşru kabul edilir ve buna uyulur: Herkes seçim sonuçlarını benimser. Bu şekilde yurttaşların egemenliği tanınıyor, meşruiyet yeniden kuruluyor ve siyasal proje yeniden ifade ediliyor. Ancak seçimler siyasal bağı, yani toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya yetebilir mi? Tutkular ve heyecanlar tüm toplumları olduğu gibi demokratik toplumları da etkisi altına alıyor. Kiliselerin mezhepler ve karizmatik hareketler üzerindeki denetimi sona erebilir ve kiliseler, günün birinde bunları bünyelerinde toplama umuduyla dinî kökenli heyecanların bir araya getirdiği her çeşit topluluğu

benimseyebilirler. Demokratik ulusun, üretim değerleri üzerine kurulu ve zenginlik hayallerinin sınır tanımadığı bir demokraside kaynak dağılımının neden olduğu kaçınılmaz anlaşmazlıkları ya da etnik topluluklara mensubiyet ya da bu topluluklarla özdeşleşme duygularının doğurduğu davranışları ussal yurttaşlık tutkusuyla daha uzun süre denetleyebileceğinden emin olamayız. Toplumsal bağı sürdürebileceğinden de emin olamayız.

Avrupalılar XVIII. yüzyılda, halkların yeni özlemlerine yanıt verebilecek kadar iyi donatılmamış monarşilerin güçlerinin azaldığına tanık olmuşlardı; bugün, ulusal siyasal biçim de yavaş yavaş çaptan düşüyor olabilir.

NOTLAR

GİRİŞ

1. 3 Haziran 1993'te Viyana'da yapılmış olan ve Viyana Institut für Wissenschaften vom Menschen'in çıkardığı *Newsletters*'ın 40. sayısında çeşitli bölümleri yayınlanmış olan bu konferans, yedinci Patocka Memorial Lecture, genel olarak kabul edilmiş olan düşünceleri ateşlilikle dile getiriyor. Kitabın devamında bu konferanstan sık sık söz edilecektir.
2. Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Lévy, 1962, s. 299.
3. Pierre Rosanvallon, *L'Etat en France de 1789 à nos jours*, Paris, Le Seuil, 1990; Judith Shklare, *American Citizenship*, Harvard U.P., 1991; Dominique Schnapper, *La France de l'intégration, Sociologie de la nation en 1990*, Paris, Gallimard, 1991.
4. Emile Durkheim, *L'Education morale*, Paris, Alcan, 1925 (1899), s. 89.
5. Norbert Elias, *La société des individus*, Paris, Fayard, 1991 (1986/1987), s. 216.
6. Mommsen'de söz edilir, Wolfgang J. Mommsen, *Max Weber et la politique allemande*, Paris, PUF, 1985 (1959), s. 75.
7. V. Bölümün ikinci kısmında bu incelemelerden daha geniş söz ediliyor.
8. Mario Vargas Llosa'nm konferansı.
9. Michael Hechter, *Internal Colonialism, the Celtic Fringe in National Development, 1536-1966*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1975.
10. Anthony D. Smith, *The Ethnic Revival in the Modern World*, Cambridge, Cambridge U.P., 1981; Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, New York, Londra, Blackwell, 1986.
11. Robert A. Nisbet, *La Tradition sociologique*, Paris, PUF, 1984 (1963).

12. Geertz, (yay. haz.), *Old Societies and New States. The Quest of Modernity in Asia and Africa*, New York, The Free Press, 1963. Greenfeld'de, bu görüş yeniden ele alınır, Liah Greenfeld, *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Londra, Cambridge, Harvard, U.P., 1992.
13. Avrupa'da istisnalar: Istvan Bibo, *Misère des petits Etats d'Europe de l'Est*, Paris, L'Harmattan, 1986 (1946); Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Lévy, 1962; Jeno Szücs, "Sur le concept de nation. Réflexions sur la théorie politique médiévale", *Actes de la Recherche en sciences sociales*, 64, Eylül, 1986 (1981); Louis Dumont, *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Paris, Le Seuil, 1983 ve Louis Dumont, *L'idéologie allemande. France-Allemagne en retour*, Paris, Le Seuil, 1991; Norbert Elias, *La société des individus*, Paris, Fayarda, 1991.
14. Clifford Geertz (yay. haz.), *Old Societies and New States. The Quest of Modernity in Asia and Africa*, New York, The Free Press, 1963, s. 129. "There are *manqués* states as there are *manqués* artists, as France perhaps demonstrates."
15. Geertz (yay. haz), *a.g.y.*'de, D. Apter, 1963, s. 80-81. "Without such consensus political authority remains the most sensitive political problem in the new nations. Some older countries have never been able to overcome these difficulties. France never institutionalized her constitutional order sufficiently. Primordial loyalties still flourish. Political authority, never fully integrated within the framework of law, demeaned the framework itself in spite of the very elaborate legal structure of France as a modern state."
16. Seymour Martin Lipset, *The First New Nation. The United States in Historical and Comparative Perspective*, New York, Basic Books, 1963, s. 224-225. "France today the rule of law has not been institutionalized to nearly the same degree and populisme remains as the principal source of, and threat to, the legitimacy that is granted to agents of authority (...) France sought to adopt the same syndrome of values which United States developed: achievement, equalitarianism, universalism (...) The French failure stems from the fact that, in contrast to America, the forces of revolution were not strong enough to sustain value consensus among the key social groupings."
17. Liah Greenfeld, *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Londra, Cambridge, Harvard, U.P., 1992, s. 182. "The American War of Independance eventually facilitated the identification of radica-

lism with nationalism in France and strengthened the appeal of the collectivist (etatist) –and undemocratic– reinterpretation of the value of liberty, equality, and nation."

18. Marcel Mauss, *Oeuvres*, Cilt 3, *Cohésion sociale et divisions de la sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1969, (1920?), s. 594. Çok geç yayınlanmış olan Mauss'un eseri büyük olasılıkla 1920'de yazılmıştır.
19. Bu ifade Louis Dumont'undur. Louis Dumont, *L'Idéologie allemande. France-Allemagne en retour*, Paris, Gallimard, 1991, s. 25'ten alınmıştır.
20. Saussure'ün "bakış açısı bilimi yaratır" diye yazabildiği anlamda.
21. Marcel Mauss, *Oeuvres*, Cilt 3, *Cohésion sociale et divisions de la sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1969, (1920), s. 605.
22. Marcel Mauss, *Oeuvres*, Cilt 1., *Les fonctions sociales du sacree*, Paris, Editions de Minuit, 1968, (1904), s. 93.
23. Mauss, *a.g.y.*, s. 93-94.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Yani yurttaşlığa dayalı ulustan, siyasal ulustan, demokratik ulustan ya da yurttaşlar cemaati ulustan, ayrım gözetmeden söz edeceğim.
2. Etnik topluluk ve etnik grup terimlerinin kötü bir anlam taşımadıklarını ve siyasal yaşamda bazılarının Doğu Avrupa'daki "etnik toplulukları" ya da "kabileleri" küçümseyerek suçladıkları anlamda kullanılmadıklarını belirtmeye gerek var mı?
3. Jeno Szücs, "Sur le concept de la nation. Réflexions sur la théorie politique médiévale", *Actes de la Recherche en sciences sociales*, 64, Eylül 1986 (1981).
4. Eric J. Hobsbawn, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge, Cambridge U.P., 1990, s. 47, "certain variants of feelings of collective belonging which already existed and which could operate, as it were potentially on the macro-political scale which would fit in with modern states and nations."
5. Clifford Geertz'de, *a.g.y.*, Shils, s. 21-22. "pre political matrix of institutions beliefs and solidarities."
6. Nathan Glazer ve Daniel Patrick Moynihan'da (yay.haz.), *Ethnicity. Theory and Experience*, Cambridge, Harvard, U.P., 1975, s. 177 ve devamı "subnations".

7. John Armstrong, *Nations Before Nationalism*, Chapel Hill, University of North Carolina, 1983.
8. Immanuel Wallerstein, "Ethnicity and national integration in West Africa", *Cahiers d'études africaines*, 1960, no.3, s. 132.
9. Frederik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference*, Londra, Allen and Unwin, 1969.
10. Nathan Glazer ve Daniel Patrick Moynihan (yay. haz.), *Ethnicity. Theory and Experience*, Cambridge, Harvard, U.P., 1975'te, D. L. Horowitz.
11. Walker Connor, "A nation is a nation, is a state, is an ethnic group, is a ...", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 1., No. 4, Ekim 1978, s. 589. "An ethnic group may be readily discerned by an anthropologist or other outside observer, but until the members are themselves aware of the group's uniqueness, it is merely an ethnic group and not a nation." Fransızca çevirisi için bkz. , Gil Delanoi ve Pierre-André Taguieff (yay. haz.), *Théorie du nationalisme, Nation, nationalité, ethnicité*, Paris, Kimé, 1991'de C. Jaffrelot, s. 159.
12. Hugh Seton-Watson, *Nations and States. An Inquiery into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Londra, Methuen, 1977, s. 5. "Thus I am driven to the conclusion that no 'scientific definition' of the nation can be devised; yet the phenomenon has existed and exists." "All that I can find to say is that a nation exists when a significant number of people in a community consider themselves to form a nation, or behave as if they formed one."
13. John Armstrong, *a.g.y.*
14. Suzanne Berger, "Bretons, Basques, Scots and Other European Nations", *Journal of Interdisciplinary History*, 1972, 3, s. 167-175. Deneme yazını kendini hiç de borçlu hissetmiyordu. Berlin duvarının yıkılışından beri "ulusların dönüşü" ya da "ulusların zaferi", yani etnik topluluklar konusunda yazılmış eserlerin ortaya çıktığını gördük.
15. Delannoi-Taguieff, *a.g.y.*'de, J. Crowley, s. 187.
16. Pierre Birnbaum'da (yay. haz.), *Histoire politique des Juifs de France*, Paris, Presses de la Fondation nationale des Sciences politiques, 1991, D.Schnapper, s. 296-310.
17. Ernest Renan, *Oeuvres complètes*, Cilt 1, Paris, Calmann-Lévy, 1947 (1882), s. 887.
18. Ernest Renan, *a.g.y.*, s. 888.

19. Mauss, *a.g.y.*, s. 581.
20. Mauss, *a.g.y.*, s. 583.
21. Mauss, *a.g.y.*, s. 584-585.
22. Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Lévy, 1962, s. 17.
23. Bu durumda "siyasal ulus-birim" terimini kullanacağım.
24. Max Weber, *Wirtschaft und Gesellchaft. Grundrias der verstehenden Soziologie*, Tübingen, Mohr, 1947, s. 627 (Fransızca çevirisi, *Economie et société*, Paris, Plon, 1971), " 'Nation' im üblichen Sprachgebrauch ist zunähst nicht identisch mit 'Staatsvolk', d. h. der jeweilegen Zugehörigkeit (zu) einer politischen Gemeinschaft. Denn zahlreiche politische Gemeinschaften (so Österreich –vor 1918) umfassen Menschengruppen, aus deren Kreisen emphatisch die Selbständigkeit ihrer 'Nation' den anderen Gruppen gegenüber betont wird, oder andererseits Teile einer von den Beteiligen als einheitliche 'Nation' hingestellten Menschengruppe (so ebenfalls Österreich)." Isabelle Niehues-Jeuffroy'a çevirisi için teşekkür ederim.
25. Max Weber, *Politische Schriften*. Raymond Aron, "Max Weber et la politique de puissance", *Les Etapes de la pensée sociologique*, Paris, Gallimard, "Tel" dizisi, 1967 (1964), s. 646'da sözü edilir (çev. Julien Freund).
26. Weber, *a.g.y.*, s. 630. "Reine Kunst und Litteratur von deutscher Eigenart sind *nicht* im politischen *Zentrum* Deutschland enstanden." Fransızca çeviri: Isabelle Niehues-Jeuffroy.
27. Wolfgang Mommsen, *Max Weber et la politique allemande*, Paris, PUF, 1985 (1959).
28. Mommsen, *a.g.y.*, s. 79.
29. Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, Blackwell, 1983.
30. Claude Lévi-Strauss, *L'Identité*, Paris, Grasset, 1977, s. 332.
31. Pierre Manent, *Histoire intellectuelle du libéralisme, dix leçons*, Paris, Calmann-Lévy, 1987, s. 161.
32. Johann Gottlieh Fichte, *Discours à la nation allemande*, Paris, Imprimerie Nationale, 1992 (Alain Renaut'nun Sunuş'u ve notlarıyla). Bkz. A.Renaut'nun notları, s.42.
33. Dominique Schnapper, *La France de l'intégration, Sociologie de la nation en 1990*, Paris, Gallimard, 1991, s. 27.
34. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 574.
35. Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Lévy, 1962, s. 16-17.
36. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 604.

37. Raymond Aron, *a.g.y.*, s. 297.
38. Örneğin Ernest Gellner, *a.g.y.*, s. 11; Jean-Marc Ferry, *Les Puissances de l'expeerience*, Paris, Cerf, 1991, cilt 2, s. 181, vs.
39. David Hume, *Ecrits politiques*, Paris, Vrin, 1972 (1748), s. 291-292.
40. Max Weber, *Economie et société*, Paris, Plon, 1971, s. 421; Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*, Tübingen, Mohr, 1947, s. 222. "Wie auszerordentlich leicht speziell politishes Gemeinschafttshandeln die Vorstellung der 'Blutgemeinschaft' erzeugt –falls nicht allzudrastische Unterschiede des anthropologischen Typus im Wege stehen–, zeight der ganze Verlauf der Geschihte."
41. C. Geertz, *a.g.y.*'de, s. 156, C. Geertz, "What the civic sense more than anything else seems to involve is a definite concept of the public as a separate and distinct body and an attendant notion of a genuine public interes, which tough not necessarily superior to, is independant of and at times even in conflict with, both private and other sorts of collective interest."
42. Weber; alıntıyı yapan, Wolfgang J. Mommsen, *The Age of Bureaucracy. Perspectives on the Political Sociology of Max Weber*, Oxford, Blackwell, 1974, s. 44.
43. Aron tarafından söz edilir; Raymond Aron "Max Weber et la politique de puissance", *Les Etapes de la pensée sociologiques*'te, Paris, Gallimard, "Tel" dizisi, 1967 (1964), s. 643 (çev. J. Freund).
44. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 608.
45. Charles Tilly, *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton U.P., 1975.
46. Emile Durkheim, *a.g.y.*, s. 78.
47. Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, New York, Londra, Blackwell, 1986, s. 166.
48. Dominique Schnapper, *La France de l'intégration, Sociologie de la nation en 1990*, Paris, Gallimard, 1991, s. 71.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Evrensel "yurttaşlık" kavramı, "egemenliği" ilan edildiğinden beri somut bir biçimde gelişmiş olsa da. Bkz. Pierre Rosanvallon, *Le Sacre du citoyen*, Paris, Gallimard, 1992.
2. Ernest Renan, *Oeuvres complètes*, Cilt 1, Paris, Calmann-Lévy, 1947 (1882), s. 896, 899, 902, 903.
3. Ernest Gellner, *a.g.y.*, s. 54. "Clubs, conspiracies, gangs, teams,

parties, not to mention the numerous communities and associations of the preindustrial age."

4. Delannoi-Taguieff, *a.g.y.*'de, Ernest Gellner, s. 236'da söz edilir.
5. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 595 ve 596.
6. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 598 ve 601.
7. Max Weber, 1947, (1913), s. 627. " 'Nationale' Zugehörigkeit nicht auf realer Blutsgemeinschaft ruhen muss", "vollends ist Gemeinsamkeit eines spezifischen anthropologischen Typus zwar nicht einfach gleichgültig", "des anderren grossen "Massenkulturguts", " 'Nation' ist ein Begriff, der, wenn überhaupt eindeutig, den jedenfalls nicht nach empirischen gemeinsamen Qualitaten der ihr Zugerechneten definiert werden kann." Çev. Isabelle Niehues-Jeuffroy. Aynı konuya s. 242 (çev.'nin s. 424'te, 1971)'te rastlanır.
8. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 54.
9. Max Weber, *Economie et société*, Paris, Plon, 1971 (1913'teki yapıtın çevirisi) s. 427; Weber, 1947, s. 22. "Offenbar ist also "national" –wenn überhaupt etwas Einheitliches– dann eine spezifishes Art von Pathos, welches sich in einer durch etwas Sprach–, Konfessions–, Sitten orer Schicksalsgemeinschaft vebundenen Menschengruppe mit dem Gedanken einer ihr eigenen, schon bestehenden oder von ihr ersehnten politischen Machtgebildeorganisation verbindet, und zwar je mehr der Nachdruck auf 'Macht' gelegt wird, desto spezifischer."
10. Seymour Martin Lipset, *The First New Nation. The United States in Historical and Comparative Perspective*, New York, Basic Books, 1963, s. 7.
11. Liah Greenfeld, *a.g.y.*, s. 14.
12. Max Weber, *Economie et société*, Paris, Plon 1971 (1913'teki yapıtın çevirisi), s. 427; Weber, 1947, s. 226. "Immer wieder finden wir uns bei dem Begriff 'Nation' auf die Beziehung zur politischen 'Macht' hingewiesen."
13. Weber, *a.g.y.*, s. 427; Weber, 1947, s. 226; "Und doch ist z. B. bei den Schweizern das stolze Selbsbewusztsein auf ihre Eigenart und die Bereitschaft, sich rückhaltos für sie einzusetzen, weder qualitativ anders geartet noch quantitativ unter ihnen weniger verbreitet, als bei irgendeiner quantitativ 'groszen' und auf 'Macht' abgestellen 'Nation' ".
14. Louis Hartz, *The Founding of New Societies*, New York, Harcourt, Brace and World Inc., 1964 (Fransızca çevirisi, Le Seuil, 1968).
15. Seymour Martin Lipset, *The First New Nation. The United States*

in Historical and Comparative Perspective, New York, Basic Books, 1963, özel. s. 73-78. Seymour Martin Lipset, *Continental Divide. The Values and Institutions of the United States and Canada*, New York, Routledge, 1990.

16. Çağdaş demokrasilerde siyasal projelerin zayıflaması ve ulusun gerilemesi bunların neden çoğu zaman geçmişte ifade edildiğini açıklar.
17. Istvan Bibo, *a.g.y.*, s. 134.
18. Doğrudan Greenfeld'i izliyorum, *a.g.y.*, s. 41 ve devamı.
19. David Hume, *a.g.y.*, s. 136 ve 300
20. David Hume, *a.g.y.*, s. 333, 345 ve 64.
21. David Hume, *a.g.y.*, s. 150.
22. Edmund Burke, *Réflexions sur la Révolution française*, Paris, Hachette/Pluriel, 1989 (1790), (Philippe Reynaud'nun Önsöz'üyle), s. 41. "In the famous law of the 3d of Charles I, called the *Petition of Right*, the parliament says to the king, 'your subjects have inherited this freedom', claiming their franchises not on abstract principles 'as the rights of men', but as the rights of Englishmen, and as a patrimony derived from their forefathers."
23. Edmund Burke, *a.g.y.*, s. 40. "All the reformations we have hitherto made, have proceeded upon the principle of reference to antiquitity."
24. Tom Nairn, *The Break Up of Britain*, Londra, Verso, 1981, s. 18. "Alone (The British system) represented a slow conventional growth, not like the others, the product of deliberate invention (...) Because it was first, the English later the British experience remained distinct."
25. Lipset'in 1963 tarihli kitabının başlığı.
26. T. Parsons, Nathan Glazer ve Daniel Patrick Moynihan'da (yay.haz.), *Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians and Irish of New York City*, Cambridge, the MIT Press, 1975, s. 56; Liah Greenfeld, *a.g.y.*, s. 13.
27. Bu iki ifade Arthur Schlesinger Jr.'dan alınmıştır, *La Désunion de l'Amérique*, Paris, Liana Levi, 1993 (1991).
28. Glazer ve Moynihan, *a.g.y.*
29. François Furet ve Mona Ozouf (yay. haz.), *Le Siècle de l'avènement républicain*, Paris, Gallimard, 1993'te Ph. Reynaud, s.59.
30. Gordon S. Wood, *La Création de la République américaine 1776-1787*, Paris, Belin 1991 (1969), (Claude Lefort'un Önsöz'üyle), s. 684.
31. Claude Lefort, Wood'un çevirisinin önsözünde Amerikalı tarih-

çilerin araştırmalarını bu şekilde özetliyor, *a.g.y.*, s. 33.
32. Louis Hartz, *a.g.y.*, s. 90.
33. Alexis de Tocqueville, *Oeuvres*, Paris, Gallimard, La Pléiade, Cilt 2, 1992 (1835), s. 394.
34. Istvan Bibo, *a.g.y.*, s. 55 (ifadenin altını yazar çizmiştir).
35. Fransız siyasal projesinin yapısı Schnapper'in 1991'de yazdığı eserin konusudur.
36. Louis Dumont, *L'idéologie allemande. France-Allemagne en retour*, Paris, Gallimard, 1991, s. 251.
37. Henri Pirenne, *Histoire de Belgique*, 6 Cilt, Brüksel, Henri Lamertin, (1900-1926), 1917, s. 20.
38. Henri Pirenne, *a.g.y.*, 1917, s. 5.
39. Ernest Renan, *a.g.y.*, 1947 (1870), s. 416.
40. Bkz. II. Bölüm, 2. kısım.
41. Uli Windisch, "700 ans, ce n'est qu'un début", *1991, Regards sur une Suisse jubilaire, 1291-1991*, adlı kitabında, Institut national genevois, 1991, s. 84.
42. Paul Hugger (yön.), *Les Suisses, modes de vie, traditions, mentalités*, Lausanne, Payot, 1992.
43. T. Herzl, Walter Laqueur'ün, *Histoire du sionisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1973 (1972), adlı yapıtında söz edilir, s. 106.
44. Schmuel N. Eisenstadt, *An Absorption of Immigrants*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1954, s. 39.
45. Walter Laqueur, *Histoire du sionisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1973 (1972), s. 606.
46. Elie Barnavi, *Une Histoire moderne d'Israel*, Paris, Flammarion /Champs, 1988 (1982), s. 27.
47. Anderson bundan söz eder; Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londra, Verso, 1982, s. 101. Georges Haupt'a göre Otto Bauer daha sonra bu kültürel özerklik teorisine geri dönmüştür. Bkz. Georges Haupt, Löwi Michael, Weill Claudie, *Les Marxistes et la question nationale*, Paris, Maspero, 1974. s. 52.
48. Jürgen Habermas, *Ecrits politiques*, Paris, Cerf, 1990. s. 238.
49. Ferry, *a.g.y.*, s. 194.
50. Ferry, *a.g.y.*, s. 195.
51. Jacqueline Costa-Lascoux, "L'étranger dans la nation", *Raison preesente*, 106, 1992.
52. Pierre Kende, "Quelle alternative à l'Etat-nation?", *Esprit*, Ekim 1991, s. 27.
53. *Devant l'histoire* (Tarihin Karşısında), Habermas'ın seçme metin-

lerinin alt başlığı (1988).
54. Ph. Raynaud, Burke'ün *a.g.y.*'da, s. XV.
55. Norbert Elias, *La société des individus*, Paris, Fayard, 1991 (1986-87), s. 261 ve 263.
56. Anthony Smith, *a.g.y.*, 1986, s. 212-213.
57. Bkz. Szücs, *a.g.y.*, 1986, XIII. yüzyılda Macaristan hakkında.
58. David Beetham'da söz edilir; *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, Cambridge, Polity Press, 1985, s. 122.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. P. Vidal-Naquet, Finley'e önsöz; Moses I. Finley, *L'Invention de la politique*, Paris, Flammarion, 1985, s. 6.
2. Hansen'e, (Morgens H.Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Oxford, Blackwell, 1991; Fr. çev. Belles Lettres., 1993) ve Philippe Gauthier ile görüşmelerime dayanıyorum.
3. Hansen, *a.g.y.*, s. 62.
4. Aiskhines, 1. 4-5, alıntıyı yapan Hansen, *a.g.y.*, s. 74.
5. Aristoteles, *Politika*, 1317 a 40-b 17.
6. Aristoteles, *Politika*, 1280 b 32-35.
7. Philippe Gauthier, "La citoyenneté en Grèce et à Rome: participation et intégration", *Ktema, civilisations de l'Orient, de la Grèce et da Rome antique*, no. 6, 1981, s. 167.
8. Mosis I. Finley, "The Ancient Greeks and their nation: the sociological problem", *The British Journal of Sociology*, 5, 1954, s. 256.
9. Cicero, *De Legibus*, 1, 23, söz eden ve çev. Gauthier, *a.g.y.*, 1981, s. 172.
10. Philippe Gauthier, "Sur le citoyen romain", *Commentaire*, 6, 1979, s. 318-319.
11. Moses Finley, *a.g.y.*, 1985 (1983), s. 139-140.
12. Max Weber, *a.g.y.*, 1982 (1921), s. 209; Max Weber, *a.g.y*, 1947, s. 600. "Nirgens in der Welt ist eine derartige politische Patronage in den Händer einzelner, formell rein privater Familien einigt gewesen."
13. Claude Nicolet, *Le métier de citoyen dans la Rome républicaine*, Paris, Gallimard, 1976.
14. Max Weber, *a.g.y*, 1982 (1921), s. 62; Max Weber, *a.g.y*, 1947, s. 534. "Der Bürger trat wenigstens bei Neuschöpfungen als Einzelner in die Bügerschaft ein. Als Einzelner schwur er den Bügere-

id. Die persönliche Zugerhörigkeit zum örtlichen Verband der Städt, und nicht die Sippe oder der Stamm, garantierte ihm seine persönliche Rechtssellung als Bürger.

15. Bernard Lewis, *Islam et laicité*, Paris, Fayard, 1988, (1968), s. 344.
16. Pierre Manent, *a.g.y.*, s. 26.
17. Pierre Rosanvallon, *a.g.y.*, 1992, s. 333.
18. Edmund Burke, *a.g.y.*, 1989, s. 252. "We begin our public affection in our families. No cold relation is a zealous ctizen. We pass on to our neighbourhoods, and our habitual provincial connections." "Such divisions of our country as have been formed by habit, and not by a sudden jerk of authority, were so many little images of the great country in which the heart found something which it could fill. The love to the whole is not extinguished by this subordinate partiality."
19. John Stuart Mill, Rosanvallon'da söz edilir, *a.g.y.*, 1992, s. 453.
20. Örneğin, Marcel Mauss, *a.g.y.*, 1969 (1920?), Dumont, 1983.
21. Pierre Manent, *a.g.y.*, 1987, s. 170.
22. Philippe Raynaud, bu iki geleneğe Furet ve Ozouf'da yaptığı incelemelerle açıklık getirir, *a.g.y.*, 1993.
23. Pierre Rosanvallon, *a.g.y.*, 1992.
24. J. S. Furnivall, *Netherlands India*, Cambridge University Press, 1939.
25. Alain Carrigou, *Le vote et la vertu. Comment les Français sont devenus électeurs*, Paris, Presses de Fondation Nationale des sciences politiques, 1992; wPatrice Gueniffrey, *Le nombre et la raison. La République française et les élections*, Paris, Ecole des Hautes études en sciences sociales, 1993; Olivier Ihl, "L'urne électorale, formes et usages d'une technique de vote", *Revue française de science politique*, no.1, 1993.
26. Ezra Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*, Bloomington, Indiana U.P., 1983.
27. J. Rex, Michel Wieviorka (yay.haz.), *Racisme et modernité*, Paris, La Découverte, 1993, s. 343.
28. T. Parsons, Glazer-Moynihan, *a.g.y.*'de, 1975, s. 55.
29. Dominique Schnapper, *a.g.y.*, 1991, s. 155 ve dev.
30. Louis Dumont, *a.g.y.*, 1991, s. 269 ve 270.
31. Uli Windisch *a.g.y.*, 1991 ve *Les Relations quotidiennes entre Romands et Suisses allemands*, Lausanne, Payot, 1992 (2 cilt). Bkz. daha ileride, s. 127-128.
32. Marcel Mauss, *a.g.y.*, 1969 (1920?), s. 593.
33. Alıntıyı yapan Pierre Rosanvallon, *a.g.y.*, 1992, s. 337.

34. Arend Lijphart, *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*, University of California Press, 1968; ve *Democraties in Plural Societies, A Comparative Exploration*, Yale U.P., 1977.
35. Arend Lijphart, *a.g.y.*, 1977, s. 168. "Common background and outlook."
36. Bertrand Badie, *L'Etat importé. L'occidentalisation de l'ordre politique*, Paris, Fayard, 1992.
37. Norbert Elias, *a.g.y.*, 1991 (1986/1987), s. 235 ve dev.
38. Örneğin Etienne Balibar, *Les Frontières de la démocratie*, Paris, La Découverte, 1992, s. 113.
39. Jacqueline Costa-Lascoux, *a.g.y.*, 1992.
40. 69. Madde ve Fransız Uyruğu Yasası'ndaki ifadeye göre örneğin.
41. Birçoklarından sonra bu farklılıklar üzerinde, özellikle de Fransa ve FAC arasındaki durum. Dominique Schnapper, *a.g.y.*, 1991, s. 51-71.
42. Her yıl 15.000 yabancı Alman uyruğuna geçiyor.
43. Alexis de Tocqueville, *a.g.y.*, 1992 (1840), s. 787.
44. Raymond Aron, *a.g.y.*, 1962, s. 170.
45. Jean Villars, "L'Amérique au miroir brisé", *Commentaire*, no. 54, Yaz 1991, s. 425.
46. Alexis de Tocqueville, *a.g.y.*, 1992 (1849), s. 797.
47. Ernest Renan, *a.g.y.*, 1947 (1870), s. 434.
48. Edward C. Banfield, *The Moral Basis of a Backword Society*, New York, The Free Press, 1958.
49. Jean Leca, Pierre Birnbaum-Jean Leca (yay. haz.), *Sur l'individualisme, Théories et méthodes*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des sciences politiques, 1986, s. 172-174.
50. Clifford Geertz, Clifford Geertz (yay. haz.), *a.g.y.*, s. 110. "to an increasing degree national unity is maintained not by calls to blood and land but by a vague intermittent, and routine allegiance to a civil state, supplemented to a greater or lesser extend by governmental use of police powers and ideological exhortation."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Charles-Eric de Saint-Germain, "Hegel, l'assimilation et l'exclusion", *Philosophie politique*, 3, 1993, s.64.
2. Fichte, A. Renaut söz eder, Johann Gottflieh Fichte, *a.g.y.*, 1992

(1806), s. 33.
3. Walter Laqueur, *a.g.y.*, 1973 (1972), s. 452-453.
4. David M. Goldenberg (yay. haz.), *Documents in American Jewish History*, Philadelphia, Annenberg Research Institute, 1990, s. 59. "The government of the United States, which gives to bigotry no sanction, to persecution no assistance, requires only that they who live under its protection, should demean themselves as good citizens, in giving on all occasions their effectual support."
5. Seymour Martin Lipset, *a.g.y.*, 1963, s. 165. "Prayers could not be required as a part of the school exercises (...) *religious education must be banished from the common school and consigned to the family and church* (...) Not only have the Episcopalian, The Presbyterian, the Baptist and the Methodist met on *common* and *neutral* ground in the school room, but with them the Unitarian, the Universalist, the Quaker and even the *denier of all creed*" (yazılar orijinal metinde *italik* yazılmıştır.).
6. Bernard Lewis, *a.g.y.*, 1988 (1961), s. 354 ve dev.
7. Alexis de Tocqueville, *a.g.y.*, s. 29.
8. Alexis de Tocqueville, *a.g.y.*, s. 190. (Folio'da s. 355)
9. Uli Windisch, *a.g.y.*, 1992, 2. cilt, s. 441.
10. Uli Windisch, *a.g.y.*, 1991, s. 83.
11. André Siegfried, *La Suissi, Deemocratie-témoin*, Neuchâtel, A la baconnière, 1947, s. 199.
12. Shmuel Eisenstadt, *a.g.y.*, s. 52-58.
13. Walter Laqueur, *a.g.y.*, (1972).
14. Emile Durkheim, *a.g.y.*, s. 90.
15. Marceau Long (yay. haz.), *Etre français aujourd'hui et demain*, Başbakana sunulan rapor, Paris, Christian Bourgois, 10/18, 1988.
16. Emile Durkheim, *a.g.y.*, s. 170.
17. Bernard Guenée, *L'Occident aux XIVème et XVème siècles: les Etats*, Paris, PUF, 1971, s. 123.
18. Bernard Lewis, *a.g.y.*, , s. 314-315.
19. Tırnak içindeki ifadeler 1917 ve 1918 basımlarından alınmıştır.
20. Roberto Perin, "National histories and ethnic history in Canada" *Cahiers de recherche sociologique*, no. 20, 1993.
21. Philippe d'Iribarne, *La Logique de l'honneur. Gestion des entreprises et traditions nationales*, Paris, Le Seuil, 1989, s. 226.
22. Claude Hagège bundan söz eder, *Le Souffle de la langue, voies et destins des parlers d'Europe*, Paris, Odile Jacob, 1992, s. 36.
23. Arend Lijphart, *a.g.y.*, 1977, s. 169.
24. Immanuel Wallerstein, "Ethnicity and national integration in

West Africa", *Cahiers d'Etudes Africaines*, 1960, no.3, s. 138.
25. Bernard Lewis, *a.g.y.*, , s. 378 ve dev.
26. Pierre Grémion, *Le Pouvoir périphérique. Bureaucrates et notables dans le système politique français*, Paris, Le Seuil, 1976.
27. Poulter, 1989, s. 7. "English judges have emphasised that tolerance is bounded by notion of reasonableness and public policy and that foreign customs and laws will not be recognised or applied here if they are considered repugnant or otherwise offend the conscience of the court."
28. Sebastien Poulter, "Cultural pluralism and its limits: a legal perspective", *Britain: a Plural Society*, Londra, Commission for Race Equality, 1989, s. 5.
29. Entegrasyon Yüksek Konseyi, 1993, s. 81.
30. Alexis de Tocqueville, *a.g.y.*, s. 786.
31. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 588.
32. Max Weber, *a.g.y.*, 1947, s. 627. "teils indirekt materiellen, teils ideelen Interessen". Çev. Isabelle Niehues-Jeuffroy.
33. Walter Laqueur *a.g.y.*, s. 36.
34. Miroslav Hroch, *Die Vörkampfer der nationalen Bewengung bei den kleinen Völkern Europas*, Prag, University Karlova, 1968.
35. I. Berlin, Delannoi-Taguieff'te, *a.g.y.*, s. 311.
36. Raymond Aron, *a.g.y.*, 1962, s. 299. Bkz. az yukarıda.
37. Serge Paugam, *La Société française et ses pauvres*, Paris, PUF, 1993.
38. Norbert Elias, *a.g.y.*, s. 261.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Charles Tilly, Charles Tilly'de (yay. haz.), *a.g.y.*, s. 42.
2. Colette Beaune, *Naissance de la nation France*, Paris, Gallimard, 1985.
3. Ernest Renan, *a.g.y.*, 1947 (1882), s. 894.
4. Ernst Kantorowicz, *Les deux corps du roi*, Paris, Gallimard, 1989 (1957), s. 146.
5. Pierre Manent, *a.g.y.*, s. 29.
6. Istvan Bibo, *a.g.y.*, s. 144.
7. Claude Hagège, *a.g.y.*, s. 146.
8. Delannoi-Taguieff'de söz edilir, *a.g.y.*, s. 318.
9. Eric Weil, *Essais et conférences*, Paris, Plon, 1971, s. 156.
10. Jeno Szücs, *a.g.y.*

11. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, New York, Londra, Blackwell U.P., 1986, s. 4. "The concept of the nation is found to be inherently unstable and dualist."
12. J. Plamenatz, Eugène Kamenka'da (yay. haz.), *Nationalism. The Nature and Evolution of an Idea*, Londra, Edward Arnold, 1976.
13. Louis Dumont, *a.g.y.*, 1991, s. 24.
14. Jacqueline Costa-Lascoux, *a.g.y.*, 1990.
15. Joachim Stark, "Ethnies, völker, Minderheiten", *Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde*, Band 31, 1988.
16. Dominique Schnapper, *a.g.y.*, 1991, s. 51 ve dev.; Schnapper, *L'Europe des immigrés. Essai sur les politiques d'immigration*, Paris, François Burin, 1992; William Rogers Brubecker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard U.P., 1992.
17. M. Douglas, (*Daedalus*, sonbahar 1987), Dumont bundan söz eder, *a.g.y.*, 1983 s. 15.
18. Bu paragraf Johann Gottlieh Fichte, *a.g.y.*'de Alain Renaut'nun girişini kaçınılmaz olarak şematik bir biçimde özetliyor.
19. A. Renaut, J. G. Fichte, *a.g.y.*, s. 26.
20. J. G. Fichte, *a.g.y.*, s. 206.
21. A. Renaut, J. G. Fichte, *a.g.y.*, s. 41 ve 43.
22. J. Roman, Ernest Renan'da, *a.g.y.*, s. 24.
23. Bernard Lacroix, "La vocation originelle d'Emile Durkheim", *Revue Française de Sociologie*, cilt XVII, no.2, Nisan-Haziran,1976, s. 241.
24. Claude Lefort'un Tocqueville için kullandığı bir ifade. Gordon S. Wood (çev.) *a.g.y.*, s. 7.
25. Hans Kohn, *The Idea of Nationalism. A Study in its Origin and Background*, New York, Mc Millan, 1944.
26. Elie Kedourie, 1960, 1985.
27. Liah Greenfeld, *a.g.y.*
28. Raoul Girardet, *Le Nationalisme français, 1871-1914*, Paris, Armand Colin, 1966; Michel Winock, *Edouard Drumont et Cie, antisémitisme et fascisme en France*, Paris, Le Seuil, 1982.
29. Pierre Nora (yay. haz.), *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard, 8 cilt, 1984-1992.
30. Anthony Smith, *a.g.y.*, s. 2. "in many ways it is easier to 'grap' nationalism, the ideological movement, than nations, the organizational cultures."
31. Elie Kedourie, *a.g.y.*, s. 74.
32. Michael Hechter, *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in National Development, 1536-1966*, Londra, Rootledge and Kegan

Paul, 1975. Simone Berger, *a.g.y.*

33. Bu konudaki çok sayıda çalışma Glazer-Moynihan'la başlamıştır, *a.g.y.*
34. W. Petersen, Glazer-Moynihan, *a.g.y.*, s. 177-208.
35. Son örnek, Eric J. Hobsbawn, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge, Cambridge U.P., 1990.
36. Charles Tilly, *a.g.y.*, s. 6. " 'Nation' remains one of the most puzzling and tendentious items of the political lexicon."
37. Son örnek, Etienne Balibar-Immanuel Wallerstein, *Race, Nation, Classes. Les identités ambigues*, Paris, La Découverte, 1988.
38. A. D. Lindsay, 1943, Robert A. Nisbet söz eder, "Citizenship: Two Traditions", *Social Research*, Cilt 41, no. 4, 1974. "A state becomes a nation when instead of its members being primarily divided between sovereign and subjects, government and citizenship become a common task, demanding not passive citizenship but active cooperation from all."
39. E. Shils, Geertz, 1962, s. 21. "a mode of integration of the whole society."
40. E. Shils, Geertz, 1962, s. 22. "civil societies."
41. C. Geertz, Clifford Geertz (yay. haz.), *a.g.y.*, s. 153. "the nation –in the sense of the whole society encompassed by the new civil state."
42. C. Geertz, Clifford Geertz, *a.g.y.*, s. 119. "transformation of the whole pattern of the political life, a metamorphosis of subjects into citizens".
43. T. Parsons, Glazer-Moynihan, *a.g.y.*, s. 59. "The societal community presumes a relatively definable population of membership, which at this level we ordinarily call citizens for the modern case, and presumes as well that the collective organization of reference is prolitically organized on territorial basis, that is, it maintains normative order and certain political decision-making processes covering the human events which occur within a defined territorial area. Finally, as a third primary criterion, at some level it is characterized by a common cultural tradition."
44. John Crowley'in bu çalışmalar konusunda yapmış olduğu iyi bir Fransızca inceleme vardır, Delannoi-Taguieff, *a.g.y.*, 1991.
45. Karl W. Deutsch, Karl W. Deutsch-William J. Folz (yay.haz.), *Nation-Building*, New York, Atherton Press, 1963. 1963, s. 4. "How and when do nations break away from larger political units, and how do they triumph over smaller units, such as tribes, castes, or local states, and more or less integrate them into the political

body of the nation?"

46. Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication. An Inquiry Into the Foundation of Nationality*, New York, Wiley, 1968, s. 188. "a decisive factor in national assimilation or differentiation was found to be fundemental procsess of social mobilization which accompanies the growth of markets, industries, and towns, and eventually of literacy and mass communication."
47. Karl W. Deutsch, *a.g.y.*, 1966, s. 7-8. "open or latent resistance to political amalgamation into a common national state; minimal integration to the point of passive compliance with the orders of such an amalgamated government; deeper political integration to the point of active support for such a common state but with continuing ethnic or cultural group cohesion and diversity; and finally, the coincidence of political amalgamation and integration with the assimilation of all groups to a common language and culture these could be the main stages on the way from tribes to nation."
48. Ernest Gellner, *a.g.y.*, s. 24. "Natonalism is rooted in a certain kind of division of labour, one which is complex and persistently, cumulatively, changing."
49. Ernest Gellner, *a.g.y.*, s. 37. "This educational infrastructure is too large and costly for any organization other than the biggest one of all the state. But at the same time, though only the state can sustain so large a burden, only the state is also strong enough to control so important and crucial a function."
50. Ernest Gellner, *a.g.y.*, s. 140. "monopolizes legitimate culture almost as much as it does legitimate violence, or perhaps more so."
51. Ernest Gellner, *a.g.y.*, s. 73.
52. Elie Kedourie, *a.g.y.*, s. 147-148.
53. Benedict Anderson, *a.g.y.*, s. 15. "it is an imagined *political* (D. S. tarafından) community –and imagined as both inherently limited and sovereign."
54. Anthony W. Smith, *a.g.y.*, s. 215-216.
55. John Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester U.P., 1982.
56. Louis Dumont, *a.g.y.*, 1991, s. 268 ve 270.
57. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 586.
58. Dumont, *a.g.y.*, 1983, s. 130-131.
59. Dumont, *a.g.y.*, 1991, s. 8.
60. Dumont, *a.g.y.*, 1991, s. 25.
61. Dumont, *a.g.y.*, 1991, s. 30.
62. Dumont, *a.g.y.*,1983, s. 20-21.

63. R. M. Lepsius, Jürgen Habermas söz eder, *a.g.y.*, s. 250 ve 259.
64. Norbert Elias, *a.g.y.*, s. 297.

SONUÇ

1. Marcel Mauss, *a.g.y.*, s. 625.
2. Henri Mendras, *La Seconde Révolution française, 1965-1984*, Paris, Gallimard, 1988.
3. Pierre Nora, *a.g.y.*, III, Cilt 3, s. 30.
4. Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading States. Commerce and Conquest in the Modern World*, New York, Basic Books, 1986.
5. Jürgen Habermas, *a.g.y.*, s. 240.
6. Jürgen Habermas, *a.g.y.*, s. 247.
7. Dominique Schnapper, *a.g.y.*, 1993, bu incelemeler burada geniş-letilmiştir.

ÖZEL ADLARI DİZİNİ

(Dipnot ve kaynaklarda geçen adlar bu dizine alınmamıştır)

Anderson, B., 59, 86, 113, 183, 186.
Aristoteles, 92, 95, 102, 113, 150, 178.
Armstrong, J., 34, 35, 57.
Aron, R., 38, 47, 53.

Bauer, O., 83, 181.
Ben Gourion, D, 88, 134.
Berger, S., 35.
Bergson, H., 104.
Berlin, I., 171.
Besnard, P., 29.
Beveridge, W.-H., 51.
Bibo, I., 64, 72, 80.
Bismarck, O., 50, 158.
Bonald, L. de, 175.
Breuilly, J., 187.
Burke, E., 66, 67, 85, 99, 175.

Charles, I., 67.
Churchill, W., 52.
Cobbett, W., 62.
Comte, A., 156.
Connor, W., 35, 57.
Constant, B., 91.
Costa-Lascoux, J., 29, 85.
Crévecœur, H. S. J. de, 68.
Çavuşesku, N., 67.

Deutsch, K., 58, 183, 184.
Doubnov, S., 83.
Dumont, L., 109, 175, 190, 191.
Durkheim, E., 19, 20, 22, 24, 38, 44, 52, 56, 142, 146, 178, 179, 188.

Elias, N., 20, 21, 26, 28, 115, 158, 165, 192, 203.
Elizabeth, I., 64.
Engels, F., 181.

Ferry, J., 142.
Ferry, J.-M., 84, 87, 192.
Fichte, J., 17, 23, 45, 177.
Fustel de Coulanges, N.- D., 93, 173.

Gauthier, P., 29, 94.
Geertz, C.,23, 43, 113, 182, 183.
Gellner, E., 41, 45, 58, 83, 87, 141, 183, 184, 186.
Greenfeld, L., 179.

Habermas, J., 84, 85, 87, 191.
Hansen, M., 93.
Hassner, P., 29.
Hegel, G. W. F., 11, 24, 41, 104, 125, 201.
Herder, J. G., 165, 175.
Herzl, T., 79, 88, 127.
Hitler, A., 52, 80, 118, 146.
Hobbes, T., 112.
Hoca, E., 86.
Hugo, V., 110.
Hume, D., 66, 102.

Ijabotinski, V., 88.
Jaures, J., 160.

Kant, I., 45, 56, 87.
Kedourie, E., 59, 179.
Keller, G., 39.
Kemal, M. (Atatürk), 9, 10, 12,

134, 144, 147, 148, 149.
Kende, P., 85.
Kohn, H., 174, 179.
Kossuth, L., 128.

Lavisse, E., 144, 204.
Leca, J., 122.
Lefort, Cl., 104.
Lepsius, R. M., 192.
Levi-Strauss, Cl., 43, 154.
Lewis, B., 152.
Lipset, S. M., 59, 62, 68.
Locke, J., 121.

Macauley, T. B., 65.
Madison, J., 69.
Maistre, J. de, 175.
Manent, P., 29.
Mannheim, K., 104.
Martineau, H., 68, 70.
Marx, K., 113.
Mauss, M., 20, 21, 23-26, 38, 39, 45, 47, 48, 50, 57, 58, 60, 110, 150, 156, 178, 190, 196, 198.
Mazzini, A.L., 23, 32.
Meinecke, F., 169.
Meir, G., 134.
Mendras, H., 203.
Michelet, J., 204.
Mill, J.S., 150.
Mommsen, T., 173.
Mommsen, W., 40.
Montesquieu, C.-L., 24, 35, 66, 113.

Nisbet, R., 22.

Paisiy, 75.
Parsons, T., 44, 108, 182.
Paugam, S., 29.
Pétain, P., 74.
Philippe, Güzel, 75, 145.
Philippe, Makedonyalı, 102.
Pirenne, H., 75, 76, 145, 149.
Plamenatz, J., 174.
Popper, K., 32.

Raynaud, P., 69, 85.
Renaut, A., 45.
Renan, E., 17, 22, 25, 37, 42, 51, 57, 58, 60, 77, 120, 131, 168, 177, 178, 195.
Rex, J., 107.
Rokkan, S., 169.
Roosevelt, F.D., 71.
Rostow, W. W., 21, 180, 184.
Rousseau, J.-J., 35, 45, 69, 100, 121.

Saddam Hüseyin, 42.
Saint John de Crevecoeur, 68.
Schnapper, A., 29.
Schnapper, D., 14.
Schumpeter, J., 156.
Seton Watson, H., 35, 57.
Shils, E., 110, 182.
Siegfred, A., 139.
Sieyès, E.J., 17.
Sirkin, N., 88,
Smith, A., 22, 38, 42, 52, 174, 179, 183, 187.
Sokrates, 93.
Stalin, J., 127.

Tilly, C., 181, 183.
Tito, J., 34, 112.
Tocqueville, A. de, 18, 70, 71, 118, 133, 136, 156, 179, 200.
Trevelyan, G., 161.

Urwin, D., 169.

Vargas Llosa, M., 15, 16, 22, 26, 113, 150.
Vidal-Naquet, P., 92.
Vigne, E., 29.
Voltaire, 24, 113.

Wallerstein, I., 58.
Washington, G., 68, 133.
Weber, M., 20, 21, 23, 26, 39, 40, 46, 48, 49, 57, 58, 60, 62, 83, 89, 98, 112, 119, 122, 154, 157, 159, 161, 178, 187, 200, 204, 208, 209.
Weil, E., 174.
Windisch, U., 78.

Zangwill, I., 88.

Özgürlükler Üzerine Deneme

Raymond Aron

Liberal diye tanımlanan toplumlarda yurttaşlara tanınmış olan kişisel, entelektüel ve siyasal özgürlükler gerçek bir kapsama sahip midirler? Yoksa, insanları gerçek özgürlüğe ulaştıran şey, her şeye rağmen, üretim araçlarının mülkiyet biçimini değiştiren bir "devrim" mi olabilir ancak? Aron, Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşüne rağmen güncelliğinden bir şey yitirmeyen bu temel sorunu, modern toplumlar üzerindeki uzun araştırmalarının yetkin birikimiyle irdeliyor.

Bu kitap, özgürlükler üzerine fazlasıyla konuşulan ama yalnızca konuşulan ülkemizde, düşünenlere sağlam kerterizler getirecek, demagoglara ise hiçbir şey söylemeyecektir...

çev. Turhan Ilgaz / 200 s. / 13.5 x 21 cm. / II.hamur / ISBN 975-8008-00-5

Eski Rejim ve Devrim

Alexis de Tocqueville

"Tocqueville önemlidir; çünkü özellikle ülkemizde olmak üzere, Fransız Devrimi'ne ilişkin irdelemeler genellikle çok basit, sıradan ve belki şaşırtıcı gelecek ama, kökten yanlış önermelerin ötesine pek geçememektedir. Bir toplumun kaderinin bir Bastille baskınıyla değişebileceğine, feodalite gibi oluşumu bile yüzlerce yıl sürmüş ve çok uzun bir süre insanların her şeyini derinlemesine etkilemiş sosyoekonomik bir formasyonun, Tarih için bir an sayılması gereken on yıl gibi kısacık bir süre içinde yok edilmiş olduğuna inanmak için, "saf" teriminin bile yetersiz kaldığı bir sıfatla ifade edilmesi gereken bir zihinsel konumda olmak gerekmektedir.

"Bundan yüz kırk yıl öncesine ait bi kitabın güncelliği, yeniliği, okuyucuyu şaşırtacaktır." — Mehmet Ali Kılıçbay

çev. Turhan Ilgaz / 310 s. / 13.5 x 21 cm. / II.hamur / ISBN 975-8008-07-2

Pratik Nedenler

Pierre Bourdieu

Eylem toplumbilimini geliştirerek geleneksel kalıpları yıkan ve düşünce alanında çığır açan kuşağın öncülerinden, ünlü Fransız düşünürü ve toplumbilimcisi Bourdieu ilk kez Türkçede. Yapısalcılığın tuzaklarından ustaca sıyrılarak yapıların, ideolojilerin kolaylığına kaçmadan sınıfların yeni gerçeklerini serimleyen Bourdieu, bu son kitabında, eğitimden sanata, bürokrasinin çarklarından çağdaş toplumlardaki yeni "soylular"a kadar gündelik yaşamımızın en can alıcı sorunlarını çözümlüyor.

çev. Hülya Tufan / 246 s. / 13.5 x 21 cm. / İl.hamur / ISBN 975-8008-01-3

Çağdaş Dünyaların Antropolojisi

Marc Augé

Bir ilk daha. Modernlik/postmodernlik kavramları Batı modelinin az ya da çok egemen olduğu toplumlarda tartışıladursun, düşünce dünyamıza yeni açılımları bu kez toplum bilimlerinin bir miktar üvey çocuğu olan etnoloji, antropoloji getiriyor.

Önde gelen antropologlardan Augé, Fildişi Sahili'ndeki alan çalışmalarının birikimiyle bugüne kadar "insanlığın geçmişini bizim şimdiki zamanımızla karşılaştırmak" biçiminde özetlediği geleneksel antropolojiyi, "ilkel" toplumlardan büyük metropollerimize getiren olguları sorguluyor.

Avustralya yerli kabilelerinden Paris metro istasyonlarına (ve tabii İ-ETT otobüs duraklarına) hepimiz aynı gerçekleri yaşıyoruz: tarih hızlanıyor, gezegenimiz daralıyor, görüntüler serbestçe dolaşıyor ve yazgılar bireyselleşiyor. Bu "üstmodernlik" durumunda birçok farklı dünya var, bu doğru. Ama bir başka doğru da bu dünyaların aynı çağı paylaşması. İşte bu nedenle zaman, "Çağdaş Dünyaların Antropolojisi"ne yönelme zamanıdır.

çev. Hülya Tufan / 163 s. / 13.5 x 21 cm. / İl.hamur / ISBN 975-8008-06-4

Sinema ve Tarih

Marc Ferro

Tarihin gerçekten de en başat aracısı konumundadır sinema. Ne ki, tarihçiler, sinemanın, tarihe içkin olana erişmek üzere paha biçilmez bir belge ve belgesel arşivi olduğunun yeni yeni farkına varıyorlar. Annales Okulu'ndan gelme bir tarihçi olan Ferro, bu farkına varışın, hiç şüphesiz büyük öncüsüdür.

"Sinema ve Tarih: bu iki terim arasındaki yakınlık ve kapsadıkları iki alem arasındaki ilişki öylesine belirgin bir hale geldi ki, kendi başına alındıkta, bu başlık artık şaşırtmıyor," diyor. "Bununla birlikte, bin dokuz yüz altmışlı yılların başlarında, filmleri birer belge olarak incelemek ve böylece toplumun bir tür karşıçözümlemesine yönelmek düşüncesi öne sürüldüğü zaman, üniversite çevreleri galeyana geldiler. O sıralarda tarih, özellikle nicel olanın dışındaki alanlarla ilgilenmiyordu... Bugün film, arşivlerde de araştırmalarda da yurttaşlık hakkını kazanmıştır."

çev. Turhan Ilgaz / 240 s. + xvi / 13.5 x 21 cm. / Il.hamur / ISBN 975-8008-05-6

Yurttaşlar Cemaati - Modern Ulus Fikrine Dair

Dominique Schnapper

Çağımızın en çok tartışılan olgularından biri de ulus. Modernlik, kimlik ve aidiyetlerin çokça tartışılmasına karşın toplumsal bağların çelişki yüklü gerçekliklerini sorgulayan toplumbilim çerçevesinde bile günümüz toplumlarının kanayan yarası "ulus" kavramı yeterince tartışılmıyor.

Schnapper'in, tarihsel-çözümlemeler ve farklı ideolojik yaklaşımları bir arada ele alan bu çalışması her türden cemaatçiliklerin yükselme çağında "dillerin, dinlerin ve kültürlerin nesnel çeşitliliği, kökeninde ortak bir siyasal alanın oluşmasına aykırı değildir" diyor ve modern demokratik ulus kavramını o ortak alanda ifade bulan bir "yurttaşlar cemaati" olarak tanımlamayı öneriyor.

çev. Özlem Okur / 240 s. / 13.5 x 21 cm. / Il.hamur / ISBN 975-8008-04-8

Kamuoyu Kimin Oyu?

Hülya Tufan (haz.), Daniel Gaxie, Jean-Paul Grémy, Guy Michelat, Patrick Champagne, Pierre Bourdieu

Birtakım uzmanlarla bilim adamları dışında kimse doğru dürüst bilmiyor "kamuoyu araştırmaları"nın ne olduğunu, nasıl yapıldığını, ne gibi zorlukları, hangi doğruları, yanlışları barındırdığını... İşte bu eksiklikten hareketle hazırlanan derleme, yaşadığı toplum üzerine düşünmeyi seven okuyuculara eleştirel bir panorama sunuyor.

Araştırmanın "hem içinde hem dışında" olmanın avantajıyla H. Tufan, bu konuda birer otorite olan beş Fransız yazarını buluşturdu. Gaxie, Grémy, Michelat, Champagne "kanaatleri ölçme"yi amaçlayan kamuoyu araştırmalarını farklı yönleriyle çözümlüyor, Bourdieu ise tartışmayı o ünlü savıyla, "kamuoyu yoktur" diyerek zorluyor, ya da kim bilir, belki de noktalıyor...

çev. Hülya Tufan / 196 s. / 13.5 x 21 cm. / İl.hamur / ISBN 975-8008-08-6

Mekânın Poetikası

Gaston Bachelard

Bachelard, "düş kuran bilincin", sahip olduğu yaratıcılık dolayısıyla bir köken, bir başlangıç konumu kazandığını savunuyor; imgelemi insan doğasının temel gücü olarak kabul ediyor. Öte yandan, şiirselliğin varlıkbilimini ruhbilim ve ruhçözümleme gibi nedenselliğe sahip öğretilerin hiçbir zaman belirleyemeyeceğini öne sürerek, şiirsel imgeyi kendi varlığı içinde ele almayı öneriyor; bazı şiirleri izleyerek bir ruhfenomenolojisi ve düşfenomenolojisi kuruyor.

Bachelard'ın olağanüstü zengin, şiir lezzetine ve inceliğine sahip bu kitabı, binbir çeşit imgeyi "okumaya" bir davet. Yazarın dediği gibi: "Şairlere kulak vermek gerekir."

çev. Aykut Derman / 13.5 x 21 cm. / İl.hamur / ISBN 975-8008-02-1

ÇAĞDAŞ DÜŞÜNCEDEN BİR KESİT DİZİSİNDE HAZIRLANAN KİTAPLAR:

İthal Devlet / Bertrand Bodie

Sosyolojinin Sorunları / Pierre Bourdieu

Yer-Olmayanlar / Marc Auge

Demokrasinin Hudutları / Etienne Balibar

Devletin Antropolojisi / Marc Abeles

Bilinçdışı Devlet / Rene Lourau

Kent ve Laiklik / der. H.T.

HANGİ TARİH?

Sahtekarlar ve Eleştirmenler / Anthony Graftonn

Geçmiş Gelecek / Reinhart Koselleck

Cennetin Dilleri / Maurice Olender

Herodot'un Aynası / François Hartog

Zaman ve Anlatı / Paul Ricoeur

Peynir ve Kurtlar / Carlo Ginzburg

Zihniyetlerin Demistifikasyonu / Geoffrey Lloyd

Kültür Tarihi / Roger Chartier

"ÇAĞDAŞ BİLİMDEN BİR KESİT"

Umudun Genleri / Daniel Cohen

"Üstüninsan'a inanmıyorum, dolayısıyla bundan korkmuyorum, ama insanın kültürel ve bilimsel evriminin bir noktasında, bir `üst devrim' gereksiniminin ortaya çıkacağına inanıyorum. Kendi ekonomik ve sosyal evriminin bir noktasında bir, `üst devrim' gereksiniminin ortaya çıkacağına inanıyorum. Kendi ekonomik ve sosyal evrimine hakim olabilen, fizik acıları ve çeşitli düşkünlük biçimlerini azaltabilen, kuşkusuz bizimkinden daha yüksek derecede uygarlaşmış insanlığın, homo sapiens'i yüz bin yıldır takılmış olduğu eşikten atlatarak, biyolojik evriminin bilinçli olarak, yavaşça değiştirmesine kim engel olacak ki?

Evrimi boyunca insanın biyolojik tarihinde, doğal biçimde gerçekleşenler biliniyor. Bu kitapta ise, insanın kendisinin, kendi biyolojik tarihi içinde, kendi çabasıyla gerçekleştirdiği en olağanüstü serüven anlatılmaktadır.

çev. Yeşim Küey / 13.5 x 21 cm. / il.hamur / ISBN 975-8008-03-X

Olanaklıların Uyumu / François Jacob

Deneysel Tıbba Giriş / Claude Bernard

Tutkuların Biyolojisi / J.-D. Vincent

Akıl ve Haz / Jean-Pierre Changeux

Atom Öyküleri / Pierre Radvanyi, Monique Bordry

Dominique Schnapper ■ Yurttaşlar Cemaati

"Demokratik ulus fikri yaratıcı bir ütopyadır. İnsanın ihtisasa değil de akla çağrıda bulunan tüm yaratıları gibi, bu fikir de özünde kırılgandır, her zaman tehdit altındadır, her zaman savunulmaya muhtaçtır. Bu önerme yalnızca Türkiye için geçerli değildir. Demokrasi hiçbir zaman verili değildir, hiçbir zaman bir daha değişmemek üzere, gitmemek üzere edinilmiş değildir."

Fransa'nın önde gelen toplumbilimcilerinden Schnapper, yapıtının birçok yerinde Türkiye örneğini de ele alarak, tarihi ve bugünüyle modern ulus fikrini sorguluyor, yorumluyor ve bir "yurttaşlar cemaati" biçiminde yeniden tanımlayarak, bizi kolaycı kalıpların ötesine geçmeye davet ediyor.

Ulus nedir? "İyi" ve "kötü" olan uluslar mıdır, ulusçulukları mı? Ya devlet/ulus ilişkisi? Hangi süreç içinde nasıl olup da "bütünleştirme" temeline dayanan modern demokratik ulus giderek bir bölme, hattâ yıkma, yok etme makinesine dönüştü?

ISBN 975-8008-04-8

